

פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

האוניברסיטה הפתוחה
המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת

פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

מאת ע. מתיאז כהן

מרכז הליכוד מצביע פה אחד על סיפוח השטחים. 31 בדצמבר, 2017. צילום: מוטי קמחי

עבודה זו נכתבה בהנחיית פרופ' דניס שרביט

תזה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בתוכנית ללימודי דמוקרטיה בין תחומיים באוניברסיטה הפתוחה
המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת

יולי 2020

אבסטרקט

בתקופת שלטון הליכוד בראשות בנימין נתניהו, גברו הקולות בימין המדיני המתנגדים לעיקרון "שתי מדינות לשני עמים" ותחת זאת מציעים למדינת ישראל לחזק את שליטתה על השטחים, ובכך לקבע את מציאות המדינה האחת. הצעות אלה מקודמות על ידי מנהיגים ומובילי דעת קהל רבים, המגיעים מרקעים פוליטיים ודמוגרפיים מגוונים. מרכיביהן הערכיים מעלים אתגר להבנה מלאה ועדכנית של הימין בישראל, המבסס את עמדתו המדינית על שילוב הצדקות לאומיות, אסטרטגיות, ביטחוניות ודתיות.

מחקר זה בוחן את האידאולוגיה של הימין המדיני בישראל על כל רבדיה, החל מההצעות הקונקרטיות להתמודדות עם הסכסוך, דרך נראטיב הסכסוך ועד מקורותיו הרעיוניים בהנחות היסוד של המחשבה המדינית השמרנית. לשם כך גובש קורפוס מחקר המקיף את כל ההצעות הימניות הבולטות והרלוונטיות ביותר, ופתרון הימין נותח באופן שיטתי על בסיס ניתוח טיעונים והצגת מקורותיו הערכיים השמרניים.

המחקר מציג את השמרנות כמסגרת תאורטית מלאה לניתוח מדיניות הימין הישראלי, באופן שלא מתאפשר במסגרות תאורטיות אחרות. החל מתפיסת האדם, החברה והמציאות הפוליטית במחשבת השמרנות, דרך חשיבות מוסדות הדת ומדינת הלאום באידאולוגיה השמרנית ועד גישתה העכשווית בסוגיות של לאומיות ויחסים בינלאומיים – הערכים המזוהים עם השמרנות מתגשמים באידאולוגיה המדינית של הימין הישראלי. מאפייני השמרנות מספקים הסבר גם לדרכי הפעולה של הימין הישראלי וכן למתחים הפנימיים הקיימים בתוכו, התואמים מתחים בין ערכים המזוהים עם השמרנות. מצבו העדכני של חקר השמרנות אף מסביר זרמי מחקר חשובים להבנת העמדה המדינית של הימין. כך, מחקר זה מציג מתאם רב-צדדי המעיד על זיקה רעיונית חזקה בין מערכת הערכים המקומית לגווני הימין השמרני בעולם המערבי.

התגבשות ערכי השמרנות כמקור לפתרון הימין הישראלי לסכסוך מעלה אפשרות של "גלובליזציה של רעיונות", המצביעה על אופייה הכללי של האידאולוגיה השמרנית - כמנוע רעיוני יסודי לפוליטיקה ימנית בדמוקרטיה המערבית העכשווית. לאור מאפיינים אלה של השמרנות, המחקר מסתכם בהצגת ההשלכות האפשריות של יישום פתרון הימין על הדמוקרטיה הישראלית.

תוכן עניינים

6	1. מבוא
7	1.1 סקירת ספרות
9	1.1.1 שאלת המחקר
9	1.1.2 השערת המחקר
10	1.2 מתודולוגיה
10	1.2.1 אינדוקטיביות
11	1.2.2 קורפוס המחקר ובנייתו
13	1.2.2.1 פירוט אשכולות הניתוח
15	1.2.3 מהלך המחקר וניתוח טיעונים
18	1.3 תיאוריה
19	1.3.1 שמרנות
21	1.4 פרקי המחקר
22	2. הצעות הימין לפתרון הסכסוך
22	2.1 מדינה אחת
23	2.1.1 סיפוח
25	2.1.2 חד-צדדי
28	2.1.3 אסטרטגיה מדינית
29	2.1.3.1 מחלוקת טקטית
31	2.2 אוכלוסיית השטחים
31	2.2.1 מדינה יהודית-דמוקרטית
32	2.2.2 הרחבת זכויות
33	2.2.2.1 הסתייגויות
35	2.2.3 הישענות על הסטטוס קוו
36	2.2.3.1 מודל ירושלים
37	2.2.3.2 אוטונומיה
40	2.2.4 עימות
42	2.3 סיכום: מתח ותנועה
46	3. תפיסת המציאות המדינית של הימין
47	3.1 תגובת-נגד
47	3.1.1 הלאומיות הפלסטינית
48	3.1.2 המוסדות הפלסטיניים
49	3.1.3 הלגיטימציה הפלסטינית
51	3.1.4 אוסלו
52	3.2 צדק היסטורי
52	3.2.1 אירועים מרכזיים
54	3.2.2 על מה הסכסוך
55	3.2.3 שינוי השיח
56	3.2.4 זכות היסטורית

57	3.2.4.1 מקומה של הזכות הדתית
59	3.3 <u>החוק הבינלאומי</u>
61	3.4 <u>פערי תרבות</u>
61	3.4.1 מדינת-לאום דמוקרטית
63	3.4.2 נכשלות ערבית-מוסלמית
64	3.4.3 חזית המערב
65	3.5 <u>ניציות</u>
65	3.5.1 האינטרס הלאומי
66	3.5.2 מוסדות בינלאומיים ודיפלומטיה
67	3.5.3 כוח צבאי ככלי מדינית
69	3.6 <u>סיכום</u>
70	4. שמרנות הימין המדיני בישראל
70	4.1 <u>המשגת האידאולוגיה של הימין הישראלי</u>
70	4.1.1 ניציות ריאליסטית?
71	4.1.2 התנחלות דתית-לאומית?
72	4.1.3 ציונות רוויזיוניסטית רדיקלית?
73	4.1.4 שמרנות כהסבר מלא
74	4.1.4.1 ספרות קודמת
74	4.1.4.2 שמרנות ישראלית
75	4.2 <u>חקר השמרנות</u>
76	4.2.1 מבחן אדמונד ברק
77	4.2.2 אידאולוגיה המתנגדת לאידאולוגיה
77	4.2.3 הנטייה השמרנית והגישה המינימליסטית
78	4.2.4 ממדי השמרנות
79	4.2.5 השמרנות כדיאלקטיקה בין ערכים
80	4.3 <u>המחשבה השמרנית והימין בישראל</u>
80	4.3.1 ספקנות ופרגמטיזם
82	4.3.2 טבע האדם והפנייה להיסטוריה
84	4.4 <u>האידאולוגיה השמרנית והימין בישראל</u>
84	4.4.1 שוויון זכויות
87	4.4.2 הגנה על מוסדות "טבעיים"
88	4.4.2.1 דת ומסורת
89	4.4.3 מדינת הלאום
91	4.4.3.1 פרוצדורה דמוקרטית
92	4.4.3.2 שמרנות ביחסים הבינלאומיים
93	4.5 <u>סיכום</u>
96	5. <u>הדינמיקה השמרנית ועתיד הדמוקרטיה בישראל</u>
96	5.1 <u>הדואליזם העקרוני של השמרנות</u>
98	5.1.1 יחסי שמרנות ודמוקרטיה

98	5.2 הדואליזם השמרני של פתרון הימין לסכסוך
100	5.2.1 הכרעת הימין וחשיבותה לדמוקרטיה בישראל
103	5.2.2 עתיד הדמוקרטיה בישראל
104	6. סיכום
105	6.1 מחקרי המשך
110	7. ביבליוגרפיה
110	7.1 מקורות ראשוניים
117	7.2 ספרות מחקר
125	8. נספחים
125	8.1 נספח א': תרשימי המחקר
	8.1.1 תרשים 1: מבנה קורפוס המחקר האמפירי
	8.1.2 תרשים 2: המודל הכללי של המחקר
	8.1.3 תרשים 3: משולש פתרון הימין בתוך פתרון הקבע
	8.1.4 תרשים 4: פתרון הימין לסכסוך
	8.1.5 תרשים 5: דינמיקה שמרנית בתוך גבולות הימין הפוליטי
	8.1.6 תרשים 6: ערכי השמרנות
	8.1.7 תרשים 7: פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים
	8.1.8 תרשים 8: הדינמיקה השמרנית
	8.1.9 תרשים 9: הדינמיקה השמרנית של פתרון הימין
	8.1.10 תרשים 10: הדינמיקה השמרנית ועתיד הדמוקרטיה בישראל
131	8.2 נספח ב': יחידות הניתוח באשכול כתב העת "ריבונות"
135	9. הערות

1. מבוא

שנים רבות זוהה השסע האידאולוגי בין ימין לשמאל בישראל, בנוגע לגורלם של שטחי יהודה ושומרון שנכבשו במלחמת ששת הימים ("השטחים"), כגורם מרכזי להכרעת מערכות הבחירות לכנסת וכמחלוקת הפוליטית העיקרית בישראל.¹ בפתח העשור השלישי של המאה ה-21 נדמה שקביעה זו התיישנה. הדומיננטיות של מפלגת הליכוד בראשות בנימין נתניהו בפוליטיקה הישראלית, הקרע במנהיגות הפלסטינית בין פתח לחמאס ודעיכת המו"מ בינה לבין ישראל עד עצירתו המוחלטת ב-2014, לצד העיסוק הגובר בשחיתות ציבורית - עמעמו את העיסוק בשאלות מדיניות. אולם בעוד דוקטרינה של "ניהול הסכסוך" עוטפת את הפוליטיקה הישראלית ויריבי נתניהו עסוקים בדמותו ובטוהר מידותיו, בשתי מערכות הבחירות של 2019 הוא עצמו המשיך להישען על השסע האידאולוגי והעמיד במרכז הקמפיין שלו את האשמת יריביו בביטוי עמדות שמאל מדיני לצד הצהרות שעוסקות ביחסה של מדינת ישראל לשטחים.

שלושה ימים לפני מועד בחירות 2019, יזם נתניהו סדרת ראיונות בהן הצהיר שאם יבחר יפעל לקידום "החלת ריבונות" באופן הדרגתי על כל ההתנחלויות, על מנת להבטיח ש"אנחנו שולטים במערב הירדן".² בישורת האחרונה של בחירות 2019 נהג באופן דומה, כשכנס את העיתונות לצורך "הצהרה דרמטית" בה הכריז כי השלב הראשון בתוכניתו יכלול סיפוח של כ-18% מהשטחים.³ מרכזיות שסע זה ניכרה גם בבחירות 2020. עם פרסום תוכנית הממשל האמריקאי המתארכת למצב המדיני באזור ("תוכנית טראמפ"), הצהיר נתניהו כי יביא לאישור הממשלה החלטה מידית "להחיל את החוק הישראלי על בקעת הירדן וכל ההתנחלויות".⁴ התבטאויות אלה מעידות פעם אחת על החשיבות של הסוגייה המדינית עבור הימין בישראל, ופעם שניה על מטרה מדינית אליה הוא שואף להוביל את הסטטוס קוו.

לאורך עשור כהונת הליכוד כמפלגה הדומיננטית בממשלה, חלו התפתחויות במגוון זירות המעידות על התעוררות אידאולוגית בימין. בזירה המפלגתית, "הבית היהודי" אימצה תוכנית מדינית שהעלה נפתלי בנט ב-2012; "האיחוד הלאומי-תקומה" אימצה תוכנית שניסח בצלאל סמוטריץ' ב-2017; בשלהי אותה שנה גם מרכז הליכוד העביר פה אחד הצעת מדיניות שהובילה סיעת-הפנים "המטה הלאומי";⁵ מפלגות ימין קטנות יותר, כמו "זהות" של משה פייגלין ו"התקווה" של אריה אלדד, קידמו מצע מדיני מפורט. פייגלין ואלדד גם שותפים לפריחת הספרות העיונית הקושרת בין הימין הפוליטי לחזון מדיני, דוגמת הספר "סיפוח עכשיו" של קרולין גליק. בנוסף, התנועה החוץ פרלמנטרית לקידום החזון המדיני של הימין כוללת כיום שורה של ארגונים, מיזמים ואנשי מקצוע מתחומי עיסוק רבים, שמסייעים לה בהפיכת האידאולוגיה למדיניות.

בתחום החקיקה, הצעות חוק ל"החלת ריבונות", "החלת החוק הישראלי" או "סיפוח שטחים" התגברו משמעותית מאז 2013, עם הקמתה המחודשת של "שדולת ארץ ישראל" בכנסת. "החוק להסדרת ההתיישבות ביהודה ושומרון" ("חוק ההסדרה"), שנחקק ב-2017, מאפשר הפקעה רטרואקטיבית של קרקע פרטית עליה נבנו התנחלויות בתמיכת המדינה ומאחזים שאינם מוכרים לפי חוק. הבסיס החוקתי שמספק "חוק יסוד: מדינת הלאום של העם היהודי" ("חוק הלאום"), שנחקק ב-2018, בעל חשיבות רבה במציאות של מדינה אחת. את הקשר בין חוקים אלה לבין

¹ במחקר זה שני סוגי הערות. הערות בהן הפניה למקור בלבד מרוכזות בסוף העבודה, בעוד הערות בעלות תוכן נוסף מופיעות בסוף העמוד. להרחבה ראו בהמשך המבוא תחת "1.2 מתודולוגיה", "1.2.4 מהלך המחקר וניתוח טיעונים".
² התארגנות פנים מפלגתית שפעלה בתוך מפלגת הליכוד בין 2011 ל-2020 על מנת לחזק את האידאולוגיה המדינית של המפלגה. בשנת 2020 התפרקה לשתי סיעות פנים מתחרות בעלות מטרות דומות.

האידאולוגיה המדינית של הימין תיארו דווקא כותבים שהביעו התנגדות אליהם⁵, עד כדי תפיסתם כחלק מתוכנית מקיפה יותר לאחד בין המצב החוקי במדינת ישראל לבין המצב החוקי בשטחים⁶. שאיפת הימין הישראלי להתקדם מעבר להתנגדות לשתי מדינות ניכרת גם מתגובות לעמדות שהביעו בכירים בממשל האמריקאי, ונתפסו כאור ירוק למימוש פתרון המדינה האחת. בראשית 2020, בתגובה לפרסום "תוכנית טראמפ", קראו יו"ר "הימין החדש", נפתלי בנט, ויו"ר "האיחוד הלאומי", בצלאל סמוטריץ', להתנגד למדינה פלסטינית ובו בעת לספח באופן מידי את כל היישובים היהודים ביהודה ושומרון⁷. קרולין גליק ציינה שבשיחה עם שגריר ארה"ב בישראל המליץ לספח חלקים נרחבים מהשטח, ואת היתר לספח בעוד ארבע שנים⁸. ב-2019, כאשר הכריז השגריר כי לישראל ישנה זכות לחלקים בגדה המערבית⁹, גלעד ארדן פירש זאת כאור ירוק למדיניות והכריז "החלת החוק הישראלי על היישובים ביהודה ושומרון הוא צעד בכיוון הנכון שיעביר את המסר הזה ויקדם שלום"¹⁰. לקראת סוף 2019 מזכיר המדינה האמריקאי קבע כי הקמת התנחלויות ישראליות בגדה המערבית איננה בפני עצמה מצויה בהיעדר הלימה לחוק הבינלאומי והוסיף שלבתי המשפט בישראל סמכות לקבוע את המעמד המשפטי של יישובים אינדיבידואליים¹¹. יריב לוין צוטט כאומר שזוהי "אבן דרך משמעותית בדרך לריבונות ישראלית בכל חבלי ארץ ישראל" ויולי אדלשטיין הכריז ש"הצעד הבא - החלת ריבונות ישראלית ביו"ש"¹². נסיבות אלה מחזקות פעם נוספת את החשיבות שבהבנה מעמיקה של הצעות המדיניות המגיעות מהימין המדיני.

1.1 סקירת ספרות

לאור התפתחויות אלה, הטענה שהימין בישראל מתנגד לפתרון של שתי המדינות נדמית בנאלית. אך במשך זמן רב הניסיון למצוא קונצנזוס בתוך השסע אידאולוגי הוביל מחקרים רבים לטעון אחרת. למרות שהסכמי הביניים בין ישראל לאש"ף (להלן הסכמי אוסלו) התקבלו בכנסת על רקע התנגדות עזה, פילק ולבל (File and Label, 2005) מצאו בהם עדות לטשטוש הרעיוני בין מפלגות הימין והשמאל הגדולות, שיצר קונצנזוס על פשרה טריטוריאלית תוך נוקשות בנושאי ביטחון¹³. למרות שבשנות ה-90 נתניהו נבחר לראשות הליכוד על בסיס ביקורת על ההסכמים, ריינהולד (Rynhold, 2002) אפיין את ממשלתו כמי שהסכימה לנסיגות ולכן מוססה את הבסיס האידאולוגי של הימין¹⁴. גם כאשר ווקסמן (Waxman, 2008) ייחס את ההתנגדות לפשרה טריטוריאלית למחצית הציבור הישראלי¹⁵, לטענתו ההתנתקות מעזה יצרה קונצנזוס חדש התומך בנסיגה חד-צדדית ומייתר את הדיון בשסע האידאולוגי.

החיפוש אחר קונצנזוס ישראלי התומך בפשרה טריטוריאלית השפיע על תפיסת הימין במחקר, כך שהזרם המרכזי בימין נדמה כמי שמקבל בלית ברירה את הצורך להיפרד לשתי מדינות לשני עמים וחבריו מהווים האגף הנוקשה, Hard-liners התומכים בחתירה להסכם תוך ניסיון להפיק את המרב מהמו"מ. הנחת מחקר זו המשיכה להתקיים גם בעשור המחקר האחרון¹⁶. למשל, כחלק מבניית טיפולוגיה של סוגי לאומיות בציבור היהודי בישראל, פלג ווקסמן (Peleg and Waxman, 2011) חילקו את הימין למתונים שמקבלים בלית ברירה את נוסחת שתי המדינות, וקיצוניים שמקבלים אותה אך דורשים גירוש ערבים אזרחי ישראל כדי ליישמה¹⁷.

⁵See Waxman, "From controversy to consensus", 74

ווקסמן לא מתייחס לכך שגם תוכנית ההתנתקות התקבלה בכנסת תוך התנגדות של מיעוט גדול וכי בקרב הרוב היו גם חברי כנסת שהצביעו בעדה ושינו את דעתם טרם ביצוע התוכנית, דוגמת בנימין נתניהו. בראייה לאחור רוב תומכי מחנה המרכז, שמאופיין בקבלת הצורך בנסיגות חד-צדדיות, הגיעו ממאוכזבי מדיניות השמאל בשנות ה-90.

הזיהוי של הימין עם פתרון שתי המדינות לא בלתי רלוונטי, משום שהוא כיוון את המחקר העדכני לזהות את ההתנגדות אליו עם השוליים הפוליטיים בישראל. וקסמן ופלג טענו שרעיון המדינה האחת מתקיים אך ורק בקרב מיעוט זעיר בשמאל הישראלי.¹⁸ אחרים כן מצאו שבימין ישנה תמיכה בחזון של מדינה אחת, אך היא מוגבלת לסוג של "ימין קיצוני" (Extreme Right).¹⁹ פילק (Filk, 2010) קשר בין ההתנגדות להתקדמות במישור הדיפלומטי לאגף ימני מדיר אותו כינה "ימין פופוליסטי" (Populist Right) ותיארו גם כ"ימין רדיקלי" (Radical Right).²⁰ פדהצור (Pedahzur, 2012) אפיין את התמיכה בשליטה על השטחים בממשלת נתניהו כמושפעת מ"אגפים חדשים של ימין רדיקלי" בליכוד.²¹ פרלינגר ופדהצור (Perlinger and Pedahzur, 2018) המשיכו קו רעיוני זה כשפירשו את תמיכת הליכוד בהסרת חסמי בנייה בשטחים כאימוץ העמדה של הימין הרדיקלי.²² גם הם קושרים בין הימין הרדיקלי ל"פופוליזם" ואף מסתמכים על מחקרו של פילק.²³ מנקודת מבט זו, הפריחה האידאולוגית של הימין המדיני מעידה על התחזקות של סוג ימין המאופיין בקיצוניות רדיקלית ופופוליסטית. ערבוב זה של מונחים לאפיון השוליים של הימין הפוליטי אינו ייחודי לישראל ומקורו בספרות תאורטית רחבה יותר. פילק מייחס לימין בישראל ערכים אידאולוגיים שמקורם בתיאוריה של מוד (Mudde, 2007) על ימין רדיקלי המאופיין בפופוליזם (Populist-Radical Right).²⁴ גם פדהצור משעין את ההסבר שלו על תיאוריה זו ומציין שחוקרים רבים בעולם נוהגים בצורה דומה.²⁵ ואמנם, אינגלהארט ונוריס (Inglehart and Norris, 2016) ציינו את התיאוריה של מוד כמרכזית ובעלת השפעה להבנת הנושא.²⁶

מחקרו של מוד מדגימים את קשיי המחקר ליצור טיפולוגיה יעילה לאידאולוגיה של הימין, המשליכים גם על ניתוח הימין בישראל. במחקרו המוקדם (Mudde, 2000) השתמש בצירוף "ימין קיצוני" ("Extreme Right") לאפיון התעצמותן של תנועות בעלות זיקה היסטורית למפלגות פשיסטיות שעברו שינוי מבני. במסגרת זו ציין באורח ביקורתי את הערבוב הקיים במחקר בין מושגים המשמשים לתיאור תנועות אלה, והבהיר שעבורו "Radical" מבטא קשר חזק יותר למורשת הפשיסטית.²⁷ במחקרו המאוחר שב לתקוף את מצב הטרמינולוגיה המקצועית, החותר תחת קידום הידע בנושא.²⁸ לכן מפתיע שבעת יצירת הצירוף "Populist-Radical-Right" הפך את היוצרות, כך שהגדרת "Radical Right" עברה לתאר ימין שמקבל את השיטה הדמוקרטית והתנגדותו היא למאפיינים מרכזיים של הדמוקרטיה הליברלית.²⁹ לצד היעדר בהירות לגבי הגדרת ימין רדיקלי, יחסו לפופוליזם, לימין קיצוני ולהיסטוריה של הפשיזם, מוד ציין שקשה מאוד לקבוע גבולות ברורים גם בינו לבין סוגים של ימין שמרני וניאו-שמרני, שבעצמם נקשרים לימין-מרכז הליברלי.³⁰ גם הניסיון הקצרצר שלו לבדל את הימין הרדיקלי מהימין השמרני מרובה סייגים, קווי דמיון והתמקדות במחקרים שמצאו זיקה רעיונית בין התופעות.³¹ המצב מסתבך עוד לאור אבחנתו (Mudde, 2014), שלמרות שאין הסכמה על הגדרת ימין רדיקלי (ולפיכך גם על גבולותיו), מדובר במושג מגונה מבחינה נורמטיבית.³² הגינוי האינהרנטי מעביר את חקר הימין מהתחום הביקורתי אל התחום השיפוטי. כאשר הדבר מבוסס על מחסור בגבולות תאורטיים ברורים נוצר מצב בו שחקנים פוליטיים רבים מועמדים לחקירה לפי מושגים מעורפלים המגונים א-פריורית. כך, כאשר אינגלהארט ונוריס משתמשים בתיאוריה של מוד לתיאור האהדה לה זכו דונלד טראמפ וקמפיין ה-Brexit ב-2016, מאפייניה פוגמים ביעילות האנליטית של הניתוח ואף עלולים לגרור מחקרים רציניים לתחום הפוליטיזציה של המחקר.

¹⁸ "new radical right-wing factions".

בישראל התיאוריה משמשת כאמור לזיהוי כל התנגדות לפשרה טריטוריאלית כדוגמה להתחזקות הימין הרדיקלי. לאחרונה דל-סרטו (Del-Sarto, 2017) עשתה ניסיון למסגר את ההתפתחות על ידי הצבעה על "קונצנזוס חדש" (*New Consensus*) של ימין רדיקלי, הנובע ממה שהיא מכנה "ימין נאו-ריוויזיוניסטי" (*Neo-Revisionist Right*), המשלבת ערכי לאומיות, קנאות משיחית ושיקולים ביטחוניים.³³ המעבר מזיהוי קונצנזוס ישראלי של שתי מדינות לקונצנזוס של מדינה אחת מחזק טענה ותיקה, כי כל התנועה הציונית מכוונת לשליטה בלעדית במקסימום שטחים, תוך יצירת היררכיה אזרחית אנטי-דמוקרטית בין יהודים ולא יהודים. את מקורותיה ניתן לזהות בטענתו הביקורתית של קימרלינג (1993) על הציונות כישות מונוליתית שבמרכזה זהות אתנוצנטרית הממומשת רק על ידי הגדלת עוצמתה של מדינת ישראל. מזווית זו כל המחלוקת בין ימין לשמאל מדיני נועדה לסייע למדינה לשמור על הסטטוס קוו.³⁴ מכאן בנבנישתי (Benvenisti, 2007) מזהה את הקריאה לפתרון של שתי מדינות, שלכאורה מייצגת צד פוליטי, כהעמדת פנים או הצגת עמדה בלתי רלוונטית³⁵ ויפתחאל (Yiftachel, 2000) מזהה את אופוזיציה הרעיונית המרכזית בישראל עם העמדה הקוראת לשוויון זכויות לכלל תושבי הגדה המערבית.³⁶

ניכר שלצד ההנחה שלשסע האידאולוגי יש חשיבות בישראל, משאבים מחקריים רבים הושקעו בניסיון להציגו מתוך קונצנזוס. כאשר הקונצנזוס הוא סביב פתרון של שתי מדינות, השסע האידאולוגי בין ימין לשמאל הוא על היקף הפשרה הטריטוריאלית. כאשר הוא סביב חישול מציאות של מדינה אחת, השסע הוא בין ימין רדיקלי המכוון למדינה עם שני מעמדות של תושבים, לבין שמאל הנאבק על שוויון זכויות אזרחי. לעומת טענות אלה ישנו זרם מחקרי שנוטר קבוע בהנחה שקיים שסע אידאולוגי בין ימין לשמאל מדיני, הנסוב סביב עיקרון החלוקה שכולל הקמת מדינה פלסטינית. נאור (Naor, 2008) מוצא שעמדתו האידאולוגית הנוקשה של הימין ביחס לשטחים מאופיינת בשאיפה לשמור על שליטת ישראל בהם, ומפרט שהמקור לכך הוא שילוב סיבות ביטחוניות וקשר היסטורי, שבעצמן יכולות להיות חילוניות או דתיות.³⁷ בן פורת (Ben Porat, 2008) מגיע למסקנה דומה ומוסיף שהמדיניות של הימין הישראלי בעלת מקורות במחשבה המדינית ובתאוריות רחבות ביחסי חוץ וביטחון.³⁸ מנקודת מבט זו, התנגדות הימין הישראלי לפתרון של שתי מדינות אינה ביטוי להתגבשות קונצנזוס לאומי. להיפך. הפריחה האידאולוגית המביאה את הימין להתאחד סביב אלטרנטיבות מדיניות מעידה על עומקו של השסע האידאולוגי עם עמדות מדיניות של המרכז, השמאל הציוני והשמאל האזרחי בישראל.

1.1.1 שאלות המחקר

זרמי המחקר המנוגדים להבנת הימין המדיני בישראל מציגים שתי בעיות. הבעיה האמפירית קשורה להיקף התופעה שנקראת "ימין מדיני בישראל" ומגולמת בשאלה "מהו החזון המדיני של הימין הישראלי, המייחד אותו כצד בשסע האידאולוגי?". הבעיה התאורטית קשורה לגורם המסביר את המדיניות של הימין הישראלי. כלומר, "מהיכן נובעות עמדותיו המדיניות של הימין, ומהי מסגרת המושגים המדויקת להבין כאידאולוגיה?".

1.1.2 השערת המחקר

השערת המחקר העונה לשאלה האמפירית היא שהחזון המדיני שמייחד את הימין הישראלי בתוך השסע האידאולוגי היא שאיפתו להנציח את המציאות של מדינה אחת מהים לירדן, תוך היצמדות לזהותה החוקתית הנוכחית כיהודית-דמוקרטית. למי שאינו מזהה עם הימין בישראל פתרון זה נראה בלתי אפשרי בדיוק משום שהוא מאפיין צד בשסע האידאולוגי. השערת המחקר העונה לשאלה התאורטית היא שעל מנת להסביר את החזון של הימין המדיני במלואו יש להבינו כנובע

מתוך פוליטיקה שמרנית, המשלבת את הנחות היסוד של המחשבה המדינית השמרנית עם האידאולוגיה המאפיינת את השמרנות במאה ה-21.

1.2 מתודולוגיה

1.2.1 אינדוקטיביות

על מנת לבחון את השאלה האמפירית יש צורך במחקר המתייחס לאופן שבו הימין הישראלי מגדיר את עצמו ומתוך כך בוחן את הרעיונות העומדים ביסוד האידאולוגיה המדינית שלו. את ראשיתה של תשובה ניתן לזהות כבר בהתפתחויות האקטואליות שהוצגו לעיל. בדומה, כל תוכנית מדינית שקוראת למימוש פתרון שתי מדינות, גם תוכנית זהירה המכוונת למרכז המפה הפוליטית כמו היוזמה העדכנית של "המכון למחקרי ביטחון לאומי" (INSS, 2019)³⁹, מיד מהווה מושא לביקורת על ידי פובליציסטים מימין, שמקפידים לצבוע אותה בצבעים הפוליטיים של השמאל הציוני⁴⁰.

הקשר בין שמאלימין לתמיכה להנגדות לפתרון שתי מדינות, המעיד על מוקד השסע האידאולוגי, עולה גם מניתוח סקרי דעת קהל מהשנים האחרונות, באופן ההולם את זרם המחקר האחרון שהוצג בסקירת הספרות. הסקרים מעידים גם על הצורך המחקרי להעמיק באבחון החלופות המוצעות בימין הישראלי לפתרון שתי המדינות.

בסקרים שנערכו ב-2015-2016, הראו "מכון טרומן" ו"המכון הישראלי לדמוקרטיה", בשיתוף "המרכז הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים", שהציבור היהודי חצוי בתשובה לשאלה "האם אתה תומך או מתנגד לפתרון המבוסס על הקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל, הידוע כפתרון שתי המדינות?"⁴¹. בשני הסקרים התמיכה הייתה קצת למעלה מ-50%, אך ירדה כאשר פורטו תנאי ההסכם הקשורים לפשרה מוסכמת בירושלים ובסוגיית הפליטים.⁴² אינדיקציות למתאם עם הגדרה עצמית של שמאלימין מגיע מסקרים נוספים. ב-2020, לאחר הצטברות ההצהרות על סיפוח בקעת הירדן, סקר "מכון מדגם" הראה שבעוד רוב גדול מקרב המציבים עצמם בימין הישראלי תומך בפעולה זו, רוב גדול במרכז-שמאל מתנגד לה⁴³.

סקרים אחרים מתמקדים בעמדת הציבור לגבי נקודת הסיום של הסכסוך. סקר "כנס הרצליה" מ-2017 וסקר "מכון תמי שטיינמץ למחקרי מדיניות" ו"המרכז הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים" מ-2018 בחנו את עמדת הציבור היהודי בנוגע לחלופות לפתרון שתי המדינות. גם בהם הציבור היהודי בישראל חצוי באשר לתמיכה בפתרון שתי המדינות, אולם בשניהם רוב מקרב המגדירים עצמם בימין מתנגד לו. בכנס הרצליה, כאשר החלופה היחידה שהוצגה היא "מדינה אחת לשני עמים בין הירדן לים", 40% מהימנים העדיפו פתרון שתי המדינות⁴⁴, בעוד למעלה מ-30% לא ידעו להכריע בין החלופות⁴⁵. אופן הצגת השאלה מבהיר שמבחינת הסוקרים "פתרון" מבוסס על סימטריה והסכמה בין שני עמים, הנחה שייתכן ואינה מקובלת על ימנים.

בסקר מ-2018, התמיכה המשוקללת בפתרון שתי המדינות בקרב אנשי ימין היא של 23.6% בלבד⁴⁵, נתונים הדומים לסקירת סקרים שבוצעה עבור ה"מכון הישראלי לדמוקרטיה"⁴⁶. רק יהודים דתיים ופלסטינים תומכי חמאס הציגו אחוזי תמיכה נמוכים יותר, עם 15%-ו 22% בהתאמה⁴⁷. גם כאן ניתנה עדיפות מתודולוגית קלה לפתרון שתי המדינות, כיוון שחלופות הוצגו לנשאלים רק לאחר שדחו אותו. בקרב ימנים, שתי חלופות של מדינה אחת זכו לאחוזי תמיכה

³⁹ ראו שי, הסיכויים לשלום עם הפלסטינים, 3. מכל האוכלוסיות שנבחנו בסקר זה, רק בשמאל היהודי מיעוט זניח (5%) השיב שאינו יודעים להכריע, בעוד קונצנזוס מוחלט (89%) הצביע על העדפתו לפתרון שתי המדינות. הדבר מעיד שפתרון המדינה האחת זניח לחלוטין בקרב ציבור השמאל בישראל.

דומים (22-23%): "פתרון מדינה אחת בה שוויון זכויות ליהודים ולפלסטינים", שהוצג למי שדחה שתי מדינות ו-"פתרון מדינה אחת בה נמנע שוויון זכויות לצד השני" שהוצג למי שדחה את שתי החלפות השוויוניות.⁴⁸ כמובן שבחוגי הימין מצטטים סקרים אחרים לגמרי, לפיהם רוב בציבור היהודי בישראל תומך בסיפוח הדרגתי של השטחים⁴⁹. סקרים אלה מתחילים להראות שבימין הישראלי מבינים כי עצם התנגדות לשתי מדינות מצריכה חלופה מדינית.

סקרים אלה מחזקים את זרם המחקר המניח כי הימין הישראלי מאופיין בהתנגדות גורפת לכל פשרה טריטוריאלית, אך אינם מבהירים את שאלת המחקר האמפירית בנוגע לחלופה המוצעת על ידו. דוגמה עדכנית להיעדר הבהירות בנושא זה ניתנה ב-2019, כאשר חתן פרס ישראל למדעי המדינה, שלמה אבינרי, קרא לגדעון סער להסיר את הערפול הרטורי מעל עמדותיו המדיניות⁵⁰, אף על פי שסער מצהיר במפורש ומזה שנים על תמיכתו בפתרון מדינה אחת הכולל הטלת אחריות על אוכלוסיית השטחים על מדינת ירדן⁵¹. הפער בין מה שהימין אומר לבין מה שמקובל להניח עליו מוסיף להתקיים בין השאר בשל הדעה הקדומה שלימין אין באמת הצעות הראויות לבחינה. בשמאל הישראלי רבים שבויים בתחושה המזלזלת שביטא בשעתו יושב ראש האופיזציה, יצחק הרצוג, כי "לימין אין חזון"⁵². אורי אבנרי הוסיף ש"מה שהימין רוצה באמת זה שהמצב הנוכחי ימשך לעד"⁵³. לכן מיד לאחר הכרזת הסיפוח של נתניהו ב-2019, הופיע מאמר מערכת ב"הארץ" שהטיל דופי ברצינותה.⁵⁴

הספקנות התקשורתית לגבי אפשרות של מהלך מדיני נמשכה עד 2020, עת הודיע הבית הלבן על פרסום תוכניתו המדינית של טראמפ. אולם ההתייחסות נותרה מסויגת וספקולטיבית, תחת מסגרת ניתוח מערכת הבחירות של 2020 להבדיל מצעד ראשון ביישום של חזון מדיני. בעבר, גם כאשר עיתונאים ומכוני מחקר הפגינו מודעות לעובדה שאנשי ימין מקדמים הצעה מדינית, עבודת השטח החשובה הוגבלה לסיקור אנקדוטאלי, חסר שיטתיות ולכן אינו מיועד לניתוח מחקר⁵⁵. על מנת להגיע לאבחנות יסודיות, שתהיינה מהימנות ותקפות לחזון המדיני של הימין, קל וחומר על מנת להציגו כמקרה מבחן לתופעה אידאולוגית רחבה יותר, לא מספיק להתמקד בממצאים ספורדיים בעלי מאפיין דומה למושג פופולרי מהספרות המחקרית. דרוש מחקר המקבץ את כל הצעות הימין העקביות, הרלוונטיות והבולטות ומציג את מכלול הטענות המופיעים בהן לפי ההיגיון הפנימי של ההצעות עצמן, בטרם יעבור לשלב בו ניתן להבין את מניעי הימין המדיני בישראל ולבחון באורח השוואתי את מקורותיו הרעיוניים.

1.2.2 קורפוס המחקר ובנייתו

מחקר זה ברובו הגדול מילולי ולכן נכלל בקטגוריה של "מחקר איכותני", שמאופיין בהישענות קפדנית על מבואות וציטוטי מקור לצד פרשנות מפורטת, על מנת להציג את ממצאי המחקר ואת המסגור התאורטי שלהם. מחקר זה מנתח קורפוס בן 134 יחידות ניתוח הנוגעות למציאות האמפירית ונועדו לייצג את "פתרון הימין לסכסוך". במרכז הקורפוס עשרה אשכולות, כל אחד מהם עומד בארבעה תנאים כדי להיכלל במחקר: הצעה, ימנית, בולטת, רלוונטית. הצגת התנאים המפורטת להלן נועדה להראות כי הפריטים הנכללו בגוף המחקר נעשו זאת בצורה מנומקת, עד ליצירת גוף רחב דיו לייצג את מלוא התופעה הנחקרת ("פתרון הימין לסכסוך") ויחד עם זאת מסונן

⁴⁸ "a one state solution with equal rights for Jews and Palestinians". Shikaki et al, *Palestinian-Israeli Pulse*, 6

⁴⁹ "one state solution in which one side or the other is denied equal rights".

דיו שלא לכלול פריטים הפוכים. תרגום זה, של התופעה התאורטית ליחידות הניתוח המייצגות אותה, נועד לבסס את היכולת להשליך את מסקנות המחקר מהמצאים אל המציאות החברתית. התנאי הראשון והחשוב ביותר הוא שעל אשכול יחידות ניתוח לכלול הצעה ברורה, קריאה מפורשת למדינת ישראל ליזום מהלכים קונקרטיים בסוגיות הקשורות לשטחים וואו לאוכלוסייתם, כחלק מהתמודדות מקיפה עם הסכסוך. **תנאי ההצעה** מספק בסיס אפשרי לקיומו של "פתרון" במובן הרחב של המילה, המופיע במילון אוקספורד כ"סט של אמצעים להתמודדות עם בעיה או מצב קשה" (*A means of solving a problem or dealing with a difficult situation*) ובמילון מרים וובסטר כ"פעולה או תהליך שנועד להתמודדות עם בעיה" (*an action or process of solving a problem*)⁵⁶. התנאי מוציא מהמחקר אנשי ימין, שגם אם הם מתייחסים מעת לעת לסוגיות מדיניות מעולם לא הציגו דרך אופרטיבית עקבית להתמודדות עם הסכסוך. הדוגמה הבולטת כאן היא ההנהגה החרדית לגווניה, המזוהה עם מחנה הימין אך באופן מסורתי אינה עוסקת בענייני חוץ וביטחון.

כאן נשרו מהמחקר גם אנשי ימין, שאף על פי שהם בעלי עמדות בסוגיות חוץ וביטחון אינם מציגים תוכנית ברורה להתמודדות עם הסכסוך. דוגמה אחת היא בנימין נתניהו, שהתבטאויותיו הסותרות לאורך השנים לא מאפשרות הימצאותה של תוכנית אחידה. דוגמה מרכזית נוספת היא תוכנית "חילופי האוכלוסיות", המיוחסת לאביגדור ליברמן מאז פרסום הספר "האמת שלי" (מעריב, 2004). ליברמן מבהיר חד משמעית שיישום תוכניתו נעשה דרך חלוקה מחדש של השטח, ולכן לא יהיה צורך להזיז אנשים מביתם, אך פסקה אחת לאחר מכן מבהיר באותו ביטחון שאין מנוס מהזזת אוכלוסיות, יהודיות וערביות, ואף הזזת יישובים שלמים, לביצוע ההסדר המדיני המוצע⁵⁷. לפיכך, אפילו המרכיב הבסיסי ביותר בתוכנית חסר קוהרנטיות מינימאלית שתאפשר ניתוח אידאולוגי, ואולי זו הסיבה שנקברה לאחר 90 עמודי נספחים⁵⁸ וכמדינאי בכיר ליברמן לא ביצע שום מהלך לקידומה.

התנאי השני הוא שההצעה תכלול התייחסות להיותה ימנית. כיוון שכל מסמך מדיניות נקשר לאדם או לארגון החתום עליו, בדרך כלל **תנאי הימניות** ממומש מעצם שיוכה של הצעה לאיש ימין לפי הגדרה עצמית ודימוי ציבורי. אולם יש לציין שמהות התנאי היא שההצעה, ולא דווקא המציע, תשייך את עצמה לימין הפוליטי, או לכל הפחות תבחין בינה לבין השמאל הפוליטי. כך נפלטו החוצה הצעות משמאל ואף הצעות שבתוכן התרחקות מזיהוי עם צד פוליטי. דוגמאות בולטות להצעות עדכניות כאלה הן תוכניתו של שאול אריאלי (2013)⁵⁹ ו-מיכה גודמן (2017)⁶⁰ ומסמכי המדיניות של ה-INSS ו-"מפקדים למען ביטחון ישראל" (2016)⁶¹.

שילוב שני התנאים הראשונים מבסס הצעה המכוונת ל"פתרון ימני לסכסוך"⁶². אך מתוך הכרה שלא כל הצעות הימין שוות, שכן חלקן איזוטריות ובלתי מייצגות, ובהתחשב באפשרות של רוויה מחקרית, תנאי שלישי הוא **תנאי הבולטות**. תנאי זה מביא להתמקדות בהצעות אנשי ציבור בכירים, פוליטיקאים ומובילי דעת קהל שעמדותיהם בנוגע לסכסוך עומדות במרכז פעילותם הציבורית⁶³. התנאי הרביעי, **תנאי הרלוונטיות**, הוא שאותה הצעה ימנית בולטת פורסמה בין השנים 2006-2019. תנאי הרלוונטיות מתמקד בימין העכשווי בישראל. אף על פי שגם במחקר זה מופיעות

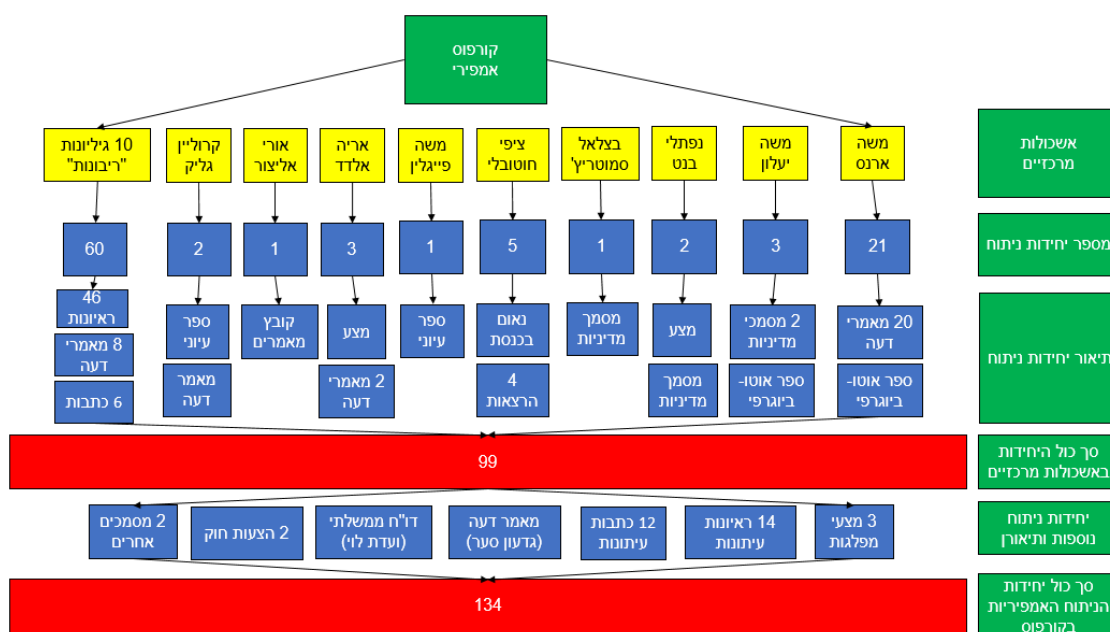
⁵⁶ המושג "סכסוך" נצמד לבעיה אותה מבקשים לפתור. כפי שיוצג בפרק הסוקר את תפיסת הסכסוך של הימין המדיני, אנשי ימין נמנעים באופן בולט מהשימוש בצירוף "ישראלי-פלסטיני" ולמעשה מזיהים את הפרדת סכסוך זה מ"הסכסוך היהודי-ערבי" כחלק מהבעיה שיש לפתור.

⁵⁷ בשלב מוקדם של המחקר נשקלו ניתוח עמדותיהם המדיניות של אלוף במיל' גרשון הכהן, עו"ד נדב העצני, פרופ' מרדכי קידר ושל השר לשעבר בני אלון ועורך "השילוח" יואב שורק.

ראיות להמשכיות אידאולוגית בתפיסת המציאות של הימין הישראלי, מטרתו אינה לבצע מחקר היסטורי שיטתי. תיחום גבולות הקורפוס מ-2006 נשען על הנחת יסוד כי ההתנתקות מעזה היוותה גורם משמעותי בשינוי הכיוון הפוליטי בישראל, ומאז ניכרת הפרדה בדיון על עתיד רצועת עזה ועתיד השטחים, הפרדה שתורמה לפריחה הרעיונית בימין הישראלי.

כך נוצרו עשרת האשכולות האמפיריים המרכזיים בקורפוס המחקר, הכוללים כ-100 יחידות ניתוח, אליהם צורפו 35 יחידות נוספות הכוללות כתבות עיתונות, דבר חקיקה ומסמכי מדיניות שנועדו לבאר נקודה מתוך האשכולות המרכזיים או לספק להם הקשר רלוונטי מתוך התפתחויות אקטואליות. מבנה הקורפוס מוצג בתרשים 1.

תרשים 1: מבנה הקורפוס האמפירי

1.2.2.1 פירוט אשכולות הניתוח

משה ארנס היה שר החוץ והביטחון מטעם "הליכוד" בשנות ה-80 וה-90. איש התנועה הרוויזיוניסטית, חילוני. בעשור השני של המאה ה-21 ועד פטירתו ב-2019 החל להתבטא במפורש על הצורך לשנות את הסטטוס קוו המדיני ביחס לשטחים ואוכלוסייתם. חלקים מהתשתית להצעת הפתרון שלו מצויים בספרו *למען ביטחון ישראל* ("ידיעות אחרונות", 2018), אולם בשל אופיו האוטוביוגרפי, הוא אינו עוסק בהצעות קונקרטיות. לשם כך נעשה שימוש נרחב ב-20 מאמרי פובליציסטיקה שפרסם בטור קבוע בעיתון "הארץ". ליחידות אלה נוספו מספר ראיונות שקיים, בהם הבהיר את עמדותיו.

משה יעלון הוא שר הביטחון לשעבר מטעם הליכוד וח"כ מפלגת תל"ם בסיעת "כחול לבן", נכון ל-2020. כרמטכ"ל בדימוס, את תקופת הצינון עד כניסתו לפוליטיקה העביר במחקר. ספרו *דרך ארוכה-קצרה* ("ידיעות ספרים", 2008) הציג לראשונה את משנתו המדינית. בשל אופיו האוטוביוגרפי, נעשה שימוש נרחב בשני מאמרים בני כ-10 עמודים. הראשון פורסם בכתב העת "תכלת" בשנת הוצאת הספר, והשני פורסם בכתב העת "Foreign Affairs" בשנת 2017 ובו חזר על עמדותיו. לשלוש יחידות ניתוח אלה נוספו מספר ראיונות שקיים.

¹ גרסה מוגדלת של תרשימי המחקר מופיעה כנספח א'.

נפתלי בנט הוא שר הכלכלה ושר החינוך לשעבר מטעם "הבית היהודי", ויו"ר "הימין החדש" המכהן כשר הביטחון בממשלת מעבר, נכון ל-2020. בן למשפחה אמריקאית שחזרה בתשובה, הוא משתייך למגזר הדתי-לאומי ובמקצועו יזם בתחום אבטחת המידע. ברמת המטא-דאטה, הצעתו קצרה בהרבה מאחרות. בשנת 2012 העלה לרשת מתווה בן כ-3 עמודים להתמודדות עם הסכסוך. למרות שתוכניתו מעולם לא התגבשה מעבר לסט עקרונות כללי ואף הוסרה מהאתר, עד 2019 חזר עליה בראיונות שונים והכניסה למצע מפלגתו, הבנוי כמצגת בת 32 שקופיות.

ציפי חוטובלי היא סגנית שר החוץ לשעבר וחברת כנסת מטעם הליכוד, המכהנת כשרה לענייני התפוצות בממשלת מעבר, נכון ל-2020. היא משתייכת למגזר הדתי-לאומי, עורכת דין ועיתונאית במקצועה. בין השנים 2011-2017 הרצתה את תוכניתה המדינית בכנסים של עמותות ימין. ארבע הרצאות ונאום מעל בימת הכנסת, בני 10-30 דקות ליחידה, משמשים ליבת אשכול הניתוח, ואותם משלימים מספר ראיונות שקיימה.

בצלאל סמוטריץ' הוא יו"ר "האיחוד הלאומי-תקומה" וח"כ מטעמה, המכהן כשר התחבורה בממשלת מעבר, נכון ל-2020. משתייך למגזר הדתי-לאומי ומשפטן במקצועו. ב-2017 פרסם את משנתו המדינית במאמר בן כ-20 עמודים בכתב העת "השילוח" תחת הכותרת "תוכנית ההכרעה". התוכנית אומצה לאחר מכן למצע "האיחוד הלאומי-תקומה" ומהווה ליבת אשכול הניתוח בעניינו. **אורי אליצור** היה עיתונאי ומנהל לשכת ראש הממשלה בממשלת נתניהו הראשונה. כאחד מבכירי העיתונאים שיצאו מהמגזר הדתי-לאומי, פרסם את עמדתו על הסכסוך בעשרות מאמרים. ברמת המטא-דאטה, יש לציין שפרסם תוכנית מלאה שנים רבות לפני תיחום הזמן של המחקר, אך חזר עליה בשנים שקדמו לפטירתו ב-2014. מאמריו אוגדו בספר *בדעה צלולה* ("ידיעות ספרים", 2014. עורך: צור ארליך). את ההקדמה, שכותרתה "ירושת נביא ישראל", כתב בנימין נתניהו, ובה תיאר את אליצור כמי שהרחיק ראות בחזונו המדיני. חלקים נרחבים מהספר משמשים במחקר זה.

קרוליין גליק היא עיתונאית ישראלית-אמריקאית, חילונית, עורכת בעיתון הג'רוזלם פוסט ובעלת טור במספר במות נוספות, נכון ל-2020. ב-2019 התמודדה לכנסת מטעם מפלגת "הימין החדש" בהנהגת נפתלי בנט. ספרה *סיפוח עכשיו - פתרון המדינה האחת לשלום במזרח התיכון* (בהוצאת סלע מאיר, 2015. תרגום: אורי רדלר) עורר תהודה ומשמש יחידת הניתוח המרכזית להבנת תוכניתה, לצד מאמר פובליציסטי וראיונות שונים שקיימה.

אריה אלדד הוא ח"כ לשעבר מטעם "האיחוד הלאומי". חילוני, מומחה לכירורגיה פלסטית, אלדד נודע כמוביל דעת קהל בשל הופעותיו בתקשורת וספרים שכתב בנושאים מגוונים. בשנים 2008-2010 הקים את מפלגת "התקווה" וכתב את מצעה המדיני, מסמך בן כ-10 עמודים, אשר אומץ לאחר מכן גם כפתרון הרשמי של עמותת "חוג הפרופסורים לחוסן מדיני וביטחוני", ומהווה יחידת הניתוח המרכזית להבנת תוכניתו, לצד שני מאמרים ומספר ראיונות שקיים.

משה פייגלין הוא ח"כ לשעבר מטעם הליכוד ויו"ר מפלגת זהות, נכון ל-2020. משתייך למגזר הדתי-לאומי ובמשך 15 שנה נודע כראש סיעת "מנהיגות יהודית" בליכוד. החל מ-2015 החל לפרסם את משנתו המדינית במצע מפלגתו לכנסת, שהתפתח לכדי ספר עיוני בשם *"להיות יהודי חופשי"* (מפלגת זהות, 2017), המשמש יחידת הניתוח המרכזית להבנת תוכניתו.

אשכול יחידות הניתוח העשירי הוא מדגם מתוך **כתב העת "ריבונות"**. "ריבונות" נוסד ב-2013 כפועלה המרכזי של "תנועת ריבונות", שהוקמה על ידי עמותת "נשים בירוק" ומופעלת בעזרת מערך התקשורת "ערץ 7", הממומן על ידי חברה הרשומה באיי מרשל ולפיכך מבנה אחזקותיה מוסווה⁶². מטרתו הבלעדית של כתב העת הוא לקדם דיון בחלופות לפתרון שתי המדינות, על בסיס עיקרון

החלת הריבונות. כל המרואיינים, מביעי העמדה והמצוטטים בכתב העת מביעים את תמיכתם בחזון זה. בחמש השנים הראשונות לפעילותו "ריבונות" הוציא 10 גיליונות וזכה לשיתוף פעולה מצד רוב השרים המכהנים וכמעט כל בכירי חברי הכנסת ממפלגות הימין לקחו בו חלק, באופן המעיד על ייצוג עמדות רוב הצמרת הפוליטית של הימין המדיני בישראל. אשכול יחידות הניתוח כולל 60 פריטים מ-10 הגיליונות הראשונים של כתב העת, למעלה מ-40% מכלל תוכנם. היחידות נבחרו על תנאי הבולטות כך שלבית המדגם כוללת ראיונות, מאמרי דעה וציטוטים של שרים, שרים לשעבר וחברי כנסת שכיהנו בזמן פרסום הגיליון. שלושה מדגמים נוספים הם של חברי כנסת לשעבר ודמויות ציבוריות הידועות בעמדותיהן המדיניות, מדגם מומחים הכולל מדעני מדינה, משפטנים וסופרים שפרסמו ספרות מקצועית על המזרח התיכון ומדגם "כדור שלג" של אנשים שהוזכרו ביחידות ניתוח אחרות. סך הכול ישנם 46 דוברים^{יא}. החתך הסוציולוגי שלהם, כמו גם בין אשכולות המחקר האחרים, מסייע להראות כי אנשי ימין חילוניים ודתיים ממפלגות שונות ומרקעים דמוגרפיים שונים מתקבצים סביב מנעד מצומצם של רעיונות פוליטיים לפתרון הסכסוך, באופן המהווה אינדיקציה לצורך לחקור אותם כגוף אידאולוגי אחיד.

ברמת המטא-דאטה של הקורפוס יש לציין שאין משקלה של יחידת ניתוח אחת זהה לחברתה. אשכולות "משה ארנס" ו"משה יעלון" כוללים ספרים שרק חלקם הקטן רלוונטי כהצעה ימנית, לעומת אשכולות "קרולין גליק" ו-"משה פייגלין". שנית, בעוד רוב האשכולות נשענים על מספר קטן של מסמכים מתומצתים, "משה ארנס" ו-"ריבונות" בנויים מספר רב של יחידות קצרות שעומדות בכל ארבעת התנאים דלעיל כמקשה אחת, כאשר כל אחת מהן בנפרד כן כוללת התייחסות ישירה לסוגיה הקשורה לסכסוך, השופכת אור על דרך ההתמודדות הרצויה עימה. שלישית, אשכול "ציפי חוטובלי" יוצא דופן בהיותו בנוי מתוך מלל דבור, ובשל כך יחידותיו עברו שלב מוקדם של תמלול למסמכים הזהים בצורתן ליתר יחידות הניתוח במחקר.

בעשרת האשכולות המרכזיים ישנם כאמור כ-100 יחידות ניתוח. לצידם המחקר עושה שימוש בכ-35 יחידות ניתוח נוספות, המשלימות נקודות חשובות בתפיסת המציאות של הימין המדיני. רובן הגדול ראיונות ומאמרי דעה עם בכירי מפלגת הליכוד בשנים הרלוונטיות: שר החינוך ושר הפנים לשעבר, גדעון סער; יו"ר הכנסת לשעבר ונשיא המדינה החל מ-2014 ונכון ל-2020, ראובן ריבלין; יו"ר הכנסת החל מ-2013 ונכון ל-2020, יולי אדלשטיין; שגריר ישראל באו"ם החל מ-2015 ונכון ל-2020, דני דנון; שר התחבורה לשעבר המכהן כשר החוץ בממשלת המעבר, נכון ל-2020, ישראל כץ; יו"ר הקואליציה ויו"ר ועדת השרים לענייני חקיקה לשעבר ושר התיירות מ-2015 ונכון ל-2020, יריב לוין; סגן שר החוץ לשעבר, שר לענייני ירושלים מ-2015 וכן לאיכות הסביבה מ-2016 ונכון ל-2020, זאב אלקין. בכך, קורפוס המחקר נועד להקיף את דעתם המנומקת של כל הגורמים הרלוונטיים והבולטים בימין הפוליטי, באופן שעונה על שאלת תוקף התוכן של המחקר.

1.2.3 מהלך המחקר וניתוח טיעונים

הממצאים המרכזיים העולים מניתוח הקורפוס מוצגים בשני הפרקים הראשונים של מחקר זה, ומשלבים מבואות וציטוטים מכל אחד מעשרת אשכולות הניתוח בליווי פרשנות המבוססת על כלים מתחום ניתוח טיעונים (Argument Analysis). מחקר מהימן מחייב שקיפות מלאה בנוגע לאופן הטיפול בכל יחידה בקורפוס, כך שניתן להעריך האם הממצאים והפרשנות נאמנים לתוכן המלא של יחידות הניתוח. כאן יש להפנות למקורות הגולמיים, להציג את הפעולות המחקריות שבוצעו

^{יא} לרשימת הפריטים, הכוללת גם פילוח דמוגרפי של הדוברים ומטא-דאטה על יחידות הניתוח, ראו נספח ב'.

כדי להפיק מהם ממצאים ולספק ראיות לכך שמדובר בפעולות אחידות, באופן שכל בחינה חוזרת הייתה מביאה למסקנות דומות באשר לתוכן הרלוונטי.

כל יחידה בקורפוס עברה מספר קריאות מחקריות: מעבר להתרשמות הראשונית מיחידת הניתוח, הקריאה המחקרית הראשונה היא **קריאה מסננת** ונועדה לבחון האם היא עומדת בתנאי הסף לכניסה לקורפוס. לאחר שכבר החל להתגבש גוף המחקר, הקריאה השנייה נועדה להדגיש את הנקודות המרכזיות בכל יחידה. בשלב **הקריאה המסמנת** כל יחידה נותחה בנפרד משיוכה לאשכול, בהיותה יחידה פיזית שגובשה לפי היגיון פנימי. בשלב זה זוהה הטיעון (Argument) המרכזי של כל יחידה, וסדרת טענות (Claims) המחזקות אותו בעזרת תימוכין (Backing), נתונים (Data) והצדקה (Justification)⁶³. לדוגמה, בריאיון ל"ריבונות" ציפי חוטובלי שיתפה מהי עמדתה על הפלסטינים: *"יהם שייכים לאומה הערבית הגדולה, ואם יש מקום בו יש ריכוז אתני של אוכלוסייה פלשתינית, זה בממלכת ירדן הנוכחית. לכן, אין לי רגשות אשם שאיני מאפשרת להם להקים מדינה ערבית נוספת"*⁶⁴.

מרכז הטיעון כאן הוא ביחסים שבין הטענה הראשונה, על כך שהפלסטינים אינם מהווים עם הנבדל מהאומה הערבית הגדולה, לבין המסקנה המדינית שיש למנוע מהם הקמת מדינה. התפיסה הלאומית של חוטובלי היא ההצדקה שמאפשרת לה לכתוב את המדינה הפלסטינית "מדינה ערבית נוספת". בתוך כך מופיע תימוכין העוסק בזהות אוכלוסיית ירדן, שנועד לספק נתון מסייע לטענתה על הלאומיות הערבית. ניתוח הטיעון מראה שחוטובלי מייחסת חשיבות לזהות לשונית וגיאוגרפית כבסיס לזהות לאומית, וסימון נקודה זו מהווה ראייה ראשונה לתפיסת הלאומיות של הימין המדיני בישראל. בשיטה זו נותחו כלל הטיעונים בקורפוס המחקר.

היחסים שבין הטענות בדבריה של חוטובלי קושרים בין הקריאה המסמנת לקריאה המחקרית השלישית, היא **הקריאה המסדרת**. בקריאה זו רוכזו כל החלקים שסומנו בכל יחידות הניתוח, וחולקו לפי קטגוריות שנדלו בצורה אינדוקטיבית, לפי התוכן הקיים בטקסטים עצמם. בדוגמה לעיל, התנגדות להקמת "מדינה ערבית נוספת" היא צורה ספציפית להתנגד ל"פתרון של שתי מדינות" ומהווה קטגוריה מתחום המדיניות. בקריאה המסדרת כל יחידות הניתוח מכל האשכולות שמכילות התנגדות זהה או דומה במהותה רוכזו יחדיו, כבסיס לדמיון משמעותי הקיים ביניהן. באותו ריאיון חוטובלי קוראת לבצע מספר פעולות מדיניות שנועדו להכיל את אוכלוסיית השטחים בישראל בהדרגה, תוך שאיפה לשמור על אופייה היהודי-דמוקרטי. גם הן הפכו לקטגוריה בצורה דומה. כך, קריאה חוזרת ונשנית של יחידות הניתוח יצרה קטגוריזציה אינדוקטיבית שלמה שלהן, תוך התייחסות הן לאמירות דומות או זהות הקושרות בין אשכולות בקורפוס, והן לאמירות המייחדות כל אשכול ומפרידות אותו מהשאר.

אף על פי שכל הטיעונים במחקר זה מגיעים מאינדיבידואלים, ולכן נקודת המוצא המתודולוגית היא חלוקה לאשכולות פרסונליים, תוכן יחידות הניתוח מוביל להצלבה בין האשכולות. נוכחותם של פתרונות דומים, לעתים עד כדי שימוש זהה באותן מילים, הכתיב הצגת הממצאים על בסיס הקטגוריות האינדוקטיביות, ולא על בסיס פרסונלי. לכן למרות שבהשוואה בין "ציפי חוטובלי" ל"אריה אלדד" האשכול הראשון מציג יותר עדויות לקטגוריית "הכלה" של תושבי השטחים בישראל והשני נוטה לקטגוריית "עיונות", העובדה היא שלשתי הקטגוריות נוכחות בשני האשכולות ולכן מוטב לנתח ולפרש את הממצאים לפי הרעיון המרכזי שלהם ולא לפי האשכול מהם הגיעו. כך הסתדרה תשתית רעיונית מתוכה עולה מכנה משותף של "פתרון ימני" בעל קריאה אחידה למדיניות בעלת גוונים שונים.

נקודה חשובה נוספת היא זיהוי הקשר בין מדיניות הימין לרציונל המדיניות, הנקרא במחקר זה "תפיסת המציאות של הימין המדיני". טיעוני מדיניות מבקשים לענות על השאלה "מה לעשות וממה להימנע כדי להתמודד עם הבעיה שעל הפרק?". בדוגמה לעיל "לא לאפשר הקמת מדינה ערבית נוספת" היא המסקנה המדינית הנובעת מהנחות יסוד שמקורן בתחומי ידע שמחוץ לעולם המדיניות, דוגמת ההיסטוריה של המזרח התיכון, חקר דמוגרפיה וזהות לאומית. טענות תומכות שכאלה מסייעות לבניית ההיגיון הפנימי של הטיעון, והן נפוצות בכל יחידות הניתוח בגוף המחקר. יחדיו הן בונות תפיסת מציאות מסוימת, שבמקביל לתפקידה המסייע במענה לשאלה "מה לעשות" גם עונה על שאלה בסיסית יותר: "מהי הבעיה?". לפיכך, שלב מהותי בקריאה המסדרת הוא האבחנה בין הנחות (Premises) העומדות בראשית הטיעון ומסקנות (Conclusions), המסכמות אותו⁶⁵. הנחת המוצא של חוטובלי, אותה היא מביעה כידיעה שאינה נתונה במחלוקת, היא שרוב גדול של תושבי מדינת ירדן מגדירים עצמם פלסטינים. כיוון שמבחינתה יש זהות מהותית בין הירדנים לבין תושבי השטחים, מבחינתה הקמת מדינה ממערב לירדן תהיה פשוט "עוד מדינה ערבית" במזרח התיכון. תפיסה זו של המציאות האזורית רומזת לכך שהתנגדותה העמוקה קשורה לאופן שבו היא תופסת את הזכות הלאומית למדינה עצמאית. היא שמובילה אותה למסקנות המדיניות המאפיינות את הפתרון שלה לסכסוך.

כבר בעת הקריאה השנייה, המסמנת, ניתן היה לזהות נוכחות מרובה של טענות המעידות על תפיסת הסכסוך של הימין הישראלי. מסגרת רעיונית זו, בצירוף היחס הלוגי בין שני חלקי הטיעון, בין אותן טענות המהוות הנחות מוצא, התשתית למסקנות המדיניות המקודמות כהצעות קונקרטיות לפתרון הסכסוך, הובילו לפיצול הצגת הממצאים, כך שהמדיניות הקונקרטית של הימין מתוארת ראשית כל, בפרק א' של המחקר, בעוד פרק ב' מתאר את תפיסת המציאות של הימין.

נקודה חשובה שיש לציין בנוגע לשלבי קריאה אלה היא שלמרות שיש חשיבות אקדמית רבה לחקירת המהימנות של הטיעונים המופיעים בתוך הצעות הימין, מטרת מחקר זה אינה לעמת את פתרון הימין המדיני בישראל עם עובדות היסטוריות ונראטיבים מנוגדים. למעשה, על מנת להגיע להבנה מלאה של תפיסת המציאות של הימין המדיני, נעשה ניסיון נוקב להימנע מכל שיפוט נורמטיבי של ההצעות להתמודדות עם הסכסוך, או של רציונל הפעולה שלהן. תפיסת המציאות של הימין נחקרת כאן כרציונל פנימי המוביל את הימין להעדפת פתרון של מדינה אחת.

הקריאה הרביעית של יחידות הניתוח כבר נעשית כאשר הם מסודרים באותן קטגוריות שנדלו אמפירית, בשלב בו התוכן עצמו מוכן לעריכה ופרשנות. אופיו התיאורי והגדוש של המחקר המילולי מצריך **קריאה מבררת** של ציטוטים ובחירת אלו המייצגים בצורה המתומצת ביותר את העמדה האידאולוגית בכל סוגיה. לכן לא תמיד נכללו מבואות מכל אשכול בכל סוגיה, גם כאשר בכולן מופיעה עמדה דומה ואף זהה. הדבר נועד למנוע סרבול וחזרתיות של טענות דומות, וכן כדי להתמקד בקישורים הלוגיים של הטקסט המובילים לליבת הטיעון שלו. אף על פי שעריכת הממצאים הכרחית בכל מחקר מילולי, היא טומנת בחובה מלכודת מתודולוגית, המעלה חשד ל"הטיית המבוקש". הדרך להתמודד עם טענות אלה ולהפריכן, ובו בעת לשמור על חישול החלק הפרשני של המחקר המילולי, הוא ללוות מבואה מצוטטת מאשכול מסוים עם הפניות למראי מקום מיחידות ניתוח נוספות המכילות טענות דומות.

לצורך הנגשת מקורות הניתוח מחקר זה מפנה אליהם על בסיס שיטת ההפניה של אוניברסיטת שיקאגו, המחייבת הפנייה מדויקת בכל הישענות על מקור מידע. הפניות בעלות אופי

טכני, הכוללות את שם מקור המידע ומספר העמוד בלבד, מופיעות בסדר רץ של הערות (1, 2, 3) בסיום העבודה. כאשר מתלווה אל ההערה הסבר או הרחבה על מקור המידע, ההפניה מופיעה כהערת שוליים בעלת מספור אלפביתי (א, ב, ג) בתחתית העמוד. ברשימה הביבליוגרפית, המחולקת למקורות ראשוניים וספרות מחקר, נוספו גם קישורים מרשת האינטרנט. בעניין זה המחקר מתייחס לאופי המשתנה של מקורות מידע בעידן הדיגיטלי. על כן צורף קישור יציב (שאינו נתון לשינוי) לפריטים להם גרסה זמינה באינטרנט. כאשר לא נמצא קישור יציב לדף מסוים, מחקר זה פעל לארכבו דרך מיזם "ארכיון האינטרנט" (Internet Archive) כך שרוב גדול מתוך מקורות הרשת יהיו תמיד זמינים לעיון.

1.3 תאוריה

כזכור, ספרות המחקר על הימין הישראלי כוללת זרמים מנוגדים המייצרים מסגרת להבנת המדיניות של הימין הישראלי. באשר לשאלת המחקר התאורטית, "מהיכן נובעות עמדותיו המדיניות של הימין, ומהי מסגרת המושגים המדויקת להבין כאידאולוגיה?", עיקר הספרות שהוצגה בראשית המבוא מובילה להשערה שהאידאולוגיה של הימין המדיני היא מקרה של ימין קיצוני. מאחורי השערה זו עומדת תפיסה מונוליתית יחסית של הציונות או תיאוריה של ימין רדיקלי-פופוליסטי. חלק מחסרונותיהן התאורטיים לנפק הסבר למקורותיו הרעיוניים של הימין המדיני בישראל ומסגרת מושגים מדויקת להבין כאידאולוגיה, הוצגו בקצרה לעיל.

זרם הספרות המציג את הימין הישראלי כצד בשסע האידאולוגי שתמיד תמך בהמשך שליטתה של ישראל על השטחים פותח אפשרויות תאורטיות נוספות להסביר את נביעתו. כאן ישנן תאוריות מתחום יחסי חוץ וביטחון, המזהות את "הימין" עם מושגי "נץ" (Hawk)⁶⁶ ו"ריאליזם פוליטי" (Realism)⁶⁷ לצד תאוריות סוציולוגיות, המזהות אותו עם אידאולוגיה של ציבור דמוגרפי, בפרט זו של ציבור המתנחלים מהציונות הדתית⁶⁸. טענת מחקר זה היא ששימוש בכל אחת מהתאוריות הללו אמנם מסייע להסביר דבר מה על האידאולוגיה של הימין בישראל, אך שהן אינן מספקות מארג כלים מקיף ומעמיק דיו להבנה מלאה של מכלול ההצעות העולות כחלק מפתרון הימין לסכסוך. את זאת ניתן לעשות דרך תיאוריה של האידאולוגיה השמרנית.

מחקרים קודמים שניסו לקשור בין הימין המדיני בישראל לשמרנות מצאו נקודות דמיון אידאולוגיות רבות, אך נמנעו מהשוואה מקיפה ושיטתית עקב קשיים מוסדיים והנחות יסוד בלתי מחייבות. הנחה אחת שביטא בן פורת (Ben-Porat, 2005) היא כי קשה לחקור את השמרנות בישראל כיוון שאין לה היסטוריה מוסדית במדינה⁶⁹. ואמנם, בתקופת בניית מדינה אין היגיון בכוח שמרני, אולם אין פירוש הדבר מניעת היווצרות כוח שכזה לאחר שניים-שלושה דורות. הנחה שנייה, שביטא ריינהולד (Rynhold, 2002), היא ששמרנות יכולה להתפתח בישראל רק אם הימין יקבל את פתרון שתי המדינות, כיוון שרק כך ניתן לשמור על ישראל דמוקרטית⁷⁰. ריינהולד מעררב בין דעתו האישית לבין דעתם של אנשי ימין בישראל, כולל פוליטיקאים שהוא מציין כשמרנים דוגמת משה ארנס, המתנגד לפשרה טריטוריאלית דווקא מטעמים דמוקרטיים⁷⁰. בתחום הקשיים המוסדיים, ריינהולד הניח שאף מפלגה לא מזהה עצמה כשמרנית⁷¹, וכי בישראל חסר כוח אינטלקטואלי

⁶⁶ See Jonathan Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", *Journal of Political Ideologies* 7, no. 2 (2002), 204

יש לציין שריינהולד לא עקבי בטענה זו:

Jonathan Rynhold, "Re-Conceptualizing Israeli Approaches to 'Land for Peace' and the Palestinian Question Since 1967", *Israel Studies* 6, No. 2 (2001), 40.

שמרני⁷². כאן חלה התפתחות ב-20 השנים שחלפו מאז מחקרו. שתי דוגמאות מרכזיות לכך הן צירוף מפלגת הליכוד למספר ארגוני גג שמרניים בינלאומיים בשנים 2016-2018, מגמה שהגיע לשיא עם כניסתה ל"IDU" (International Democratic Union), הארגון הרב-לאומי הגדול ביותר של מפלגות שמרניות ברחבי העולם⁷³. דוגמה שנייה היא "כנס השמרנות הישראלי הראשון" שנערך ב-2019, המציג נקודות דמיון פרסונליות משמעותיות בין הזדהות עצמית שמרנית לבין פתרון הימין לסכסוך, דרך דוברים שהתראיינו ל"ריבונות" ואחרים שתרמו להצעותיהם של בנט וגליק.

1.3.1 שמרנות

אולם יותר מקשר פרסונלי או מוסדי, השערת המחקר היא שהצעות אנשי ימין להתמודדות עם הסכסוך, ברמת המדיניות הקונקרטית ותפיסת המציאות, נובעות מערכי השמרנות. המתאם בין השמרנות, כגורם מסביר, לאידיאולוגיה של הימין המדיני בישראל, כגורם מוסבר, יוצג בפרק השלישי של המחקר. השלכות המתאם על הדמוקרטיה הישראלית יוצגו בפרק הרביעי.

השמרנות נתפסת במחקר זה כפילוסופיה מדינית מבוססת ערכים ממנה קמה אידיאולוגיה עכשווית המקיפה חלקים רבים של הימין במדינות בעלות מסורת של דמוקרטיה מערבית. המחקר מודע לקשיים הרבים הנפוצים בחקירת האידיאולוגיה השמרנית ועושה בהם שימוש להראות שהדמיון בין השמרנות לבין הימין המדיני בישראל מתחיל כבר בנטייה האינטואיטיבית להניח ש"לימין אין פתרון", ושכל מבוקשו "לשמור על הסטטוס קוו". עמדות אלה נובעות מכך שהשמרנות עצמה בעלת מאפיינים המקשים על חקירתה כמערכת ערכים בעלת חזון מדיני. הדבר הביא ליצירת זרם מחקרי, המיוצג על ידי בקשטיין (Beckstien, 2015) ומבוסס על כתביו של מייקל אוקשוט (Oakshott, 1956/1991), החוקר את השמרנות כנטייה מינימלית לשמור על הסטטוס קוו⁷⁴.

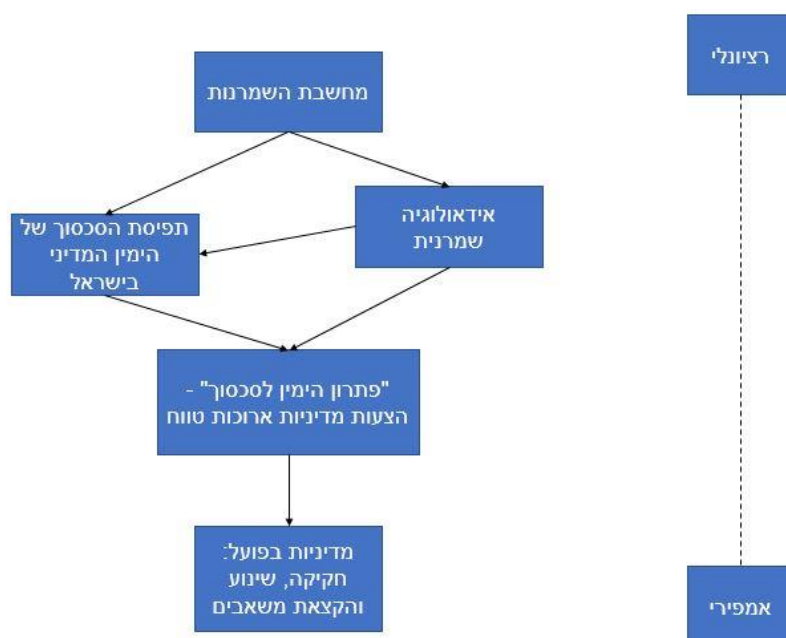
על מנת להקיף את ממדיה השלמים של השמרנות באופן שיאפשר ניתוח מלא של פתרון הימין לסכסוך, המחקר מציג את החסרונות של הגישה המינימליסטית וחותר להצגת השמרנות כמערכת ערכים. טבע האדם, החברה האנושית, המציאות והפוליטיקה השמרנית מוצגים כהנחות יסוד למרכיבי האידיאולוגיה השמרנית, המקבילים לאופן שבו תפיסת המציאות של הימין המדיני בישראל מובילה למסקנותיו המדיניות. נקודה זו נעשית תוך מודעות לפולמוס הפרשני הנוקב הקיים בין חוקרי שמרנות ביקורתיים לבין הוגים שמרנים וחוקרים אפולוגטיים של השמרנות, הנסוב בפרט לגבי יישומה הפוליטי העכשווי של האידיאולוגיה השמרנית.

הביקורת כלפי השמרנות מיוצגת במחקר זה בעיקר על ידי מחקריהם של אלכסנדר (Alexander, 2013; 2016), האברמאס (Habermas, 1989), הונדריץ (Honderich, 1990), שטרנהל (Sternhell, 2010) ורובין (Robin, 2011). היא עומדת לעומת המחקר האפולוגטי, המיוצג בעיקר על ידי מחקרו של האנטינגטון (Huntington, 1957; 1993a; 1993b; 1999; 2004) ועמדותיו של סקרוטון (Scruton, 1980/2001; 2006; 2014; 2017) וכן מחקריהם של רוסיטר (Rossiter, 1955/1962) ולווין (2014) ועמדותיהם של סוואל (Sowell, 1987) וגוטפריד (Gottfried, 2007). אף על פי שניתן לזהות הסכמה באשר לתכנים הערכיים המזוהים עם המחשבה והאידיאולוגיה השמרנית, היישום הפוליטי שלה נתון לוויכוח חריף. בעוד הביקורת מזהה בשמרנות ריאקציה רדיקלית לניסיון לקדם ערכים נאורים בחברה המודרנית⁷⁵, האפולוגטיקה רואה בה מתינות פוליטית, ליברלית, המתנגדת לשאיפות רדיקליות לשנות את פני החברה⁷⁶. חשיבותו המרכזית של הפולמוס הפרשני בהצגת דינמיקה רעיונית הקיימת בתוך האידיאולוגיה השמרנית, בין זרם של ימין מתון לזרם של ימין קיצוני. הפולמוס מסביר את הפער הקיים בין עמדת הספרות על הימין בישראל, המזהה אותו כימין רדיקלי, לבין תפיסתם העצמית של אנשי ימין המציעים מדינה אחת

במחשבה שניתן ליישמו ולשמור על אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל. כך, המחשבה השמרנית והאידיאולוגיה השמרנית העכשווית מסבירים פעם אחת את כל מאפייני פתרון הימין לסכסוך ופעם שנייה את מצב המחקר בנושא. לפיכך השמרנות מספקת מסגרת מושגים מקיפה ומדויקת להבין את האידיאולוגיה המדינית של הימין, באופן שעונה על השאלה התאורטית של המחקר.

מודל המחקר הכללי, המוצג בתרשים 2, ממחיש את הקשר בין השמרנות לימין המדיני בישראל כקונקרטיזציה של רעיונות פוליטיים. הנחות היסוד של המחשבה המדינית השמרנית מתגבשות לכדי אידיאולוגיה שנועדה להתאים אותן לבעיות חברתיות עדכניות. הרעיונות הפילוסופיים והפוליטיים משפיעים על אידיאולוגיות מקומיות, כך שתפיסת הסכסוך של הימין המדיני בישראל, המתייחסת לבעיה חברתית התחומה בזמן ובמקום, מושפעת מהרעיונות השמרניים. תפיסת המציאות מספקת בסיס להצעות מדיניות הנוגעות כבר למציאות האמפירית. לפיכך, על ציר תאורטי בו רעיונות מעובדים מהתחום הרציונליסטי עד התגבשותם בעולם האמפירי, הנחות היסוד של הפילוסופיה השמרנית הם מקור למדיניות הקונקרטית של הימין הישראלי.

תרשים 2: המודל הכללי של המחקר

כיוון שהשמרנות מוכרת כמנוע מרכזי לפוליטיקה של הימין, הפולמוס האקדמי לגבי טיבה, כמו הפולמוס הפוליטי לגבי פתרון הימין לסכסוך, בעל משמעות להמשך קיומה וחוסנה של הדמוקרטיה במאה ה-21. נקודה זו מפותחת בפרק הרביעי והאחרון של המחקר, דרך מחקרו העדכני של זיבלט (Ziblatt, 2017) על היחס שבין התנהגותן של מפלגות שמרניות להתפתחותה של הדמוקרטיה.

זיבלט הציג ממצאים לקיומם של זרמים פנים-שמרניים שונים, שיחסי הכוחות ביניהם בעלי חשיבות קרדינלית לדמוקרטיה⁷⁷. כאשר גורמים מתונים ואף ליברליים בתוך השמרנות גוברים, הדמוקרטיה יכולה להתפתח והרדיקלים נדרשים לעבור תהליך של התמסדות. פעולה זו מוכרת במחקר כהצבת "Cordon Sanitaire" בפני גורמים פוליטיים קיצוניים⁷⁸. לעומת זאת, זיבלט מצא שכאשר רדיקלים מתוך השמרנות גוברים, כל הדמוקרטיה נגררת לתהליך של רדיקליזציה שמסכן את קיומה. תהליך זה נקרא "הידבקות לימין" (Contagion to the right)⁷⁹. לאור הדיאלקטיקה המהותית הקיימת בין זרמים שונים של שמרנות, הנסובה על יישום של כל ערך המיוחס לשמרנות, ניתן להמיר את ההשוואה ההיסטורית-מפלגתית לבחינת הפולמוס הפרשני על

ערכי השמרנות וליישמה על המקרה הישראלי. בעזרת שימוש בדירוג מצב הדמוקרטיה הישראלית במספר מכוני מחקר, סיכומו של מחקר זה בהצגת הימין בישראל כמי שמחזיק במפתח להתפתחותה או דעיכתה של הדמוקרטיה הישראלית.

1.4 פרקי המחקר

מחקר זה מבקש לבסס הבנה מעמיקה של פתרון הימין לסכסוך כפי שהוא מופיע בהצעות עצמן, ולהסבירו באמצעות תיאוריה על פילוסופיה מדינית המזוהה כמקור לרעיונות העולים מהימין הפוליטי לאורך ההיסטוריה ברחבי העולם.

על מנת לבחון את טיב הקשר בין המדיניות המוצעת ליסודותיה האידאולוגיים, המחקר בוחן תחילה את המכנה המשותף ונקודות המחלוקת בקורפוס המחקר. **הפרק הראשון** מאגד את המסקנה המדינית של הימין. כאן יופיע מכלול ההצעות לפעולה מדינית קונקרטית עבור מדינת ישראל, בתשובה לשאלה "מה לעשות וממה להימנע". לפי הקטגוריות שנדלו בשלב הקריאה המסדרת, הפרק מחולק לשלושה חלקים: ראשית, נקודת המוצא המדינית המשותפת לכלל הימין, המגולמת בשאיפה להגיע לפתרון של מדינה אחת, יהודית דמוקרטית. שנית, הצעות המתמקדות במדיניות כלפי השטחים. לבסוף הצעות המתמקדות במדיניות כלפי אוכלוסיית השטחים.

האבחנה כי מדיניות הימין תמיד נובעת מתוך סדרת טענות, שצירופן מהווה הנחת יסוד לתפיסת המציאות של הסכסוך, חילקה את הצגת הממצאים האמפיריים לשני פרקים שווים בגודלם. על מנת להבין מהיכן נובעת המדיניות המיידית המוצעת, **הפרק השני** יורד לעומק הנחות היסוד של הימין המדיני על הסכסוך ומציג את תשובתו לשאלה "מהי הבעיה". התשובה נשענת על ארבעה עמודי תווך: "תגובת נגד", "צדק היסטורי", "פערי תרבות" ו-"ניציות", המשותפים לכלל אשכולות הניתוח ומהווים תפיסת מציאות הסכסוך של הימין המדיני.

הפרק השלישי נפתח בהצגת אפשרויות הניתוח התאורטיות השונות שהוצעו במחקרים קודמים להבנת הימין המדיני, המסבירות רק חלק מהתוכן שהופיע בחלקים האמפיריים של המחקר. זיהוי השמרנות כגורם מסביר מקיף ומדויק יותר נעשה בשלושה שלבים: ראשית, מוצג מתאם בין הקשיים בחקירת השמרנות לקשיים בחקירת הימין המדיני בישראל, כראייה מטא-מחקרית לדמיון מהותי בין התופעות. שנית, על בסיס ניתוח הפולמוס המחקרי בנוגע לשמרנות מוצגת תיאוריה של השמרנות כדיאלקטיקה בין שני קטבים רעיוניים בעלי מתח פנימי. הדבר מוביל לחלק הארי של הפרק, בו ניתוח ערכי השמרנות המדינית מבאר את כל הגורמים הרעיוניים המרכזיים המופיעים בפתרון הימין המדיני לסכסוך, והדיאלקטיקה הפרשנית לגביהם מסבירה את הפער בין תפיסתו העצמית של הימין בישראל ככוח מתון לתפיסתו המחקרית כרדיקלי.

הפולמוס הפרשני לגבי היישום הפוליטי של הפילוסופיה השמרנית במאה ה-21 אמנם לא נועד להכרעה, אך חשוב לדלות ממנו היפותזות לגבי פתרון הימין לסכסוך והשפעת יישומו על הדמוקרטיה הישראלית. **הפרק הרביעי** מציג את האפשרויות השונות ומוביל לסיכום המחקר ובו יוצגו ממצאיו המרכזיים והצעות למחקרי המשך.

2. הצעות מדיניות לפתרון הסכסוך

כל הצעות המדיניות של הימין מתייחסות לאחד משני שדות פעולה בזירה המדינית: יחסה של מדינת ישראל לשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים, בדגש על אזורי יהודה ושומרון בגדה המערבית, ויחסה לאוכלוסייה הערבית-פלסטינית החיה בהם. לעומת סוגיות אלה, יחסי מדינת ישראל והאזור וכן יחסיה עם מדינות העולם בדרך כלל לא מלוות בהצעה מדינית מפורשת. לכן היבטים מדיניים אלה נכללים בתוך תפיסת המציאות של הימין, שתוצג בפרק הבא במחקר. הפרק הנוכחי נועד להבנת הרמה הקונקרטית ביותר של הימין המדיני.

2.1 מדינה אחת

ביחס לשטחים, לפתרון הימין על כל גווניו שלושה מאפיינים מרכזיים משותפים: חיזוק השליטה של ישראל בהם, במטרה למנוע פתרון שתי מדינות; קיבוע השליטה על ידי הרחבת ההתיישבות וסיפוח חד-צדדי; העדפה כי פעולות אלה יעשו באופן הדרגתי. בדרכים אלה, הימין מציע למדינת ישראל להגיע למצב סופי בו תיתכן רק מדינה אחת, מדינת ישראל, בגדה המערבית של הירדן, ומצב זה יתהווה בהדרגה, כהמשך ל-"סטטוס קוו" בשטח.

במצב הקיים בגדה המערבית, רק מדינת ישראל היא מדינת-לאום מוכרת, בעלת ריבונות מלאה בתחומי ביטחון וכלכלה ומונופול גם במתן רוב השירותים החברתיים. נקודת המוצא להבנת פתרון הימין היא ההתנגדות הגורפת לכל פעולה שעלולה לשנות זאת. דוגמה לתמימות דעים בנוגע לחיזוק האחיזה של ישראל וההתנגדות לפתרון שתי המדינות עולה מקורפוס הדוברים ב"ריבונות": 60\59 יחידות הניתוח מכילות ביטוי מפורש של התנגדות לשתי מדינות בגדה המערבית. ההתנגדות כוללת גם התנגדות לכל משא ומתן שנתפס כמתקדם לעבר פתרון שתי המדינות, והיא הכרחית להבנת האופן שבו הימין מפרש את המושג "פתרון", ובפרט את פתרון הסכסוך.

כבר בשנות ה-90 ניסח אליצור את פתרון המדינה האחת כתגובה לעמדת מחנה השמאל, לו ייחס את רעיון שתי מדינות הלאום, בעוד הימין אינו יודע לאן לכוון את חזונו ועוד לא התחיל לנסות לשכנע את הציבור בצדקת דרכו⁸⁰. עשרים שנה לאחר מכן, חזר על דברים דומים:

*"אחרי 44 שנים של זמני, צריך כבר לתת תשובה טוב יותר מאשר 'לא עכשיו'. כל מי שמבין שישראל צריכה להמשיך לשלוט ביהודה ושומרון כמצב לא זמני, ולו רק כדי למנוע את הקמתה של מדינה פלשתינית חמושה ועוינת, צריך לתת את הדעת שיש לזה מחיר כבד: סיפוח של השטח על תושביו. כלומר הוספת מליון ורבע או מליון וחצי ערבים לישראל..."*⁸¹

בהמשך לאליצור, כל הצעות הימין נשענות על הקדמה המבקרת הצעות אחרות להתמודד עם הסכסוך, כאשר התנגדות לשתי מדינות מספקת רוח גבית למציאת חלופה. בפתח הצעתו, מבסס אלדד את תפיסתו המדינית על התנגדות לעיקרון של "שתי מדינות לשני עמים"⁸². חוטובלי פותחת את כל הרצאותיה בהתנגדות, בין אם להפיכת "שתי מדינות" לנוסחה לפתרון הסכסוך⁸³ או באזהרה מפני הקמת מדינה פלסטינית בגבולות זמניים⁸⁴. גם הצעתו של בנט, על אף אורכה, נפתחת בהתנגדות להקמת מדינה פלסטינית אך גם לסיפוח מלא ובפעימה אחת של כל השטחים⁸⁵.

מאמרים רבים של ארנס מתמקדים בהתנגדות להקמת מדינה פלסטינית⁸⁶ או להפרדה בין ישראלים ופלסטינים⁸⁷. אחרים מוצאים את צדקת דרכם בעזרת ביקורת על מחנה השלום⁸⁸, מחנה השמאל⁸⁹ ותהליך השלום שהובילה מפלגת העבודה⁹⁰. סמוטריץ' מכנה את "שתי מדינות לשני עמים" פתח ל"התאבדות ביטחונית"⁹¹. גם עיקר הצעתו עוסק בהתנגדות להצעות אחרות ונטרול

טענות נגדה. חלק מרכזי בתוכניתו של פייגלין הם שני נספחים, שאורכם הכולל ארוך פי שניים מתוכניתו המדינית כולה, המסכמים את הנזקים המשוערים של הסכמי אוסלו⁹². ספרו של יעלון נפתח בהתנגדות לכל התשתית הרעיונית של הסכמי אוסלו, אותה הוא מכנה "שיטת תבוסתני", וקורא להיאבק בה כמו בכת דתית⁹³. הצעת "ניהול הסכסוך" העדכנית שלו עוסקת ברובה בתגובה לארבע "תפיסות מוטעות" (Misconceptions) לגבי הסכסוך, שעמדו ביסוד התהליך המדיני⁹⁴.

הדוגמה הטובה ביותר לחיוניות ההתנגדות לימין הישראלי מצויה אצל גליק, שהתגובות מנחה את כל ספרה. שני הפרקים הראשונים עוסקים בביקורת על מדיניות ארה"ב כלפי ישראל, שלושת הבאים מפרקים לגורמים את המנהיגות הפלסטינית ובסך הכול 13 מתוך 18 פרקים הם על טהרת הביקורת. אפילו בפרקים בעלי כוונה פוזיטיבית ניכרת חשיבות ההתנגדות. למשל, פרק 11 נועד לתאר את ישראל כמוסרית ודמוקרטית, אך עמוס דוגמאות לחרחור מלחמה מצד מנהיגים פלסטיניים⁹⁵. כבר בהקדמה לספר נכתב שההנהגה הימנית נטולת אסטרטגיה ולכן "עד היום ומסיבות שונות, לא התנהל דיון ציבורי אמיתי ורחב בחלופה המוצעת, והציבור ה'שבו' אינו מודע לא לקיום המחנה הזה וגם לא לכך שיש חלופה למדיניות הכושלת של 'שטחים תמורת שלום'".⁹⁶ כך, אף על פי שישנם שני פרקים שלמים שכן עוסקים בקידום תוכנית ימין פוזיטיבית (פרקים 7 ו-9), הם עטופים מכל עבר בשלילה של נראטיבים, תפיסות עולם והצעות מדיניות חלופיות.

אנשי ימין מודעים לחשיבות של תגובת הנגד, אך קוראים שלא להסתפק בה. אליצור כתב כבר בשנות ה-90 שהצעתו מבוססת על העובדה שגם אם נשיא ארה"ב, ראש מחנה השמאל ומנהיגות אש"ף יכנסו אל ראש ממשלה ימני ויבקשו שיכתוב להם כל הסדר שעולה על דעתו, הם יצאו בידיים ריקות.⁹⁷ בנט הביע מודעות לכך שלמחנה האידאולוגי אליו הוא משתייך יש נטייה לומר למה הוא מתנגד מבלי להציע חלופה. "החשיבות של התוכנית, כשהוצגה, הייתה להגיד לציבור הישראלי שיש אלטרנטיבה. הטענה הייתה שאנחנו כל הזמן אומרים 'מה לא' במקום 'מה כן'".⁹⁸ לפי חוטובלי:

"במשך יותר מדי שנים כימין פוליטי בישראל ניהלנו קמפיין נגטיבי נגד כל דבר שהשמאל שם על השולחן. היינו נגד מדינה פלסטינית, היינו נגד נסיגות חד-צדדיות, היינו נגד ההתנתקות, היינו נגד נסיגה מלבנון. הכול בצדק. אבל לא אמרנו את ה'בעד' שלנו. ועכשיו זה הזמן".⁹⁹

כאן חשוב לחזור שהצעות הימין להתמודדות עם הבעיה שעל הפרק אינן מסתפקות בהתנגדות. השארת המצב הקיים אולי נקשרת אינטואיטיבית לימין הישראלי, אולם אין לה אחיזה במחקרים קודמים על הימין ואין לה אחיזה במציאות. עמדותיו של יעלון, שידונו בהרחבה בהמשך, הן היחידות הנוהרות מהצעות קונקרטיות לשינוי מהותי של המציאות המדינית בישראל.

כיוון שחזוק השליטה על השטחים הוא הגורם המאחד הראשון והבסיסי ביותר בכל הצעות הימין להתמודדות עם הסכסוך, התנגדות מפורשת להקמת מדינה נוספת ממערב לירדן וסיפוח השטחים הם צעדים משלימים כמעט בכולם. כפי שהיטיבה לנסח חוטובלי:

"איש ימין, כשהוא מגיע להתראיין בכל תוכנית בתקשורת, השאלה שהכי מפחידה אותו זאת שאלת השמאל האולטימטיבית. אחרי שהוא הוכיח באותות ובמופתים שמדינה פלסטינית זה אסון ואחרי שהוא הוכיח באותות ובמופתים שזה יגביר את הטרור, בא איש השמאל ונשען על המעוז האחרון שלו. הוא מפנה את האצבע המאשימה אל איש הימין ושואל אותו 'אז מה הפתרון שלכם? מה התוכנית שלכם?' חברים, כל מי שנמצא כאן יודע שיש פתרון וקוראים לו 'החלת ריבונות'! מדינה אחת לעם היהודי עם מיעוט ערבי! זה הפתרון שהכנס הזה קורא אליו!"¹⁰⁰

2.1.1 סיפוח

ההיאחזות בשטחים משלימה את ההתנגדות לאפשרות של פשרה טריטוריאלית. הדרך המרכזית לקבע את ההיאחזות היא בעזרת סיפוח. לפני שתוצגנה העדויות המייצגות לעניין זה, יש לציין שברובן קיימת הקפדה להזכיר גם את חשיבות ההתנחלות האזרחית בקרקע, להגן עליה מפני ביקורת¹⁰¹ ולציין שסיפוח נועד גם להבטיח את מעמדה המשפטי של ההתיישבות היהודית, כך שלעולם תישאר במקומה¹⁰². אף על פי שהמושגים "התנחלות" ו"סיפוח" אינם תמיד מופיעים בכל הצעה ימנית, בכולן מובעת תמיכה בהיאחזות אזרחית, משפטית וצבאית בקרקע, בקיבוע מצב זה ובמניעת כל אפשרות לחלוקת השטח או העברת סמכויות ממדינת ישראל לגורם ריבוני אחר.

את הפעולה המדינית המוצעת על ידי הימין ניתן לכנות "סיפוח" או "החלת ריבונות", אך היא תמיד מסמנת את השוואת מעמד שטחים שנכבשו על ידי ישראל במלחמת ששת הימים למעמד השטחים שבתוך גבולותיה האזרחיים. ריכוז כל סמכויות הריבון בשטח שנוי במחלוקת מהווה הגדרה משפטית מצמצמת יחסית למושג "סיפוח" (Annexation), אותו ניתן לפרש כמחייב העברת שטח בין מדינות עצמאיות. אולם גם "החלת ריבונות", הנפוצה בקרב אנשי הימין, חוטאת לתיאור הפעולה כיוון שגם כיום ישראל היא הריבון ברוב תחומי החיים בשטחים דרך "מתאם פעולות הממשלה בשטחים" ושליטה במעטפת הטריטוריאלית שלהם. כלומר במקרה הישראלי פירושו של "סיפוח" הוא הוצאת סמכויות הריבון מצה"ל, השוואת הסטטוס החוקי, המשפטי, המנהלי והאזרחי בשטחים לסטטוס הקיים במדינת ישראל וביטול כל הפרדה ביניהם. ארנס, שבמשך שנים כתב על תמיכתו בפתרון המדינה האחת, אמר בראיון בשנת 2015:

"הפתרון המועדף עליי הוא סיפוח של השטחים, בלי עזה. במדינת ישראל היום יש 20% ערבים, וגם אז זו תהיה מדינה יהודית דמוקרטית עם מיעוט ערבי. הדגל יישאר כחול-לבן ומגן דוד. חוק השבות יישאר. לא תהיה שיבת פליטים. בבתי הספר ילמדו את ההיסטוריה של ארץ ישראל"¹⁰³.

בדומה לכך, חוטבלי פירטה את תוכניתה במספר נאומים, על בסיס פעולת הסיפוח: *"זוהי הזמן שלנו מבחינת המומנטום ההיסטורי, לעשות את מה שהיינו צריכים לעשות לפני 40 שנה... לספת, להחיל ריבונות על יהודה ושומרון"¹⁰⁴. בהצעתו של אלדד מדובר על "החלת החוק והמשפט הישראליים על יהודה ושומרון"¹⁰⁵. ספרה של גליק, שבשמו המלא נקרא "סיפוח עכשיו – פתרון המדינה האחת לשלום במזרח התיכון", מייחס את הפתרון לתנועה רעיונית מתגבשת ומקיפה בימין, החובקת נשים וגברים, דתיים וחילונים ממפלגות פוליטיות שונות, המאוחדים תחת רעיון מרכזי אחד:*

"בימין מתחילים להישמע גם קולות אחרים. מנהיגים צעירים בליכוד, בהם שר הפנים גלעד ארדן וח"כ יריב לוין, זאב אלקין, ציפי חוטבלי, משה פייגלין ודני דנון, מציגים חלופה מדינית. לצידם ניצבת מפלגת הבית היהודי בראשות נפתלי בנט. פוליטיקאים אלה הם גרעינו של מחנה מדיני חדש, הקורא להחלת החוק, ודרכו גם הריבונות הישראלית, על שטחי יהודה ושומרון בכללם או בחלקם"¹⁰⁶.

אצל פייגלין, "צה"ל, בסיוע שאר גורמי הבטחון, ישתלט מחדש על כל שטחי ישי"ע" ו"בכל השטח המשוחרר תוחל מיד ריבונות ישראלית מלאה"¹⁰⁷. סמוטריץ' קושר את הסיפוח בפסקה אחת להיאחזות האזרחית בקרקע בתוך מסגרת ההתנגדות להקמת מדינה פלסטינית:

"ההכרעה הראשונה והעיקרית היא התיישבותית. בשלב זה מבהירים באופן גלוי וברור את העובדה הבסיסית: אנחנו כאן כדי להישאר... את השלב הזה מממשים באמצעות פעולה מדינית-משפטית – החלת הריבונות על כל שטחי יהודה ושומרון, ובאמצעות פעולה

התיישבותית – הקמת יישובים וערים, פרישת תשתיות כמקובל בישראל 'הקטנה' ועידוד עשרות ומאות אלפי תושבים נוספים לעבור ולהתגורר בשטחי יהודה ושומרון. כך ניתן לייצר תוך שנים ספורות מציאות ברורה ובלתי הפיכה בשטח¹⁰⁸."

פוליטיקאים בכירים אחרים, גם כאלה שלא הציגו תוכניות מפורטות לפתרון הסכסוך, הביעו תמיכה בסיפוח. אדלשטיין הציג את המכנה המשותף כך: "אני זוכר את הימים שבהם קמו שתי 'נשים בירוק' והתחילו לומר בכל מקום 'ריבונות', 'ריבונות', 'ריבונות'. בהתחלה כל תמיכה בנושא היתה מזכה אותי בכותרת אדומה וגדולה; היום זה לא ירגש אף אחד. זה המיינסטרים."¹⁰⁹ "נשים בירוק" היא התנועה שמפעילה את כתב העת "ריבונות" ולקראת בחירות אפריל 2019 פרסמה סרטון בו כל הצמרת הפוליטית של הליכוד והציונות הדתית מביעים תמיכה בסיפוח חד צדדי כדרך לחזק את שליטת ישראל על השטחים¹¹⁰. בסמוך לכך, כל המועמדים במקומות 10-2 ברשימת הליכוד לכנסת הצטרפו לצמרת מפלגות הימין בחתימה על "הצהרת נאמנות לארץ ישראל", שיזמה עמותת "נחלה" בהנהגת דניאלה וייס, הכוללת התחייבות לפתרון מדינה אחת, בזו הלשון:

"אני מתחייב בזאת להיות נאמן לארץ ישראל, לא לוותר על אף שעל מנחלת אבותינו. אני מתחייב בזאת לפעול למימוש תוכנית התיישבות ליישובם של שני מיליון יהודים ביהודה ושומרון על פי תוכנית ראש הממשלה יצחק שמיר, וכן לעודד ולהוביל לגאולת אדמות בכל מרחבי יהודה ושומרון. אני מתחייב לפעול לביטולה של ההכרזה שתי מדינות לשני עמים, ולהחליפה באמירה ממלכתית: ארץ ישראל - מדינה אחת לעם אחד!"¹¹¹

2.1.2 חד-צדדי

הקוצנוזם הימני הוא סביב סיפוח שנעשה באופן חד-צדדי. לפי ההגדרה המילונית, סיפוח תמיד נעשה באופן חד-צדדי¹¹². גם תחת הגדרה מצומצמת, בה ישראל תעביר את סמכויות הריבון בשטחים מצה"ל לשליטה אזרחית, כוונת הימין היא שמדינת ישראל תבצע את הסיפוח ותקדם פתרון של מדינה אחת ללא הסכם רשמי עם אף גורם אחר, ללא פיקוח מדינות מערביות וללא מו"מ עם המנהיגות הפלסטינית או עם מדינות בעולם הערבי.

עוד טרם החל תהליך המו"מ הדו-צדדי לשלום בין מדינת ישראל לבין ההנהגה הפלסטינית, תאר אליצור את תוכניתו ל'סיפוח חד-צדדי של יו"ש, ללא עזה'. תוכניתו הייתה שהפעולה החד-צדדית תגיע לאחר מספר שנים של הסברה, בהן מדינת ישראל תתקשש שסיפוח והענקת זכויות בתוך גבולות מדינת ישראל הוא הפתרון היחיד שעומד על השולחן מול אש"ף¹¹³. בעשור השני של המאה ה-21 מובילי דעת הקהל בימין מתבטאים בצורה מפורשת לטובת סיפוח חד-צדדי כזה. חוטובלי מדגישה את עצמאות ההחלטה הישראלית בקריאתה למימוש "יזומה ישראלית אקטיבית שאינה תלויה בגורמים זרים, לא בינ"ל ולא ערביים."¹¹⁴ לפי גליק "לרוב גדול של הציבור היהודי בישראל יש נכונות להחיל תוכנית סיפוח חד-צדדית"¹¹⁵. סמוטריץ' קושר את חד-הצדדיות לפתרון המדינה האחת: "הכרעה המתבססת על זכותו של העם היהודי בארץ ישראל – הגם שהיא נראית כוחנית וחד-צדדית במבט ראשון – תביא לתוצאה המוסרית והטובה ביותר: היא תשים סוף לשפיכות הדמים ותאפשר דו-קיום אמיתי בין היהודים לאלו מן הערבים שיבחרו בכך."¹¹⁶

מדיניות הימין בהיבט האזרחי תוצג מיד עם תיאור ההצעות כלפי האוכלוסייה החיה בשטחים שיסופחו באופן חד-צדדי. התמיכה בפעולות חד-צדדיות היא תוצאת מספר הנחות יסוד הרווחות בימין הישראלי. ההנהגה הפלסטינית ומדינות האזור נתפסות כאויב חסר תקנה. השליטה בשטחים נתפסת כסוגיה פנים-לאומית, בה מעורבות בינלאומית אינה לגיטימית ונגועה בהפליה שיטתית, הסותרת את הצדק ההיסטורי של האזור ואפילו את החוק הבינלאומי. רציונל זה של

הימין המדיני יוצג בהרחבה בפרק הבא, וכאן ההתמקדות היא רק בהיותו הבסיס לקריאת אנשי הימין לביצוע פעולה חד-צדדית.

האשמות נגד התנהלות המנהיגות הפלסטינית נפוצות ביותר, ומוליכות את סמוטריץ' למסקנה שעל ישראל לבצע פעולת, ובכללן את הסיפוח עצמו, ללא תיאום עם ארגונים אלה וללא קשר לעמדתם.¹¹⁷ כאשר ארנס קורא להתנגד להקמת מדינה פלסטינית דרך מו"מ מדיני, הוא מתאר את ההנהגה הפלסטינית כנחלקת בין סרבנים לטרוריסטים.¹¹⁸ פתרון המדינה האחת של פייגלין מצריך הגדרת כל הזרמים המנהלים את הרשות הפלסטינית (להלן הרש"פ) כארגוני טרור.¹¹⁹ גם גליק מציינת ש"אש"ף, ממש כמו הרשות הפלסטינית בה הוא שולט, נותר מה שהיה מאז ומתמיד: ארגון טרור, ואדריכל וקבלן של טרור מודרני.¹²⁰ ומרחיבה בביקורת על ממשל אובמה, שגישתו המדינית המפויסת "...רק עודדה את הרשות הפלסטינית להתייחס לארצות הברית בבזז גלוי, ולדחות בפומבי את כל מאמצי אובמה להקים עבור מדינה באמצעות משא ומתן עם ישראל".¹²¹ הסלידה כלפי כל מה שפלסטיני אמנם מקדמת מהלכים חד-צדדים, אך לאו דווקא מתרגמת לשנאה גורפת כלפי הציבור עצמו. מספר מובילי דעת קהל שהתראיינו ל"ריבונות" קוראים לדו-קיום ברמה החברתית או האזרחית בישראל במקביל לתמיכה בפתרון המבוסס על סיפוח חד-צדדי של השטחים.¹²² לפי גליק, פתרון המדינה האחת אף נועד לסייע לפלסטינים: "החלת החוק הישראלי בשטחים אלו תשים קץ לדיכוי הסמכותני של הפלסטינים תחת שלטון הרשות הפלסטינית".¹²³ על הצורך להפריד בין ההנהגה לציבור הפלסטיני כתב ארנס:

"הפרדוקס של תהליך השלום עם הפלסטינים הוא כי ישראל תומכת בשלטון ההאשמי בירדן וברשות הפלסטינית ברמאללה, אשר שניהם, כל אחד מסיבותיו הוא, אינם יכולים להתקדם בעת הזאת לשלום עם ישראל. מה שמותיר את הגורם האנושי - אזרחי ישראל הערבים, הפלסטינים הישראליים והפלסטינים ביהודה, שומרון ועזה. כאן ניתן לעשות רבות, ויש בכוחה של ישראל לעשות זאת, כדי להגביר את שילובם של הערבים הישראליים בחברה הישראלית ולשפר את תנאי המחיה של האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה, שומרון ועזה. זוהי המתכונת האמיתית, ולמעשה גם היחידה, לעשיית שלום בעת הזאת." ¹²⁴

חד-צדדיות פירושה גם שבימין לא רואים הכרח לקבל הסכמה פומבית מצד גורם כלשהו למהלך הסיפוח. רבים מציעים להכתיב לקהילייה הבינלאומית כיצד ייראה עתיד האזור ונסמכים על הסטטוס קוו שנוצר לאחר סיפוחים קודמים. בנט כותב "העולם לא יכיר בריבונותנו שם כפי שאינו מכיר בריבונותנו בכותל המערבי, בשכונות רמות וגילה שבירושלים וברמת הגולן. העולם יתרגל לכך עם השנים".¹²⁵ חוטובלי מציינת שסיפוחים אלה בוצעו ללא תיאום עם גורם כלשהו.¹²⁶ גליק מסיקה מהם כיצד יש לבצע את המהלך הנוכחי: "הקהילה הבינלאומית נוטה לקבל צעד ישראלי כזה באופן טוב יותר כשהוא אינו מלווה בהכרזות רמות, העלולות להיתפש כקריאת תגר בעיני מדינות זרות".¹²⁷ הניסיון להימנע מהתרסה מעיד שבעוד בימין לא מוצאים סיבה מהותית להתחשב בעמדה בינלאומית כלשהי לפני סיפוח, ישנה הכרה שצריך לבצע פעולה חד-צדדית בצורה שקולה. לכן ב"ריבונות" יש המתארים את החשיבות של קידום פתרון המדינה האחת ברחבי העולם.¹²⁸ המהלך המרכזי שמוצע לבצע מול אומות העולם הוא מהלך של "הסברה". לפי חוטובלי:

"אם הסברת לעולם שאתה יכול לעשות הסכמי ביניים להקמת מדינה ועשרים שנה אתה משאיר את הרשות הפלסטינית במצב ביניים בוודאי שאתה יכול להסביר שמציאות של סיפוח כולל מתן אזרחות זה דבר שיעשה בהדרגה. זו לא בעיה. אתה אומר לעולם שזה חלק מתהליך שבסופו לא תהיה אפליה".¹²⁹

ב-2019, אדלשטיין כבר תאר שינוי שלדעתו מתרחש לאור קווים אלה: "אני עוד זוכר את התקופה שמנהיגים מכל העולם היו באים להיפגש איתי, בשביל לראות מי הפוליטיקאי ההזוי, הקיצוני, שמתנגד למדינה פלסטינית. היום המציאות אחרת לחלוטין"¹³⁰. אך למרות הנטייה לחשוב שלעמדה נחושה יש כוח רב בהשפעה על דעת הקהל הבינלאומית, אין שום כוונה להתנות את פתרון המדינה האחת בהמתנה שמדינות העולם תשתכנענה. סמוטריץ':

"איננו מתעלמים מהעולם. אנחנו צריכים לנהל מערכה דיפלומטית מקצועית וחכמה, וכאמור אני מאמין בכוחה לשכנע, ולכל הפחות למתן את הביקורת. אבל איננו יכולים להרשות לעצמנו להתנהג על פי הדרישות של העולם. ואם, כפי שאמר ראש הממשלה המנוח מנחם בגין, יש משהו בעולם ש'מעקם את האף' – אז שיהיה לו אף עקום"¹³¹. בדומה לכך, פייגלין טוען כי אם ישראל תציג עמדה נחושה, שאר העולם כבר יתיישר לפיה¹³²: "מדינת ישראל תחליט רשמית, ואז תודיע רשמית, לרשות הפלשתינית ול'קוורטט' (ארה"ב, האיחוד האירופי, האו"ם, ורוסיה) על ביטול מלא של הסכם אוסלו וכל נגזרותיו והחזרת המצב המשפטי ביהודה שומרון ועזה לקדמותו לפני ההסכמים"¹³³. אך גם אלו המכוונים לסיפוח בתיאום עם ארה"ב לא מתנים את חזונם בהסכמת המעצמה. סער מדגיש שישנה חשיבות להסברת האינטרס הלאומי של ישראל בעולם, ודיבור בקול אחיד על תוכניות סיפוח שטחים¹³⁴. בד בבד הוא מציין שהתגובה הבינלאומית, גם אם תכלול ביקורת מצד ארצות הברית, לא אמורה למנוע סיפוח: "...הייתה התנגדות, כולל אמריקאית להחלת החוק בירושלים וברמת הגולן. הייתה התנגדות, היו משברים ועברנו אותם. אני חושב שהדבר [סיפוח שטחי C] נחוץ. צריך לעשות את זה אחרי הכנה מדינית נדרשת, בעיקר מול ארה"ב, אבל צריך לדעת לאן אנחנו הולכים וכל אדם לאומי מבין שלשם אנחנו צריכים ללכת."¹³⁵

חוטובלי הביעה עמדה דומה כשציינה את החשיבות של תיאום תוכנית הסיפוח עם האמריקאים¹³⁶ ובמקביל גם את האפשרות לבצע את הפעולה על בסיס הודעה חד-צדדית:

"אני חושבת שסיפוח שטחי C בהובלה משמעותית של רוח"מ בישראל שיוכל להגיד בכנות ובושר לקהילייה הבינ"ל ובראשה ההנהגה האמריקאית 'ניסינו פעם אחר פעם את רעיון שתי המדינות יש כאן פערים בלתי ניתנים לגישור בינינו לבין הפלסטינים...' אם מנהיג ישראלי יגיד את זה בוודאי שהוא יוכל להעביר חוק שמכיל ריבונות על ההתיישבות היהודית. זה בעיניי החלק הכי קל"¹³⁷.

גליק מייחסת לממשל האמריקאי תפקיד פעיל ביישום פתרון המדינה האחת, שיאפשר לישראל להתמודד עם האפשרות שסיפוח יוביל לעיצומים כלכליים מצד מדינות אירופה.¹³⁸ אולם הדבר לא נעשה כתנאי מוקדם. לדעתה הגנה אמריקאית על פעולה חד-צדדית ישראלית היא תוצאה מובנית מאליה, הנובעת מאינטרסים אמריקאים: "...הדרך הטובה ביותר עבור ארצות הברית לחיזוק ישראל וקידום האינטרסים שלה עצמה באזור היא נטישת פתרון שתי המדינות, ואימוץ תכנית ההכלה..."¹³⁹. לכן יש הקוראים, כמו סמוטריץ', לבצע את הסיפוח מיד:

"העיתי כעת הוא הנכון ביותר. הממשל האמריקאי יכול לבלוע את זה, אירופה עסוקה במשברים פנימיים והפלשתינים לא מעניינים אותם. נצטרך להסביר לעולם שאין דרך אחרת וצריך לבחור בינם לבינו, וכשזו תהיה הברירה הם יבחרו בנו כי לנו אין אלטרנטיבה ולהם יש 22 מדינות"¹⁴⁰.

באמירה זו ניכר הקשר בין חלקי הטיעון המדיני של הימין. הצעת המדיניות לסיפוח חד-צדדי שהאמריקאים "יכולים לבלוע" נובעת מתוך הנחות יסוד על הפלסטינים והעולם הערבי (להם יש

22 מדינות), על שאר העולם המערבי (שעסוק בצרות אחרות) ועל הדינמיקה ביחסים הבינלאומיים (בה פעולה מדינית יכולה להתבצע בשעת כושר ולהיות מוצדקת בדיעבד "כי אין דרך אחרת"). ואמנם, עבור הימין הישראלי הסיפוח החד צדדי הוא מסקנה הכרחית, שנובעת ישירות מתפיסה ייחודית של ההיסטוריה של השטחים, המקנה למדינת ישראל זכויות ריבוניות מעצם היותה מדינת-לאום צודקת. לצד התנגדות לזכות של ישות כלשהי פרט למדינת ישראל על השטח, העוינות כלפי מדינות האזור והחשיבות היחסית של הפגנת עוצמה ביחסים בינלאומיים, נוצרת תפיסת מציאות שלמה של הימין, המהווה התשתית הרעיונית למדיניות כולה. רציונל זה יוצג בפרק השני של המחקר. עתה יש להבין כיצד הימין הישראלי מתכנן לבצע את הסיפוח החד-צדדי הלכה למעשה.

2.1.3 אסטרטגיה מדינית

אף על פי שבימין התפתחה תמימות דעים לגבי מטרת העל הרצויה עבור מדינת ישראל, שהיא מדינה אחת בין הים לבין נהר הירדן, ולגבי הכלי המדיני המרכזי להשיגה, דהיינו החלה ישירה של חוקי מדינת ישראל באופן חד צדדי על השטחים, ישנה מחלוקת אסטרטגית לגבי שלבי הסיפוח המסתכמת בשאלה "בכמה פעימות יסופחו השטחים". שלוש האסטרטגיות המרכזיות הן בבת אחת, בשני שלבים או באופן מדורג. בלשונו של ארנס "יש המבכרים לספח את מעלה אדומים, אחרים מעדיפים את אזור גוש עציון, יש התומכים בסיפוח אזור C, ויש הסבורים, שצריך לפעול לסיפוח כל יהודה ושומרון למדינת ישראל..."¹⁴¹

שלוש האסטרטגיות תואמות במידת מה את עמדת המפלגות השונות. מפלגות קטנות דוגמת "זהות" של פייגלין ו"האיחוד הלאומי" בהנהגת סמוטריץ', אינן חוששות לקרוא להחלת ריבונות בפעימה אחת¹⁴². מצע מפלגת "הימין החדש" לקראת בחירות אפריל 2019 וכך גם "הבית היהודי" (לשעבר המפד"ל) לקראת מערכות הבחירות ב-2013 ו-2015, אימצו את התוכנית של בנט הקוראת לספח 60% מהשטח, כחלק ממימוש הזכות על הארץ כולה¹⁴³.

הליכוד מזוהה עם סיפוח מדורג. בשנים 2009-2019, בהן כיהנה כמפלגת השלטון, היא לא פרסמה מצע והסתמכה על חוקת התנועה, הכוללת את עקרונות שלמות המולדת, זכות העם היהודי על ארץ ישראל, "פיתוחם של כל חלקי הארץ והחלת ריבונות המדינה עליהם"¹⁴⁴. הדרך לבצע זאת קודמה באופן רשמי בשלהי 2017, כאשר מרכז המפלגה אישר פה אחד הצעה לתמוך בסיפוח הדרגתי: "במלאות יובל לשחרור חבלי יהודה ושומרון, ובתוכם ירושלים בירתנו הנצחית, מרכז הליכוד קורא לנבחרי הליכוד לפעול כדי לאפשר בנייה חופשית וכדי להחיל את חוקי מדינת ישראל ואת ריבונותה על כל מרחבי ההתיישבות המשוחררים ביהודה ושומרון"¹⁴⁵. ברוח החלטת מרכז הליכוד, ב-"ריבונות" מצוטטים בכירים בליכוד, דוגמת יולי אדלשטיין ומירי רגב, הקוראים אף הם קודם כל לספח את "אזורי ההתיישבות היהודים"¹⁴⁶. שרים וחברי כנסת אחרים מציעים סוג של "ניסוי", בו רק אזור התיישבות אחד יסופח, כחלק ממהלך רחב יותר. כך למשל ציין יואב גלנט:

"... צריך לממש ריבונות באופן הדרגתי לפי סדרי עדיפויות, כשהמקומות המובהקים ביותר הם מרחב גוש עציון וביתר עלית ואפרת בואכה טדי. המרחב השני הוא מעלה אדומים והמרחב השלישי הוא בקעת הירדן. את הסדר יש לקבוע לפי מה שמתאפשר ולפי מה שנוח..."¹⁴⁷

המפורטת ביותר בהצעתה לסיפוח מדורג היא חוטובלי. בתחילת 2017 פרסה שתי אפשרויות בעניין: "משפט אחרון – חוק מעלה אדומים... פריצת המחסום התודעתי בנוגע להחלת ריבונות הוא חשוב. אבל לדעתי הדבר החשוב ביותר הוא נושא הסיפוח הישראלי... מאחר ואנחנו מנסים לספר מחדש את הנראטיב, לומר שיש כאן נראטיב של צדק ולא רק של ביטחון,

מעלה אדומים נחשבת עיר ישראלית ולכן נבחר בה להיות העיר הראשונה... ידידי חבר הכנסת יואב קיש מתכוון להגיש הצעת חוק שגם אני הגשתי בכנסת ה-18: חוק ירושלים רבתי. ירושלים רבתי זו המחשבה שצריך לחזק את הבירה שלנו דרך החלת ריבונות על גוש עציון, על מעלה אדומים, על בית"ר עילית, על גבעת זאב. על כל עוטף ירושלים. כי בסוף-בסוף כדי באמת לספר את הסיפור הישראלי... אנחנו צריכים להתחיל בחיזוק מעמדה של ירושלים ולהמשיך אחר כך אל כל אותם חלקי ההתיישבות האחרים"¹⁴⁸.

באופן דומה יש להבין גם את הצהרות הבחירות מ-2019 שקידם בנימין נתניהו. לפני בחירות אפריל 2019, הבטחתו נצמדה להחלטת מרכז הליכוד "להחיל את הריבונות על אזורי ההתיישבות ביהודה ושומרון"¹⁴⁹. בספטמבר 2019, הבטחתו דמתה יותר להצעה להתחיל עם אזור התיישבות מסוים, והוא בחר בבקעת הירדן¹⁵⁰. בהמשך הבהיר בראיונות שלא מדובר רק בנקודות ההתיישבות אלא בשטחים המחברים ביניהם. בכך סייע לקשור בין סיפוח הדרגתי של "מרחבי ההתיישבות" לסיפוח כל שטחי השליטה הישירה של צה"ל, לפי החלוקה שבוצעה בהסכמי אוסלו, דהיינו שטחי C.¹⁵¹

בכתב העת "ריבונות" ישנן עדויות למחוקקים ומעצבי דעת קהל המעדיפים את האסטרטגיה של סיפוח בשני שלבים, כאשר הראשון הוא סיפוח שטח C. ישנם, כמו גדעון סער וישראל הראל, המציבים חוצץ משמעותי בין השלבים¹⁵². ההצעה המפורטת המזוהה עם סיפוח כזה היא תוכנית בנט מ-2012, ממנה משתמע ש"סיפוח מלא של יהודה ושומרון על שני מיליון הערבים שבתוכם" הוא פתרון בלתי ישים כמו הקמת מדינה פלסטינית¹⁵³. אמירה זו לא חזרה במצע "הימין החדש" מ-2019, אך שם מודגש סיפוח שטח C בלבד. "נפעל למימוש ריבונות ישראלית מלאה בשטחי C ולאכיפה שוויונית של החוק בשטחים אלו, לטרפוד מאמצי הרשות והאיחוד האירופי לקביעה פיראטית של עובדות בשטח וחשוב מכל: לחיזוק ההתיישבות היהודית במרחב"¹⁵⁴.

ב-2007 העלה ישראל כץ את הצעת החוק הראשונה לסיפוח חד צדדי של שטח C, בה הקפיד לציין שהדבר נעשה בהמשך להפרדתם משטחי A ו-B שנעשתה בסכמי אוסלו¹⁵⁵. בכירים אחרים בליכוד מפורשים יותר בהדגשת הקשר שבין סיפוח שטחים אלו לסיפוח כלל השטחים. גלעד ארדן אמר ל"ריבונות" ש"ישראל מוכרחה ליישם את הריבונות בשלב זה על שטחי C, כחלק ממימוש זכותה על כל יהודה ושומרון"¹⁵⁶ ויריב לוי הבהיר "אני תומך בסיפוח יהודה ושומרון וחושב שצריך להתחיל בסיפוחם של שטחי C"¹⁵⁷. רבים מציעים במפורש סיפוח מלא בשלב אחד, או שאינם מבחינים בין שטחים שונים בהצעתם. כך ריבלין צוטט באומר: "אני מאמין שריבונותה של מדינת ישראל צריכה לחול בכל מקום, בכל מקום וכל אתר, על כל המשתמע מכך"¹⁵⁸. כ-15 מובילי דעת קהל נוספים, ביניהם שרים וחברי כנסת בעבר ובהווה, דוגמת גילה גמליאל, אורי אריאל, ציפי חוטובלי, משה פייגלין, אריה אלדד ובצלאל סמוטריץ', הביעו תמיכה ברעיון הסיפוח הכולל ואינם מבחינים בין שטחים שונים בהצעותיהם להתחיל ריבונות. דוגמאות להתבטאויות גורפות כאלה ניתן לראות גם אצל אורי אליצור¹⁵⁹, משה ארנס¹⁶⁰ וקרולין גליק¹⁶¹.

2.1.3.1 מחלוקת טקטית

נקודה חשובה לציון היא שהאסטרטגיות הללו אינן מוציאות זו את זו. באף אחת מיחידות הניתוח במחקר נוכחת טענה כי יש להסתפק בסיפוח חלקי של השטחים ולמסור את יתרת השטח לישות ריבונית אחרת, בין אם כדי להקים שם מדינה פלסטינית או לערב מדינה שלישית. הפחתה כלשהי משליטת מדינת ישראל על השטחים לא קיימת כלל בימין הישראלי. למעשה, פרט לניסיון לקדם את המשך שליטת ישראל ללא סיפוח, המאפיינת את עמדת יעלון, כל אחת משלוש אסטרטגיות הסיפוח מופיעה במינוחים שונים בכל הצעה להתמודד עם הסכסוך.

למשל, אף על פי שתוכנית בנט מזוהה עם סיפוח שטחי C בלבד, הוא מעולם לא הצהיר כי בפעולה זו מדינת ישראל מוותרת על שטחי A ו-B. למעשה, מצע "הימין החדש" דורש יישום דו"ח אדמונד לוי, שכל מסקנותיו מבוססות על תפיסת השטחים כיחידה אחת¹⁶². במקרים בהם התייחס גם לאזורים שמחוץ לשטחי C ניכר שהם יישארו בשליטת ישראל¹⁶³ ולעתים גם הקריאה לספח אינה מבדילה בחלוקה בתוך השטחים¹⁶⁴. עמדה זו דומה יותר לעמדת בכירי הליכוד שצוטטו לעיל, בה סיפוח שטחי C הוא שלב ראשון במהלך סיפוח כלל השטחים שבמחלוקת.

מהצד השני של המטבע, גם הכותבים המצהירים בקביעות על שאיפתם לסיפוח מלא של כל השטחים מקפידים להביע פרגמטיות טקטית. תוכנית סמוטריץ', למשל, מביעה מפורשות את הדרישה לספח את כל השטחים בפעילה אחת¹⁶⁵, אך מספר ימים לאחר הכרעת מרכז הליכוד לספח את "מרחבי ההתיישבות", הוא עצמו יזם הצעת חוק החוזרת על מילים אלה, ובה מדינת ישראל מספחת רק אזורים אלה¹⁶⁶. בדומה לכך, חוטובלי אמנם מזוהה עם סיפוח מלא אך בו בעת היא גם המפורטת ביותר להציע אפשרויות שונות של סיפוח הדרגתי. פרגמטיות טקטית דומה החלה להביע קרוליין גליק בראיונות שלאחר צאת ספרה. בעוד בספרה אין אזכור כלשהו לסיפוח הדרגתי, גם היא הפנימה את הצורך הקיים בימין לפרק את הסיפוח לשלבים:

"עם זאת, נכונה ההנחה שכל שינוי בסטטוס הסטטוטורי של יהודה ושומרון צריך להתבצע לאורך זמן ובאופן מדורג. על כן, בעיני נכונה העמדה של מרכז הליכוד והבית היהודי שעל ישראל להחיל את החוק הישראלי על שטח C בראש ובראשונה... בעקבות צעד זה, ובהתאם להתפתחויות בשטח לאורך תקופה של לפחות עשור, יהיה אפשר להרחיב את השטח ביו"ש שעליו יחול החוק הישראלי ולהתייחס לתושבי האזורים הללו כתושבי קבע בשלב ראשון".¹⁶⁷

אליצור שוב הקדים להבין את הקשר בין סיפוח ראשוני של אזור התיישבות מסוים, סיפוח שטחי C וסיפוח כולל של השטחים. בראייה לעתיד אף נקב בבקעת הירדן כשטח המוצלח ביותר לעמוד כשלב הראשון בתוכנית: "את הסיפוח אפשר לעשות בשלבים ובהדרגה לאורך שלושים שנה, ואפשר להתחיל מבקעת הירדן או מתוכנית בנט ובלבד שישראל תכריז שעקרונית פניה לצירוף מלא ולמתן זכויות מלאות לכל ערביי יו"ש".¹⁶⁸ מכל זאת ניתן להסיק שהמחלוקת לגבי היקף הסיפוח והשלבים השונים ליישומה היא מחלוקת טקטית תחת העיקרון שכלל השטחים מיועדים להישאר באופן תמידי תחת מטרית שליטה ישראלית. את תמצית האסטרטגיה של הימין הביע זאב אלקין בראיון ל"ריבונות", שם אמר "יש לנו מה ללמוד מהפלסטינים... וזו שיטת הסלאמי שבה הם אומרים 'ניקח מה שמוכנים לתת ואז נמשיך לדרוש את כל השאר'".¹⁶⁹

מקורה של שיטת הסלאמי בטקטיקת הפרד-ומשול בה השתמשו בהונגריה במטרה לנטרל בהדרגה התנגדויות פוליטיות להשתלטות המפלגה הבולשביקית. אלקין ככל הנראה התכוון ל"תוכנית 10 הנקודות" של אש"ף, הנקראת גם "תוכנית השלבים", שהיא בעלת דמיון לטקטיקת הסלאמי¹⁷⁰. גם קרוליין גליק ציינה שתוכנית זו הניבה ליאסר ערפאת הישגים דיפלומטיים משמעותיים¹⁷⁰. במבוא המחקר הוצגה תגובה דומה של בנט, סמוטריץ' וגליק לתוכנית שהציג ממשל טראמפ בראשית 2020. התגובה כללה התנגדות להקמת מדינה פלסטינית, קבלת הסיפוח שמתיר המתווה והמתנה להזדמנות הבאה לסיפוח יתרת השטחים¹⁷¹.

¹⁶² בתוכנית זו, סעיף 2 קורא להכריז על מדינה פלסטינית בכל שטח משוחרר שינתן לארגון, סעיף 4 מצהיר כי כל שחרור הוא שלב למימוש חזון הארגון וסעיף 8 מצהיר שהמטרה היא שחרור כל הגדה המערבית. ראו: 10 Point Program of the PLO, June 8, 1974, Translated by Permanent Observer Mission of Palestine to the United Nations.

לפיכך, פרט להמשך הנוכחות הצבאית והאזרחית בשטחים, המחייבים התנגדות לפתרון שתי המדינות, הדרך בה הימין המדיני מבקש לקבע את עיקרון המשך השליטה המדינית בגדה המערבית כולה היא בעזרת סיפוח חד-צדדי, שיבוצע בשלבים הדרגתיים. ההדרגתיות נובעת מהמצבים הפוליטיים השונים הקיימים בשטחים שונים, ואינה מבטאת וויתור על המטרה המהותית, שהיא קיבוע השליטה של מדינה אחת, מדינת ישראל, בכלל השטחים. מכאן שכל הצעה לסיפוח חד-צדדי שאיננה מחייבת את ישראל לפשרה טריטוריאלית מהווה שלב ראשון בפתרון המדינה האחת של הימין, בו ישראל מאשררת את היותה הסמכות הפוליטית העליונה בכל גדה המערבית, ואת שליטתה בה.

2.2 אוכלוסיית השטחים

ההסכמה לגבי התנגדות לשתי מדינות, התמיכה בהיאחזות מדינת ישראל בשטחים ובסיפוחם כך שיתקבע מצב של מדינה אחת, היא ראשית הקונצנזוס המבהיר את גבולות הימין המדיני בישראל. אולם מה תהיה אופייה של המדינה לאחר הסיפוח? גם כאן השאיפה המוצהרת של הימין על כל גווניו אחידה ונובעת מתוך המציאות הקיימת: מדינת ישראל תישאר יהודית-דמוקרטית. הצירוף עצמו מופיע כמעט בכל מההצעות הנסקרות כאן, וניתן לומר שהימין הישראלי שואף לכל הפחות שהמדינה תהיה בעלת זהות יהודית ושיטת משטר דמוקרטית.

2.2.1 מדינה אחת, יהודית-דמוקרטית

במצע "הימין החדש" כתב בנט: "מנענו בכייה לדורות, ונמשיך להגן על האינטרסים של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, תוך הקפדה על ערכיה המוסריים"¹⁷². ארנס ציין שגם לאחר סיפוח כלל השטחים מדינת ישראל תהיה יהודית-דמוקרטית¹⁷³. הצורך לשמור על אופייה היהודי-דמוקרטי של מדינת ישראל מופיע מספר פעמים בתוכנית ניהול הסכסוך של יעלון¹⁷⁴ וחשיבות הצירוף מופיעה הלכה למעשה גם באמירה של אלדד כי "זכויות אזרח תהיינה מותנות בהצהרת אמונים של כל אזרח למדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית, מדינתו של העם היהודי"¹⁷⁵.

ישנם המציינים את דאגתם לנוסחה יהודית-דמוקרטית בדרכים אחרות. בחזונה של חוטובלי מדינת ישראל שלאחר סיפוח השטחים תישאר מדינה יהודית עם "שוויון זכויות"¹⁷⁶, גליק שואבת עידוד לסיפוח השטחים מכך שערביי ישראל משתלבים בחברה ומקבלים את הכותרת של המדינה כיהודית ודמוקרטית¹⁷⁷, סמוטריץ' מתחייב שיישום תוכניתו לא יצריך את מדינת ישראל לבחור בין מדינה יהודית לדמוקרטית¹⁷⁸ ופייגלין מבהיר שיעודה של מדינת ישראל היא שמירה על קיום פיזי במדינה דמוקרטית וחידוש התרבות והלאום היהודית¹⁷⁹.

בגבולותיה המוכרים הקיימים, מדינת ישראל היא בעלת אופי יהודי-דמוקרטי. חוקי היסוד שלה מצהירים זאת במפורש, יש בה רוב של כ-78% יהודים¹⁸⁰ ומדדים כמותיים שונים אמנם מוצאים שהמשטר הדמוקרטי בה טעון שיפור, אך היא מסווגת על ידם באופן קבוע כדמוקרטיה חופשית ולעתים אף דמוקרטיה-ליברלית¹⁸¹.

¹⁷² Freedom House, *Freedom in the World 2018*, Freedom House website; The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2018 - Me too? Political Participation, Protest and Democracy*, the Economist Intelligence Unit Limited, 2019; Anna Lüthmann et al, *Democracy Facing Global Challenges – VDEM Annual Democracy Report 2019* (University of Gothenburg, 2019), 52-54.

הרחבה לגבי דמות המשטר בישראל ובשטחים במדדים אלה והערכת מצב הדמוקרטיה הישראלית לאחר יישום פתרון הימין לסכסוך נעשית בפרק האחרון של מחקר זה, תחת סעיף 5.2.1. הכרעת הימין וחשיבותה לדמוקרטיה בישראל.

הימין הישראלי מעריך שאפשר לספח את השטחים ולהישאר מדינה יהודית דמוקרטית. גם במובן זה אליצור הרחיק ראות, כשכתב ב-1990: "אנחנו רוצים שליטה ישראלית ביש"ע, אנחנו רוצים מדינה בעלת רוב יהודי מוצק וחד משמעי ואנחנו רוצים מדינה דמוקרטית"¹⁸¹. יחד עם זאת, בצירוף משולש בו צלע אחת מסמלת את השליטה בשטחים, השנייה את הדמוקרטיה והשלישית רוב יהודי, הסיק שהסירוב לפשרה טריטוריאלית מחייב הכרעה בימין:

"לכן השורה התחתונה של כל ניתוח המשולש היא שלטון הארץ קיימות רק שתי אופציות: או מדינה פלשתינית (א) או סיפוח (ג). שתיהן עדיין אפשרות, אם כי יש למדינה הפלשתינית בשלב זה יתרון מבחינת הסבירות להתגשם. אבל זהו יתרון זמני הנובע רק מכך שהמיעוט התומך במדינה פלשתינית נלחם את מלחמתו כבר שנים, ואילו המיעוט התומך בסיפוח עדיין לא התחיל לדבר..."¹⁸²

בעשרות השנים שחלפו מאז, ובפרט בעשור שלטונו של בנימין נתניהו, הימין הישראלי החל לדבר. הוא התגבש בתוכניותיו לספח את השטחים. אולם כיוון שרוב מוחלט בימין מצהיר שהיעד הוא מדינה יהודית-דמוקרטית, נוצרה מגמה משמעותית להתפשר ולהרחיב את זכויותיהם של תושבי השטחים בישראל, להכיל אותם כחלק מהמדינה, לעתים עד כדי מתן אזרחות ישראלית מלאה, ולהרחיב את אחריות מדינת ישראל עליהם ועל תנאי מחייתם.

2.2.2 הרחבת זכויות

ההצעה העקבית ביותר בנוגע לחובתה של ישראל להעניק לתושבי השטחים אזרחות ישראלית היא זו של ארנס. ארנס התבטא מספר פעמים בעד דו-קיום יהודי-ערבי בישראל:

"אני לא מפחד ממדינה אחת שתכיל גם את הפלסטינים. צריך לתת לכל אדם שייכלל בתוך הגבולות הריבוניים של מדינת ישראל זכות הצבעה. יכול להיות שיהיה ראש ממשלה ערבי - אין מה לפחד מזה"¹⁸³.

למעשה, לטענתו מדינת ישראל דו-לאומית גם במצב הנוכחי:

"החשש מהקמת מדינה דו-לאומית בשטחה של ארץ ישראל הוא ככל הנראה הכוח הדוחף, בימין ובשמאל, להגיש הצעות רבות לנטישת גבעות יהודה ושומרון – ארץ ישראל התנ"כית – לכוחות שאינם מוכרים דיים ושעתידם כלל לא ברור. ואולם העובדה היא, שישראל היא כבר מדינה דו-לאומית, שבה חיים שני עמים – יהודים וערבים"¹⁸⁴.

למרות שהם מגיעים מרקע דמוגרפי שונה, הצעתו של אליצור דומה וכוללת גם כן מחויבות למתן אזרחות גורפת לתושבי השטחים, והשוואת מעמדם למעמד הערבים אזרחי ישראל. הוא אף מפרט את הסיטואציה הפוליטית שתנבע מכך:

"ישראל צריכה לבחור בין סיפוח של יותר ממליון ערבים פלשתינים ובין מדינה פלשתינית בתנאים הגרועים ביותר. אלו הן שתי האופציות... מספרם של ערביי יהודה ושומרון הוא בערך כמספרם של ערביי ישראל. אם היום מכהנים בכנסת ישראל עשרה ח"כים שמייצגים מפלגות ערביות לאומניות, ואם סיפוח יו"ש יהיה תהליך שנמשך לאורך שלושים שנה, אפשר לצפות שבעוד שלושים שנה מספרם של החכים מהסוג הזה יוכפל... הענקת האזרחות הישראלית באופן חד צדדי, היא שיצרה את השלום היחיד בינתיים שיש לנו עם איזושהי אוכלוסייה בכל רחבי האומה הערבית"¹⁸⁵.

גם אנשי ימין אחרים התומכים בפתרון המדינה האחת מציינים את חובת השוויון האזרחי של מדינת ישראל. בהמשך לדבריו על הצורך להחיל ריבונות על כל אתר ואתר בארץ, ציין ריבלין: "ריבונות החלה על השטח מעניקה אזרחות ליושב בשטח... באותו תא שטח לא יכול להיות דין אחד

לישראלי ודין אחד ללא-ישראלי. לכולם דין אחד.¹⁸⁶ החובה הדמוקרטית להכיר בזכויות האזרח של תושבי השטחים שיסופחו לישראל קיבלה את הכינוי "סיפוח-אזרח". בריאיון שקיימה עם "ריבונות" בשנת 2014 ציינה חוטובלי "אנחנו צריכים להיכנס לתהליך מדורג של 25 תחת הכותרת של 'סיפוח-אזרח' וקראה במליצה לאומות העולם "אם אתם מרחמים על הפלשתינים תנו להם להיות אזרחים שווי זכויות במדינה דמוקרטית".¹⁸⁷ בהרצאה בכנס "נשים בירוק" ניסתה להסביר לקהל תומכי ארץ ישראל השלמה מדוע פתרון המדינה האחת עדיין לא הגיע לכדי מימוש:

"כמה מכם בעד החלת ריבונות? כולם. מצוין, יופי נהדר... כמה מכם בעד מתן אזרחות לציבור הערבי שיושב ביהודה ושומרון? חמש אצבעות, שש. יש כאן לדעתי בסביבות 300 אנשים. הפער הזה בין הסיפוח לבין האזרחות הוא הפער שבמשך 40 שנה מדינת ישראל לא החילה את החוק הישראלי ביהודה ושומרון."¹⁸⁸

גם גליק ציינה "כאשר ישראל תחיל את חוקיה ביהודה ושומרון, יהיו לישראלים אותן זכויות ביהודה ושומרון, כולל הגישה לאדמות מדינה והיכולת לרכוש אדמות, כפי שיש להם בשאר חלקי ישראל. באופן דומה, לפלסטינים תהיינה אותן זכויות משפטיות ואזרחיות כמו לשאר תושביה ואזרחיה של ישראל".¹⁸⁹ היא לא מודאגת מהשפעת האזרחות המאסיבי על אופייה היהודי של המדינה, כיוון שהרוב יישמר: "...אילו היו כל התושבים הפלסטינים ביהודה ושומרון פונים לקבל אזרחות ישראלית, עדיין היו היהודים מחזיקים ברוב איתן של כשני שלישים מאוכלוסיית ישראל".¹⁹⁰ דברים דומים אמרה חוטובלי בריאיון:

"ביהודה ושומרון יושבים מיליון וחצי פלסטינים. ההנחה היא שבדור הקרוב יישמר, יחד עם, יחס של 70-30 בין יהודים לערבים. שיהיה ברור, אני לא מכירה בזכויות לאומיות של פלסטינים בארץ ישראל. אני מכירה בזכויות האדם ובזכויות הפרט שלהם, ובזכויות הפוליטיות האינדיבידואליות שלהם, אבל בין הים לירדן יש מקום למדינה אחת, מדינה יהודית".¹⁹¹

2.2.2.1 הסתייגויות

דוברים נוספים הציעו ב-"ריבונות" להכיל את הפלסטינים כחלק מפתרון המדינה האחת.¹⁹² ולהלן נראה שהאפשרות עולה אף מפי דוברים שהצעותיהם מאופיינות בעימות בין ישראל לתושבי השטחים, כגון סמוטריץ' ופייגלין. לכן אין להתעלם מהמגמה המתייחסת לצורך של מדינת ישראל, כמדינה דמוקרטית, להכיר בזכויות הפוליטיות הבסיסיות הנלוות למעמד האזרח, של תושבי השטחים המסופחים. בו בעת אין לזהות התפתחות זו כניסיון לייצר מציאות חדשה ואוטופית, אלא כפשרה כואבת שבימין שוקלים לבצע כדי לשמור על אופייה של מדינת ישראל. חוטובלי:

"בכל בחירה אנחנו משלמים מחיר. לסטטוס-קוו יש מחיר כבד, ולשתי מדינות יש מחיר כבד, וגם לתפיסה שאני מציגה כרגע יש מחיר. ההתמודדות עם המיעוט הערבי היא מחיר נמוך יותר מסכנת הקסאמים, מהדה-לגיטימציה והפעולות הלא-מוסריות שנבצע כשנתמודד איתם, ומהוויתור על חבלי מולדת, ובכלל זה ירושלים".¹⁹³

כמו כן בשום אופן אין לזהות אף הצעה ימנית עם מתן אזרחות אוטומטית למיליוני תושבי השטחים. ישנן מספר דרכים בהן הימין מסייג את הרחבת זכויות האזרח במציאות שלאחר הסיפוח: ראשית עצם ההדרגתיות, במהלך מרובה שלבים שיחול לאורך שנים רבות, מאט את תהליך הרחבת זכויות תושבי השטחים בישראל. לכך מצטרפים חקיקה וחקיקת יסוד שתבטחנה את היתרון הקולקטיבי של העם היהודי, הן מבחינת זהותו הלאומית והן ככוח פוליטי. שלישית, כיוון שישנה הבנה כללית בימין שהצעתם מוסיפה למדינת ישראל אוכלוסייה לא יהודית גדולה,

הצעות רבות כוללות ממד של עידוד עלייה. לבסוף, משוואה בין מתן זכויות לבין עמידה בחובות מוצבת כתנאי סף לקבלת האזרחות. חוטובלי הציגה את כל ארבע הדרכים הללו בזו אחר זו:

*"אני לא חושבת שצריך לתת אזרחות אוטומטית... לצערי אני נאלצת להישען כעת ABC של הסכמי אוסלו. בשטחי C כידוע נמצאת כל האוכלוסייה היהודית ולצידה מספר קטן של כמאה אלף ערבים. זה מספר שמדינת ישראל יכולה להכיל... יחוקקו חוקים שיגדירו את מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי, חוק השבות יעוגן כחוק יסוד ובמסגרת חוקי היהדות של המדינה ידובר על כך שכל המבקש שוויון זכויות במדינת ישראל יהיה מחויב לחובות כמו מיסים ושירות לאומי... מי שלא שותף בשירות לאומי ובנטל הכלכלי לא מגיעות לו זכויות".*¹⁹⁴

החשיבות של קליטת עלייה כחלק מההתמודדות עם המציאות הדמוגרפית שלאחר הסיפוח מוזכרת בריאיון עם גליק¹⁹⁵, בהצעתו של סמוטריץ'¹⁹⁶, במאמרים של ארנס¹⁹⁷ ואליצור¹⁹⁸, בעמדתו של סער¹⁹⁹ ובמצע "הימין החדש" אף ישנו ציון ספציפי של ריכוז מאמצים בקרב יהודי צרפת²⁰⁰. ב"ריבונות", חוטובלי חוזרת על החשיבות של קליטת עלייה בצורה העקבית ביותר ומבחינתה העלייה הכרחית למימוש תוכניתה לפתרון הסכסוך.²⁰¹ מרואיינים נוספים מרחיבים לגבי הצורך של מדינת ישראל להיערך מבחינה חוקתית למציאות של מדינה אחת, ולהבטיח את הזהות היהודית על ידי שינוי מבנה הדמוקרטיה. "תוכנית הפדרציה" למשל, כוללת חלוקת המדינה למחוזות וכינון מוסדות, דוגמת סנאט שיבחר בשיטה האמריקאית ויתפקד כבלם ליוזמות מרחיקות לכת²⁰². חלופה אחרת, שתיאר אורי אריאל, היא להצניע את הממד היחסי בשיטת הבחירות לכנסת, ואף לנקוט שרטוט של השטח באופן שמבליט את הרוב היהודי במדינה:

*"...כחצי הכנסת תיבחר בבחירות יחסיות כמו אלה של היום ומחצית הכנסת תיבחר בבחירות אזוריות, לפי אזורים. היות והממשלה והמדינה הם הקובעים את האזורים נוכל לקבוע שלצורך הדוגמא ג'נין תהיה באזור הבחירה של עפולה וקלקיליה תהיה מחוברת באזור בחירה לכפר סבא. כך הסיכוי של כל אזור ואזור להכניס חבר כנסת ערבי יהיה מוגבל... מהלך כזה יתכן ויביא לבחירתם של עוד כמה חברי כנסת ערבים, אולי אפילו יוכפל מספרם מ-11 ל-20. לטעמי אנחנו כמדינה יכולים לספוג את זה..."*²⁰³

גם בהצעות מפורטות יותר המאופיינות במגמת הרחבת הזכויות קיים ממד חקיקה שנועד לשמור על זהותה היהודית של המדינה האחת לאחר הסיפוח, בין אם על ידי שינויים במבנה הדמוקרטי באופן שמבליט הכרעות רובניות או בעיגון מפורש של זכויות קולקטיביות של העם היהודי. גליק מציינת מספר פעמים את החשיבות של חוק הלאום²⁰⁴. אליצור מציע פתרון מקיף יותר, להגדיל את כמות חברי הכנסת ל-180 ו-"...לחוקק חוקה שלמה, שהסעיף הראשון בה הוא הצהרתי ואומר: ישראל היא מדינת העם היהודי, והסעיף הבא מעגן ברוב מיוחס מאוד את חוק השבות"²⁰⁵. הוא מוסיף ש"אם במהלך שלושים השנים ישראל גם תחוקק כמה חוקי יסוד המקבעים את מעמדה כמדינת העם היהודי, ואם בשנים הללו יבוא עוד גל הגירה גדול, יהיה קצת יותר קל להתמודד עם הסכנה".²⁰⁶ במובן זה אמנם ניתן לראות בחוק הלאום צעד מקדים הכרחי לסיפוח, המבטיח את זהותה היהודית של המדינה ואת הזכויות הקולקטיביות של העם היהודי במצב של מדינה אחת הכוללת עוד מיליוני תושבים, שבין אם הם בעלי זכות הצבעה או לאו, אינם יהודים.

הדרך הנוספת להכלת תושבי השטחים במדינת ישראל הוא כאמור התניית זכויות בעמידה בחובות. משוואה בה זכויות ניתנות על בסיס יחסי גומלין של עמידה בחובות כלפי החברה, אותה ניתן לכנות "משוואה רפובליקנית", נפוצה בקרב הצעות ימין. אולם רשימת החובות, היקפן

והדרישות המדויקות המשתמעות מהן משתנה בין הצעה למשתנה, ופותרת אפשרות של מצב ביניים בו רבים מקרב תושבי השטחים המועמדים לקבלת זכויות אזרח לא יקבלו אותן למעשה. אחת החובות החוזרות היא חובת השירות, המושתת על רוב החברה היהודית בישראל. ארנס מחה על כך שבישראל אין שוויון בחובה זו²⁰⁷ ומפרט במאמר לגבי ערביי ישראל "דברים מהאזרחים הערבים מכירים בכך שלצד הזכויות, חייב לשרור גם שוויון בחובות. המרכיב החשוב ביותר בחובות הללו הוא השתתפות בהגנה על המדינה..."²⁰⁸. חוטובלי מוסיפה על חובה זו גם שינוי משמעותי של תכני מערכת החינוך בערבית והגבלות מסוימות על הזכות להיבחר:

"יחוקק חוק אזרחות שיאמר שכל מי שמעוניין להיות אזרח ישראל – ואני רוצה להכליל בעניין הזה גם את אזרחי ישראל הערבים – חייב לשרת בשירות לאומי... אז דבר אחד שחייב להיות זה שוויון זכויות לצד שוויון חובות. הדבר השני שמוכרח להיות זו שליטה מוחלטת על תכני מערכת החינוך... הדבר הנוסף שדיברתי עליו בפתח הדברים: חייבים בעצם לממש את 'חוק יסוד: הכנסת'... כלומר לא ייתכן מצב שבו אנשים כמו כהנא יהיו מחוץ לחוק הישראלי ואנשים כמו חנין זועבי ובל"ד, שבאופן שיטתי חוזרים על מעשים חתרניים שגובלים בעניינים פליליים, יהיו חלק מהפרלמנט הישראלי."²⁰⁹

התנאי השלישי בדבריה של חוטובלי דומה לתנאי שהציבה גליק, כשכתבה שלאחר הסיפוח "ישראל תכונן מגבלות סבירות על זכויות לאזרחות. לדוגמה, זכויות לאזרחות תימנע ממי שהיו חברים בעבר או חברים כיום בארגוני טרור, או ממי שעסקו בהסתה לאלימות בעבר או בהווה נגד ישראל"²¹⁰. החזון הרפובליקני שלה אמנם כולל הטמעת ערבים בישראל על בסיס שוויון זכויות, ואף מציג אפשרות של שילוב מלא בחברה הישראלית, כולל שירות מוסלמים בצבא²¹¹. בד בבד היא מתנה קבלת חופש תנועה ואזרחות בתנאים הבאים:

"בכפוף לשיקולי ביטחון שיוחלו ברמת הפרט ולא ברמת הקהילה תהיה לפלסטינים זכות לנסוע ולחיות בכל מקום בו הם חפצים בשטח ישראל... אזרחים שיקבלו אזרחות ישראלית בהתאם ל'חוק האזרחות והכניסה לישראל' יוכלו להצביע בבחירות הארציות לכנסת. מערכת החינוך הישראלית תיפתח בפניהם. הכלכלה הישראלית תפתח בפניהם"²¹².

בין אם התניות אלו סבירות או לא, קיימת במדינות אחרות או לא, משמעותן שגם בפתרון שמציעה גליק, וכן בכל ווריאציה של פתרון המדינה האחת שעולות מימין ומאופיינות במגמת הרחבת זכויות, ישנו שלב מוקדם. בטרם מגיעים לשוויון אזרחי, זכויות התושבים לאזרחות נבחנת על בסיס דרישה אקטיבית מצידם ועמידה בתנאים הקבועים בחוק. היעדר עמידה בתנאים פותח צוהר למציאות בה רבים מתושבי השטחים, ואולי אף רובם המוחלט, לא יקבלו זכויות אזרח מלאות, ויתקבע מעמדם כתושבי קבע במדינת ישראל. גליק מציינת שגם מעמד של תושב מהווה הרחבה משמעותית של זכויות: "מעמד של תושבות קבע ישפר באופן מיידי ומשמעותי את מצבם הכלכלי של הפלסטינים. הם יזכו לגישה פתוחה אל שוק העבודה הישראלי, ולתשלומי רווחה ובריאות שווים לאלו של אזרחים ישראלים"²¹³. אולם קיבוע מעמד זה שונה ממצב של שוויון אזרחי ופשוט מהווה הרחבה של הסטטוס קוו הקיים במקומות אחרים שישראל סיפחה. הרחבה של כלים המפרידים בין אוכלוסיות שונות בתחומי שליטתה של ישראל היא חלק ממגמה שונה לחלוטין בימין הישראלי, אותה יש לבחון לצד תוכנית האוטונומיה, שתידון מיד בהמשך.

2.2.3 הישענות על הסטטוס קוו

חוטובלי ציינה כי תוכניתה מאלצת אותה להישען על המצב שנוצר בשטחים מאז הסכמי אוסלו, ולפתוח בשלב הראשון בסיפוח שטחי C. בדומה לעיקרון הסיפוח החד-צדדי ב'שיטת הסלאמי', בו

חזון המדינה האחת מתהווה בשלבים וראשית כל באזורים שסיפוחם לא ישנה את הסטטוס קוו, גם ביחס לאוכלוסייה קיימת בימין מגמה של הישענות על מצבים קיימים בשטח, על מנת להפריד בין תושבי השטחים לבין אזרחי ישראל.

2.2.3.1 מודל ירושלים

רבים בימין רואים במודל הסיפוח של ירושלים, בו מדינת ישראל קיבלה על עצמה אחריות על מאות אלפי תושבי מזרח העיר, דוגמה שניתן לחקות בשטחים נוספים. ב"ריבונות", מגוון מרואיינים עורכים השוואה בין מזרח ירושלים למקומות אחרים אותם ישראל צריכה לספח לפי תפיסתם²¹⁴. ישנם המציגים את המודל כשלב בתהליך הרחבת זכויות האזרח. בספרה גליק מביעה תמיכה במודל הסיפוח של ירושלים²¹⁵ ומתגאה בקצב ההתאזרחות שם²¹⁶. גם ב-"ריבונות" היא מציעה לאמצו כך שיוביל למתן זכויות אזרח לתושבי השטחים: "אלטרנטיבת החלת הריבונות וזכויות האזרח לערבים הללו היא הפתרון הפחות בעייתי. עם הפתרון הזה נוכל להתקיים בצורה קוהרנטית כמדינה ליברלית, פתוחה ויהודית עם יכולת הגדרה עצמית למדינת ישראל"²¹⁷.

אולם בראיונות מאוחרים יותר גליק מביעה עמדה דו-ערכית כלפי המודל, בה מצד אחד הדבר ההוגן הוא לראותו כמצב זמני המוביל לאזרחות, ורק נועד לסנן החוצה פעילי טרור²¹⁸, ומצד שני מדובר בצעד מניעתי יעיל, מנגנון החוצץ בין האוכלוסייה לבין מתן אזרחות:

"...לדעתי, עדיף שהפלסטינים יקבלו תושבות ישראלית. אשר לשאלת אזרחות תושבי יו"ש הפלסטינים, יש שתי הנחות מוטעות לגבי הסוגיה. ראשית, יש הנחה שכל הפלסטינים יהיו מעוניינים באזרחות, וניסיון העבר בירושלים וברמת הגולן מראה כי אין סיבה להנחה הזאת. שנית, יש הנחה כי ככלל הפלסטינים יעמדו בקריטריונים של אזרחות. ושוב, אין שום סיבה להניח דבר כזה."²¹⁹

גם אחרים רואים את מודל ירושלים ומעמד תושבות הקבע לאו דווקא כחלק מתהליך מתן אזרחות, אלא כמצב ביניים שאינו מצריך חתירה אקטיבית של ישראל להטמעת התושבים. אליצור מציין באנקדוטה קצרה "מותר לאפשר למי שרוצה בכך לקבל תעודת זהות ישראלית ולהיות רק תושב ולא אזרח. בינתיים זו בחירתם מרצון של רוב הערבים במזרח ירושלים"²²⁰.

תושבי מזרח ירושלים זכאים לפתוח בהליך התאזרחות בהתאם ליחוק האזרחות והכניסה לישראל²²¹ ובאופן רשמי הדבר תלוי בעיקר בבקשתם. המצב בפועל ממחיש את דבריה המאוחרים של גליק, שכן מדובר בהליך רב שלבים שבדרך כלל נמשך שנים, מותנה באישור גורמי הביטחון ונתון למידת יכולתו של כוח האדם והביורוקרטיה במשרד הפנים. לפי מחקר שערך רמון (2017), נכון לשנים 2003-2016 כ-60% מהבקשות נותרו תלויות או נדחו ולמעלה מ-90% מתושבי מזרח העיר אינם מוכרים כאזרחים²²¹. הסטטוס שלהם אמנם מעניק זכויות סוציאליות, פוליטיות ואזרחיות מסוימות, אולם גם הוא עצמו מותנה בהוכחת "מרכז חיים" בישראל ומגביל כמה מזכויות היסוד שלהם, בפרט בהשוואה לאזרחים²²².

בקרב אנשי הימין שמפרטים את הצעותיהם לסיפוח השטחים, ארנס הוא היחיד שהביע באופן עקבי התנגדות של ממש למעמד תושב הקבע של ערביי מזרח ירושלים, ומחה על כך שהיותם חלק ממדינת ישראל אינו דבר מובן מאליה המחייב את המדינה לפעול לשילובם בחברה²²². בצד השני של המתרס, סמוטריץ' מתאר את מודל ירושלים ככזה שכלל לא פוגם באופייה הדמוקרטי של המדינה²²³ ואלדד מציע את מעמד התושבות כסוף התהליך שתעבור אוכלוסיית השטחים מבחינת

²¹⁴ דוגמאות להגבלת הזכות להקמת משפחה ראו רמון, *תושבים, לא אזרחים*, 270-272. דוגמאות לאפלייתם לעומת אזרחים בנוגע למיציא זכויות סוציאליות, חופש התנועה וחופש העיסוק ראו עמי' 305-308.

מדינת ישראל, שכן לתפיסתו האזרחות היחידה האפשרית עבורם היא ירדנית²²⁴. ב"ריבונות" הוא אף מעלה את האפשרות שבמקביל למתן תושבות קבע, מדינת ישראל תציע לירדן חליפין כלכליים על מנת שתיקח אותם כאזרחים²²⁵.

2.2.3.2 אוטונומיה

דרך אחרת להסתמך על מצב קיים ככלי להפריד בין האוכלוסיות היא קיבוע פעילות האוטונומיה. הצעתו של יעלון היא להתמודד עם המצב בעזרת "ניהול הסכסוך"²²⁶. הוא מציע שורת צעדים קונקרטיים שאינם משנים מהותית את המצב שנוצר בהסכמי אוסלו, או את מעמדה של האוכלוסייה החיה בו. עיקרה סיוע כלכלי ורפורמות מוסדיות ברשויות הפנים של הרש"פ בתמיכה רשמית של ישראל. החיזוק האקטיבי שיעלון מציע לכלכלה הפלסטינית כולל פיתוח מאקרו-כלכלי, שילוב גדול יותר של עובדים בכלכלה הישראלית, הקלה בהעברת סחורות בין שטחי הרשות, שיפור מעברי הגבול, הקמת תחנת כוח ליד ג'נין, הקמת ערים נוספות לעיר רוואבי, פיתוח התעשייה הפלסטינית והעברת גז טבעי מישראל לשטחים²²⁷. הרפורמה ברשויות הפנים כוללת "סיוע לשיפור המשילות הפלסטינית", בדגש על מערכת אכיפת החוק והמשך התיאום הביטחוני והכשרת שוטרים על ידי ישראל²²⁸. בהצעות מוקדמות הוא מצרף לכך גם חיזוק הרשות השופטת של הרשות הפלסטינית והתערבות במערכת החינוך²²⁹.

יעלון מודע לכך שבשינוי הטרמינולוגיה מ"פתרון" ל"ניהול" הוא מנמיך כהוגן את הציפיות לשינוי המצב, אולם לטענתו אפילו הצעדים שפירט דורשים שנים של מאמץ²³⁰. הוא מקפיד לציין שמטרתו להימנע משליטה ישירה באוכלוסייה, ושההפרדה הפוליטית הקיימת בין ישראל לבין האוטונומיה רצויה לזהות היהודית-דמוקרטית של ישראל²³¹. יחד עם זאת הוא מבטא התנגדות חריפה לחתירה לשינוי משמעותי במצב, הן לסיפוח-אזרח בכל השטחים²³², אך גם להפרדות או להפחתה כלשהי משליטת הביטחון של ישראל בהם²³³. עמדתו היא הדוגמה המרכזית בנמצא למאפייני קיבוע הסטטוס קוו, משום שגם כיום האוטונומיה של הרש"פ אחראית על כלל התושבים הערבים בשטחים, בעוד ישראל מפקחת על פעילותה בדרגות שליטה משתנות. פרט לשליטה המלאה במרחב האווירי ובנקודות הכניסה, גם בשטחי A פועלים מוסדות הביון של ישראל ופעולות מצד צה"ל מתבצעות באופן נקודתי, על בסיס התיאום הביטחוני עם הרש"פ²³⁴. מבחינת המעטפת הכלכלית, המאפשרת את האוטונומיה האזרחית, כל מיסי הרש"פ נגבים עבורה בידי ישראל ועוברים אליה לאחר קיזוז חובותיה, כלכלתה נשענת על שוק העבודה והמטבע הישראלי, כך שישאל והרשות ממשיכות לפעול כישות כלכלית אחת²³⁵.

המהלכים הטקטיים הכלולים בהצעת "ניהול הסכסוך" של יעלון משמרים את המצב ויכולים, תאורטית, לחתור לעתיד בו ישנה מדינה פלסטינית דמוקרטית לצד מדינת ישראל. מצב זה מצוי בסתירה עם עמדתו העקרונית של הימין. יעלון הבהיר בספרו בגלוי ששאיפתו להציע חלופה לפתרון שתי המדינות²³⁶. כפוליטיקאי התבטא מפורשות נגד מדינה פלסטינית²³⁷, נגד הפרדות מאוכלוסיית השטחים²³⁸ ובעד הוספת מיליוני יהודים בשטחים²³⁹. כבר בספרו הצהיר שאינו רואה שום סיכוי שיגיע קץ לסכסוך, לא בעשורים הקרובים ואפילו לא במאה השנים הקרובות, ולפיכך יש להיאבק נגד המחשבה על קץ הסכסוך כפי שנאבקים בדוגמה דתית²⁴⁰.

"ניהול הסכסוך" המבוסס על הנחות אלה נועד לקבע מציאות של מדינה אחת בה שתי מערכות ממשל, כאשר האחת כפופה לשנייה, באופן המאיר את הדמיון הקיים בין הצעתו של יעלון להצעה נוספת לניהול הסכסוך, שאף עושה שימוש בצירוף זה²⁴¹. "תוכנית ההרגעה" של בנט אמנם מפורשת יותר במטרתה לחיזוק האחיזה של מדינת ישראל בשטחים, אך היא נובעת מאותן הנחות,

משתמשת באותם כלים, לעתים אף אותם נוסחים, ומביאה לקיבוע המצב הקיים על ידי תמיכה כלכלית של מדינת ישראל בממשל עצמי, אוטונומי למחצה, שמופעל על ידי הרש"פ.²⁴²

בתוכניתו המקורית גם בנט קרא להרחיב את התמיכה הכלכלית בפלסטינים.²⁴³ בשנים שלאחר פרסום התוכנית קרא ל"תוכנית מרשל ביו"ש" שגם כוללת הגדלת העסקת תושבי השטחים בכלכלה הישראלית, פיתוח תשתית ואף ציון ספציפי של ג'נין. במקום תחנת כוח, בנט מציע נמל יבשתי ממנו הרש"פ תתפעל רציפים שיוקצו בנמל חיפה.²⁴⁴ גם בנט מעוניין בהמשך האוטונומיה של הרש"פ בשטחי A ו-B. הוא מבהיר שלאוטונומיה ימשיכו להיות "שלטון עצמי, בחירות, כמו שיש להם היום, מים, ביוב, חשמל, תשתיות וכו'" ומסביר שלא מדובר במדינה כי "האחריות הביטחונית הכוללת נשארת אצלנו" ו-"אין להם זכות להזרים פנימה את מיליוני צאצאי הפליטים הפלסטינים..."²⁴⁵ בד בבד גם הוא ביקורתי כלפי הרש"פ, מכנה אותה "ארגון מושחת וכושל", אך מציין ש"התוכנית לא קובעת מי ינהל את האוטונומיה, ואני לא אקבע לפלסטינים מי ישלוט".²⁴⁶

כמובן שגם מטרת ניהול הסכסוך של בנט היא להימנע ממתן אזרחות לפלסטינים. בדומה להתנגדות יעלון לשתי מדינות ולהרחבת זכויותיהם של כלל תושבי השטחים בישראל, אומר בנט ל"ריבונות" "היסוד של התכנית הוא ההבנה שאסור ואי אפשר להקים מדינה פלשתינית בתוך ארץ ישראל, אבל גם שאסור ואי אפשר להכיל לתוך מדינת ישראל שני מיליון פלשתינים ואסור ואי אפשר שעל תא שטח מסוים יהיו שני מעמדות של בני אדם..."²⁴⁷ בנט גם מסכים עם יעלון שההפרדה הפוליטית הקיימת - בה ישראל נמנעת משליטה ישירה בתושבי השטחים, ובשל קיומה של אוטונומיה גם אינה נדרשת להקנות להם מעמד - שומרת על הצביון הדמוקרטי של המדינה. "אם יש גוף [הרש"פ] ששולט באזור מסוים, נבחר בבחירות דמוקרטיות בידי הציבור שלו, ויש לו פרלמנט ואף אחד אחר לא מתערב בו, אלה זכויות פוליטיות. אני אמנם שולט ביטחונית ודמוגרפית, אבל אין לי שום רצון לתכנן להם את החיים".²⁴⁸

הדמיון בין הצעות "ניהול הסכסוך" מגיע עד רמת הניסוח. למשל, יעלון מבקר את תוצאות "ההכרזות והסיכומים החגיגיים שליוו כינוסים בינלאומיים עתירי הוד והדר – דוגמת הוועידה הראוותנית שהתכנסה באנאפוליס בנובמבר 2007..."²⁴⁹ וממסגר את תוכניתו כשינוי גישה: "Only a fundamentally different approach to change – call it bottom-up rather than top-down – can end the underlying conflict".²⁵⁰ גם בנט דואג להבהיר ש"שלוש צומח מלמטה – דרך התושבים, האנשים בשטח וחיי היומיום", ובאותה נשימה מציע "במקום לבלות לריק בקוקטיילים דיפלומטיים באוסלו, ז'נבה וקמפ-דיוויד, צריך לייצר שיפור ממשי בשטח, אצל האנשים האמיתיים".²⁵¹ לא מדובר בדמיון סגנוני גרידא, אלא בהנחות יסוד דומות שמביאות להצעות דומות. הן בגרסת הקפאת המצב של יעלון והן בגרסת הסיפוח של בנט, "ניהול הסכסוך" הוא קיבוע האוטונומיה שנוצרה בשנות ה-90 כדרך התמודדות ארוכת טווח עם אוכלוסיית השטחים במסגרת מדינה אחת בין הים לירדן, כאשר גוף ריבוני למחצה חוצץ בין ישראל לבין אחריות ישירה על המתרחש בחלק מהשטחים, ומשאיר את גבולות אחריותה לפיתוח השטח ויציבות האוטונומיה.

עמדה זו של ניהול הסכסוך מקובלת על בכירים במפלגת הליכוד. כך למשל גילה גמליאל אמרה ל"ריבונות": "בין הירדן ובין הים לא יכולה ואסור שתקום מדינה פלסטינית. מבחנתי החלופה הריאלית ביותר, והיחידה בנסיבות הקיימות, היא קיומה של אוטונומיה פלסטינית ביהודה ושומרון".²⁵² אדלשטיין הוסיף שקיומו של שלטון עצמי, הכולל פרלמנט אוטונומי, מספיק כדי למנוע מצב של משטר אפרטהייד.²⁵³ גדעון סער הבהיר בריאיון:

"צריך להוריד מהפרק את נושא המדינה הפלשתינית בארץ ישראל. זה לא יקרה ולא נאפשר לזה לקרות. אוטונומיה כן מדינה לא. גם היום יש להם אוטונומיה שבה הם שולטים על תחומי החיים האזרחיים והמוניציפאליים, אבל בתחומי הביטחון והדמוגרפיה לא נוכל לאפשר להם עצמאות."²⁵⁴

כיוון שכל בכירי הליכוד הביעו תמיכה מעשית בסיפוח שטחי C ותמיכה עקרונית בריבונות ישראל על כלל השטח, עמדתם מייצגת תזוזה מניהול הסכסוך בגרסה של יעלון לזו של בנט, ומחדדת את ההשוואה ביניהם. שכן ההבדל המרכזי הוא שבנט מציע סיפוח-אזור ב שטחי C, גישה השייכת למגמת הרחבת זכויות תושבי השטחים בישראל²⁵⁵. גם במקרה של בנט מופיעים אותם הסייגים להרחבה, כאשר הסיפוח נעשה קודם כל באזור שליטה ישירה של ישראל, ובמצע הימין החדש האזור מותנה בשיקולי ביטחון וכאפשרות שנייה לצד מתן תושבות-קבע, שהיא כזכור הישענות על מודל סיפוח ירושלים²⁵⁶. בנוגע לשטחי A ו-B, ההסתמכות על הסטטוס-קוו הנוצר בהסכמי אוסלו מאפשרת לתומכי האוטונומיה לטעון שזכויות הפלסטינים מתממשות בגבולותיה. אך ההתנגדות לפתרון שתי מדינות, קל וחומר התמיכה בסיפוח שטחי C, מחדדת את אחריותה של מדינת ישראל על המתרחש בכלל השטחים. כתוצאה מכך בנט מתחייב לא רק להקלה במחסומים, כפי שביצע יעלון כשר ביטחון²⁵⁷, אלא לשילוש נקודות בדיקה וסלילת כבישים בין מאות האזורים השונים הכלולים בשטחי A ו-B בניסיון להגיע ל"חופש תנועה" עבור התושבים²⁵⁸.

אולם כיוון שהן בנט והן בכירי הליכוד גאים במחויבות לכלל שטחי בגדה המערבית, וכיוון שהאוטונומיה מבוססת על מצב זמני שמקורו במשא ומתן עם אש"ף, מדי עת הם נדרשים להתייחס למצב הסופי, לחזון שלהם עבור אוכלוסיית שטחי A ו-B. בנט נשאל על כך ב"ריבונות":

"בטווח הארוך לא מן הנמנע שירדן תיהפך באופן הדרגתי למעין פלשתינא ולו משום ששבעים אחוז מהירדנים הם פלשתינים במוצאם. אני אראה בתהליך כזה תהליך מבורך ולטעמי הוא כבר קורה. מדובר בתהליך ארוך טווח אבל בינתיים צריך שלא להרוס את מה שכבר הושג בשטח ובוודאי למנוע בכל מחיר את הקמתה של מדינה פלשתינאית ממערב לירדן"²⁵⁹.

דברים דומים הביע ישראל כץ, כשתיאר חזון בו ירדן לוקחת אחריות על אוכלוסיית האוטונומיה²⁶⁰. גדעון סער אף הלך צעד קדימה והציע להחזיר את מערכת היחסים בין ישראל לתושבי השטחים לזו שהתקיימה לפני שירדן הסירה את אחריותה האזרחית מהם, ולקשור אליה את תושבי האוטונומיה.

"AT THE END of the day, the only way to find a solution is to find a way to link Palestinian autonomy in Judea and Samaria to the Kingdom of Jordan..."

*The Victory Concept requires a clear Israeli claim to Area C. It needs us to set the objective of Israeli sovereignty in this territory, including in the Israeli settlements of Judea and Samaria and in the Jordan Valley.*²⁶¹

כך, בתנאים מסוימים התמיכה באוטונומיה מביאה בכירים בימין לקדם מהלך של אזור תושבי השטחים במדינה שלישית, מצב אליו כזכור אלדד חותר מראש דרך מודל ירושלים. הדבר מהווה תנועה מהמגמה הנשענת על הסטטוס קוו ומקבעת את המצב הקיים לעבר מגמה שלישית, בה שימוש בכלי עימות לדחיקת תושבי השטחים מחוץ לישראל מהווה חלק מפתרון הסכסוך.

2.2.4 עימות

כאשר עמדה דומה לזו שמובעת על ידי בכירים בליכוד עלתה לסדר היום של הכנסת התרחשה תקרית דיפלומטית. שר החוץ הירדני זימן את שגריר ישראל, שיבהיר האם ממשלת ישראל תומכת בהסכם השלום בין המדינות²⁶². אך הימין הישראלי אינו מורתע, ומגמה שלישית ביחסו לתושבי השטחים במסגרת המדינה האחת כוללת שימוש בכלי עימות שיביאו לדחיקת רבים מהם מחוץ לתחום אחריותה של מדינת ישראל.

מבחינת אלדד, המהלך הראשון לפתרון עוד טרם הסיפוח הוא *"הכרה בירדן כמדינת הלאום הפלשתינאית"*²⁶³. הוא מייעד את ירדן לקחת אחריות לא רק על תושבי השטחים, אלא גם על המוני בני האדם המוכרים כפליטים על ידי האו"ם.²⁶⁴ העמדה כי ישנה זיקה בין הפלסטינים לירדן נפוצה בימין ומבוססת על תפיסה ייחודית של ההיסטוריה של המזרח התיכון. אלדד הוא מהדוברים הרלוטים של תפיסה זו ובין היחידים הקוראים ליישמה באופן אקטיבי ומיידי. מבחינתו המשטר הירדני *"חי על זמן שאול"*²⁶⁵. ב"ריבונות" הוא אמנם קורא לקדם תמריצי תשתית, פתרונות דיור ויצירת מקומות עבודה בירדן, אך במקביל מציע לחכות שהמשטר הירדני ייקלע למלחמת אזרחים ויקרוס, באופן שיקל על מדינת ישראל להכריז על ירדן כמדינה פלסטינית²⁶⁶.

לא בהצעתו של אלדד ולא בדבריו של אף איש ימין שמביע נכונות להפוך את ירדן ליעד אזרחי עבור מיליוני תושבי שטחים, ניתן למצוא התייחסות להשפעת המהלך על הסכמי השלום בין המדינות. באופן דומה, ישנה מגמה בימין הישראלי להטיל אחריות אזרחית לפלסטינים על מצרים. ב"ריבונות" ציין דני דנון שבעתיד האוטונומיה של הפלסטינים תנוהל תחת אחריותו של ירדן ומצרים²⁶⁷. מספר בכירים בליכוד הציעו להעביר את עזה לחסות מצרית או להקים מדינה פלסטינית בשטח מצרים במדבר סיני²⁶⁸. בתוכניתו של בנט נכתב *"ש"עזה מסתפחת בהדרגה למצרים" ו"עכשיו צריך להעביר את הנטל למצרים"*²⁶⁹. גם כאן האמירות אינן מלוות בהתייחסות להשפעת מהלך הסותר את הסכם השלום בין ישראל למצרים ועלול להוביל לעימות בין המדינות.

בנוגע למעמד תושבי השטחים, אלדד כאמור מציע תושבות קבע כנקודה סופית, בה התושב זכאי לזכויות סוציאליות בישראל אך מוגדר אזרח ירדן²⁷⁰. למרות שהשאיפה היא דחיקה ללא הפעלת כוח, אלדד כן מציין כיבוש כחלק מהדרך להתמודד עם התנגדות. *"לא דרך של גרוש, לא בדרך של טרנספר כפי – אלא דרך של חסימת אופציית 'השיבה' וכיבוש ארץ ישראל המערבית מחד, ומאידך יצירת תנאים מושכים בארץ ישראל המזרחית"*²⁷¹. עוד הוא מזהיר שללא כיבוש והכשרת ירדן לקלוט תושבים, ישראל תחוסל על ידי כוחות אסלאם קיצוני וערבים לאומנים. לכן *"ירדן תהפוך לפלשתין במוקדם ובדרכי שלום, תוך אפשרות שימור מעמדו של בית המלוכה – אם נשכיל לנהל שינוי כזה לצרכינו, או במאוחר..."*²⁷². ב"ריבונות", עמדה דומה מוצעת על ידי אליקים העצני. אלא שבעוד אלדד מפנה את כלי העימות העיקריים נגד מדינה שלישית ודחיקת תושבי השטחים מחוץ לישראל נותרת בגדר כותרת, העצני מפורש יותר: *"...נצטרך להפסיק לפסוח על שני הסעיפים. מי שימרוד נצטרך לגרש אותו או לנהוג בדרכי ענישה דומות. נצטרך ללכת עד הסוף בנושא הזה. אם הוא לא רוצה לחיות תחת 'הגיהנום' הציוני שילך לגן עדן הערבי..."*²⁷³.

שתי הצעות פורטות לפעולות יזומות את המגמה בה מדינה שלישית לוקחת אחריות על תושבי השטחים. לפי הגיון הפנימי, העימות הכרחי להביא את ישראל למצב של מדינה מוסרית, ואפילו דמוקרטית. "תוכנית ההכרעה" של סמוטריץ' מציעה שלאחר סיפוח מלא של כל השטחים ישראל תעמיד לפני התושבים שלוש אפשרויות. הראשונה היא *"עידוד הגירה"*. עיקרה תשלום ואף הכשרה מקצועית שמדינת ישראל תספק למי שיהיה מוכן לעזוב למדינה שלישית²⁷⁴. הצעה דומה

מופיעה במצע "זהות" של פייגלין. למעשה האפשרות הראשונה שהוא מציע לתושבי השטחים היא "יסל הגירה נדיב למעוניין להגר"²⁷⁵. גם כאן מדינת ישראל תסייע במציאת עבודה במדינה שלישית, והעולם המערבי הוא היעד המרכזי לכון אותם.

"השאלה היא מי יבנה את גורדי השחקים בברלין, לונדון וטורונטו. האם יהיו אלה מהגרים חסרי כל שבנו עד כה בקתות בוך בסודאן, או אוכלוסיה מיש"ע שצמחה לצד מדינה מפותחת, מגיעה עם הון עצמי ובנתה את מגדלי עזריאלי בתל אביב".²⁷⁶

פתרון העברת אוכלוסייה על ידי הגירה בתשלום, המופיע אצל סמוטריץ' ופייגלין כמדיניות מפורשת, קיים גם אצל אלדד. למרות שהוא מעדיף כיבוש על גרוש, גם הוא מציע שרבים מתושבי השטחים רוצים להגר למדינה אחרת²⁷⁷. איש לא נוקב בסכום שיוצע לתושב שייעתר להגר ופייגלין רק מציע שמדובר בהרבה פחות מחמישה מיליון שקלים למשפחה²⁷⁸. במצב זה, בכדי שישראל תישאר מדינה יהודית השולטת ברחבי ארץ ישראל, אך גם תוכל להמשיך לראות עצמה דמוקרטית, מוצע לערוך שינויים משמעותיים במבנה המשטר ובמשמעות המיוחסת למושג "דמוקרטיה".

פייגלין נאחז בתרגום המילולי כ"שלטון העם" ומייחס משמעות בולטת לבחירה ישירה של משרתי ציבור²⁷⁹. אלא שבפתיח תוכניתו המדינית מובהר שרק מי ששייך לעם היהודי זכאי באופן עקרוני למשול²⁸⁰. ההיצמדות לתרגום הצירוף "דמו-קרטיה" מסייעת גם לחזק את כוחן של הרשויות המבצעת והמחוקקת על פני הרשות השופטת²⁸¹. אלדד מציע "הקמת בית משפט לחוקה וכינון מנגנון חדש לבחירת שופטים", חלק מ"מערכת חדשה של איזונים ובלמים" שמטרתה לפעול ל"יחזוק שלטון העם בישראל"²⁸². סמוטריץ' מתאר את הצורך ליצור "קונסטרוקציות אזרחיות, דמוקרטיות ומשפטיות חדשות" כדי ליישם את תוכניתו²⁸³.

במאמצו להראות כי ניתן לקיים דמוקרטיה בפתרון המדינה האחת, סמוטריץ' מקדיש נתח מהצעתו לוויכוח עם משמעויות שונות של משטר דמוקרטי. הוא טוען כי הצעתו דומה לתוכנית האוטונומיה בכך שאינה מבטלת את הזהות הדמוקרטית במדינה, אך כן מבטאת "גירעון במובהקות הדמוקרטית"²⁸⁴. אמנם נכון שקיבוע האוטונומיה בנוי כך שיאפשר לישראל להימנע ממתן זכויות אזרח לתושבי השטחים ואף מקיים אפשרות להגיע עד דחיקתם לירדן. אולם קיבוע האוטונומיה נסמך על ניהול הסכסוך ולא יכול לכלול פעולות דוגמת "עידוד הגירה", המשנות באופן חד את הסטטוס-קוו. לכן מקדמי האוטונומיה גם אינם מזכירים דרך עימות נוספת הקיימת ב"תוכנית ההכרעה", שאף חושפת את מקור שמה: הכרעה צבאית.

"יהיו כנראה – לפחות בתחילת הדרך – כאלה שיתקשו להשלים עם הכרעת הסכסוך; כאלה שיבחרו להמשיך במאבק האלים נגד מדינת ישראל. במלחמה כמו במלחמה, אפשר וצריך לנצח... להרוג את מי שצריך להרוג, לאסוף את הנשק עד הכדור האחרון ולהשיב את הביטחון לאזרחי ישראל".²⁸⁵

בעוד סמוטריץ' משאיר את ההכרעה הצבאית למהלך האחרון, פייגלין קורא לבצעה אפילו לפני סיפוח השטחים. הצעתו נפתחת בביטול מידי ומלא של הסכמי אוסלו, גירוש כוחות חמושים ואסירים ביטחוניים והכרזת "מחבל" על כל אדם בשטחים שלא מקבל את המציאות החדשה²⁸⁶. מהלך זה נועד להכין את הקרקע למבצע צבאי רחב, שגם כן קודם לסיפוח השטחים, ובסופו "לא יישאר עוד בין הירדן לים שום גורם ריבוני או חמוש פרט למדינת ישראל"²⁸⁷. לאחר פעולה זו יוקמו תחנות משטרה ו"סממני ריבונות ישראלית בכל עיר וכפר ביש"ע" ומי שיישאר יקבל תעודה זמנית. רק בשוך הקרבות תוצע משוואת ההגירה או תנאים לקבלת זכויות בישראל²⁸⁸. כך, עבור הצעות המאופיינות במגמת העימות, פעולות כיבוש, הגירה ופתיחה באש הן חלק מהפתרון בדרך לשלום.

סמוטריץ' מבהיר שאותן אבדות הנדרשות למימוש הצעתו תהיינה שוות את ההקרבה. "המחיר שנשלם בתקופת הביניים יתברר ללא כל ספק כמשתלם כאשר בסופו של התהליך נגיע לשקט, לשלום ולדו-קיום עם מי שיבחרו להישאר כן בתנאים הטובים וההגיוניים שלנו." ²⁸⁹

2.3 סיכום: מתח ותנועה

בין שלוש המגמות שהוצגו לעיל ניכר מתח משמעותי. הרחבת זכויות תושבי השטחים בישראל מובילה למציאות אחרת מקיבוע הפרדה בין אוכלוסיות על בסיס מצבים קיימים, ושתייהן שונות בעליל מדחיקת המוני אנשים למדינה שלישית באמצעי כיבוש, הגירה ולחימה. המתח ניכר גם בתוך שיח הימין. בראיון עמו אליצור מסיק את שאיפתו להכלת תושבי השטחים בישראל מתוך ביקורת הן כלפי רעיונות דחיקת האוכלוסייה לירדן והן כלפי המשך קיומה של האוטונומיה:

"יש מציעים שהאוכלוסייה הפלסטינית תחיה תחת שלטון ישראל, אבל תצביע בבחירות לפרלמנט הירדני. יש רעיונות של אוטונומיה, של קנטונים, של מינהל עצמי מקוצץ סמכויות. זה לא מקרה או סתם הזנחה, שאף אחת מההצעות הללו לא הפכה להיות מדיניות רשמית של הליכוד או של מחנה הימין. בסופו של דבר, כולן חוזרות למבוי הסתום: אוכלוסייה שלמה חיה תחת שלטון ישראל ואין לה זכויות אזרח בישראל. זה בלתי קביל כמצב של קבע. זה דבר שיכול להתקיים רק באופן זמני ותחת לחץ הולך וגובר, פנימי וחיצוני, להביא סוף-סוף את המצב הזמני לקצו." ²⁹⁰

באותה כתבה גם ארנס מבקר את ההצעה לכפות על ירדן פתרון שאינו מוסכם לה ומסיק "לכן אני אומר שאפשר להסתכל על עוד אופציה. האופציה היא שישאל את החוק על יהודה ושומרון, ותאזרח לתוכה כמיליון וחצי פלסטינים." ²⁹¹

חוטובלי כינתה את ההישענות על הסטטוס קוו "מלכודת" בה איש ימין חושב רק על הישרדותו הפוליטית בקדנציה הנוכחית ומפחד לפעול לפי השקפת עולמו. ²⁹² מבחינת גליק, המשך השליטה הצבאית אינו הוגן ברמה האזרחית, ומצד שני לא ניתן להמשיך לקיים הנהגה פלסטינית עצמאית, כי לו ניתן לסמוך עליה לניהול אוטונומיה אין מניעה לסמוך עליה לנהל מדינה ²⁹³.

אמנם, דווקא על אפשרות של עימות מלחמתי יזום אין ביקורת בתוך הימין. אולם גם התומכים בקיבוע האוטונומיה מביעים התנגדות לעידוד תושבי השטחים להגר. ב"ריבונות" אמר בנט "אנחנו מבינים שלא היהודים ולא הערבים ביו"ש הולכים להיעלם ומכיוון שאין פתרון קסם צריך להגיע למצב שבו מרקם החיים משתפר לכולם" ²⁹⁴. בד בבד ציין שלא יכול להיות שישראל תכיל בתוכה את כלל תושבי השטחים, ולכן הוא תומך בסיפוח-אזרח רק בשטחי C.

שתי העמדות קיימות גם בקרב בכירי הליכוד. כשאדלשטיין נשאל ב"ריבונות" מה הוא עונה כששואלים אותו על עמדתו המדינית, הגיב "אני אומר להם שנצטרך להתרגל למחשבה שנחיה ביחד. אני לא מצדד בטרנספר ליהודים או לערבים. אנחנו חיים כאן ואם לא נלמד לחיות ולשתף פעולה שום פתרון לא יעזור." ²⁹⁵ מצד שני, מתן זכויות לתושבי השטחים נתפס כהכרה במציאות דו-לאומית. בריאיון עמו השווה סער עמדה זו להתאבדות. ²⁹⁶ אלקין הרחיב ב"ריבונות" "הפתרון הפשטני שאני שומע מחלק מחברי בימין שמדברים על מתן אזרחות ושוויון זכויות לפלסטינים במדינה שלנו הוא פתרון מאוד מסוכן. לפי הפתרון הזה בבחירות הבאות ייבחר במקרה הטוב ביותר יוסי ביילין שיחזיר מיד את כל מה שנשפח." ²⁹⁷

כמובן שגם המחזיקים בהצעות הכוללות יסוד מרכזי של עימות ביקורתיים כלפי המגמות האחרות. כותרת הצעתו של סמוטריץ' היא התנגדות לפתרון של שתי מדינות ול"ניהול הסכסוך"

בנשימה אחת²⁹⁸. מבחינת פייגלין, הישענות על הסטטוס קוו בו ישנה אוטונומיה הוא קיבוע המציאות שהתהוותה באוסלו, דבר שלא יעלה על דעתו²⁹⁹. מצד שני, אף על פי שהתנגדותו למתן זכויות אזרח לתושבי השטחים אינה מוחלטת, זו התנגדות עקרונית שלא מזהה קשר בין זכויות הצבעה לבין קיומה של מדינה מוסרית ואף דמוקרטית³⁰⁰.

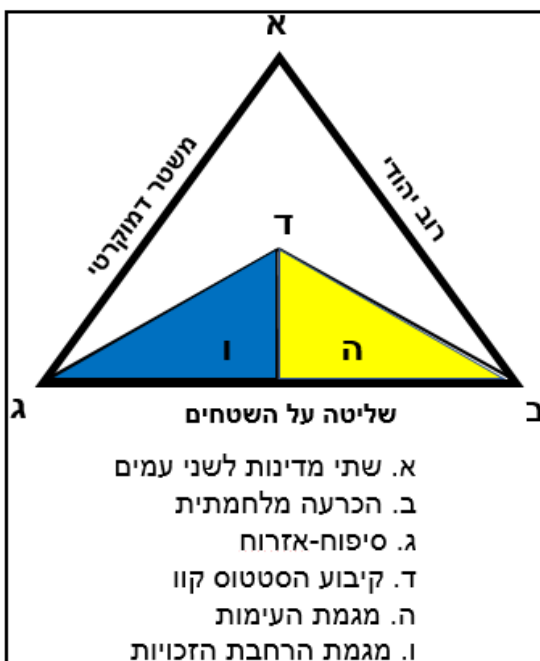
בסכמת המשולש, המופיעה להלן כ"תרשים 3", ניכר שכל מגמה מושכת את מדינת ישראל לתוצאה אזורית אחרת. אמנם הפסילה הקטגורית של שתי מדינות, עליה הצביע אליצור והפכה לקונצנזוס ימני, הייתה אמורה לחייב וויתור על הצלע הדמוקרטית או היהודית של המדינה. אך שלוש המגמות שאופיינו כאן מקדמות שלוש צורות להיאחז בשלוש הצלעות ולקיים מדינה אחת יהודית ודמוקרטית. אליצור הבחין בשאיפה זו של הימין כבר במאמרו המקורי, ולכן ציין שישנה אפשרות רק להתוות כיוון. בכך, לטענתו, ניתן לשמור על מדינת ישראל שלמה, יהודית ודמוקרטית, בעזרת וויתורים קלים בכל אחד מהקודקודים³⁰¹. היא מסומנת במרכז המשולש, כנקודה ד.

ההישענות על הסטטוס קוו מקבעת מודלים שקיימים בשטח ונועדו להיות זמניים. הן בשימוש ב"מודל ירושלים" והן ב"ניהול הסכסוך" דרך אוטונומיה מתקבעת מציאות דמוגרפית שמקטינה את הרוב היהודי, ובפתרון האוטונומיה אף מחייבת וויתור מסוים על שליטה ישראלית מלאה בכל השטח. בשני המקרים נותרת אבחנה מהותית בין מעמדם של תושבי השטחים לבין אזרחי מדינת ישראל, והמכה שסופגת הדמוקרטיה הישראלית מוסברת בקיומה של פרוצדורה חוקית להשוואת זכויות (במודל ירושלים) או במנגנון ממשל בעל סממנים נפרדים, אוטונומיה שמייצגת את תושבי השטחים מול מדינת ישראל, והופכת את אחריותה כלפיהם לאחריות עקיפה. אלא שסטטוס קוו הוא מצב דינמי. נקודות הדמיון בין הצעות ניהול הסכסוך של יעלון ובנט מעידות על תנועה לכיוון סיפוח שטחי C. כאן, מגמת הרחבת הזכויות נועדה לפתור את בעיית המוני התושבים החסרים מעמד אזרחי, ובפרט זכויות הצבעה לפרלמנט ריבוני. בימין מתמקדים בזכויות הצבעה כמכשול המרכזי לקיומה הדמוקרטי של ישראל במסגרת פתרון המדינה האחת. על מנת שלא לפגוע בזהות היהודית מוסיפים תומכי מגמה זו סייגים בצורת הדרגתיות הסיפוח, העמדת זכויות מול חובות וקיבוע זהותה היהודית של המדינה בחוק. מגמה זו מסמנת נכונות להתפשר על רוב יהודי ולכן תנועתה לעבר מדינה אחת דמוקרטית (נקודה ו), הגם שבמוצהר עוד יותר המתח שבין תכניה המהותיים של הדמוקרטיה לבין תכניה המהותיים של מדינת העם היהודי.

מגמת העימות מסמנת את תנועת הסטטוס קוו אל הקודקוד השני, בו ניתן לבצע פעולות דוגמת כיבוש, עידוד הגירה ואף פתיחה במבצע לחימה, כדי לשמור על שליטה מלאה בשטחים ולהבטיח שבמדינת ישראל יהיה רוב יהודי גדול. אולם כמו המגמות האחרות, היא אינה מוותרת על האחיזה בצלע הדמוקרטית, אלא מתיימרת לדבוק בה על ידי וויכוח על תוכנה המהותי של הדמוקרטיה ודילול זכויות הקשורות בה. וכיוון שגם הצעות המאופיינות במגמה זו משלבות מגמות אחרות, אזי כמו מגמת הרחבת הזכויות גם היא מסמנת תנועה בלבד, אלא לכיוון ההפוך, בו ישנה מדינה אחת עם רוב יהודי, החסרה משמעות ממשית למובן של משטר דמוקרטי (נקודה ה).

תרשים 3: משולש פתרון הימין בתוך משולש פתרון הקבע

קשה להעריך את מיקומן המדויק של שלוש המגמות בסכמת המשולש. אולם כיוון שהמכנה המשותף הוא לנסות להיאחז בכל שלוש הצלעות של מדינת ישראל השלמה, היהודית והדמוקרטית, הן מייצרות משולש קטן יותר, המשוך רק לאידאולוגיה ימנית. כיוון שהימין וויתר על פשרה טריטוריאלית, משולש זה אינו שווה צלעות אלא שווה שוקים, והצלע של שליטה בשטחים היא הגדולה ביותר. הקודקוד המצוי במרכז המשולש המקורי מייצג את ניהול הסכסוך: הישענות על הסטטוס קוו כפתרון שאיננו פתרון. המגמות האחרות נוטות לכיוונים מנוגדים, אך מבקשות להיאחז בכל שלוש הצלעות ולכן מיוצגות לא על ידי קודקוד אלא על ידי שטחים מנוגדים של אפשרויות.

בין המגמות ישנו מתח ברור. אך כמו בהצעות הסיפוח השונות, בהן המחלוקת על היקף הסיפוח נדמית מהותית אך מתגלה כשונות טקטית, גם ביחס לאוכלוסייה הצעות המאופיינות במגמה של הרחבת זכויות כוללות גם את מגמת העימות הזוהר וההיפך. לא ארנס ולא אליצור, וגם לא דוברי התומכים בעמדה דומה דוגמת ריבלין, עונים לשאלת גורלה של הרש"פ. מבחינת אליצור, עם סיפוח הערים הערביות ומתן האזרחות ניתן יהיה להציף את הרחובות בשוטרים ישראלים שיגנו על האזרח הפלשתיני:

"אבל חלק לא קטן מהכוח הצבאי של ישראל יומר לכוחות משטרה, וצריך יהיה לעשות כמו שעשה רודולף גוליאני בשכונות האלימות והרצחניות של ניו יורק. כל עיר ערבית שתסופח לישראל תוצף בהמון שוטרים שיסתובבו בכל רחוב וסמטה, יגנו על האזרח הפלשתיני מפני עבריינים ומפני מגייסי מחבלים וידאגו שלא יהיה שום חלון שבור"³⁰².

תוכניתה של גליק צופה כי בכל מקרה, בין אם יתרחש סיפוח או לא, תתקיים מלחמה בין צה"ל לבין המשטרה הפלסטינית, וישנו סיכוי מסוים שתיפתח גם מערכה עם מדינה נוספת, אך הסיפוח יאפשר לצה"ל להגיע למלחמות אלה מעמדת יתרון³⁰³:

"אם תנטוש ישראל את תכנית שתי המדינות ותחליט ליישם את תכנית ההכלה, עלולה ההנהגה הפלסטינית של פת"ח וחמאס להתעלם משיקולי זהירות והיגיון ולצאת ולבצע מעשי טבח על אף ההשלכות... אך אם ישראל תהיה נחושה בהחלטתה להישאר לצמיתות ביהודה ושומרון, מתקפה כזו תהיה ככל הנראה חד פעמית."³⁰⁴

במקומות מסוימים גם חוטובלי נדמית כמצייתת שמלחמה בכל זאת נמצאת בפתח: "ואמרתי, הרוצה להילחם ילחם. בסופו של דבר רבים מאיתנו מבינים שהמלחמה העקרונית והיסודית נשארה. כי המלחמה היא לא על 67, המלחמה היא על 48. המלחמה היא על עצם קיומה של מדינת ישראל. וכשזאת המלחמה לצערי הרב קשה לי לומר לכם שהפתרון הזה ימנע מאיתנו להילחם. הוא פתרון שבעיקר ידבר על הזכויות שלנו."³⁰⁵

לעומת זאת, בין אלו המניחים על השולחן כלי עימות והדרה, יש התייחסות לאפשרות של הטמעת תושבי השטחים בתנאים מסוימים בתוך מדינת ישראל. המשוואה הרפובליקנית מופיעה אצל אלדד, סמוטריץ' ופייגלין ומציגה תנאים בהם יוכלו לקבל התאזרחות של תושבי השטחים³⁰⁶. בתוכניתו של סמוטריץ' האפשרות הראשונה המוצגת היא חלק ממגמה זו, ומי שקורא אותה בלבד לא יוכל לזהות את שאיפתו לעודד הגירה וחתימה להכרעה צבאית:

*"בעבור אלו מהערכים שיבחרו להישאר כאן כפרטים ולהנות מכל מה שיש למדינת ישראל להציע נצטרך להגדיר מודל תושבות הכולל ניהול חיים קהילתי עצמי, לצד זכויות וחובות פרטיות... בהמשך, עם התקדמות התהליך והפנמתו, ועל בסיס אמות מידה של נאמנות ושירות צבאי או לאומי, ניתן יהיה לשלב מודלים של תושבות ואף אזרחות."*³⁰⁷

בהצעתו אף נכתב "בתוכנית שלפניכם ערביי יהודה ושומרון ייהנו ממכלול הערכים, הזכויות והחירויות הדמוקרטיות שהפכו חשובות כל כך בעשורים האחרונים"³⁰⁸. בדומה לכך, בהצעתו של פייגלין גם כן מפורטים תנאים לקבלת אזרחות בישראל שלאחר המבצע הצבאי שפורט לעיל³⁰⁹. אולם בהצעות אלה הרחבת הזכויות אנקדוטאלית ורשימת החובות לקבלת אזרחות כוללת גם תנאים שאינם מופיעים בחוק ואף אינם תלויים במעשיו של המבקש. פייגלין מתאר "מסלול ארוך טווח" שכולל גם "מבחני שפה" ו-"המלצות"³¹⁰. סמוטריץ' מוסיף שקבלת אזרחות תינתן רק "בהתאם לכמות התושבים הערבים שיבקשו לעשות זאת"³¹¹. התניה נוספת היא שלב מוקדם של "ממשל עצמי" ש"יחולק לשישה ממשלים מוניציפאליים" ה"מתאימים למבנה התרבותי והחמולתי של החברה הערבית"^{טו}, ובסופו של דבר היא אף לא זונחת את דחיקת התושבים לירדן³¹².

אף על פי שישנה דומיננטיות של מגמה כזו או אחרת בכל הצעה, אין מדובר במאבק בין אנשי ימין העקביים בדעתם כי על מדינת ישראל לפעול להטמיע את תושבי השטחים על ידי הרחבה הדרגתית של זכויותיהם, לבין אלו העקביים בהצעת עימות שיכפה מציאות נטולת אזרחות. מדובר במגמות המתקיימות במקביל, במינונים שונים במרבית ההצעות. לפיכך נותרת פתוחה התשובה לשאלה, באיזו דרך יבחר הימין המדיני בישראל לנסות ולשמור על נוסחה של מדינה יהודית-דמוקרטית, בהינתן רגע האמת של הסיפוח והתגובות אליו. כך או כך הימין הגיע למסקנה שעדיף להתפשר על גודלו של הרוב היהודי במדינה (כל עוד יישאר רוב) וכן על סממנים מסוימים של דמוקרטיה (כל עוד ניתן יהיה להמשיך לראות בישראל כמשטר דמוקרטי) מאשר להתפשר על שליטה ישראלית על השטחים. לפיכך הימין הישראלי יעשה כל שביכולתו לקבע מסמרות במציאות של מדינה אחת ויהיה מוכן לשקול חלופות שונות שיסייעו להימנע מפשרה טריטוריאלית. רציונל המסקנה המדינית הזו של הימין ועמודי התווך העומדים בבסיסה יתוארו בפרק הבא במחקר.

^{טו} סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 93. מקור ההצעה לפיצול אוכלוסיית השטחים בהצעה "פתרון שמונה המדינות", בה הציע מרדכי קידר לספח את השטחים ולהקים שבע "ערי מדינה" מופרדות, שיתבססו על אותן "זהויות הנאמנויות מסורתיות לשבט". ההצעה נבדלת מכלל הצעות הימין בפתחותה לאפשרות שאותן ערי מדינה תהיינה מדינות ריבוניות לחלוטין. ראו שרה העצני-כהן, "הפתרון של ד"ר מוטי קידר: שבע אמירויות ביו"ש", *arg*, 8 ביולי 2016; See also Mordechai Kedar, "The Eight State Solution", *PalestinianEmirates* (blog), No Date, Accessed November 6, 2016.

3. תפיסת המציאות המדינית של הימין הישראלי

האסטרטגיה המדינית של הימין עולה מתוך תפיסת מציאות המספקת לה הצדקה להתממש. בהיות הימין המדיני גוף אידאולוגי, ההיגיון העומד ביסוד הצעותיו כולל ערכי מוסר, נתונים, אמונות, דימויים, השערות, השוואות מדיניות וכן הדגשת עובדות היסטוריות, משפטיות ותיאולוגיות מסוימות על פני אחרות. תפיסת מציאות זו מופיעה כתשתית הרציונלית, הנחת היסוד המובילה למסקנה המדינית ומספקת לה תימוכין לאחר שהוצעה. בו בעת היא מאפיינת בעצמה את הימין, כוללת היבטי שכנוע רטוריים ומהווה הסיפר (הנראטיב) שגוף אידאולוגי זה מגולל על הבעיה הפוליטית הדורשת התמודדות, על מנת להגדיל את תמיכת הציבור הישראלי בהצעתו לפתרונה.

הצורך להציג תפיסה חלופית של מצב העניינים מובע במפורש. בראשית ספרו, יעלון מזהה "שיח תבוסתני" שבבסיסו המחשבה שאפשר לשים קץ לכל המלחמות. הוא מבקר שיח זה כמנותק מהמציאות, ומסמן "אליטות פוליטיות, כלכליות ותקשורתיות" כמנוע התבוסתנות המוליכה שולל את הציבור³¹³. גליק מביעה תחושה דומה כלפי התקשורת הבינלאומית, השיח האקדמי והזירה הדיפלומטית.³¹⁴ בישראל יעלון מוצא שהמקור לאשליה במחשבה שהסכסוך טריטוריאלי, ולהתעלם ממקורותיו הדתיים, ובפרט מהאסלאם הרדיקלי³¹⁵.

"לכן אני מייחס חשיבות כה גדולה לשאלת הנראטיב – לאבחון נכון של הבעיה ולסיפור של הסיפור הנכון. לכן אני מאמין שהאשליה שאותה מפיץ השיח התבוסתני הפוסט-ציוני היא כל כך מסוכנת... היא גורמת לנו לחיות בתוך עולם שקרי של הונאה עצמית, מחלישה אותנו ומשחקת לידי המסוכנים שבאויבנו"³¹⁶.

דברים אלה מעידים על הצורך בגיבוש תפיסת מציאות בתגובה לנראטיב שנדמה בימין כמקל ראש בחשיבותו של מאזן-עצמה במזרח התיכון ושטחי בהבנת המורכבות התרבותית של האזור. תפיסת מציאות כזו אמנם התגבשה בימין והיא נשענת על ארבעה עמודי תווך: תגובת-נגד, צדק היסטורי, פערי תרבות וניציות. הללו מהווים מכנה משותף יסודי בהצעות ימין להתמודדות עם הסכסוך. לפני תיאור כל אחד מהם יש להקדים ולומר שברוב הציטוטים להלן ניתן לזהות יותר מעמוד תווך אחד. למשל, כאשר סמוטריץ' מבטא תגובת נגד ל"פתרון שתי המדינות" הוא עושה זאת אגב אזכור ההיסטוריה של הניסיונות ליישמו, תוך שימוש בטרמינולוגיה ניצית ורמיזה לכך שישראל לא עומדת מול הפלסטינים לבדם, אלא מול העולם הערבי כולו:

"יהיה עלינו לחזק את ההבנה שמתחילה להתבסס בעולם בדבר חוסר הריאליות של 'פתרון שתי המדינות', שניסיונות יישומו הולידו עד היום רק גלי טרור ואלימות. נצטרך להסביר לעולם שהכרעת הסכסוך וגדיעת התקווה הערבית להקים מדינה ממערב לירדן היא הדרך היחידה להבטחת קיומה ושגשוגה של מדינת ישראל וקיומם של שלום ודו-קיום בה".³¹⁷

החלוקה לתתי כותרת נעשית אפוא לצורכי הבנת הגורמים המשותפים ההכרחיים לתפיסת המציאות של הימין. ואמנם, בימין הישראלי ישנו מכנה משותף רחב של הסכמה על תפיסת המציאות, כפי שעולה מהשוואת עמדתו של סמוטריץ' עם הציטוט להלן של סער, שגם כן עוסק בהתנגדות לעיקרון של שתי מדינות, כפי שהובע בהסכמות אוסלו:

*"Instead of continuing to swear allegiance to a dangerous and unrealistic idea, Israel's representatives must begin to tell and explain to the world the truth – the reality and our real interests. We have many friends waiting to hear it – and they are waiting to hear it from us."*³¹⁸

בשני הציטוטים ניכרת החשיבות של תגובה ביקורתית כלפי מוסכמות שהתקבעו ביחס לסכסוך ונתפסות "בלתי מציאותיות", להעמיד מולן תפיסה מוסרית חלופית ולהביע אותה "כלפי העולם" בעוצמה, תוך נקיטת טרמינולוגיה של אינטרסים, הכרעה וניצחון. המכנה הרעיוני המשותף לדמות חילונית ממפלגת הימין המרכזית בישראל וליושב הראש הדתי של מפלגה הנחשבת קיצונית אינו מקרי והשוואות בין אשכולות הניתוח ילוו את המשך הדיון.

נקודה אחרונה בעלת חשיבות היא לזכור שעמודי התווך כשם כן הם, ניצבים בבסיס פתרון הימין לסכסוך. אצל סער "תודעת ניצחון" (*Victory Mindset*) היא הנחת מוצא לסיפוח שטחי C³¹⁹; גליק מגיעה למסקנתה המדינית אחרי עשרות עמודים של הנחות יסוד על הסכסוך³²⁰; אצל סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה" מתחילה בשינוי "פרדיגמה"³²¹; יעלון קודם קורא להיאבק באותו "שיח תבוטתני", לפני שהוא מסיק על ניהול הסכסוך³²². לפיכך כל הצעה המגיעה מהימין הישראלי היא מסקנה הנשענת על הנחות יסוד המובאות כראיות תומכות ונועדו להצדיק אותה.

3.1 תגובת-נגד

המכנה המשותף הרחב ביותר בהצעות הימין מבוטא כהתנגדות להקמת מדינה פלסטינית ממערב לירדן. כבר בסקירת האג'נדה ניכר שהתנגדות זו היא חלק מתגובת-נגד מקיפה לתפיסת עולם המיוחסת ליריבים פוליטיים מבית ולעמדות מקובלות בעולם המערבי. כדי להבין את תפיסת המציאות ומשם את פתרון הימין, יש לראות בתגובת-נגד זו תוצאה של התנגדות עמוקה, המתחילה בשלילת קיומה של לאומיות נוספת בעלת זכות לגיטימית על שטחים בשליטת ישראל.

3.1.1 הלאומיות הפלסטינית

דחיית הזהות הלאומית הפלסטינית מקבלת ביטויים מגוונים. המפורש מציג אותה כהמצאה מלאכותית שתכליתה לערער על הלגיטימציה של מדינת ישראל³²³. ב"ריבונות", משווה ג'ואן פיטרס (Peters), מחברת הספר 'מאז ומקדם' י, בין הפלסטינים לדרישות כנופיית באדר-מינהוף. "רעיון 'המדינה הפלסטינית' הוא נלעג לא פחות. יש כאן היסטוריה שקרית וטענות שקריות - המנסות לחקות את ההיסטוריה הלגיטימית והמוצדקת של העם היהודי"³²⁴.

למרות שתושבי השטחים, כמו רוב ערביי ישראל, מזדהים כפלסטינים, תפיסת העם הפלסטיני כהמצאה נקשרת לזיהוי שלהם לפי תרבותם הלשונית, "ערבים" שאינם נבדלים במאפייניהם מעמי האזור³²⁵. ההיצמדות לתואר זה כזהות לאומית מסמנת את הטענה שלערבים הפלסטינים כבר יש מדינה. כזכור, ישנם המזהים את מצרים כאחראית להקמת מדינה פלסטינית בשטחה³²⁶, אולם לעתים קרובות יותר מצביעים על ירדן כמדינה פלסטינית, ומספקים לכך תימוכין דמוגרפיים והיסטוריים³²⁷.

חוטובלי הסבירה ל"ריבונות" ש"הם שייכים לאומה הערבית הגדולה ואם יש מקום שבו יש ריכוז של אוכלוסייה אתנית פלשתינית זו ממלכת ירדן הנוכחית ולכן אין לי שום רגשי אשמה על כך שאני לא מאפשרת להם להקים מדינה ערבית נוספת"³²⁸. טענת ה"מדינה הערבית הנוספת" ממחישה שבימין מניחים שהזכות הלאומית של תושבי השטחים ממומשת בקיומן של מדינות

³¹⁹ פיטרס, ג'ואן. מאז ומקדם: מקורות הסכסוך היהודי-ערבי על ארץ ישראל (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1988). תרגום: אהרון אמיר) מתמקד בדמוגרפיה של שטח המחלוקת בתקופה המאוחרת של האימפריה העות'מאנית ומגמתו להראות שהאוכלוסייה הערבית הרואה עצמה כפלסטינית איננה ילידית לאזור. הספר זכה להצלחה מהירה וגרר וויכוח אינטלקטואלי בשאלת מהימנותו. הוויכוח עלה מחדש בעקבות פרסום הספר ישראל – כתב הגנה (תל אביב: מטר, 2004). תרגום: ירון בן עמיל) בו אלן דרשוביץ' (Dershowitz) מבקש ללמד סגוריה על מדינת ישראל ומפנה פעמים רבות לספרה של פיטרס בפרקיו הראשונים.

הקרובות אליהם מבחינה לשונית, תרבותית ודתית. לכן סמוטריץ' שולח אותם לממש את זכותם הלאומית ב"אחת ממדינות ערב הרבות מסביב..."³²⁹ וכאשר סער שואל רטורית האם להיות "בעד או נגד מדינה ערבית נוספת?" תשובתו "אני מתנגד להקמת מדינה ערבית בלב ארץ ישראל"³³⁰.

לצד תגובת-הנגד ללאומיות הפלסטינית כהמצאה ערבית, ביטוי נוסף לדחייתה הוא תפיסתה כהמצאה מוסלמית. ב"ריבונות" מתראיינים מזרחנים הטוענים כי המאבק הפלסטיני הוא למעשה מוסלמי³³¹. חוטובלי ייחסה דברים דומים להיסטוריון בני מוריס :

"פרופ' בני מוריס, אחד החוקרים הגדולים של מלחמת העצמאות ובאמת אדם שמזוהה בעיקר עם העמדות של השמאל הישראלי מבחינת השקפת עולם, הוא אומר שכהיסטוריון הוא מחויב לאמת ההיסטורית הבסיסית ש'התנועה הלאומית הפלסטינית, מאז היווסדה, לא נסוגה מהרעיון שכל ארץ ישראל תהיה בידי השלטון המוסלמי'. זה ציטוט של פרופ' בני מוריס"³³².

מכאן היא מסיקה "שהנראטיב הפלסטיני היום שולל את קיומה של מדינת ישראל בכל גבולות שהם"³³³. הפלסטיניות ככלי למימוש שאיפה דתית וקשירתה לאיסלאם רדיקלי בינלאומי מופיעים בהצעות רבות כתגובת-נגד לתפיסתה כקריאה לאומית לגיטימית³³⁴. אלדד :

"הפלשתינאים לא היו קיימים כ'עם' בתודעה הלאומית שלהם ואף לא בתודעה הבינלאומית עד לעשורים האחרונים, והטענה כי הפלשתינאים נלחמים ב'כיבוש' שהחל בשחרור ארץ ישראל במלחמת ששת-הימים] הינה טענה מסולפת. מי שמתעלם מהמניעים הדתיים-מוסלמיים, השואפים לסלק את המדינה היהודית מאדמת ה'יוקף', אדמת קודש מוסלמית, מחמיץ את הבנת יסודות הסכסוך"³³⁵.

מסגור הפלסטיניות כמטרה פאן-ערבית או אסלאמיסטית קשור לתגובת-הנגד ממנה הימין שואב מסקנות מדיניות. אלא שההתנגדות לא מסתמכת בביקורת כלפי הלאומיות הפלסטינית, אלא מובילה באופן טבעי גם להתנגדות לכל המוסדות המזוהים עם רעיון זה.

3.1.2 המוסדות הפלסטיניים

עיקר הביקורת והחשד מופנה ל"ארגון שחרור פלסטין" (אש"ף), מפלגות פתח וחמאס וכן לרשות הפלסטינית (רש"פ), אשר נקשרים על ידי גליק כמאוחדים תחת לאומיות מוסלמית. "החתירה להחרבת ישראל היא הגורם המאחד את הפת"ח והחמאס, ומאחד את שתי התנועות עם איראן, האחים המוסלמים וערב הסעודית"³³⁶. רבים מצטרפים לביטול הבדלים בין פתח לחמאס. לפי יעלון, ההבדל המרכזי הוא שמחמוד עבאס, יו"ר פתח, מסתיר את כוונותיו בעוד חמאס מתבטא במישרין על שאיפתו לחסל את ישראל³³⁷. על בסיס דומה, הצעותיהם של סער וסמוטריץ' מניחים יחסי משחק סכום אפס, בהם כל הישג מדיני של ישראל עומד בניגוד לאינטרס של המנהיגות הפלסטינית ולהיפך³³⁸. ארנס קושר זאת למנהיגות הפלסטינית לדורותיה : "המנהיגות הפלסטינית, החל מחאג' אמין אל-חוסייני ועד יאסר ערפאת, איסמעיל הנייה ומחמוד עבאס, איכזבה דורות של פלסטינים. זו הנהגה המחנכת את הילדים הפלסטינים להקדיש את עצמם לטרור ולמוות"³³⁹.

ביקורת שיטתית נגד הרש"פ מנחה את ספרה של גליק. החל מפרק הפתיחה בו היא מוצגת כגורם ספוג אנטישמיות שמוקדש לחיסול מדינת ישראל וחינוך דורות של שנאה³⁴⁰, דרך פרקי ביקורת על מנהיגי הרש"פ ועד פרק המוקדש להתקפה על מוסדותיה הפנימיים³⁴¹. התייחסות לתכנים המופצים בתקשורת ובעיתונות הרש"פ הם מושא לביקורת גם אצל אלדד ויעלון³⁴². יעלון מכנה את המנהיגות הפלסטינית "דיקבון", את הרש"פ "כשל מתמשך" ומבקר את התעשרות ערפאת ואת הקלות בה ניתן לשחד בה פקידים כעדות לשחיתות הנהוגה שם³⁴³.

דרך נוספת להתנגד ללאומיות פלסטינית היא הצגת ראיות לכך שהמנהיגות הפלסטינית לעולם לא תקבל את קיומה של מדינת ישראל בהגדרתה כיהודית. הדבר מהווה ראית-נגד להענקת לגיטימציה ללאומיות הפלסטינית, שמטרתה לחתור תחת הלגיטימציה של ישראל³⁴⁴. הצגת המנהיגות הפלסטינית כמושחתת ושקרנית באופן חסר תקנה מגיעה עד וויכוחים פרטניים כלפי אמירות ונתונים ספציפיים היוצאים ממנה. דוגמה בולטת היא הערעור על מספר הפלסטינים בשטחים, ממנו הימין הישראלי שואף תגובת-נגד לרש"פ וכלפי הלגיטימציה לה היא זוכה.

גליק, ארנס ואלדד מציינים, שכאשר הם מתייחסים למתן תשובות-קבע או אזרחות, הם מדברים על מציאות שתביא ליחס דמוגרפי של שני-שליש ושליש³⁴⁵. כיוון שהרוב היהודי בתוך הקו הירוק הוא לכל היותר 80%, הקטנתו ל-66% פירושה הוספה של עד מיליון וחצי לא-יהודים. זה המספר שמציינים אליצור וחוטובלי כשהם מתייחסים לכמות התושבים בשטחים³⁴⁶. גם פייגלין לא מזהה למעלה מ-2 מיליון תושבים, כולל מזרח ירושלים³⁴⁷. ב"ריבונות" מוזכרים מספרים דומים³⁴⁸. אם כן מבחינת הימין הישראלי התגבשה מסקנה שבשטחים יש עד 1.75 מיליון תושבים לא-יהודים, נתון המפחית עד מיליון פלסטינים מהמספרים המוכרים ומהווה בפני עצמו תגובת-נגד למה שגליק מכנה *"התרמית הדמוגרפית של הפלסטינים"*³⁴⁹. המחלוקת גם נועדה לספק נתון תומך להצעה הקונקרטית לספח את השטחים, שכן הפחתת כמות הפלסטינים מקלה על הכלתם בתוך חוקי המשחק הדמוקרטי מבלי לסכן את אופייה היהודי של מדינת ישראל. מצד שני, מבחינת פייגלין הפחתתם פירושה פחות תושבים להכניע ולעודד להגר³⁵⁰. הוא מסתמך בהערכתו על נתוני AIDRG, מכון שלפי גליק הוקם במיוחד להפריך את נתוני האוכלוסייה הפלסטינית³⁵¹. פרק שלם בספרה מוקדש לוויכוח עם המספרים שהתקבלו על פי כל כראיה פעם אחת לשקר הפלסטיני ופעם שנייה לקלות בה הם תמרנו את ממשלת ישראל, והכתיבו אפילו לממשל האמריקני במה להאמין³⁵².

3.1.3 הלגיטימציה הפלסטינית

תגובת הנגד ממשיכה מהלאומיות הפלסטינית, מוסדותיה, מנהיגיה ונתוניה, אל ביקורת כלפי אלו התומכים בזכותה ואחרים המסכינים עם קיומה, כתמיכה ברעיון שנועד להשמיד את מדינת ישראל. במעגל זה התגובה היא קודם כל לשמאל הישראלי ולרעיונותיו, אולם לא פחות מכך לגופים בקהילייה הבינלאומית ולהסכמים שחתמה ממשלת ישראל עם המנהיגות הפלסטינית. גליק קיבצה הכול במשפט אחד: *"מאז שהחל תהליך אוסלו, יצר השמאל הישראלי מצב בו לא רק ארצות הברית אלא גם ישראל מתעלמת מהיעדר תום לב או אמינות אצל אש"ף"*³⁵³.

השמאל הישראלי נתפס כהתארגנות פוליטית שמנסה ליישם את פתרון שתי המדינות, ובהיותו הגוף הרעיוני המתחרה של הימין התגובה הישירה היא נגד קבלת רעיונותיו בציבור הישראלי. לפי חוטובלי *"הרבה מאוד שנים שאנחנו נאבקנו את המלחמה הקשה הזו בתפיסת המדינה הפלסטינית שהובילו חלקים סהרוריים וקיצונים בשמאל הקיצוני ולצערו זה הפך להיות כביכול עמדת המיינסטרים"*³⁵⁴. במקרה הטוב רעיונות השמאל נתפסים בימין כנאיביים. כך לפי סמוטריץ' *"השמאל הישראלי חוזר שוב ושוב על פתרונות 'פשוטים ובטוחים' לסיום הסכסוך הישראלי-ערבי, ושוב ושוב אנחנו זוכים לחזות בכישלון פתרונות אלו ובחוסר התוחלת שבהם. אם לא נעשה דבר, הניסיונות הללו ימשיכו לעד לנוע ולהניע תקוות שווא וחלומות בהקיץ"*³⁵⁵. ארנס השווה את מחנה השמאל בישראל, *"מחנה השלום"* כלשונו, עם הניסיון הפרוגרסיבי של סגן נשיא ארה"ב הנרי וואלאס לנקוט גישה פייסנית כלפי ברית המועצות³⁵⁶. הוא כינה את עמדת השמאל *"סירוב מתמשך להתמודד עם המציאות הקשה של המזרח התיכון"* ו-*"ניסיון למכור אשליות"*

לציבור" וקשר זאת לחוסר היכולת של מפלגת העבודה לנצח בחירות בישראל.³⁵⁷ אליצור אבחן את אותו "ניתוק מהמציאות" כתוצאה של פיתוח תאוריות מורכבות:

"[השמאלנים] הם בדרך כלל אינטליגנטים ומשכילים, רחבי אופקים ומחזיקים בתיאוריות מתקדמות. וזו הבעיה שלהם – התיאוריות המתקדמות. הם מאמינים שהתיאוריות הן המציאות, וכשיש התנגשות בין התיאוריה והעובדות, השמאלן המצוי יחזיק בתיאוריה וידחה את העובדות... תן להם דברים מורכבים והם יבינו יופי, עם דברים פשוטים קשה להם."³⁵⁸

הנגדת "עובדות במציאות" עם "תיאוריות" ו-"תקוות שווא" מעידה על ביקורת כלפי האידאליזם של אפשרות להגיע להסדר שלום אמיתי עם הפלסטינים. תפיסה עצמית "ריאליסטית" גם מאירה על עדיפות להתמודדות אד-הוק בתגובה לאירועים מידיים, במקום לתכנן פתרון מורכב ומפורט. אך השמאל לא תמיד נתפס כנובע מאידאליזם תמימים ומוטעים. בהצעות הימין ישנה זהירות מלטעון במפורש שהשמאל מסייע במכוון לאויבי ישראל, אך החשד לכך בולט³⁵⁹. לפי חוטובלי: "הדרך האמיתית לטפל בארגוני השמאל שמקבלים מימון זר הוא על ידי חקיקה שאוסרת מימון זר... חוק האנטי-חרם וועדות החקירה הם שלב ראשון במדינה שרוצה שהימין ימשול בה כי כך העם בחר".³⁶⁰

מבחינת רבים בימין הישראלי מדינות אירופה וגופים בינלאומיים מוטים לטובת הקמת מדינה פלסטינית, ולפיכך תגובת הנגד כוללת גם אותם. ב"ריבונות", מספר בכירים בליכוד ובמשרד החוץ מתארים גורמים בינלאומיים כבעלי דעה קדומה נגד העם היהודי, עוינות בלתי הוגנת כלפי מדינת ישראל, דרישה שתעמוד בסטנדרטים שאינם עומדים לפני יריביה, עידוד פעולות חד-צדדיות נגדה, התערבות בפוליטיקה פנים-ישראלית, תמיכה בשמאל הישראלי ונקיטת עמדה פרו-ערבית, המתפרשת כהפעלת לחץ על מדינת ישראל להסכים לפשרה טריטוריאלית.³⁶¹

ארנס מבקר "שיתוף פעולה מצד רבים בקהילה הבינלאומית" לבין "הערבים" בכל הנוגע לסוגיית הפליטים. לטענתו הבעיה לא נפתרה אך ורק מתוקף היותה "נשק נגד ישראל".³⁶² מתוך כך ברור מדוע אנשי ימין כועסים על עצם היווצרות מעמד זה, שלדעתם נגרם באשמה ערבית.³⁶³ לפי אלדד, הקהילה האירופאית תומכת "כמעט באורח מסורתי בעמדה הערבית" ולטענתו הדבר נובע משיקולים כלכליים צרים, שאיפה גיאוגרפית-אסטרטגית להתמקם כמעצמה עולמית המשפיעה על המזרח התיכון, השפעות תרבותיות של מיעוטים מוסלמיים ומסורת של שנאת יהודים.³⁶⁴ גליק מציינת את המושג "אירופה" (Eurabia), תיאוריית קשר בין פוליטיקאים אירופאיים לבין העולם הערבי, שמטרתו קידום קולוניזציה מוסלמית של אירופה וטשטוש מסורתה היהודי-נוצרית. היא אף מפתחת תיאוריה עצמאית, בה מקור רעיון הלאומיות הפלסטינית הוא ב"קשר סובייטי ערבי" שחדר למדינות המערב דרך השמאל האירופאי והתבסס בשל שילוב אינטרסים כלכליים ואנטישמיות מובנית נגד המדינה היהודית.³⁶⁵

ההתבטאויות הקשות נובעות מהקשר החזק הקיים בימין בין תמיכה בהקמת מדינה פלסטינית לבין שאיפה להשמיד את מדינת ישראל. ארנס מתמקד בביקורת כלפי מדיניות הפיוס בה נקטו מדינות העולם, שלדידו התעלמה מהאסטרטגיה של אש"ף לקבל לגיטימציה בעזרת המו"מ המדיני כמקפצה לשימוש בטרור.³⁶⁶ גליק לוקחת זאת צעד קדימה ומסיקה ש"מנקודת מבטו של ערפאת – ובצדק מבחינתו – אלמלא השתמש בטרור לא היה המערב חותר לפייסו מלכתחילה".³⁶⁷ מוקד שלישי ומרכזי לביקורת על לגיטימציה למנהיגות הפלסטינית הוא המו"מ שקיימה מדינת ישראל עם אש"ף במשך כשני עשורים. מבחינת סמוטריץ', הלגיטימציה שאש"ף קיבל

בתקופה זו הובילה לשימוש בטרור.³⁶⁸ ביקורת דומה הביע יעלון כשתיאר את חוסר התכלית של כל המו"מ המדיני, כ"מקסם שווא" שנועד רק לקידום תקשורת של פוליטיקאים והוביל להתדרדרות לטרור.³⁶⁹ חוטובלי גם כן מזהה בחתימה על הסכמי אוסלו את מרכז המאבק של הימין בשנות ה-90, אותו היא קושרת למאבק אידאולוגי מתמשך: "בהרבה מאד מובנים עשרים שנה הימין מנהל מאבק נגד מדינה פלסטינית, מאז אוסלו. שכנענו את כל הציבור כמה אנחנו צודקים ושכנענו את כל הציבור כמה זה מסוכן. אבל כל פעם נותנים לציבור עטיפה חדשה שמייצרת לו אשליה חדשה".³⁷⁰

3.1.4 אוסלו

ביקורת חריפה נגד אוסלו, או שאיפה לראות את ההסכמים כמבוטלים, קיימת כמעט בכל הצעה ימנית להתמודדות עם הסכסוך.³⁷¹ אלדד מכנה את התהליך "ניסיון התאבדות לאומי"³⁷² וב"ריבונות" הם מכונים "ארורים", "יסטייה קשה מאוד מהנתיב העולה של הציונות" ו-"יסוס טרויאני" ש-"הביא עלינו צרות צרורות"³⁷³. פייגלין רואה בהם "הכרה בצדק הפלשתיני" ובזכותם על הארץ.³⁷⁴ ומקדיש את 53 העמודים המסכמים של ספרו לביקורת עליהם.³⁷⁵ יעלון מכנה כאמור את כל התשתית הרעיונית של אוסלו "שיח תבוטני" בו הוא קורא להיאבק כמו בכת דתית:

"במשא ומתן שקיימה עם הנהגת הארגון לשחרור פלסטין בעיר אוסלו, עלתה ישראל על מה שנתפס בעיני רבים כ'רכבת השלום'... הניסיון להבין מתי בדיוק ירדה 'רכבת השלום' מן הפסים מעיד בדרך כלל על העדר נכונות להכיר בעובדה המצערת שהייתה זו הרכבת הלא-נכונה מלכתחילה."³⁷⁶

אולם כיוון שרבים בימין מציעים סיפוח הדרגתי, עם חוצץ משמעותי בין שטחי C ליתרת השטחים, וכיוון שתהליך אוסלו נעצר בשלב בו ישנה אוטונומיה המתנהלת תחת מטרייה ריבונית של מדינת ישראל, יש מודעות לשימוש שניתן לעשות בהסכמים כדי לקבע מדינה אחת. לכן לצד ביקורת יסודית, יעלון מציין לטובה את החוצץ הפוליטי שנוצר בהסכמים, שלטענתו מספיק להמשך קיומה של ישראל הדמוקרטית.³⁷⁷ בדומה לכך בנט מביע זלזול במאמצים דיפלומטיים³⁷⁸, אבל כשנשאל ב"ריבונות" האם תוכניתו לסיפוח שטחי C מקבעת את מונחי אוסלו, השיב שהוא מכיר במציאות ובשלב זה לא רוצה לשלוט באופן ישיר בתושבים.³⁷⁹ נקודה זו חוזרת להראות שבמסגרת פתרון המדינה האחת הימין הישראלית מונחה על ידי פרגמטיזם מעדיף פתרונות אד-הוק מתוך המציאות הקיימת. חוטובלי הביעה זאת ביחס להסכמי אוסלו: "מוטב היה להם לא לקרות אבל מאחר והם כבר קרו אנחנו עכשיו צריכים לדעת איך לנצל באופן המיטבי את המציאות החדשה."³⁸⁰

יחס זה של התנגדות חריפה אגב ניצול המציאות הפוליטית שנוצרה בהסכמי אוסלו מבטא גם יכולת של הימין הישראלי לחיות עם סתירות פנימיות, יכולת הקשורה למרכזיות של תגובת-נגד כעמוד תווך בהיגיון המסדר לתפיסת הסכסוך. התגובות מאפשרות ניכוס נקודתי של טיעונים יריבים, שבדרך כלל מעוררים ביקורת בימין, לטובת קידום מדיניות. לדוגמה, אף על פי שהימין מתנגד נחרצות לפשרה טריטוריאלית, ההתנגדות העקרונית יותר לרעיון הלאומיות הפלסטיני מאפשרת לחוטובלי להציג את הנכונות להתפשר כעמדה חיובית, שמצביעה על הפלסטינים כאשמים בכישלון תהליך השלום:

"אני חושבת שעכשיו צריך לנהל שיח מול האמריקאים פתוח שאומר 'לצערנו הרב שכנינו לא בחרו בשלום. שכנינו, בעוד ידינו הושטה לשלום' – ואני חושבת שאין עם שיכול לתת רקורד מרשים יותר של הנהגה שהייתה מוכנה לוותר כמעט על קודשי הקודשים של ישראל, כשמדובר על העיר העתיקה – ועדיין נענינו בשלילה וטילים".³⁸¹

התגובות מספקות ראיות לפרגמטיזם רעיוני וכן לספקנות כלפי חתירה למימוש אידאליים המתנגשים עם "עובדות במציאות". היא גם מבססת תשתית רחבה של טענות להתנגד לעיקרון שתי המדינות לשני עמים, באופן המחשל קו הגנה מאחוריו ניתן להציג חלופות להתמודדות עם הסכסוך. בכך, תגובת הנגד כלפי הלאומיות והמוסדות הפלסטיניים, המו"מ עמם, המחנה האידאולוגי הקורא למו"מ עמם והתמיכה הקיימת ברעיונות אלה בעולם המערבי מהווה נדבך חשוב לתפיסת המציאות של הימין הישראלי ואינטגרלית בהצעות אנשי ימין להתמודדות עם הסכסוך.

3.2 צדק היסטורי

התגובות תוסף להתבלט גם במעבר לעמודי התווך הבאים בתפיסת המציאות של הימין. הביקורת כלפי הלאומיות הפלסטינית מפורטת פעמים רבות כתגובה לאירועים שהתרחשו לאורך המאה ה-20. בימין הישראלי עושים שימוש נרחב בתפיסה ייחודית של צדק היסטורי, כחלק מהתנגדות למו"מ או לפשרה טריטוריאלית וכן כעיקרון פוזיטיבי מרכזי המכתיב את זכותה הבלעדית של מדינת ישראל לספח את השטחים.

3.2.1 אירועים מרכזיים

כרונולוגית, תפיסת הצדק של הימין נפתחת עם התנ"ך כמקור תיעודי לקשר הלאומי בין עם ישראל לארץ ישראל. אולם מבחינת נוכחות בהצעות התמודדות עם הסכסוך, נפוצים יותר תיאורים מהמאה ה-20 שנועדו להראות כי העם היהודי הוא היחיד בעל זכויות לגיטימיות על השטחים שממערב לירדן. בריאיון ל"ריבונות", אלדד מציין את חלוקת המנדט כניסיון ראשון ליצור שתי מדינות לשני עמים, באופן המסמן לדעתו את מקור הטעות לראות בסכסוך מאבק על שטחים: *"זוהי הנחה הגיונית ולכן (וגם מסיבות קולוניאליסטיות אחרות) בא צירציל לפלשתינא-א"י ב-1922 וחילק את הארץ. נתן שלושה רבעים ממזרח לירדן לערבים והשאר נותר כמנדט בריטי להקמת הבית הלאומי היהודי. הערבים לא התלהבו ותגובתם נכנסה להיסטוריה בשם 'מאורעות תרפ"ט'."* מכאן מסקנתו שהסכסוך הוא מאבק בין-דתי, וטעות לחשוב אחרת.³⁸²

לאורך תיאור תפיסת הצדק ההיסטורי של הימין, יש לשים לב לשילוב שנעשה בין עובדות שאינן שנויות במחלוקת (הספר הלבן הראשון היה ביטוי של פיצול המנדט), עובדות שיש עליהן מחלוקת (מאורעות תרפ"ט הן תגובה לספר הלבן) ומסקנות אידאולוגיות שמאפיינות את הימין בישראל (לא ניתן לפתור את הסכסוך בעזרת חלוקת השטח). אצל גליק ניתן למצוא דוגמה נוספת כאשר היא קושרת את הסירוב הערבי להצעת החלוקה ופלישת צבאות ערב לתחום המנדט, שאינן שנויות במחלוקת, לנוסח אמנת אש"ף ולמערכת החינוך ברש"פ בהווה, שתוכן כן שנוי במחלוקת, כבסיס לתמיכה בבלימת המו"מ בתקופת כהונת נתניהו, שהיא מסקנה הייחודית לימין הישראלי.³⁸³ כך ההיסטוריה משמשת הנחת יסוד לאגידה של הימין, ומספקת לה הצדקה ותימוכין.

בחזרה לבריטניה המנדטורית, גליק קושרת בין מדיניותה הפייסנית והלגיטימציה היחסית לתביעות פלסטיניות בתקופת המנדט למדיניות הפיוס האמריקאית, משום ששתיהן לוקות לדעתה בהבנת את היחסים באזור:

*"קובעי המדיניות בארצות הברית, יורשתה של בריטניה כמעצמת על, היו צריכים ללמוד את תולדות המעורבות הבריטית בארץ ישראל ולהפיק ממנה לקחים. אילו היו עושים כן היו האמריקאים יכולים להבין על נקלה כי מטרת התנועה הלאומית הפלסטינית קשורה הרבה יותר להחרבת המדינה היהודית מאשר להקמת מדינה פלסטינית."*³⁸⁴

הן סמוטריץ' והן יעלון מתארים את כרונולוגיית הניסיון להביא לפשרה טריטוריאלית, לפני הקמת מדינת ישראל ולאחר הסכמי אוסלו, כעדות להתנגדות הפלסטינים לקיומה של ישראל³⁸⁵. בדומה לכך, בימין מסיקים שהתודעה הלאומית הפלסטינית מלאכותית או המצאה חדשה כיוון שבמשך שנים הקהילה הבינלאומית ראתה בתושבים לא-יהודים בפלשתינה חלק מהאומה הערבית³⁸⁶.

אירועי הקמת המדינה נקשרים על ידי חוטובלי לסיפוח השטחים כחלק ממהלך היסטורי אחד שנובע מתוך אותה תפיסה של צדק: "המהות היא שאין לי זכות קיום בהרצליה ובתל אביב אם אין לי זכות קיום בעפרה ובבית אל"³⁸⁷. ארנס מתאר את הקשר בין העם היהודי לשטחים לפני מלחמת העצמאות לעומת הקשר בין תושבי ירדן והשטחים, אותם הוא מאשים בטיהור אתני של יהודים³⁸⁸. ארנס ואלדד מרחיבים בהצגת קשר היסטורי בין ערביי השטחים וירדן. כמו מספר דוברים ב"ריבונות", הם מסתמכים על נתון לפיו רוב מוחלט מבין הירדנים מגדיר עצמו פלסטיני³⁸⁹. לטענת אלדד לא רק הלאום הפלסטיני הוא המצאה, גם הלאום הירדני נכפה על תושבי האזור מידי הבריטים³⁹⁰. במאמר בו ארנס מציע את "פתרון ה'אין מדינה'", הוא מתייחס לכך שאת "בעיית הפלסטינים" לא ניתן לפתור באמצעות מדינה עצמאית, כיוון שפתרון זה כבר נכשל בירדן: "כפי שהכל יודעים, היו זמנים, לאחר הכיבוש הירדני של האזור, ב-1948, שירדן סיפחה את יהודה ושומרון ואת האוכלוסייה הפלסטינית שם, וגם היו זמנים — בספטמבר 1970 (ספטמבר השחור) — שיאסר ערפאת, מנהיג אש"ף, ניסה להשתלט על ירדן..."³⁹¹. אלדד, שקורא למדינת ישראל להכריז באופן מידי על ירדן כמדינה פלסטינית, מוסיף "לו היו זוכים הפלשתינים למדינה לפני ארבעים שנה היה הטיעון הבינלאומי שלהם כ'עם בלא ארץ' חלש ביותר..."³⁹².

תיאור אירועי ספטמבר השחור מצטרפים לתסיסה בלבנון בשנות ה-80 כבסיס לטענה שהאידיאולוגיה של ערפאת, כמו של כל אש"ף, הייתה ונשארה פאן-ערבית. לפי אלדד העובדה שאש"ף הוקם לפני מלחמת ששת הימים מעידה שאין בכוונתו להסתפק בשטחים³⁹³. לטענת גליק עד שנת 1973 "בהתאם להשקפה הערבית הרשמית, לא הבחינו האירופאים כלל בין הפלסטינים ל'אומה הערבית' או האומא" האסלאמית. הרעיון של אומה פלסטינית נפרדת היה כה מנותק מהגראטיב הערבי, עד שאפילו אמנת אש"ף משנת 1968 התכחשה לקיומה של אומה פלסטינית כזו"³⁹⁴. גם אלדד מתעכב על אמנת אש"ף וטוען שהיא "קוראת לחיסול ישראל כמדינה יהודית"³⁹⁵. יעלון רואה בה דוגמה לדו-פרצופיות של המנהיגות הפלסטינית, כיוון שלמרות שהיא נועדה להשתנות במסגרת הסכמי אוסלו, לטענתו היא נותרה על כנה:

*"Yet despite a lot of smoke and mirrors, including maneuvers that duped many in the international community, Arafat never did change the charter... a 'cleansed' document simply does not exist"*³⁹⁶

הביקורת האישית כלפי מנהיגים פלסטיניים היסטוריים מקבלת הרחבה משמעותית בספרה של גליק. על חאג'י-אמין אל-חוסייני כתבה שהוא "ראה בערבים בפלשתינה חלק מאומה פן-סורית או פן ערבית – סוריה הגדולה או אומא אסלאמית"³⁹⁷. הקשר בינו לבין גרמניה הנאצית הוא יסוד תפיסת המנהיגות הפלסטינית כחלק מציר הרשע³⁹⁸ והמעבר לערפאת נעשה כהמשך טבעי של שיתוף הפעולה עם כוחות אנטי-מערביים: "כפי שחוסייני היה סוכן נאצי, כך היה ערפאת סוכן סובייטי. וממש כפי שחוסייני השתמש בבריתו עם הנאצים כדי לשפר את מצבו מול הבריטים... כך השתמש גם ערפאת בקשריו הקרובים עם הסובייטים כדי לשפר עמדות מול ארצות הברית"³⁹⁹. ערפאת ועבאס מוצגים כאוחרים בשנאה תהומית כלפי ישראל והעם היהודי⁴⁰⁰. עבאס נתפס כמכחיש שואה,

³⁹⁶ י"י 'אומא אסלאמית', באות א', מופיע מספר פעמים במקור. ראו למשל גליק, סיפוח עכשיו, עמ' 59.

תומך טרור ערמומי המשתמש בדיפלומטיה לקידום "תכנית השלבים" במטרה להשמיד את מדינת ישראל⁴⁰¹. לאחר כ-60 עמודים המתארים באור זה את ההיסטוריה של המנהיגות הפלסטינית, סיכום הדברים שב ומבהיר שהכשל הוא ברעיון של לאומיות פלסטינית ובלגיטימציה שהוא מקבל: "מנהיגי המערב מסרבים להכיר באופי האמיתי של העם הפלסטיני... בקהילה הפלסטינית לא צמחו מעולם מנהיגות או קהל בוחרים משמעותי, שביסס את משנתו על אתוס פוזיטיבי של לאומיות פלסטינית, שלא לדבר על נכונות לחיות בשלום לצד מדינה יהודית. הפלסטינים אינם סובלים ממשבר מנהיגות... משבר המנהיגות הפלסטיני אינו נובע מכשל ביורוקרטי אלא מעיוותים ומפנאטיות מובנית בתנועה הלאומית הפלסטינית".⁴⁰²

3.2.2 על מה הסכסוך

יעלון מתאר את כישלון הניסיון להביא לפשרה טריטוריאלית כעדות לאתוס נגטיבי לאומי של הפלסטינים ומציין שהיעדר הכרה במדינת לאום יהודית מוכיחה שהסכסוך אינו על גבולות אלא על קיומה של ישראל ושהמטרה הפלסטינית אינה הקמת מדינה אלא מניעתה ליהודים⁴⁰³. בהצעתו מ-2008 הפנה להיסטוריון האמריקאי דניאל פייפס (Pipes) כמקור להבנת ההיסטוריה של הלאומיות הפלסטינית⁴⁰⁴. ב"ריבונות", פייפס כותב מאמר דעה הממסגר את כל ההווה הפלסטינית סביב מושג הסירוב ומבחינתו אין הבדל בעניין זה בין המפלגות השונות המייצגות את הפלסטינים:

"כעבור מאה שנה, סירוב מוחלט זה מוסיף להיות המאפיין הדומיננטי בחיי הפלשתינים. הבדלים פוליטיים בקרבם נוטים להיות טקטיים: האם עדיף לחסל את ישראל באמצעות משא ומתן עם הישראלים כדי לזכות בויתורים מצידם, או לדבוק בעקביות בסרבנות טהורה? הרשות הפלשתינית נוקטת בטקטיקה הראשונה, חמאס בשנייה".⁴⁰⁵

רבים חוזרים להיסטוריה כדי להצביע על הפלסטינים כסרבנים ולהסיק מכך על שאיפותיהם⁴⁰⁶. מכל זאת ברור שגם כאשר אנשי ימין מבקשים לקדם דרכי התמודדות עם הסכסוך הלאומי, הכוונה איננה ל-"סכסוך ישראלי-פלסטיני". הצירוף עצמו זר לתפיסת המציאות הימנית ועצם ההתמקדות בעייתית. בסיכום ספרו, ארנס מביע תסכול מהתעלמות מגורמים שבטיים ודתיים שלדעתו מניעים את כלל הלחימה במזרח התיכון⁴⁰⁷. הביקורת הראשונה שמביע יעלון כלפי מוסכמות שהשתרשו לגבי הסכסוך, היא ניתוק הסכסוך עם הפלסטינים מההיסטוריה של הסכסוך הערבי-יהודי.

*"Once again, however, history has shown that this is simply not the case. The persistence of the Arab-Jewish conflict for more than 150 years is not because Jews have settled in a particular part of the land of Israel but because Arabs have rejected the Jewish right to settle anywhere in the land of Israel".*⁴⁰⁸

ואמנם, כשם שרווח תיאור תושבי השטחים כ"ערבים", מקובל יותר בימין להשתמש בצירוף "הסכסוך הערבי-ישראלי" או "הערבי-יהודי". ולמרות שהמילה "פתרון" לא נמחקה מהלקסיקון, השימוש בה נעשה במסגרת תיאור מחודש של המכה והתרופה. כפי שהסביר פייגלין בריאיון:

"כששואלים 'מה הפתרון שלך', אני עונה: הפתרון למה? מה הבעיה שהתוכנית המדינית של הימין באה לפתור? מכיוון שנשאבנו לתודעה של השמאל, אנחנו מנסים להציע פתרון לבעיה שלהם ולא שלנו... באוסלו השמאל יצר תודעה. היום כולם מדברים על שתי מדינות וחלוקת הארץ... שטחי הארץ ביהודה ושומרון הם אלה שמחברים אותנו הכי טוב לזהות היהודית. אבל [בשמאל] רוצים להיפטר מהזהות גם במובן הפיזי, מהשטח...".⁴⁰⁹

באותו מאמר ב"ריבונות" טען פייפס "הדעה המקובלת טוענת שהסכסוך הערבי-ישראלי יסתיים רק כאשר תביעות הפלשתינים יבואו על סיפוקן עד שיסכימו להכיר במדינת ישראל היהודית."

וכיוון שכל מסגרת הפעולה הפלסטינית נועדה להכחיד את מדינת ישראל, "זהו הרגע המתאים לחשיבה מחודשת כדי להיפטר אחת ולתמיד מהסכסוך הישראלי-פלשתיני הישן והעבש".⁴¹⁰

מתוך כך ניתן להבין מדוע כותרת תוכניתו של בנט מציינת ש"ניהול הסכסוך" מכון לסכסוך הישראלי-פלסטיני, אך כאשר מוצגות הנקודות המעשיות מדובר על ניהול ה"סכסוך הישראלי-ערבי".⁴¹¹ אלדד וסמוטריץ' מקפידים על שימוש בצירוף זה.⁴¹² טענה מרכזית של גליק היא שבקרב שני דורות של נשיאים אמריקאים, מניקסון עד אובמה, השתרשה גישה שגויה זו, המיוחסת לשמאל הישראלי, שמציבה את כל "הסכסוך הישראלי-ערבי" על היעדרה של מדינה פלסטינית.⁴¹³ על בסיס טענה זו היא מבקרת את מדיניות בוש⁴¹⁴ ואובמה⁴¹⁵. יעלון מוסיף שהתמקדות בסכסוך הישראלי-פלסטיני היא הרעיון המזיק ביותר שידע המזרח התיכון, המשחרר מנהיגים ערבים מלקחת אחריות על הציבור שלהם.⁴¹⁶

אם כן הסכסוך שהימין מבקש להתמודד עימו אף פעם לא עוסק אך ורק במאבק בין מדינת ישראל לבין אותם ערבים המזדהים כפלסטינים, אלא במאבק היסטורי רחב יותר עם הלאומיות הערבית. דחייתו של סכסוך ספציפי ונפרד בין ישראל והפלסטינים מסבירה מדוע רבים מתייחסים לסכסוך כאל סכסוך בן 100 שנים של שאיפה ערבית להיפטר מהיהודים.⁴¹⁷ עמדה זו מקבלת ביטוי ברגישות להיסטוריה של מושגים נוספים המקובלים בימין הישראלי, ונועדו לקדם ולקבע אותו צדק היסטורי של זכות בלעדית על השטחים.

3.2.3 שינוי השיח

כחלק מתוכניתו לייצא את פלסטין מחוץ לגבולות ישראל, מצטט אלדד אמירה המיוחסת לראש הממשלה גולדה מאיר על כך ש"אין דבר כזה עם פלשתינאים".⁴¹⁸ ואמנם, ההתנגדות של הימין ללאומיות הפלסטינית, בצירוף תפיסת הצדק ההיסטורי של הסכסוך, ניכרת אפילו בצורת התעתיק וההגייה של שמם. בעברית שתי צורות להתייחס אל האוכלוסייה החיה בשטח המנדט הבריטי. הצורה הוותיקה, "פלשתינאים" או "פלשתינים", נהוגה לתיאור כל יושבי המנדט על "פלשתינה", יהודים וערבים כאחד. הסיבה שמאיר מעולם לא אמרה דבר על עם "פלסטיני" היא שבעוד מקור התעתיק "פלשתינים" מעברית, התעתיק "פלסטינים" מקורו במילה "פילסטין" בערבית. בשפה העברית התואר "פלסטינים" מבדל בין יהודים לערבים שחיו בשטחי המנדט ומתייחד לציון אותם ערבים המזהים את עצמם כחברים בלאום ייחודי.⁴¹⁹

כמי שמציג התנגדות מודעת לקיומו של עם פלסטיני עצמאי, אלדד מקפיד בשימוש בתעתיק המקורי, הנפוץ יותר גם בקרב המאמרים של אליצור ובמצעו של פייגלין. בהצעתו של סמוטריץ' אין זכר לתעתיק הערבי, והוא אף מרחיב על ההיסטוריה של המושג "פלשתינה" כראייה ש"התנועה הלאומית הפלשתינית היא תנועת שלילה לציונות".⁴¹⁹ גם ב-"ריבונות" ישנה הקפדה על צורת התעתיק הראשונה, ורק ב-5% מיחידות הניתוח אוכלוסיית השטחים מתוארת כ"פלסטינים". ברוב המקרים כשאיש ימין נדרש לתיאור התושבים התעתיק הוא ב-ש', ת' ו-פ', כאשר השימוש בתעתיק הערבי נהוג לתיאור הרש"פ שהוקמה לאחר הסכמי אוסלו, או על מנת לבקר את הרעיון של "מדינה פלסטינית". הדגשת התעתיק העברי נועדה להצביע שוב על כך שהאוכלוסייה הערבית היושבת בשטחים אינה בעלת זהות היסטורית הנבדלת בצורה כלשהי מהערבים-המוסלמים באזור. היא גם מהווה עדות לתפיסת הלאומיות של הימין הישראלי, המציבה חשיבות עליונה לייחוד לשוני, דתי והיסטורי של קבוצה הזכאית להגדרה עצמית. תחת תפיסה זו "פלסטיניות" היא המצאה נטולת

⁴¹⁰ הבחין בכך שמעון שמיר, בביקורת על התקשורת הישראלית הנוטה לבלבל בין צורות התעתיק השונות. ראו שמעון שמיר, "נח בשבע שגיאות", העין השביעית 55, מאי 2005.

שורשים שתביעתה למדינה אינה לגיטימית. וכיוון שגם יהודי המנדט הם "פלשתינים", הרעיון של "עם פלשתינאי" הזכאי לריבונות אינו הגיוני.

בימין העכשווי שמים דגש מיוחד על מונחים המבטאים את שאיפתם לאיחוד השטחים עם מדינת ישראל. מושגים שאינם טובים לנורמליזציה, דוגמת "מתנחלים" ו"כיבוש", מוצבים במירכאות⁴²⁰ לעומת "מתיישבים" ו-"שחרור". ב"ריבונות", חיים כץ קושר זאת לתיאור "תוכנית ההתנתקות" כ"גירוש": "הייתי מהמורדים שנלחמו כנגד הגירוש. אני לא אוהב את ההגדרה מתנחלים. בעיניי אלו מתיישבים שמיישבים את ארץ ישראל...".⁴²¹ בדומה לכך, למרות שעד לאחרונה מושג ה"סיפוח" היה בשימוש רווח בימין, בהדרגה החליפה אותו "החלת ריבונות". חוטובלי ייחסה זאת לבני בגין: "שמעתי פעם מבני בגין, 'אף פעם אל תשתמשי במונח 'סיפוח', כי מספחים חבל ארץ שהוא לא שלך', ואנחנו הרי רוצים לחזור לריבונות ישראלית, לחבלי ארץ מולדתנו. ולכן המונח הוא 'החלת ריבונות' על יהודה ושומרון".⁴²²

הרגישות המילולית מתבטאת גם בשימוש מרובה במירכאות לביקורת על צורה נהוגה להבין מושג מסוים. יעלון, הביקורתי כלפי תוצאות המו"מ, נוהג כך בצירוף "תהליך מדיני"⁴²³ ואלדד מציין ש"הגדה המערבית" הוא כינוי ירדני⁴²⁴. פייגלין מציב את המילה "שלום" במירכאות למעלה מ-20 פעם במטרה להפסיק את החתירה לשלום כמטרה לאומית⁴²⁵. בדומה לכך סמוטריץ' מתאמץ ליצוק תוכן מקורי לתוך המושג "דמוקרטיה" כדי לטעון שניתן לספח את השטחים, להימנע ממתן זכויות פוליטיות לאוכלוסיית השטחים ולהישאר מדינה דמוקרטית.⁴²⁶ מקרים אלה חריגים בכך שאינם מסתפקים בהחלפת מושגים באחרים, אלא מכוונים להמציא משמעויות חדשות למושגים קיימים, באופן שיתאים להצעתם להתמודדות עם הסכסוך.

התגבשותו של זירגון המאפיין את הימין התבטא בממוקד באותה החלטה שהתקבלה פה אחד במפלגת הליכוד "להחיל את חוקי מדינת ישראל ואת ריבונותה על כל מרחבי ההתיישבות המשוחררים ביהודה ושומרון". הטרימינולוגיה הפוליטית הזו היא חלק ממגמה רחבה יותר של שינוי השיח, הנובעת מתפיסת הצדק ההיסטורי של הימין ומדגישה שרק דרך הצורה בה הציבור הישראלי מתייחס לסכסוך ניתן יהיה להנציח מציאות של מדינה אחת בין הים לירדן. אדלשטיין התייחס בריאיון לחשיבות התודעתית של שינוי זה:

"אנחנו חייבים להבין שלשינוי השיח יש משמעות דרמטית... כי אם רוצים שרעיון גדול יתן פירות מתוקים, צריך לשתול אותו עמוק-עמוק בקרקע התודעה. זה לוקח זמן אבל זה משתלם בגדול... הקהילה סובבת חזק ימינה: המדינה הפלסטינית לא על הפרק, הריבונות ביו"ש דווקא כן".⁴²⁷

3.2.4 זכות היסטורית

נדבך נוסף בתפיסת הצדק ההיסטורי של הימין הישראלי הוא העמידה על זכותו ההיסטורית של העם היהודי להיות ריבון על שטחי ארץ ישראל, כפי שהביע אליצור:

"יהודה ושומרון הם עמוד השדרה של ארץ ישראל, לב לבה של אדמת העם היהודי לדורותיו, ואנחנו מחויבים לעשות כל מאמץ כדי לממש את בעלותו של העם היהודי ואת ריבונותנו על אדמתו. זו לא זכותנו אלא חובתנו. ההיסטוריה היהודית הטילה על דורנו את המשימה הגדולה של חזרת העם היהודי לנחלת אבותיו...".⁴²⁸

ארנס מציין שהקשר ההיסטורי בין העם היהודי לבין ארץ ישראל, קיבל לגיטימציה במנדט חבר הלאומים מ-1922, והדבר מטיל בספק כל זכות לתביעה פלסטינית על האזור.⁴²⁹ גם חוטובלי חוזרת לפיצול המנדט ומציינת שהוויתור על עבר הירדן המזרחי מחייב את הימין לדבר "על זכותנו על

הארץ במובן הפשוט".⁴³⁰ גליק קושרת אותו אירוע היסטורי לתקופת הגלות היהודית כעדות לרצף שמעיד על זכות לאומית:

"עם ישראל, והעם היהודי בכללו, הוא קהילייה של זיכרון... לא היה עם ילידי אחר ששימר את זהותו גם לאורך תקופה כה ארוכה ובתנאים כה קשים כדי לשוב למולדתו ההיסטורית..."⁴³¹. "הזיכרון המשותף, ודבקותם העיקשת באדמת ארץ ישראל, אפשרה ליהודים לשמר את זכותם הלאומית. התעקשות ועמידה מרשימה זו הם שהביאו את אומות העולם בשנת 1922 לקבוע כי הזכות החוקית לריבונות על ארץ ישראל שייכת לעם היהודי לבדו".⁴³²

הדגשת הזכות הלאומית בשילוב החזרה לפיצול המנדט מעידה שוב שמבחינת הימין הישראלי קצה גבול הפשרה הטריטוריאלית היא זו שנעשתה כבר ב-1922, ומכאן הזיהוי של הגדה המערבית עם "ארץ ישראל" וזכותה של מדינת ישראל לספחה באופן חד צדדי. נימה זו, אגב ביקורת על הספר הלבן של צ'רצ'יל, מופיעה אצל אלדד⁴³³. אין בכך להכריע האם הימין הישראלי וויתר על עצם הזכות לשתי גדות הירדן, אך הפשרה על עבר הירדן המזרחי מסבירה מדוע הצירוף "ארץ ישראל השלמה" ממעט להופיע בהצעות הימין, בעודן מתנגדות לפשרה טריטוריאלית בעבר הירדן המערבי.

לצד טיעונים ביטחוניים, גליק מציינת את זכותה ההיסטורית של ישראל על השטחים, זכות שנטועה בעבר ובמורשת היהודית ועומדת במהות משמעותה של המדינה⁴³⁴. היא מציינת ממצאים ארכאולוגיים שמחזקים לטענתה את זכויות עם ישראל בשטח ולעומת זאת טוענת שהפלסטינים לא הצליחו להוכיח שום קשר היסטורי מתועד לעמים מימי קדם.⁴³⁵ חשיבות ההיסטוריה הרחוקה מצביעה שוב על תפיסה מחמירה של לאומיות. איסוף הראיות על עם מקראי בעל זיקה דתית ולשונית ליהדות הגלות ולתנועה הציונית המודרנית נועד להצביע על קבוצה לאומית שעומדת בסדרה של תנאי תרבות ייחודיים, שיחדיו מקנים זכות לאומית היסטורית על השטח הגאוגרפי. תפיסה זו של לאומיות היסטורית משמשת את הימין להסיק שישראל, כמדינת הלאום של העם היהודי, היא היחידה בעלת לגיטימציה לטעון לריבונות על השטחים. כחלק מעמוד תווך זה של צדק היסטורי יש להבין גם את המקום היחסי שמקבל האזכור לזכות הדתית.

3.2.4.1 מקומה של הזכות הדתית

"...ארץ ישראל שלנו לא מסיבות ביטחוניות אלא מכוח ההבטחה האלוקית שמכוחה נגלה את הטוב האלוקי לנו ולעולם כולו".⁴³⁶ דברים אלה, שאמר מוטי יוגב ל-"ריבונות", הם תמצית העיקרון כי זכות מדינית ניתנת מידי שמים. רציונל דתי כזה אינו נפוץ בהצעות הימין ורוב מוחלט של אזכורים לזכות הדתית נטמעים בתיאור הזכות ההיסטורית. למשל, כשבנט מציין את "כוח ההבטחה התנ"כית" כסיבה לקיום העם היהודי בשטחים הוא אינו נשען על פסוקים, אלא על עדותו של בן-גוריון בפני ועדת פיל.⁴³⁷ גם כשאלדד מציין בראשית תוכניתו את ההבטחה האלוהית, הוא עושה זאת במסגרת חשיבות כתבי התנ"ך בתוך תיאור כרונולוגי של הצדק ההיסטורי⁴³⁸.

דברים אלה מעידים שבימין יש מקום להצדקה דתית לסיפוח השטחים, אך חשיבות התנ"ך קודם כל כראייה היסטורית ללאומיות יהודית. ב"ריבונות" מדגישים בצורה דומה שגם לפי הקוראן השטחים ניתנו ליהודים⁴³⁹, וטענה זו מספקת תימוכין גם בהצעתה של גליק⁴⁴⁰. חוטובלי ביארה למה הכוונה בקשר היסטורי: "אבל האמת ההיסטורית צריכה להיאמר. הרציפות ההתיישבותית במקומות כמו חברון. במקומות כמו נווה יעקב. בעיר העתיקה בירושלים. בצפת, בטבריה, הרציפות ההתיישבותית היא דבר ידוע לכל. מאות ואלפי שנים של רצף התיישבותי יהודי".⁴⁴¹ גם אליצור מסביר שבדברו על היסטוריה, מוסר וציונות הוא אינו מתכוון להיבטים דתיים:

"זה לא איזה רעיון משיחי שהומצא ב-67' בגוש אמונים. אילו לא הייתה התנועה הציונית מראשיתה חדורה בתחושת האחריות והשליחות ההיסטורית של חזרת העם היהודי לארץ ישראל, היא לא הייתה מוצאת בתוכה את הכוחות לייבש ביצות, להפריח שממות, להקים קיבוצים, להכריז על עצמאות, לקלוט מיליוני עולים ולנצח במלחמות."⁴⁴²

בעניין זה שוב סמוטריץ' ופייגלין יוצאים מן הכלל. בפתיח תוכניתו מציין סמוטריץ' שהוא מאמין שמדינת ישראל היא "ראשית צמיחת גאולתנו, התגשמות נבואות התורה וחזיונות הנביאים" ואף "בקשר החי שבין עם ישראל לארץ ישראל".⁴⁴³ אלא שאפילו כאן נדרש הכותב להבהיר שלא האמונה הדתית מנחה את הפתרון הימני, עד כדי הנגדה מפורשת בין הדת לבין הריאליזם האסטרטגי שעומד ביסוד תוכניתו.⁴⁴⁴ בהמשך מנסה סמוטריץ' לאחוז במקל בשתי קצותיו, אך חוזר שתוכניתו בנויה על מושגים שאינם דתיים בהכרח, דוגמת "רגש טבעי", "פטריוטיזם", "גאווה לאומית", "תחושת הצדק" והזכות לממשה "שמאפיינים חלקים הולכים וגדלים בחברה הישראלית".⁴⁴⁵

לעומת מאמץ זה להפריד בין אמונה למדיניות, פייגלין מציין שתוכניתו מכוונת ל"יהוד" ישראל.⁴⁴⁶ "ארץ ישראל היא ארצו של עם ישראל לבדו, מכח דבקותנו בה בכל הדורות, כעם וכיחידים, על יסוד החלטת בורא העולם, א-להי ישראל. שברצונו, נתנה לנו".⁴⁴⁷ הערות שוליים מבססות דברים אלה על רש"י ומתנערות מכל מקור בינלאומי לזכותו של העם היהודי, "כפי שמופיע בניסוח המצער של מגילת העצמאות". האזכור של ישות מטאפיזית, שקדושה ניכרת ביראה מפני כתיבת שמה, שמכוח החלטתה ורצונה נובעת זכות לאומית, לא מותרת ספק כי בניגוד למאמצים של סמוטריץ' להפריד בין הרציונל המדיני לאמונה הדתית, פייגלין משלבן במישרין ובגאווה.

פייגלין חריג בהבלטת הזכות הדתית. השוליות היחסית של הזכות הדתית ניכרת גם בהשוואתה למרכזיותם של טיעונים ביטחוניים. רבים מבכירי הליכוד שהתראיינו ל"ריבונות" ביטאו אותם בלשון מפורשת.⁴⁴⁸ ארנס מוצא שהבעיה המרכזית לפתרון זו היכולת להבטיח את ביטחון ישראל.⁴⁴⁹ אצל יעלון היפרדות מלאה מהפלסטינים משמעה צמצום יכולתה של ישראל להגן על עצמה מפני טרור.⁴⁵⁰ בראש תוכניתו מציין בנט שהקמת מדינה פלסטינית, כמו גם סיפוח מלא של תושבי השטחים, מסכנים את עתידה הביטחוני של ישראל.⁴⁵¹ גליק מציינת את הביטחון הלאומי כהצדקה מרכזית לשליטת ישראל בשטחים, אך חוזרת שוב ושוב לחשיבות הזכות ההיסטורית.⁴⁵²

"ההיסטוריה מוכיחה כי העם היהודי הוא העם הילידי בארץ ישראל. שכניה הערבים והמוסלמים של ישראל מסרבים לקבל את האמת הזו, אך לכך אין שום קשר לישראל או לפעולותיה, אלא לפתולוגיה הפנימית שלהם. והפתולוגיה הזו אינה פשוטה. מחלותיו הפנימיות של העולם הערבי הם הסיבות לאי היציבות, האלימות והקיצוניות השוטפים את החברה הערבית והופכים את המזרח התיכון למקום מסוכן".⁴⁵³

בעניין זה אין הבדל בינה לבין עמדתו של סמוטריץ', שגם כן רואה בתמיכת אומות העולם בקשר שבין העם היהודי וארץ ישראל הכרה בצדק היסטורי שראשיתו בתנ"ך. הוא מוסיף שהסיבה היחידה שלא ניתנה הארץ משני עברי הירדן לעם היהודי, היא כניעת אומות העולם לאלימות ערבית.⁴⁵⁴ הביקורת הניכרת בדברים אלה קושרת את שני עמודי התווך של תגובת-נגד וצדק ההיסטורי עם עמוד תווך שלישי, בו החלוקה בין "אומות העולם" לבין "העולם הערבי" מתפתחת לתיאור פערי תרבות עמוקים בין מדינות ערביות-מוסלמיות, הסובלות מקשיי משילות, לבין מדינות לאום מערביות ומפותחות, שמדינת ישראל נמנית עמן. נקודת מעבר טובה בין עמודי התווך היא התייחסות הימין למשפט הבינלאומי, שגם הוא נשען על שילוב צדק היסטורי עם תגובת-נגד ומציג ראיות גם לאופן שבו הימין רואה את פערי התרבות הקיימים בתוך המערכת הבינלאומית.

3.3 החוק הבינלאומי

הימין הישראלי מבקר בחריפות את פרשנות החוק הבינלאומי המזהה את שליטת ישראל בשטחים ככיבוש צבאי ולפיכך אוסרת בהם כל בנייה אזרחית ואת השוואת מעמדם על ידי סיפוח. בהיותה הפרשנות המקובלת בקהילה הבינלאומית, ביקורת זו גם כן מצריכה מהימין להישען על שילוב תגובת-נגד וצדק היסטורי.

לטענת הימין הישראלי, למדינת ישראל תביעה לגיטימית וסמכות מלאה על השטחים גם בראי החוק הבינלאומי. אלדד מתאר את מלחמת ששת הימים כמלחמת מגן ואת הגבולות שנוצרו כמחייבים לפי המשפט הבינלאומי.⁴⁵⁵ התימוכין אליהם חוזרים בימין הם אישור הצהרות בלפור על ידי ממשלת בריטניה ב-1918 וכתב המנדט מ-1922, אותו גליק ומציינת את התחייבויות חבר הלאומים וממשלת המנדט להקים "בית לאומי לעם היהודי בפלשתינה"⁴⁵⁶. ב"ריבונות", מומחים למשפט מציגים דרכים בהן החוק הבינלאומי מחשל את זכותו של העם היהודי על השטח. אליאב שוחטמן מניח אותו רצף עובדות להסיק ש"התרגום המעשי של ההכרה הזו בזכותו של העם היהודי על ארצו בא לידי ביטוי בכתב המנדט הבריטי על ארץ ישראל שבמסגרתו בריטניה התמנתה להיות המוציאה לפועל של התכנית להקמת בית לאומי לעם ישראל".⁴⁵⁷

ספק אם עובדות אלה יעוררו מחלוקת בקרב ציונים לרוחב הקשת הפוליטית, אך גליק מסיקה מהן שתי מסקנות פוליטיות המאפיינות רק את הימין. הראשונה, שלעם היהודי זכות עקרונית על כל שטח המנדט, משני עברי הירדן, ופיצול המנדט הוא לפיכך פשרה טריטוריאלית. השנייה, שבנוגע לשטחי מערב הירדן כתב המנדט הוא המסמך החוקי היחיד בו יש להתחשב לקביעת הריבונות, ולכן רק לבית הלאומי של העם היהודי זכות בשטחים אלה:

"בשנת 1922 העניק חבר הלאומים לבריטניה את השליטה במנדט בפלשתינה... כדי להקים בו בית לאומי לעם היהודי שיהפוך מאוחר יותר למדינה המשתרעת על כל שטחו. המנדט ניצב בשורש זכותה החוקית של ישראל לריבונות על שטחי יהודה ושומרון ומבהיר במפורש כי לישראל לבדה שמורה הריבונות החוקית על שטחים אלו".⁴⁵⁸

שוחטמן טוען שברגע שהגדה המזרחית הועברה לממלכה ההאשמית נקבעו סופית גבולות מדינת הלאום היהודית: "...חד משמעית אין שום בסיס לקביעת ריבונות של גורם כלשהו בתבל חוץ מהעם היהודי על ארץ ישראל המערבית. כך זה מבחינת המשפט הבינלאומי. מאז ועד היום לא השתנה שום דבר מבחינת המשפט הבינלאומי אלא להיפך".⁴⁵⁹ על מנת לבסס זאת מבחינה טכנית, גליק נעזרת במומחה נוסף למשפט, אבי בל, שאמר לה שריבונות ישראל נובעת מעיקרון uti possidetis juris. "כפי שמסביר זאת בל, 'לפי עיקרון זה במשפט הבינלאומי, כשישראל הכריזה על עצמאותה ב-15 במאי 1948 הגבולות המנהליים של המנדט הבריטי הפכו לגבולותיה החדשים של ישראל".⁴⁶⁰ ב"ריבונות" גם הוא מסיק שסיפוח הוא החלטה פוליטית פנימית של ישראל:

"...מבחינה משפטית כל הדרכים פתוחות. זו שאלה שרק ישראל עצמה צריכה להחליט בה מה היא רוצה לעשות. צריך לזכור שהעובדה שיש לנו שלטון צבאי שם לא נובעת מהחלטה משפטית אלא אך ורק מהחלטה מדינית שלא להתייחס ליהודה ושומרון כאל חלק ממדינת ישראל".⁴⁶¹

מכאן גליק מסיקה ש"לפי המשפט הבינלאומי ישראל היא הריבון החוקי ביהודה ושומרון".⁴⁶² עבורה זהו הבסיס למדיניות סיפוח-אזרח. מצד שני זה גם הבסיס ההיסטורי להניח שירדן היא פלסטין. כך או כך, שילוב הזכות ההיסטורית והפרשנות המשפטית מובילות למסקנה שניתן לבצע

את הסיפוח ללא מתן דין וחשבון בזירה הבינלאומית. בל מבהיר שזו החלטה עצמאית כיוון ש"שום מדינה זרה לא כפתה על ישראל לנהל באזור הזה שלטון צבאי על פי דיני התפיסה הלוחמתית".⁴⁶³ אותן ראיות בדיוק מוזכרות בדו"ח אדמונד לוי, שמהווה בסיס לפעולה מדינית במספר הצעות להתמודדות עם הסכסוך.⁴⁶⁴ ותכליתו לספק חוות דעת על מעמד השטחים מבחינת החוק הבינלאומי.⁴⁶⁵ חוטובלי אמרה עליו "הדו"ח הזה מייצר מהפכה תפיסתית באיך שאנחנו מתייחסים ליהודה ושומרון. הדו"ח הזה מפסיק את הכיבוש".⁴⁶⁶ כמופקדת על משרד החוץ, הקדישה מרץ רב לפיתוח תפיסת הימין לגבי דיני השטחים במשפט הבינלאומי: "...הגיע הזמן לנתן את השקר הגדול מכולם: שקר הכיבוש... מה אומר רעיון הכיבוש? שכבשת ממדינה ריבונית. לא הייתה מעולם מדינה פלסטינית! מדינה ירדנית ששלטה בשטחים עשתה זאת בניגוד לכללי המשפט הבינלאומי".⁴⁶⁷

דו"ח לוי מסונכרך עם עמדת הימין מבחינות נוספות: הוא מתייחס לארבע חוות דעת של ארגוני זכויות אדם המזוהים עם השמאל הישראלי כשיקוף עמדת ההנהגה הפלסטינית;⁴⁶⁸ העדיף על עמדתם את עמדת ארגון "רגבים" (בראשו עמד דאז בצלאל סמוטריץ')⁴⁶⁹; הוא מסתמך על חוות דעתם של משפטנים אנגלו-אמריקאים ידועי שם, ג'וליוס סטון (Stone) ויוג'ין רוסטאו (Rostow), שמופיעים גם בהצעות לפתרון הסכסוך שעולות בימין.² באותו נאום ציינה חוטובלי "אני רק רוצה לצטט משפטן מכובד, פרופ' יוג'ין רסטו [הכוונה לרוסטאו]... הוא אומר 'הזכות היהודית להתיישב בשטחי יהודה ושומרון זהה בכל מובן לזכות האוכלוסייה המקומית להתגורר שם'. כלומר ברור לחלוטין שאין כאן טענת כיבוש. זאת פיקציה. זה שקר..."⁴⁷⁰

תגובת הנגד של הימין הישראלי לפרשנות הדומיננטית לחוק הבינלאומי היא ליצור פרשנות חלופית, מגובה בטיעונים משפטיים, לפיהם הקמת התנחלויות וסיפוח השטחים הן פעולות חוקיות. הצדקה זו של פתרון המדינה האחת מתוך החוק הבינלאומי מראה שמבחינת הימין הישראלי הבעיה איננה החוק אלא הפרשנות שהוא קיבל בקהילה הבינלאומית.

בנוגע למעמד האזרחי של הפלסטינים, יחסו של הימין הישראלי לחוק הבינלאומי מציג אותן מגמות שנמצאו בעת סקירת ההצעות הקונקרטיות לפתרון הסכסוך. נקודת המוצא היא הצורך של מדינת ישראל לדאוג לזכויות תושבי השטחים. דו"ח לוי מזכיר חובה זו ונשען על כתב המנדט לציין שמדובר בזכויות אזרח פרטיות ולא בזכויות לאומיות⁴⁷¹, וזו גם עמדתו של בל⁴⁷². אלא שכזכור, המגמה להרחיב את זכויות האזרח של תושבי השטחים בישראל עושה זאת תוך הימנעות ממתן אזרחות אוטומטית. לשם כך, מומחים לפוליטיקה השוואתית ולמשפט בינלאומי משווים ב"ריבונות" את המצב לסיטואציות אחרות בהן מתקיים אי-שוויון אזרחי, באופן שיוצר סטטוס קוו שעדיף לכל הצדדים המעורבים. יוג'ין קנטרוביץ' מתייחס לפורטו ריקו⁴⁷³, אפרים ענבר למדינות עולם שלישי⁴⁷⁴. גם פייגלין מתייחס לפורטו ריקו ובכלל לכל הטריטוריות האמריקאיות בהן חלים חוקי אזרחות שונים.⁴⁷⁵ הדבר נועד להראות שגם במנהיגות מדינות המערב אין שוויון אזרחי מלא. טענה מסייעת היא שמדובר בפגיעה מידתית בהשוואה למקומות אחרים בעולם. בל משווה הקמת התנחלויות לפעולות שביצעו מדינות שונות כדי לטעון שישראל אינה מפרה את אמנת ז'נבה הרביעית⁴⁷⁶. חוטובלי ציינה בהתאם: "אמנה זו, אתם יודעים למה היא התכוונה כשהיא כתבה את הדברים לגבי גירוש אוכלוסייה? היא דיברה על מחנות ריכוז שהוקמו באירופה, במלחמת העולם השנייה, לזה היא התכוונה... אלה דברים שבאמת אין להם תחולה מבחינת המשפט הבינלאומי".⁴⁷⁷ כחלק מהתניית מתן זכויות האזרח, גליק מציבה סטנדרט של מוסר יחסי, לפיו בהשוואה למצב

² השוו למשל לוי, שפירא ובייקר, דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון, 7; גליק, סיפוח עכשיו, 212.

במדינות ערב, גם תחת כיבוש צבאי לפלסטינים יש יותר זכויות⁴⁷⁸. סרגל יחסי בוטה אף יותר, שעושה שימוש במצב מלחמה להצדיק את הצעת פתרון הסכסוך, מתוארת בהצעתו של סמוטריץ': "הניסיון מלמד, אגב, שכשדמוקרטיות מערביות נדרשו להתמודד עם אתגרים ביטחוניים פשוטים בהרבה הם השאירו את ערכי הדמוקרטיה הרחק מאחור. כך נהגה ארה"ב בעיראק ובאפגניסטן... וכך נוהגות גם היום מדינות המערב בהתמודדות עם טרור בשטחן... והעובדה שההסדרים שיעוצבו לאחר שלב ההכרעה לא יהיו מושלמים ברכיב הדמוקרטי שלהם אינה אמורה לגרוע מכך".⁴⁷⁹

הצבת מדינת ישראל יחד עם דמוקרטיות מערביות מחד, תוך תיאור מצב מלחמה שמאפשר הצנעת המחויבות הדמוקרטית מאידך, שוב מראה שהשאיפה של הימין הישראלי היא לשמור על הגדרתה של ישראל כדמוקרטיה מערבית גם לאחר סיפוח השטחים, אך מקיימת מתח בין המגמות האזרחיות המוצעות להתמודדות עם ההיררכיה האזרחית שתתקבע שם. מתח זה ניכר גם בהשוואת שני עמודי התווך הנוספים לתפיסת המציאות של הימין הישראלי. בימין הישראלי משייכים את מדינת ישראל לתרבות הפוליטית שנולדה במערב, הנתפסת כעליונה לעומת התרבות הפוליטית במזרח התיכון. מצד שני, ביקורת רבה מובעת כלפי היחס שישראל מקבלת ממדינות המערב, ולאור תפיסת המערכת העולמית כמושתתת תחרות על עוצמה למימוש אינטרסים לאומיים, גם פעולות אגרסיביות נתפסות כלגיטימיות להשגת יעדים.

3.4 פערי תרבות

"ישראל היא קדמה ודמוקרטיה וחופש. הציונות היא מפעל של בנייה ונטיעה ויצירה והגנה והגנות. הפלשתינים סובלים בגלל הטרור שהם עצמם מחוללים, ושמטרתו היא להכחיד את ישראל. כוחו המתעצם של האסלאם הקיצוני מסכן את העולם כולו..."⁴⁸⁰. דברים אלה של אליצור מציגים את מדינת ישראל כמדינת לאום מערבית, המתאחדת בתרבותה הפוליטית בתוך התרבות הפוליטית המושלת במזרח התיכון, באופן המעיד על עליונות מוסרית. ביטויים של פערי תרבות מקבלים מקום בולט בתפיסת הימין הישראלי של הסכסוך ומהותיים להבנת ההצעות להתמודד עימו.

3.4.1 מדינת-לאום דמוקרטית

לצד הקריאה לשמור ולהגן על מדינת ישראל כמדינת הלאום הלגיטימית של עם בעל זכות היסטורית להגדרה עצמית בכל שטחי המנדט על פלשתינה, הימין הישראלי דווקא תוקף את מודל מדינת הלאום במדינות ערב. בריאיון עמו, בנט מביע זאת במפורש:

"אנחנו נכנסים לעידן חדש שבו צריך לקדש פחות את מדינת הלאום במונח המערבי. בהרבה מקומות זה לא מתאים. בעולם המוסלמי-ערבי זה לא מודל מצליח. הניסיון המערבי בן מאה השנים לכפיית מדינות לאום קורס. אז במקום היחיד במזרח התיכון שבו העסק עובד לא רע, בישראל, דווקא פה נדפוק הכול!"⁴⁸¹.

בדומה לכך, יעלון מוצא בהכרה פלסטינית במדינת ישראל כמדינת לאום תנאי מוקדם לכל התקדמות לפתרון הסכסוך במזרח התיכון⁴⁸² ובו בעת טוען שאין ליישם את המודל על מדינות ערביות במזרח התיכון:

*"The reality is that the region's chronic instability was caused by the mistakes made by colonial powers a century ago in forcing a Western-inspired nation-state model on a local patchwork of competing religious, ethnic, and tribal loyalties".*⁴⁸³

דברים כמעט זהים ציין סמוטריץ' כשקשר את "קריסתן של כמה וכמה מדינות ערביות" לכך ש"המודל המדינתי" אינו בר-קיימא עבור אוכלוסיות ערביות⁴⁸⁴:

"את הכישלון של רעיון 'מדינת הלאום' במרחב הערבי – רעיון שהובא מאירופה על ידי המעצמות הקולוניאליות – אנו רואים מול עינינו; לדעת רבים כישלון זה הוא תוצאת ההתעלמות מהמבנה השבטי של החברה הערבית. המדינות הערביות שמשגשגות הן נסיכויות המפרץ, הבנויות בהתאם למבנה שבטי מסורתי"⁴⁸⁵.

ב"ריבונות", ענבר כורך יחדיו את מצבן של מדינות הלאום הערביות עם היעדרה של זהות לאומית במקרה הפלסטיני, ומבקר גם את העולם המערבי על כך שאינו מבחין בפערי התרבות הללו:

"הרעיון הפאן ערבי מכרסם במבנה המדינתי כי הוא טוען שהעולם הערבי צריך להיות מורכב מיחידה פוליטית אחת... זו תרבות פוליטית שאינה בשלה להקמת מדינה... העולם המערבי בחלקו מנסה לעזור לפלשתינאים לבנות אומה ומדינה, אבל בניית מדינה יכולה להיות במקום שיש בו זהות כמו מצרים וגרמניה. הדבר לא יתכן במקום שאין בו זהות כמו שאנחנו רואים בסוריה. כך גם אצל מה שקרוי פלשתינאים יש כמה זהויות... אם רוצים לעשות ניסוי פלשתיני בבקשה, אבל לא על חשבוננו. למה אנחנו צריכים לסבול ישות כמו חמאס עד שהם ילמדו שחמאס זו ישות גרועה עבורם? בינתיים הם לא לומדים"⁴⁸⁶.

עמדות אלה משתלבות עם תפיסת הצדק של הימין, הרואה את העם היהודי לא רק כיחיד בעל הזכות ההיסטורית והמשפטית הלגיטימית על השטחים, אלא גם כקבוצה היחידה שהקימה באזור מדינה דמוקרטית, מוסרית ומשגשגת. במובן זה הימין הישראלי אתנוצנטרי במפורש, ומתגאה בתשתית החומרית ובתרבות השלטונית שהביא העם היהודי מאמריקה ואירופה.

סמוטריץ' מציין את רשמיו של הסופר האמריקאי מארק טוויין (Twain) כראייה לשגשוג החומרי שהביא העם היהודי לאזור⁴⁸⁷. אחרים מתמקדים בקדמה הפוליטית. במצע "הימין החדש" מציין בנט "נפעל לשיפור מעמדה הבינלאומי של ישראל. לא על-ידי ויתורים והתפרסות אלא על ידי הדגשת עובדת היסוד: מדינת ישראל היא אי של דמוקרטיה ושל חופש בתוך אוקיינוס של משטרים ערביים טוטליטריים"⁴⁸⁸. לפי גליק, "פלסטינים רוחשים הערצה לדמוקרטיה הישראלית", ולכן "מידת ההתנגדות של החברה הפלסטינית להחלטה ישראלית ליישם את תכנית ההכלה ביהודה ושומרון תהיה קטנה מהצפוי"⁴⁸⁹. ארנס מציג את היתרונות שעומדים לפני הערבים בישראל: "יש להם הזדמנות לחיות בחברה דמוקרטית, במדינת חוק, לנצל את ההזדמנויות שמדינה מודרנית מציעה לאזרחיה וליהנות מהנורמות של חברה מערבית, כולל שוויון בין המינים..."⁴⁹⁰.

תפיסתה של ישראל כמדינה מערבית מפותחת מחייבת אותה לעמוד במסורת הפוליטית שהתקבלה במדינות אלה. הדבר מסביר מדוע על אף האיבה העמוקה של הימין כלפי כל מה שפלסטיני, אחת המגמות המרכזיות היא להרחיב את זכויות תושבי השטחים בישראל, בין אם על ידי מתן תושבות-קבע או כחלק מתהליך התאזרחות. למרות שהשאיפה לשמור על המסורת הדמוקרטית היא הנחת יסוד המובילה רבים להתייחס לבעיית זכויות האזרח של תושב השטחים, חשוב להזכיר שגם אלו המאופיינים במגמה זו אינם ששים לפרט את חובותיה של ישראל בעניין. הצבת דרך לאזרחות, המופיעה כמעט בכל ההצעות, מהווה פשרה שבאמצעותה ישראל שומרת על אופייה הנוכחי, מתוך חשיבות לזיקה שיש בין ישראל למסורת הפוליטית המערבית.

כיוון שהדמוקרטיה נתפסת כשיטת משטר נכונה והתרבות הפוליטית המערבית עדיפה על תרבויות אחרות, הנטייה בימין היא להדגיש את זכויות הפרט הפוליטיות כאמת המידה המרכזית לקיומו של משטר דמוקרטי. ארנס הוא היחיד המציין את חשיבות השפה הערבית בישראל, אך

בהתייחסו לסיפוח גם הוא לא נוקט גישה רב-תרבותית, אלא מכוון להטמעת הציבור הערבי⁴⁹¹. חוטובלי מבהירה שתוכניתה אמנם מכוונת לחזון של חיים משותפים, אך אין בכוונתה לקדם רב-תרבותיות, אלא דומיננטיות מערבית ושליטה בקליטת האוכלוסייה הערבית⁴⁹². אליצור מציין שהוא מעוניין לקלוט את האוכלוסייה החדשה ואף מוכן להשקיע מאמץ ותקציב, אך מיד מוסיף שהוא צופה אלימות רבה ולכן יש להציף את הרחובות בשוטרים שיגנו על האזרח הערבי⁴⁹³. הזיהוי של ישראל כדמוקרטיה מפותחת נעשה אפוא מתוך תפיסה מפורשת של עליונות תרבותית בהשוואה לתרבות הפוליטית בעולם הערבי-מוסלמי. לכן באף הצעה אין שימוש בטרמינולוגיה של זכויות קבוצתיות או שוויון זכויות חברתיות כבסיס דמוקרטי שחובתה של ישראל לקדם.

3.4.2 נכשלות ערבית-מוסלמית

ארנס מתאר מאבק בין-תרבותי, המתחולל לטענתו בתוך הקהילות הערביות, ובו ישראל מייצגת את הקדמה לעומת המסורת הערבית:

*"זהותו של מי שיגבר במאבק הזה תקבע האם ערביי ישראל יצטרפו לעולם המודרני או יידחקו אל אורח החיים הימנינימי, שעדיין נוהג בחלק גדול מהעולם הערבי; אם הם ייהפכו לנושאי לפיד הדמוקרטיה בעולם הערבי, או שמא יוכיחו שהערבים עדיין אינם מוכנים לחיים במאה ה-21".*⁴⁹⁴

עליונותו המוסרית של המערב הדמוקרטי לעומת העולם הערבי הנכשל מחזקת את רציונל השליטה בשטחים ומעודדת פעולות חד-צדדיות. לכן לדעת ארנס אילולא מדינת ישראל, האוכלוסייה החיה בשטחים הייתה מדרדרת את האזור לאנרכיה:

*"הסיבה לכך שהמצב ביהודה ושומרון לא הידרדר לתהומות שאליהן הגיעו עיראק וסוריה היא שהאוכלוסייה שם חיה ליד ישראל ורואה מדי יום את היתרונות שבמשטר דמוקרטי הדואג לרווחת אזרחיו. נוכחות צה"ל ושיתוף הפעולה בינו לבין מנגנוני הביטחון של הרשות הם שמונעים את הידרדרותה של החברה הפלסטינית לאנרכיה מוחלטת".*⁴⁹⁵

טענה דומה הביע סמוטריץ', כי בעולם הערבי ניצחון מוביל לחיסול היריב ולכן רק הקמת מדינת ישראל לאחר מלחמת השחרור מנעה תוהו ובוהו אכזרי⁴⁹⁶. מבחינת חוטובלי *"הזכות לחיים כבר לא קיימת מזמן ברוב מדינות ערב"*⁴⁹⁷. מספר כותבים ציינו ב"ריבונות" שמדינת ישראל מוכרחה להמשיך ולהחזיק בשטחים ללא הגבלה, כיוון שמדינות הלאום הערביות עומדות ליפול לידיהם של שחקנים קיצוניים.⁴⁹⁸ הכותב האמריקאי דיוויד גולדמן (Goldman), מציג זאת כחלק מתיאוריה על ה"שבריות התרבותית" של העולם הערבי, שתוביל לקריסת מדינות הלאום ולפיכך מחייבת המשך שליטת ישראל על כלל השטחים.⁴⁹⁹

גם בהדגשת פערי התרבות ההתמקדות אינה רק בגורם הלשוני-תרבותי וכוללת גם תגובת נגד מפורשת כלפי הממד הדתי, עד כדי תפיסת הפלסטיניות ככלי מוסלמי במלחמת דת⁵⁰⁰. אלדד: *"ההכרה כי הסכסוך אינו סכסוך טריטוריאלי אלא מלחמת דת נגד זכותם של היהודים לקיים מדינה יהודית בארץ ישראל טרם חלחלה בתודעה הבינלאומית הרחבה... לא הבעיה הפלשתינאית מניעה את אויבי ישראל אלא קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית בארץ ישראל"*.⁵⁰¹ גם גליק מתייחסת לדומיננטיות של רעיונות איסלאמיסטיים. על רקע זה היא מבקרת את ממשל בוש הבן, כמי שנכשל להבין שערבים-מוסלמים לא מעוניינים בדמוקרטיה ליברלית⁵⁰². ב"ריבונות", מזרחנים ואנשי תיאולוגיה מציגים פערי תרבות דומים על רקע היסטורי, כאשר העולם המוסלמי נתפס כנשרך מאחור ולא מאפשר להגיע להסכמות. לפי רפי ישראלי:

"בעולם האסלמי מעולם לא הייתה הפנמה של מושגי המשפט הרומי שהונחל למערב וגם לנו. אצלם כאשר אומרים שעושים שלום לא מדובר במהלך חוזי אלא בחובה החלה רק על האויב בעוד המוסלמי יכול להפר אותו כשהדבר נוח לו"⁵⁰³.

גיאת בכור מבקר באופן דומה את תרבות כיבוד ההסכמים בעולם המוסלמי ואף מסיק מכך את מסקנתו של הימין הישראלי, לפיה לא ניתן להגיע להסכמות עם המנהיגות הפלסטינית:

"הפלשתינים היום הם סלאפים ולא רוצים לא את הפתח ולא את חמאס, הם סלאפים. הם רוצים לחיות במאה ה-21 חיים כמו של המאה ה-7, הם לא מוכנים לשום פרגמטיות ופשרה אלא חליפות איסלאמית שתשלוט במזרח התיכון כולו בשלב ראשון ובהמשך בעולם כולו."⁵⁰⁴

בריאיון מוזכר הקשר בינו לבין עמדותיו של יעלון, שאמנם מצטט את בכור כדוגמה לתגובת נגד ראווה כלפי הגישה המעודדת שינוי של המציאות בשטח דרך חתימת הצדדים על מסמכי הסכמות⁵⁰⁵. נקודה זו קושרת בין עמודי התווך של פערי התרבות עם תגובת הנגד של הימין, המכוונת להעדיף תגובה למצוי על פני תכנון מוקדם ומפורט של הרצוי.

כשהימין הישראלי מביט בעולם המוסלמי, הוא רואה בעיקר את הגישה הרדיקלית להבנת הפוליטיקה של האסלאם. אולם זו אחת הנקודות היחידות בה נמצא הבדל ברור בין דתיים וחילונים בימין. ימנים חילונים מזהים בממד הדתי מקור לסכסוך עם הפלסטינים, וחלקם אף מציינים שזו מלחמת דת ממש. ימנים דתיים מצטרפים לביקורת על הקשר בין אסלאם וטרור⁵⁰⁶. אך אצל בנט למשל הביקורת על מדינות הלאום ב"עולם המוסלמי-ערבי" היא האזכור היחיד לגורם הדתי. גם סמוטריץ' מזכיר את הגורם הדתי רק פעם אחת, בהקשר לעולם הערבי⁵⁰⁷, בעוד חוטובלי נמנעת כליל מאזכורו. ייתכן ודווקא השאיפה להפריד בין האמונה הדתית להצעות מדיניות קונקרטיות מביאה אנשי ימין דתיים להתמקד בביקורת על העולם הערבי.

תפיסת פערי התרבות מסבירה גם את היחס הצונן לשכנותיה של ישראל ולהסכמי השלום איתן. אליצור מבקר את מוסריות המשטרים השכנים ולטענתו הסכמי השלום מתקיימים בניגוד לרצון עמיקה, ולכן מדובר בנכס אסטרטגי שערכו תלוי בצמרת הפוליטית של המשטרים⁵⁰⁸. פרק שלם בספרה של גליק מתאר את ירדן ומצרים כמדינות אנטישמיות⁵⁰⁹ והסיבה המרכזית שהן לא יפתחו במלחמה בתגובה לסיפוח היא בגלל בעיות פנימיות ואף תלות בישראל⁵¹⁰.

3.4.3 חזית המערב

מדינת ישראל והעם היהודי נתפסים לא רק כחלק מהמערב, אלא כגורם מערבי שנמצא בחזית התפר עם תרבות שאיננה מערבית, ולכן מיטיב להבין את פערי התרבות הפוליטיים. לפי בנט "מדינת ישראל היא המוצב הקדמי של העולם המערבי אל מול הנחשול הג'יהאדיסטי"⁵¹¹. למרות הביקורת שלו כלפי אירופה, אלדד מתנחם בעליית כוחות ימין המביעים פחד מהמיעוט המוסלמי במדינתם. "יותר ויותר אירופאים רואים היום בישראל מוצב קדמי של תרבות המערב נגד ניסיון ההשתלטות הג'יהאדיסטי על המערב. המדינאי ההולנדי חירט וילדרס, העומד בראש 'מפלגת החופש' – הוא הנציג הבולט ביותר של תפיסה זו..."⁵¹². לפייגלין ביקורת וכעס כלפי המערב כמעט בכל תחום⁵¹³, אולם גם הוא דואג להזכיר שמבחינתו כל התרבות המערבית התפתחה מתוך העם היהודי⁵¹⁴ והמערב רואה בישראל את חזית החיכוך עם הטרור המוסלמי⁵¹⁴. במאמרו "התנגשות

⁵⁰³ לביקורת על מערכת הרווחה במערב ראו, פייגלין, להיות יהודי חופשי, 75. למערכת החינוך ראו עמ' 124. לביקורת על מדיניות החוץ עמ' 235. למדיניות המשפטית עמ' 281.

ציוויליזציות?" מעלה ארנס את ההבדלים בין המערב לבין העולם הערבי וטוען שגם גורמים באסלאם הרדיקלי עצמו רואים את ישראל כחלק מהמערב.⁵¹⁵

נקודה זו ממחישה שהביקורת כלפי מדינות העולם אינה ניסיון התבדלות אלא ניסיון שכנוע פוליטי. על רקע זה גליק תקפה את ממשל אובמה, שלא זיהה את הדמיון בין ישראל לאמריקה העומדות יחד מול האסלאם הרדיקלי.⁵¹⁶ לצד ביקורת על המדיניות האמריקאית, רבים מזהים במעצמת המערב כוחות פוליטיים שיקדמו מדינה אחת. לפי אלדד, עצם התמיכה האמריקאית בשתי מדינות נעשתה אגב הצבת תנאים שמראש הפכו אותה לבלתי מעשית.⁵¹⁷ גם בתקופת ממשל אובמה אליצור מתנחם שבארה"ב ואירופה יש כוח מנוגד שהשקפתו המוסרית תואמת את הימין הפוליטי בישראל.⁵¹⁸ ארנס מוצא שהסיבה שארה"ב נטתה להזדהות עם מדינת ישראל כשתיווכה בינה לבין הפלסטינים היא הדמיון התרבותי בין המדינות, המעלה על נס את ערכי המערב:

*"ארצות הברית... היא מנהיגת המדינות הדמוקרטיות בעולם ואינה יכולה לנקוט עמדה נייטרלית בבואה לתווך בין ישראל הדמוקרטית לפלסטינים, בין שהם מיוצגים על ידי הנהגה אוטוקרטית, המפארת פעולות טרור, ובין על ידי פונדמנטליסטים איסלאמיים, המבצעים פעולות טרור..."*⁵¹⁹

הימין רואה בישראל מדינת-לאום ודמוקרטיה מערבית מפותחת ואף מוצא בכך דוגמה לעליונות התרבותית של העם היהודי על פני העולם המוסלמי-ערבי. אף על פי שהתמיכה בדמוקרטיה נעשית מתוך תפיסה פרוצדוראלית ומצומצמת, ולא מתוך הכרה באוניברסליות של זכויות האזרח או בערך אינהרנטי של שוויון זכויות, הדבר מסביר את המגמה להרחיב את זכויות תושבי השטחים מתוך מחויבות למסורת התרבות הפוליטית של ישראל. בניגוד למסורת המערבית, התרבות הערבית-מוסלמית לא מתאימה למודל זה ולכן גם לא מתפתחת בו מערכת דמוקרטית. לתרבות זו תפיסה שונה של מלחמה ושלום, סכסוכים פוליטיים, הסכמות ומשא ומתן. מתוך נימה של "התנגשות ציוויליזציות", הימין הישראלי תופס את העולם הערבי והמוסלמי לא רק כשונה באופן מהותי מהעולם המערבי, אלא גם באופן שמחייב חיכוך ועימות מתמיד בין התרבויות.

3.5 ניציות

העמידה במאבק נגד ניסיון שנתפס כערעור על עצם קיומה של מדינת ישראל, המבוסס על מפגש בין תרבותיות סותרות באזור גיאוגרפי פוליטי בו חיכוכים מאופיינים באלימות, מביאה לפיתוח מדיניות חוץ וביטחון אגרסיבית, פתוחה לשימוש בכלים צבאיים לקידום אסטרטגיה ביחסים בינלאומיים, שתיקרא להלן "ניציות". במסגרת מאבק הישרדותי ושאיפה לקדם את האינטרס הישראלי כפי שהוא מובן בימין, אנשי ימין לא נרתעים לנקוט עמדות תוקפניות כלפי שחקנים פוליטיים, גם כאלה הנחשבים בעלי ברית. עמוד תווך זה מספק רציונל לפעולות חד-צדדיות ולמגמת העימות כלפי תושבי השטחים ומדינות שכנות וגם חיוני בפני עצמו להיכרות עם המערכת העולמית מתוך העיניים של הימין הישראלי ומציג ראיות נוספות לתפיסת האדם והעולם שלו.

3.5.1 האינטרס הלאומי

פוליטיקאים בכירים מהליכוד שהתראיינו ל"ריבונות" הדגישו את מושג האינטרס כבעל חשיבות עליונה למימוש מדיניות חוץ וביטחון.⁵²⁰ תכלית תוכניתו המדינית של בנט היא "להציג פתרון שפני שמשרת את האינטרסים של מדינת ישראל".⁵²¹ הוא מציין שבדור האחרון תשומת הלב שהוקדשה למו"מ מדיני הסיטה את ישראל מהגדלת עוצמתה. על מנת לפתח יחסי שותפות עם אומות אחרות "לא פיסות נייר יעגנו ויחזקו את מעמדה הבינלאומי של ישראל אלא כוחה הכלכלי, הטכנולוגי,

האקדמי והרעיוני, עצמאותה הריבונית ועוצמתה הצבאית.⁵²² גליק מציעה לארה"ב לחזק את בריתה עם ישראל משום שהדבר יביא לחיזוק מעמדה באזור.⁵²³ גם לדעת ארנס "מדובר ביחסים שמושגות על מערכת אינטרסים של שתי המדינות", אך הוא מבהיר ש"הקשר בין שתי המדינות מועיל לשתי המדינות. אף מדינה לא תפגע ביחסים שהיא חושבת שמביאים לה תועלת".⁵²⁴

המערכת העולמית נתפסת אפוא כזירה בה מדינות מפתחות בריתות על בסיס אסטרטגי ועל בסיס אינטרסים משותפים. ההיבט הניצי ניכר מהמחשבה שמדינות החותרות למימוש אגרסיבי של אינטרסים זוכות להערכה ולכבוד, לעומת מדינות המביעות נכונות להתפשר, הנתפסות כחלשות וקורסות תחת לחץ שחקנים אחרים. אלדד קשר זאת לפתרון שתי המדינות: "פתרון המבוסס על ויתורה של ישראל על האינטרסים המבטיחים את קיומה – נראה למדינות אירופה ולא"מ כפתרון הקל ביותר להשגה – לחץ פוליטי מופעל תמיד על מי שהתנגדותו חלשה יותר..."⁵²⁵ נימה דומה ניכרת בדברי בנט כי "דווקא הגישה הדוגלת בנסיגה ומסירת שטח היא שהובילה להתדרדרות במעמדה של ישראל... העולם בז לחלשים ולוותרנים ומכבד את בעלי הכבוד העצמי".⁵²⁶ אצל גליק, כאשר אירופה וויתרה על הצדק לטובת רעיונות שמקורם באומה הערבית, הדבר פעל לרעתה.⁵²⁷ המסקנה היא שרק כאשר מדינות לא חוששות להפעיל כוח, הן זוכות לתוצאות חיוביות מבחינתן.⁵²⁸

3.5.2 מוסדות בינלאומיים ודיפלומטיה

לצד ההכרה של ישראל יש בעלות ברית המכבדות את עוצמתה ומיקומה האסטרטגי במזרח התיכון, תפיסת המציאות בימין הישראלי היא שמדינת הלאום נשארת לדאוג לעצמה. הדבר מובע על ידי ביקורת כלפי מעורבות של מוסדות בינלאומיים בסכסוכים לאומיים. ב"ריבוניות", דני דנון קושר זאת גם לביקורת על מדיניות החוץ האמריקאית, וטוען כי "מי שנשאר כאן להתמודד עם המציאות, לטוב ולרע, אלו אנחנו".⁵²⁹ הדגש המוסב ל"מציאות" שב ומקרקע את המחשבה שניתן לשנות את אופייה של המערכת העולמית או את טיב היחסים במזרח התיכון.

כיוון שמראש הציפיות מהעולם אינן גבוהות, לעתים קרובות ישראל נתפסת כמצויה בעמדה מתגוננת. כך, למשל, מציג בנט את תגובת העולם לנסיגה מעזה: "הרי עשינו שם את כל מה שהעולם רצה מאיתנו - יצאנו לקווי 67', גירשנו יהודים ומסרנו את השטח לאבו מאזן, ומה קיבלנו? עולם שממשיך לצייר אותנו כפאשיסטים ורוצחים".⁵³⁰ גישה זו מהווה המשך לתחושה כי בעולם מתקיים איפה ואיפה, שלעיתים מוסבר דרך ההיסטוריה של שנאת יהודים, כולל תיאור סטריאוטיפים המסייעים לאנשי ימין להסביר את הביקורת הצפויה כלפי ישראל בעולם. אלקין: "...אותנו לא מודדים במידות הגיוניות. ההתייחסות של העולם אל מדינת ישראל היא כאל יהודי אחד גדול. כל היחס של הגויים אל היהודי במשך כל הדורות מופנה כיום למדינת ישראל. משום כך אנטי ישראליות היא צורה חדשה של אנטישמיות... אמנם הרש"פ, ישראל ואפילו עזה הם כיום המקומות היציבים ביותר במזרח התיכון, ובכל זאת בעולם משוכנעים שהסכסוך הישראלי פלשתיני הוא מקור כל הצרות בעולם".⁵³¹

התחושה שמדינת ישראל עומדת מול כל העולם מביאה להתנגדות לא רק כלפי מעורבות בינלאומית. עצם השאיפה לפיוס ולשלום במזרח התיכון נראית כאידאליזם לא מציאותי ולפיכך מסוכן. לכן יעלון נמנע מהצבת השלום כמטרה מדינית ומציין שגם לשם השגת יציבות וביטחון יש קודם לחתור לשמירה על הסדר ועוד קודם לערוך שינוי בתודעה בישראל ובמערב, לגבי הסכסוך והדרך להתמודד עימו.⁵³² כחלק מהנמכת הציפיות הוא חוזר ומבקש את הגישה המכוונת למו"מ, ובכלל את הגישה הרווחת ביחסים הבינלאומיים, כנאיבית ומבוססת על "משאלות לב" (Wishful thinking), להבדיל מעובדות במציאות.⁵³³ ביקורת זו מופנית במיוחד כלפי העמדת משאבים

למאמצים דיפלומטיים ביחסים הבינלאומיים. יעלון מציין במפורש שהוא רואה בתהליך מדיני דיפלומטי אסטרטגיה כושלת, בלתי מעשית, שגם נגועה באופטימיות שאיננה במקומה.⁵³⁴ חוטובלי מזהירה מפני "...הדרך אל הבית הלבן ואל המדשאות של כל מיני אזורי resorts כאלה יפים בארה"ב שבהם חותמים הסכמי שלום..."⁵³⁵. גם אליצור מביע זלזול במו"מ הדיפלומטי⁵³⁶. בקרב הצעות ניהול הסכסוך של יעלון ובנט ישנו דמיון סגנוני בביקורת המובעת כלפי מדיניות חוץ המכוונת להשגת הסדר מדיני. בנט מכנה אותה "בילוי ריק" ומאפינה כמפגש קוקטיילים לעומת "שיפור ממשי בשטח" אצל "האנשים האמיתיים"⁵³⁷. יעלון מכנה אותה "אולימפוס דיפלומטי" שכל תרומתה בייצור כותרות וצילומים לפוליטיקאים⁵³⁸ ולטענתו ככל שנקף הזמן "הפער בין היומרות מרוממות הרוח של הדיפלומטיה לריאליה העגומה הלך וגדל, הלך והתרחב, עד שנעשה אבסורדי ממש".⁵³⁹

הספקנות לגבי קידום הסכמים במזרח התיכון בעזרת מאמצים דיפלומטיים נובעת מתפיסתם כמנותקים מהמציאות. הנחת היסוד המוטעית הראשונה שיעלון מסמן לגבי המערכת העולמית היא תפיסת הדיפלומטיה והסכמים בינלאומיים ככלים מרכזיים ליצירת יציבות.⁵⁴⁰ הניגוד שבין תוכנית מוקדמת סדורה לעומת המצב במציאות מובע גם אצל גליק⁵⁴¹ הקוראת לממשלות ישראל וארה"ב לחדול מ"רדיפה אחר חלומות באספמיה על פתרונות מושלמים" ולאמץ "גישה מציאותית, על כל ההזדמנויות והאיומים שהיא טומנת".⁵⁴² לטענתה החל ממקורות היחסים בין התרבויות בתקופת המנדט, מדיניות של פיוס מצד המערב אינה יכולה להועיל, כיוון שמדובר על "אימוץ של עמדה המבוססת לא על עובדות כי אם על תקוות"⁵⁴³. גם לדעת סמוטריץ' "אי אפשר לדחוק איומים ביטחוניים ודמוגרפיים אל מאחורי גדרות וקווים וירטואליים ששורטטו באופן מלאכותי"⁵⁴⁴. הוא אף מביע זלזול כלפי עירוב עקרונות מוסר ביחסי חוץ וביטחון⁵⁴⁵. את הממד הכוחני שבתוכניתו הוא מצדיק בזכות הצד החזק להשתמש בכוח וקושר זאת לביקורת על הדרך ההפוכה, הנדמית מוסרית בהיותה הדדית אך דווקא מביאה להגברת האלימות⁵⁴⁶.

3.5.4 כוח צבאי ככלי מדיניות

המערכה בה מצויה מדינת ישראל מאופיינת על ידי הימין כמאבק קיומי, בו היא שורדת ומשגשגת בזכות עוצמתה ומעמדה האסטרטגי באזור. המערכת העולמית מתגמלת מדינות החותרות למימוש אינטרסים לאומיים ודוחה מדיניות פשרנית. העמדת היציבות הביטחונית כמטרה וביקורת כלפי קידומה בעזרים בינלאומיים ודיפלומטיים מחדדת את חשיבות בניין הכוח הצבאי ויכולותיו המבצעיות ככלי במדיניות החוץ והביטחון של הימין הישראלי.

בריאיון עמו, פייגלין מציין שהדרך להשגת מעמד בעולם היא באמצעות שילוב היאחזות בצדק הלאומי והפעלת כוח צבאי⁵⁴⁷. גליק מציינת שהאנתיפאדה הראשונה נפתחה כיוון שישאל נקטה יד רכה⁵⁴⁸. בהתייחס להבדלים במערכה בין מדינות לארגוני טרור, חוטובלי מייחסת חשיבות ליצירת "מאזן אימה"⁵⁴⁹. לפי יעלון, הסיבה היחידה לתקופות רגיעה בעוטף עזה היא צעדי ענישה והרתעה שנוקט צה"ל נגד חמאס⁵⁵⁰. בהצעתו המוקדמת לניהול הסכסוך הוא מעלה את טענתו של פייס, כי הדרך היחידה להתמודד עם הלאומיות הפלסטינית היא לדכא בכוח את תקוותם להביס את הישות הציונית⁵⁵¹. ב"ריבונות" פייס מתאר מהיכן שאב מדיניות זו:

"ברצוני להציע גישה שונה לחלוטין לפתרון הסכסוך: חזרה לאסטרטגיית ההרתעה

והניצחון שנקשרה בשמו של האסטרטג הדגול של הציונות, ולדימיר ז'בוטינסקי (1880-

1940): ישראל אינה צריכה לשאוף להשביע את רצונם של אויביה, כי אם להביס אותם...

ההיסטוריה מלמדת שמלחמות מסתיימות בדרך כלל לא על ידי משא ומתן, אלא על ידי

תבוסה וניצחון... תבוסה פירושה ויתור על שאיפות המלחמה. ניצחון פירושו כפיית רצון המנצח על האויב".⁵⁵²

אסטרטגיית ההרתעה שמייחס פייפס לז'בוטינסקי היא ככל הנראה "קיר הברזל".⁵⁵³ סער רואה במדיניות קיר הברזל תגובת-נגד להכרה בפלסטיניות כזהות לאומית לגיטימית:

*"Since the early days of the conflict, Ze'ev Jabotinsky proposed an alternative approach to the left-wing idea, centered on the understanding that there is no possibility of reaching an agreement against their will. Jabotinsky wrote about the concept of the Kir Barzel (Iron Wall). This is the correct basis for understanding today's reality also".*⁵⁵⁴

במספר הצעות ישנו שימוש במוטיב הברזל. אלדד מציב "חומת ברזל" לעומת פשרה טריטוריאלית, באופן שיקבע בתודעה הבינלאומית שפתרון שתי המדינות אינו ישים.⁵⁵⁵ בנט מציב "אגרוף ברזל" בעל רציונל דומה ל"קיר הברזל": "נחתור לשלום-אמת. שלום המבוסס על הפנמת אויבנו שמדינת ישראל תתקיים כאן, לנצח, ועל חפיפת אינטרסים מדיניים, ביטחוניים, טכנולוגיים ואחרים."⁵⁵⁶ סער מציע את קיר הברזל כבסיס למדיניות ישראל ומסכם בטיעון מעגלי, בו היכולת להגיע להסכם מדיני בעתיד תלויה בדחייה מתמשכת של הסכם בהווה:

*"The only way to reach such an agreement is the Iron Wall... In other words, the only way to reach an agreement in the future is to completely relinquish attempts to reach an agreement in the present."*⁵⁵⁷

את קיר הברזל ניתן לפרש כעיקרון הגנתי, אולם הניציות לא נמנעת מהקדמת תרופה למכה. יש לזכור שבעת הצגת המתח בין המגמות השונות כלפי אוכלוסיית השטחים, רק היוזמה הצבאית לא ספגה ביקורת בימין. עידודה כחלופה מדינית הוא שיא הניציות ונובע הן מתודעת לחימה ממושכת והן מתוך ההערכה להישגים שפעולות צבאיות הניבו לאורך ההיסטוריה. גליק מזהה את מנהיגי הממשל האמריקאי שהוביל את המלחמה היוזמה בטרור כיחידים שמבינים כיצד לקדם את האינטרס האמריקאי במזרח התיכון.⁵⁵⁸ היא אף מתארת את השימוש בטרור כמנוף להישגים עבור אש"ף.⁵⁵⁹ יעלון הביע דברים דומים כשייחס למנהיגות הפלסטינית את המימרה של קלאוזוביץ: "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות בדרכים אחרות" וציין שתמרון הטרור הניב לערפאת הישגים אסטרטגיים, בעודו רואה בהסכמים עם ישראל "מילים של נייר".⁵⁶⁰ לכן בסיכום דבריו גם הוא עצמו מביע התנגדות לשימת דגש על הסכמים מדיניים ומציין שמהלך כזה יוביל למלחמה.⁵⁶¹ הצורך בכלים צבאיים כחלופה מדינית יעילה לקביעת גבולות לאומיים מובעת בדברי ארנס, המזכיר שכל גבולה המערבי והדרומי של ארצות הברית נקבע בעזרת סדרת מלחמות בה היא פתחה.⁵⁶² אצל אלדד "משלחי ההיסטוריה ועד ימינו גבולות מדיניים נקבעים בהסכמים בין מדינות, וברוב המקרים כתוצאה ממלחמות או בעקבותיהן".⁵⁶³ נקודה זו נקשרת לשאיפת דוברים ב"ריבונות", כי יש לנצל קריסה של מדינת לאום ערבית, כמו גם מאבקים אלימים אחרים במזרח התיכון, כהזדמנות לבצע מהלכים חד-צדדיים התואמים את האינטרסים של מדינת ישראל.⁵⁶⁴ מידה של ניציות, המציעה במישרין רתימת אלימות לקידום מטרה פוליטית אינה משותפת לכל אנשי הימין, אך מסבירה את נוכחותה של מגמת העימות בהצעות המדיניות. היא אף עומדת במתח גלוי עם תפיסתה של ישראל כמגדלור דמוקרטי וגורם של יציבות באזור שנופל למאבקים אלימים בשל אי התאמה למודל מדינת הלאום. ואמנם, מתוך אותה עליונות תרבותית מערבית ודמוקרטית מגיעים בימין להצעות מדיניות הפוכות, בהן ישנו צורך להציג דרך לאזרחות לתושבי השטחים.

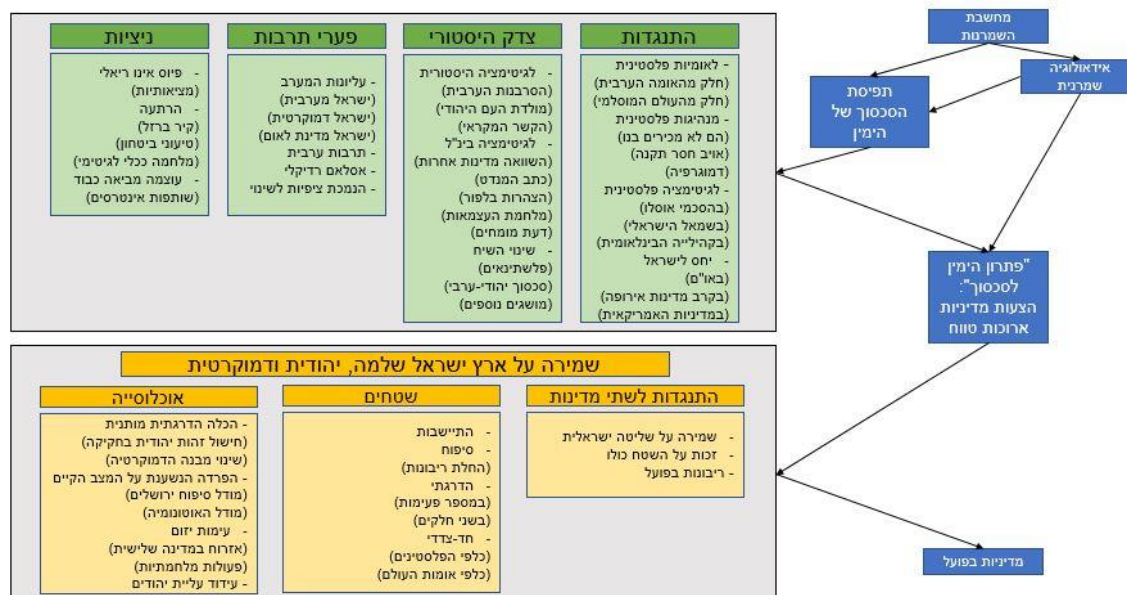
3.6 סיכום

המתח במגמות המדיניות נובע אפוא ממתח עקרוני יותר ברמת תפיסת המציאות של הימין. מצד אחד מדינת ישראל היא נציגת התרבות המערבית במזרח התיכון ודווקא בשל עליונות זו היא מותקפת על ידי גורמים ערבים-מוסלמיים קיצוניים. בו בעת מאפייני המערכת העולמית משאירים אותה להתמודד לבד לחלוטין במערכה אזורית להשמדה, המציגה את כלי הדיפלומטיה באור נלעג בעוד הארגונים הבינלאומיים והעל-לאומיים שהוקמו ביוזמה מערבית פועלים נגדה.

התנגדות הימין הישראלי למדיניות פשרנית, העדפת בניית העוצמה הלאומית והרתעה צבאית על פני היסוד הדיפלומטי ביחסים בינלאומיים הוא חלק מניסיון לשכנע את העולם המערבי בצדקת דרכו. תפיסת הצדק של הימין נטועה בהיסטוריה של הסכסוך, שמקורו אינו בפעולות שביצעה ישראל ב-1967 אלא בהתנגדות לקיומה של מדינת לאום יהודית. התנגדות זו משוללת כל צדק, כיוון שלפי ההיסטוריה העתיקה והקרובה, העם היהודי הוא היחיד הזכאי לפי כל תנאי לאומיות היסטורי לעצמאות בשטחי המנדט על פלשתינה-ארץ ישראל.

הרטוריקה הביקורתית מצויה לכל אורך תפיסת הסכסוך, כיוון שהיא רואה בלאומיות הפלסטינית כלי מלאכותי שמטרתו היחידה להביא להשמדת ישראל, וקנה לגיטימציה בישראל ובעולם בעזרת טרור ותמרון המדיניות הפשרנית לטובתו. מכאן שהסכסוך הדורש פתרון לעולם אינו "ישראלי-פלסטיני" וסיפוח מתוקף זכות נקרא "החלת ריבונות" ומותר שיעשה באופן חד-צדדי. הניציות, הפערים התרבותיים, הצדק ההיסטורי ותגובת-נגד הם עמודי התווך של הימין הישראלי להבנת המציאות. הם מספקים רציונל למכלול הצעות המדיניות ולכן אינטגרציה להבנת "פתרון הימין לסכסוך". הנתונים, ההצדקות, התימוכין וחוות הדעת של אנשי מקצוע מתקבצים על ידי אנשי ימין כתשתית להיגיון המסדר של הפעולה המדינית שהם מציעים. בכך הם מהווים חלק מהאידאולוגיה של הימין המדיני בישראל. המחשה גראפית לקשר בין חלקי פתרון הימין מוצגת בתרשים 4:

תרשים 4: פתרון הימין לסכסוך²²

²² גרסה מוגדלת של תרשימי המחקר מופיעה כנספח א'

4. שמרנות הימין המדיני בישראל

בחירת הטיועונים המובעים בהצעות הימין להתמודדות עם הסכסוך משקפת קשר בין קידום מדיניות קונקרטית להנחות יסוד ערכיות. האופן בו אנשי ימין מבינים את טבעם של יחסים בין עמים, בפרט במזרח התיכון, לצד פרשנותם למושגי ליבה בפוליטיקה המודרנית, עומדים בבסיס ההצדקה של הטיועון המדיני, בדרך להגשמת חזון של מדינה אחת ממערב לירדן. הימצאותה של תפיסת עולם מגובשת מעלה שאלות לגבי המסגרת התאורטית המתאימה להבנת האידאולוגיה של הימין. פרק זה יבחן תחילה חלופות שמספקות הבנה חלקית, בטרם תוצג השמרנות כתיאוריה מקיפה שטרם זכתה להיחקר לעומק בהקשר לימין המדיני בישראל. עיקר הפרק יעסוק בהשוואת ערכיה המרכזיים של השמרנות, כפילוסופיה פוליטית ואידאולוגיה עכשווית, לבין הטיועונים המדיניים המרכזיים של הימין הישראלי. כך יובהר המקור השמרני של פתרון הימין לסכסוך.

4.1 המשגת האידאולוגיה של הימין הישראלי

4.1.1 ניציות ריאליסטית?

בספרות על הימין המדיני בישראל מקובלות המשגות שונות. רייפן-תגר ושות' (Reifen-Tagar et al., 2014) מציינים מספר מחקרים שרואים את "השמאל" ו"הימין" בישראל כמילים נרדפות למושגי "יונה" ו"נץ"⁵⁶⁵, אליהם ניתן להוסיף מחקרים שמניחים שאבחנה זו מצויה במרכז השסע האידאולוגי⁵⁶⁶. לטענת דורון (Doron, 2005), "נץ-יונה" היא ההמשגה המוצקה ביותר שהתקבעה לקישור אידאולוגיה ומחנות פוליטיים בישראל⁵⁶⁷.

מקור המושג "נץ מלחמה" (War-Hawk) בכינוי חברי קונגרס אמריקאיים שתמכו בהרחבת מלחמת 1812⁵⁶⁸ והפך נפוץ לתיאור גישה תוקפנית בסוגיות חוץ וביטחון, הנוטה לשימוש בכלים צבאיים⁵⁶⁹. גם אם ניתן להמירו תוך ביצוע התאמות קפדניות לזמן ולמקום (דבר שלא תמיד נעשה), השימוש בו לתיאור המסגרת האידאולוגית של הימין בישראל סובל ממספר בעיות:

ראשית, המושג נותק ממשמעותו המקורית והפך לתיאור עמדה בלתי מתפשרת ביחסים הבינלאומיים. זיהוי א-פריורי של הימין עם "ניציות" מסוג זה מחייב התעלמות מאזורי מדיניות בהם מנהיגי ימין הביעו נכונות להתפשר, כמו למשל במגמת הרחבת זכויות תושבי השטחים בישראל. לפי דורון בעזרת כמה דוגמאות פשוטות כאלה כל ההמשגה מתגלה כמלאכותית⁵⁶⁹.

שנית, הניסיון להקיף את כל המפה הפוליטית על בסיס רדוקציוני יוצר ציר עליו מונחות גם מפלגות מהמגזר החרדי, הנמנעות מעיסוק בנושאי חוץ וביטחון. ככל שמפלגה שמייצגת את הפלסטינים אזרחי ישראל, דוגמת בל"ד, מבקרת את מדיניות הממשלה היא מסווגת דווקא בקצה ה"יוני". וכאשר צד אחד של הציר נטען לאומיות פלסטינית, הקצה ה"ניצי" הופך לתיאור "לאומנות יהודית", שמרחיקו עוד יותר ממשמעותו המקורית⁵⁷⁰. מצב זה הביא את ריינהולד (Rynhold, 2001) להבחין שלא רק מושגי הנץ והיונה מתעלמים ממורכבות השסע בין ימין לשמאל, אלא גם חלוקה דיכוטומית בין לאומנות יהודית על בסיס אתני לבין אוניברסליזם אזרחי⁵⁷¹.

בעיה שלישית טמונה בהפיכת "נץ" למושג יחסי. בשימוש שגור ניציות יכולה להתבטא בקבלת הנוסחה "שטחים תמורת שלום" תוך נקיטת עמדה נוקשה במו"מ, לעומת עמדה פשרנית. לכן היא יכולה לתאר גם מנהיגים שאינם בהכרח ימנים. אך לפי משמעות המושג המקורית זו מלכתחילה אינה עמדה ניצית. מכאן אזהרתו של דורון מפני שימוש במושגים כאלה באופן אוטומטי ומבלי לבחון את התוכן שלהם, באופן שעלול לחטוא למציאות הנחקרת⁵⁷².

⁵⁶⁸ בין 1812-1815 ארה"ב ובריטניה ניהלו מלחמה במסגרת מאבק שליטה על אזורים בצפון ובמערב אמריקה.

הצעות הימין הישראלי הראו ממד מפורש של שימוש בכלים צבאיים לצרכי הגנה, הרתעה ולהתמודד עם התנגדות צפויה לסיפוח, הנובע מתפיסת המאבק הצבאי כחלק בלתי נפרד מהמעשה הפוליטי. הקשר בין ניציות לימין הישראלי קיים אפוא, אך לא מסביר את כלל ערכי הימין הישראלי בנוגע לסוגיית השליטה בשטחים. פלג (Peleg, 2005) מבקש לספק הסבר לניציות הימין, כדוגמה למחשבת הריאליזם (Realism) ביחסים הבינלאומיים. הוא מתייחס למושג ה"עוצמה" (Power), המצוי במרכז תפיסת העולם של הימין הישראלי, כנובע מתוך פסימיות שביטא ז'בוטינסקי כלפי המעשה הפוליטי וטבע האדם. עמדה דומה והמשמעות שיש לכך על המערכת הפוליטית העולמית מובעת לטענתו בניתוחים ריאליסטיים של היחסים הבינלאומיים⁵⁷³.

ריאליזם הוא קשת רעיונות הנטועה בארבע הנחות יסוד על היחסים הבינלאומיים: המערכת העולמית מאופיינת באנרכיה, בה אין סמכות על-לאומית שאוכפת חוקים; מדינות הן השחקן המרכזי ועליהן ליצור קשרים עם מדינות אחרות בזכות עצמן; מדינות שואפות לשרוד ולצורך כך זקוקות בראש ובראשונה לעוצמה צבאית; מדינות פועלות כיחידה אוניטרית ומתנהגות באופן רציונלי רק כשהן חותרות להשגת האינטרס האישי שלהן. מעבר לחיפוש הביטחון הלאומי, המשמעות היא בדרך כלל שאיפה להשיג כמה שיותר משאבים⁵⁷⁴. מושג שגם כן נקשר לאותן ארבע הנחות הוא "ריאל-פוליטיק" (Realpolitik), אלא שהוא מוסיף עליהן היבט של פרגמטיזם מוסרי הדוחף לנצל כל הזדמנות הנפתחת במבנה הבינלאומי להגדלת העוצמה הלאומית⁵⁷⁵. בעוד הריאל-פוליטיק מאופיין בהעמדת האינטרס הלאומי מעל כל שיקול אחר, הריאליזם מדגיש את חשיבות הלאומיות בתוך מערכת של מוסדות פוליטיים ומשפטיים בינלאומיים⁵⁷⁶.

הריאליזם הפוליטי יכול לספק מסגרת להבנת ניציות הימין, שנובעת מתפיסת מדינת ישראל כמדינת לאום, העומדת לבדה מול כוחות גדולים ונדרשת להגן על עצמה, באזור שתמיד ידמם מסכסוכים. ריאל-פוליטיק ניכר בקרב אנשי ימין שקוראים לנצל את חוסר היציבות האזורי לסיפוח שטחים ואת עוצמתה של ישראל כדי להטיל על שכנותיה אחריות על הפלסטינים. במובן הרחב יותר ניכרת הדגשה מפורשת של האינטרס הלאומי כערך מוסרי וניסיון לשכנע את העולם שהסיפוח צודק גם לפי החוק הבינלאומי. אך אין לפרש זאת כזיהוי דו-כיווני. ריאליזם יכול להוביל למסקנה המדינית של הימין, אך יכול להוביל גם למסקנות מנוגדות. כמו כן, תפיסת המציאות של הימין מצריכה הסבר גם לעמודי התווך של תגובת-נגד, צדק היסטורי ופערי התרבות.

4.1.2 התנחלות דתית-לאומית?

גם פלג עצמו מציין שריאליזם אינו מספק הבנה שלמה של הימין בישראל. אך לטענתו המחסור הטרימינולוגי אינו בגזרת הרעיונות אלא בשילוב סוציולוגי של פוליטיקה של זהויות⁵⁷⁷. עמדה זו גם כן בעלת השפעה בספרות. כחלק מביקורתו על מושגי הנץ והיונה, כהן (2005) מציין שהם מתעלמים ממתאמים חברתיים-כלכליים ודמוגרפיים מובהקים⁵⁷⁸. עקב הגדרתם הפשטנית והיומרה לתפוס מחנות פוליטיים שלמים בישראל, דורון מוצא שכל הדיכוטומיה בין ימין לשמאל מיותרת⁵⁷⁹. זניחת חקירת הרעיונות המחוללים את השסע האידאולוגי משקפת טענה ותיקה, שהניחה שלמושגים "ימין" ו"שמאל" אין משמעות רעיונית בישראל והובילה מחקרים להישען על הבחנות סוציולוגיות הכוללות הבדלי מעמדות כלכליים, עדתיות, ומידת דתיות⁵⁸⁰.

דוגמה עדכנית ניתן לראות בסקירה היסטורית שמבצע ססר (Susser, 2018) לרעיון חלוקת הארץ והתגובות אליו. תוך התעלמות מוחלטת מהציונות הרוויזיוניסטית ועמדותיה, דחיית הרעיון

מיוחסת ל"ימין דתי נאו-ציוני רדיקלי" כד שנוולד לאחר מלחמת ששת הימים, והצדיק את עמדתו על בסיס אמונה משיחית.⁵⁸¹ האנקדוטה הזו מתמצתת את עליית כוחה של תנועת "גוש אמונים", המאופיינת במונוליתיות סוציולוגית של גברים אשכנזים מהציונות הדתית. אריאלי, שמתאר את עמדת הימין תוך התמקדות ב"גוש אמונים", טוען כי היא נובעת מאמונה דתית ולפיכך השסע האידאולוגי בישראל הוא בעצם שסע דתי.⁵⁸²

רקע חברתי מהווה גורם משפיע להתפתחות עמדות מדיניות, ואף יכול להוות מסגרת מקיפה להבנת התנהגות פוליטית ברמת הקבוצה. יחד עם זאת, תפיסת כל הימין המדיני בישראל כנובע מתוך ערכי "גוש אמונים" מגבילה את המחקר מלבחון את האידאולוגיה של הימין לאור ראיות למכנה משותף חוצה מגזרים. לאורך הפרקים הקודמים ניכר דמיון עד כדי זהות רעיונית בין פוליטיקאים ומובילי דעה חילונים ודתיים, נשים וגברים המגיעים מרקעים שונים ומתגוררים באזורים שונים. כולם מציעים מדיניות המכוונת לפתרון של מדינה אחת, יהודית-דמוקרטית, שכל חלקיה מוסברים על ידי תגובת נגד, קידום צדק היסטורי, הדגשת פערי תרבות וממד של ניציות. ה"דתיות" טובה יותר להסביר ניואנסים ערכיים בתוך המערכת האידאולוגית של הימין.

4.1.3 ציונות רוויזיוניסטית רדיקלית?

בסקירת הספרות שבמבוא למחקר הוצגו שלושה זרמים מחקרניים החלוקים בדעתם לגבי מוקד השסע האידאולוגי. הזרם הביקורתי כלפי הפוליטיקה הציונית, עליו נמנים בין השאר קימרינג (1993), בנבנישתי (Benvenisti, 2007) ויפתחאל (Yiftachel, 2000), מניח שהעמדה המיוחסת לימין הישראלי היא למעשה עמדת האידאולוגיה הציונית עצמה ומייצגת קונצנזוס בחברה היהודית בישראל, שאין בכוונתו להניע שינוי משמעותי בסטטוס קוו של מדינת אחת מהים לירדן.⁵⁸³

תפיסת המציאות של הימין כוללת שימוש נרחב באירועים מההיסטוריה, בו אנשי ימין משעינים את כל כובד משקלם על הפרשנות הציונית המקובלת. אלא שמסקנותיהם המדיניות מההיסטוריה שנויות במחלוקת בתוך השיח הציוני, שהרי הביקורת על השמאל הישראלי היא המשך תגובה לזרמים ותיקים בציונות ולמנהיגים ציונים שהסכימו לעיקרון של פשרה טריטוריאלית בתקופת היישוב. לכן הגם שהאידאולוגיה של הימין מבטאת תפיסת עולם ציונית, הגיוני יותר לבחון אותה כזרם בתוך הציונות, להבדיל מהמשך המסגרת הרעיונית של הציונות כולה. כחלק מאבחנתו לגבי הריאליזם של הימין הישראלי, פלג מוצא שכוח היסטורי, הימין המדיני נולד מתוך המחלוקת האידאולוגית הגדולה הראשונה שהתקיימה בתוך מוסדות התנועה הציונית, לאחר פרסום הספר הלבן בשנת 1922, שהובילה את ז'בוטינסקי להקמתם של מוסדות ציוניים מתחרים.⁵⁸⁴ נאור (Naor, 2017) מצטט את ז'בוטינסקי כמי שביסס את הקשר ההיסטורי בין עם ישראל לארץ ישראל על היחסים בין האימפריה הרומית ליהודים בעת העתיקה, וראה בכך התשתית המרכזית לכל התנועה הציונית, ובכל אופן הבסיס לתביעתו המדינית לשתי גדות לירדן.⁵⁸⁵ לצד הדגשת הצהרת בלפור וכתב המנדט, היקש זה בין אירועים היסטוריים לעולם המעשה הפוליטי מחזקים את דמותו של ז'בוטינסקי כאב-טיפוס לאידאולוגיה ימנית עכשווית.⁵⁸⁶

הקשר בין הימין לתנועה הרוויזיוניסטית עולה גם כביקורת על עליית ימין רדיקלי, שסחף את דעת הקהל בישראל.⁵⁸⁷ הגותו של ז'בוטינסקי עצמו עמדה לביקורת כמקור לימין רדיקלי. קפלן (Kaplan, 2005) מפרש את כל תורת ה"חד-נס" כמוניסטית (Monist), ובה כל האמצעים כשרים להשגת תוצאות פוליטיות, לביסוס מדינת לאום המבוססת על גזע יהודי.⁵⁸⁸ מהזווית הביקורתית,

⁵⁸¹ "radical neo Zionist religious right".

כל עמדה נאורה שהביע מיסד הצה"ר נתפסת כטקטיקה רטורית לכיסוי תמיכתו בדיקטטורה⁵⁸⁹ ומבססת את המסקנה שתפיסת עולמו היא מקור לימין גזעני אנטי-דמוקרטי בישראל⁵⁹⁰.

התפיסה הביקורתית, המזהה את הימין בישראל כרדיקלי, מכוונת להתעלם מהשאיפה המוצהרת לשמור על מדינת ישראל דמוקרטית, ומכל הצעה להרחיב את זכויות תושבי השטחים בתוך מדינת ישראל. כמו כן, אין לראות את הקשר בין ישראל למערב, המהווה הבסיס הרציונלי להצעות ההכלה של הימין, כהתחייבות אמיתית לדמוקרטיה ליברלית, אלא כשאיפה אתנוצנטרית ליצור היררכיה אזרחית בין יהודים ולא-יהודים.

תפיסת הימין הישראלי כרדיקלי מיסודו מחייבת התעלמות ממחקרים המפרשים את תורת ז'בוטינסקי כליברלית. האפולוגטיקה מדגישה את קריאתו להביא לשוויון ברמת זכויות הפרט, את הגנתו על המוסדות הפרלמנטריים וכן את הרגש הלאומי שנבע מכמיהה לעשיית צדק על בסיס משפט העמים ועל בסיס ייחוד תרבותי-היסטורי. מכל זאת ז'בוטינסקי נתפס כמי שהפגין קשר בין לאומיות לליברליזם⁵⁹¹. לאחרונה רענן גודמן (2017) את הוויכוח על תורתו, כשהציגו כנסוב בין חוקרים המדגישים את המיליטריזם, המוניזם והלאומיות הגזעית, לבין חוקרים המדגישים היבטים ליברליים ודמוקרטיים⁵⁹².

כפי שהוצג במבוא המחקר, למושג "ימין רדיקלי" גם מספר נקודות חולשה תאורטיות. מדובר בתאוריה דדוקטיבית, שאינה נובעת מהערכים שאנשי ימין מייחסים לעצמם. ככזו, היא משתמשת בשפה שונה מהאג'נדה שהיא מבקשת לחקור ועומדת לעומת השחקנים הפוליטיים עליהם היא מושתתת. המחקר עובר מביקורתיות לשיפוטיות גם בשל הגיגיו האינהרנטי הטבוע בצירוף "ימין רדיקלי", הנובע הן מהמאפיינים הערכיים המרכיבים את הצירוף, דוגמת סמכותנות והדרת האחר, והן מהתפתחותה ההיסטורית של התיאוריה מתוך חקר תנועות נאו-פאשיסטיות. חולשה תאורטית נוספת נוגעת לערבוב המושגים "קיצוני", "רדיקלי" ו-"פופוליסטי", שאף מתקשה להעמיד גבולות ברורים בין מושאי מחקרן לאידאולוגיות נוספות. מצד אחד, ימין מסוג זה נותר נגוע בזיקה לפשיזם האנטי-דמוקרטי מההיסטוריה של אירופה ומצד שני מקיים דמיון ערכי לאידאולוגיה ימנית ותיקה ומרכזית יותר, בדמות הימין השמרני. במבוא למחקר נקודה זו הוצגה בקשר לתיאוריה של מוד (Mudde, 2000, 2007), אך עולה גם ממחקרים עדכניים אחרים⁵⁹³.

לבסוף, התיאוריה של הימין הרדיקלי איננה מסייעת לפתור את הבעיה שנמצאה כבר בתיאור הימין הישראלי כ"ניצני": היא פשוט לא מקיפה דיה. למעשה, לאור מאפיין ה-Nativism, המרכזי לתיאוריה של מוד⁵⁹⁴ ודומה לשוביניזם הלאומי הבולט בתיאוריות אחרות⁵⁹⁵, ניתוח א-פריוני של הימין המדיני כימין רדיקלי שוב דורש התעלמות מכל הצעה להכיל פלסטינים במדינת ישראל, ולו כתושבי קבע בלבד, כיוון שהכנסת מאות אלפי ואף מיליוני תושבים לא-יהודים תחת אחריותה הישירה והקבועה סותרת לחלוטין את הנחות היסוד התיאורטיות על הימין הרדיקלי.

4.1.4 השמרנות כהסבר מלא

מכל זאת יש לשאול על תפיסת עולם מקיפה וברת השוואה, איתה הימין הישראלי יכול להזדהות, שתספק הסבר רעיוני לפתרון הנובע מהצעות אנשי ימין. על הסבר רעיוני להתייחס הן לחזון המדיני

⁵⁸⁹ כך ניתן לראות את פרשנותו של נאור למבנה החוקתי שהציע ז'בוטינסקי למדינה. ראו אריה נאור, "המתווה החוקתי של זאב ז'בוטינסקי למדינה יהודית בארץ ישראל", בתוך איש בסער - מסות ומחקרים על זאב ז'בוטינסקי, ע' אבי בראלי ופנחס גינוסר, (באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון, 2004), 65-69; להדגשת זכויות הפרט ראו גם גודמן, מלכוד 67, 32-33. דוגמה לאפולוגטיקה מפורשת יותר סיפק לאחרונה רן ברץ, "ז'בוטינסקי ללא ז'בוטינסקי", מידה, 19 באוקטובר, 2012.

הכולל והן לכל אחד ממרכיביו, למתחים המובנים בו ולתפיסת המציאות המניעה את קיומו. מחקר זה מציע את המחשבה הפוליטית השמרנית כמנוע להתעוררות האידאולוגית של הימין בישראל.

4.1.4.1 ספרות קודמת

רוב הספרות האקדמית אינה קושרת בין רעיונות הימין הישראלי לאידאולוגיה השמרנית. בן-פורת (Ben-Porat, 2005) הציע לראות את בנימין נתניהו כמנהיג זרם ימני המאופיין בערכי "ניאו-שמרנות" (Neo-Conservatism)⁵⁹⁵. הוא סיכם זרם זה לפי קיומה של מדיניות חוץ ניצית, פטריוטית, המקדמת את האינטרס הלאומי במערכת הבינלאומית ושואפת לחזק ערכי מסורת מערביים⁵⁹⁶. כל אלה אמנם נוכחים בין טיעוני הימין המדיני. אולם בן פורת מסתייג מהמשך חקירת הנושא, כיוון שלטענתו לשמרנות אין מסורת פוליטית בישראל. אף על פי שהתנועה הרוויזיוניסטית מועמדת להיחקר כמקור לשמרנות, לטענתו ערכיה הרדיקליים עומדים בסתירה לשמרנות⁵⁹⁷.

בתקופת בניית אומה אמנם לא תיתכן פוליטיקה שמרנית, ובספרות מוכרת הטענה שמכל האידאולוגיות הגדולות, השמרנות בולטת בהיעדרותה מהשפעה על הציונות⁵⁹⁸. הגם שאין היגיון מחקרי בזיהוי הציונות הרוויזיוניסטית כשמרנית בזמן אמת, אין הכרח לזנוח את חקירתה כמקור רעיוני להיווצרות מחשבה שמרנית מאוחרת יותר. ריינהולד (Rynhold, 2001; 2002) זיהה בישראל שמרנות הנובעת משילוב רעיונותיו של ז'בוטינסקי, ניציים ולאומניים, מודרניים וליברליים כאחד⁵⁹⁹. סקירתו מעלה נקודות דמיון רבות בין ערכי האידאולוגיה השמרנית לימין הפוליטי בישראל: ספקנות לגבי היכולת לשנות מהותית את הטבע האנושי; קדימות קשרים חברתיים-היסטוריים על פני אידאלים אוניברסליים; תפיסת החברה כשלם אורגני, להבדיל מתצרף של יחידים; הלאומיות כערך מרכזי; קבלת הדמוקרטיה הליברלית כמסגרת החברה המערבית, תוך אפשרות הגבלת חירויות הפרט לטובת תפיסה רפובליקנית של טוב חברתי. הוא אף מתאר את התפתחות השמרנות בישראל, בעזרת סקירת הפרגמטיות המעשית שהנחתה ראשי ממשלה ממפלגת הליכוד וחיזוק ערך המסורת היהודית שהוסיף מנחם בגין להגות ז'בוטינסקי⁶⁰⁰.

מכל זאת ניתן היה להניח שהשמרנות תהיה כוח משמעותי בישראל של המאה ה-21. אולם בהשפעת הטענה שהימין קיבל את עיקרון הפשרה הטריטוריאלית, ריינהולד מציב עיקרון זה כתנאי להתפתחות השמרנות, כיוון שלדעתו רק כך ניתן להגן על ערכים שמקובלים על השמרנות, כמו דמוקרטיה⁶⁰¹. בשל כך התעלם מהאפשרות שהימין מאמין שניתן ליישם פתרון מדינה אחת וגם לשמור על הדמוקרטיה, באופן שיאפשר שמרנות המתנגדת לפשרה טריטוריאלית. אך פתרון הימין מראה שזה בדיוק מה שקרה. ראייה לכך ניתן לראות בהסתמכות של ריינהולד על משה ארנס כמקור לשמרנות ישראלית⁶⁰². ארנס הבהיר במפורש שהוא תומך בפתרון המדינה האחת, ודווקא מטעמים של מוסר דמוקרטי. כיוון שהוא היה ונשאר תמיד איש ארץ ישראל, עמדתו מהווה הפרכה להשערה שפיתוח השמרנות בישראל לא יכול להתרחש ללא וויתור על חזון זה.

4.1.4.2 שמרנות ישראלית

כמו בהזמנה עבור מחקר זה נערך בשנת 2019 "כנס השמרנות הישראלית" הראשון. מספר כתבות שסיקרו את האירוע התמקדו בביקורת הרבה שהובעה בו כלפי השמאל הישראלי, התקשורת, בית המשפט העליון, מדינת הרווחה והתרבות הפופולרית⁶⁰³. אופיים הנוכחי של מוסדות אלה אמנם מייצר אנטגוניזם בקרב שמרנים רבים. אך באי הכנס לא הסתפקו בהבעת מורת רוח וביקשו לקדם

⁵⁹⁵ ראו Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 204. יש לציין שריינהולד לא עקבי בטענה זו, כיוון שבמחקר קודם טען שימין שמרני בישראל כן יבקש לשמור על השטחים מטעמי ביטחון ולאום. השו Rynhold, "Israeli Approaches to 'Land for Peace'", 40

אגינדה המורכבת מערכי חירות הפרט, ציונות, שילוב הדת במדינה, הדגשת הכרעת הרוב כסמן העיקרי של דמוקרטיה והגברת הכוח הפרלמנטרי על פני הרשות השופטת. אף על פי שהכנס נערך בין שתי מערכות בחירות, הניסיון להיות א-מפלגתיים ניכר בכך שאף חבר כנסת לא השתתף באירוע וגם לא נערך פאנל על מערכת הבחירות. על פתרון הסכסוך לא נאמרה מילה. ובכל זאת יש קשר ישיר בין היווצרותה של שמרנות ישראלית מודעת לעצמה, לבין התעוררותן של כל כך הרבה הצעות ימניות להתמודדות עם הסכסוך הלאומי בישראל.

הקשר הבולט ביותר הוא פרסונלי. מנחת האירוע, שרה העצני-כהן, עומדת בראש עמותה שהקימו ראשי מפלגת "הימין החדש", נפתלי בנט ואיילת שקד, במסגרתה נכתבה "תוכנית ההרגעה". בשנת 2016 יצאה העצני-כהן למסע לחיפוש חלופה ימנית לפתרון שתי המדינות וראייה דוברי ימין שונים, בהם בנט, פייגלין, חוטובלי וגליק, שרעיונותיהם מנותחים במחקר זה⁶⁰³.

דוברים רבים בכנס השמרנות התראיינו או כתבו בכתב העת "ריבונות" והביעו את תמיכתם בפתרון המדינה האחת. הגדיל לעשות פרופ' אבי בל שסיפק כזכור נקודות מתחום מומחיותו לחיזוק תוכניתה המדינית של קרולין גליק. דוגמה בולטת נוספת לקשר פרסונלי הוא יואב שורק, עורך כתב העת "השילוח" ומי שניהל את "התוכנית הישראלית" לפתרון הסכסוך עם הפלסטינים. התוכנית, שחלקיה השונים פורסמו ב-2008-2010, קראה לספח את כל שטחי יהודה ושומרון ולפתור את בעיית הפליטים מחוץ לישראל והיותה השראה מרכזית להצעתו של בנט⁶⁰⁴.

כמו "כנס השמרנות הישראלית" גם "השילוח" ממומן על ידי "קרן תקווה" מיסודו של איש העסקים היהודי-אמריקאי רוג'ר הרטוג, המסייע לממן גם את פעילותו של מוסד שמרני נוסף, "מרכז שלם". אחד ממייסדי המרכז, ד"ר יורם חזוני, שימש הדובר המרכזי בכנס וזיהה בהרצאתו את מדינת ישראל כמופת של שמרנות ומקור השראה לתנועות ימין ברחבי העולם המערבי⁶⁰⁵. חזוני סייע לבנימין נתניהו בפיתוח תפיסתו המדינית שהופיעה בספריו בשנות ה-90. ארבעת עמודי התווך שאופיינו כיסודות תפיסת מציאות הסכסוך של הימין מצויים בספרים אלה למכביר. ניתוח שלהם הוביל חוקרים לקביעה, שבדיעבד התגלתה כחיזוי, כי האידאולוגיה של נתניהו לעולם לא תאפשר לו להסכים לעיקרון "שתי מדינות לשני עמים", ולמעשה מובילה לסיפוח השטחים⁶⁰⁶.

4.2 חקר השמרנות

אולם יותר משיש קשר פרסונלי או מוסדי בין שמרנים ישראלים לימנים המעדיפים מדינה אחת על שתי מדינות לשני עמים, יש קשר רעיוני בין השמרנות בכלל לבין הימין בישראל. לב הקשר מצוי ברמה הערכית, אך ניכר עוד ברמת המחקר ואפילו בקשיים שעולים בספרות לחקירת השמרנות מחד והימין הישראלי מאידך.

למשל, קיימת טענה על שונות מהותית בין זרמי השמרנות, בפרט בנוגע לפער בין "שמרנות" ל-"ניאו-שמרנות" (Neo-Conservatism), שלא מאפשר חקירה של מסגרת רעיונית אחידה⁶⁰⁷. בישראל, ריינהולד זיהה גם ימין שמרני וגם ניאו-שמרני בעוד בן-פורת הפריד בין השניים, באופן שהקשה על המשך חקירת התופעה. אך אין הכרח לראות בזרמים שמרניים שונים מכשול לחקירת תפיסת עולם אחידה. לפי בורק (Bourke, 2018), כל זרמי השמרנות העכשוויים כבר נחשבים מסורתיים למדי⁶⁰⁸. לפי האנטינגטון (Huntington, 1999) הם חולקים מכנה משותף בתפיסת האדם, הדת, הלאום⁶⁰⁹ ולפי סמית' (Smith, 2010) גם בנושאי חברה וכלכלה⁶¹⁰. ביחסי החוץ קיים לכאורה הבדל בין שמרנים שתומכים במדיניות מתבודדת (Isolationists) לבין "ניאו-שמרנים"

התומכים במדיניות מתערבת (Interventionalists)⁶¹¹. אולם מחקרים טענו לקרבה פנים-שמרנית גם בנושא זה⁶¹².

אחת הסיבות להפרדה בין זרמים שונים של שמרנות נובעת מהטענה של "ניאו-שמרנות" מסורת פילוסופית שאינה נובעת מהגותו של אדמונד ברק (Burke)⁶¹³, וזאת אף על פי שכמה ממייסדי הזרם כתבו במפורש על השפעתו של ברק על תפיסת עולמם⁶¹⁴. כזכור גם בן-פורת הביע קושי לחקירת השמרנות כיוון שאין לה מסורת היסטורית בישראל. הטענה נועדה להסתייג מזהו קשר בין התופעה המקומית והכללית אך אפשר והיא מעידה על דמיון, כיוון שביקורת על היעדר מסורת פילוסופית היא טענה נגד חקירת השמרנות כולה כגוף רעיוני אחיד⁶¹⁵. אלא שכבר בשנות ה-50 של המאה ה-20 תאר רוסיטר (Rossiter, 1955/1962) את המסורת השמרנית והזכיר מדינאים ואנשי הגות רבים שאיש אינו חולק ששייכים לקאנון השמרני⁶¹⁶. לאחרונה חזר סקרוטון (Scruton, 2014) על תיאור המסורת הפילוסופית השמרנית, הכוללת את הגותו של ברק והשפעתה במאה ה-19 והמשכה על ידי מייקל אוקשוט (Oakshott) והשפעתה במאה ה-20⁶¹⁷.

4.2.1 מבחן אדמונד ברק

האופן בו אדמונד ברק נתפס במחקר מצריך תמונת תקריב, משום שרוב חוקרי השמרנות מרחיקים בחקירתם עד אליו או מתמקדים בהגותו כדי לקבל רעיון על השמרנות⁶¹⁸. למעשה, ניתן לזהות מבחן לפיו חוקרים המניחים דבר מה על השמרנות מתקפים זאת דרך דיון בהגותו ודמותו של ברק. כאשר האנטיגנטון מחפש מכנה משותף בין כל הגישות להגדרת השמרנות, הוא מציין שמדובר ביסודות הגותו של ברק⁶¹⁹. כיוון שמסקנתו היא שבעולם המערבי ישנה זהות בין שמרנות לליברליזם, הוא דואג להציג גם את ברק כליברל ואפילו בעל ממד דמוקרטי⁶²⁰. כך, פרשנים המעוניינים ללמד סנגוריה על השמרנות, מוצאים לנכון להגן על הגותו של ברק⁶²¹. ומנגד, הפרשנות הביקורתית כלפי השמרנות כוללת גם התקפה על רעיונותיו של ברק⁶²². למשל, הגנתו על מעמד האצולה שימשה ראייה לרובין (Robin, 2011) להציג ביקורת על השמרנות כריאקציה של החזקים בחברה כלפי הדרישה לשוויון⁶²³. רבים מנגידים בין הגותו לזו של תומאס פיין (Paine). כאשר אלכסנדר (Alexander, 2016) נוהג כך, ההנגדה נועדה לביקורת על השמרנות כמנסה לעצור את התפתחות המחשבה המודרנית, שנובעת משאיפה כמוסה לחזור לסדר ישן⁶²⁴. לעומת זאת, הנגדתו של לוין (Levin, 2014) נועדה להציגם כחשובים באותה מידה להתפתחות המחשבה המדינית בחברה המערבית המודרנית, כמי שביססו דיכטומיה בריאה בין ימין ליברלי-שמרני לשמאל ליברלי-פרוגרסיבי⁶²⁵.

כפי שניתן לראות, שיפוט נורמטיבי נפוץ בחקר השמרנות כשהם שהוא נפוץ בחקר הימין המדיני בישראל, כאשר הוא מתואר דרך מושגים ביקורתיים. אלא שבניגוד לצירוף "ימין רדיקלי", המכיל שיפוט שלילי א-פריורי, השמרנות מאפשרת מרחב לשמרן לקדם את תפיסת עולמו. נקודת העניין אינה להכריע לכאן או לכאן אלא להשתמש בכל נקודות המבט כדי להסיק על התופעה. בכל הנוגע לברק, חוקרים מכל הזרמים פונים להגותו כדי לפתח או לאשש את עמדתם על השמרנות, עד שניתן לזהות "מבחן ברק" שבו מסקנה שנאמרת עליו ניתנת להכללה כמסקנה על ההגות השמרנית. כיוון שמעטים ההוגים שכל כך מזוהים עם תפיסת עולם, אין שחר לטענה שלשמרנות אין מסורת פילוסופית. לפיכך כל טענה שתיכתב להלן על ברק תהיה נכונה גם למחשבה השמרנית.

לצד החשיבות של ברק להבנת השמרנות, יש לשים לב לדמיון מסוים בין יחס המחקר להגותו של ברק עם הוויכוח העמוק לגבי טיבה של ההגות הרביזיוניסטית. כשם שהמחקר הביקורתי כלפי ברק שופט את השמרנות כאנטי-דמוקרטית, כך המחקר הביקורתי כלפי

ז'בוטינסקי שופט בביקורתיות את הימין השואב השראה מהגותו כהתפתחות ימין רדיקלי בישראל. וכשם שההגנה על התנועה הרוויזיוניסטית רואה בה מקור לימין ליברלי, האפולוגטיקה כלפי הגותו של ברק מגיעה לשפוט את השמרנות באור חיובי. דמיון מחקרי זה אינו מוביל למסקנה שז'בוטינסקי שאב השראה מברק או שז'בוטינסקי שמרן. אלו מסקנות מרחיקות לכת ומטעות. הטענה כאן היא שיש לשים לב לדמיון במאפייני הפולמוס המחקרי לגבי היישום הפוליטי הנובע מהגותו של ברק מחד ומעקרונות התנועה הרוויזיוניסטית בישראל מאידך. שיפוט היישום התאורטי מהווה ראיה מטא-מחקרית לדמיון מהותי הקיים לגבי היישום בפועל. דהיינו, דמיון בין האידאולוגיה השמרנית העכשווית לבין החזון של הימין המדיני בישראל.

4.2.2 אידאולוגיה המתנגדת לאידאולוגיה

קיומם של זרמים פנים-שמרניים, הוויכוח על הקאנון השמרני ואופי הגותו של ברק ניתנים ליישוב במסגרת חקירת השמרנות כגוף רעיוני, אך מהווים מקור לתסכול בקרב חוקרי שמרנות, המצביעים על גירעון מחקרי וחוסר יעילות בניתוח התופעה⁶²⁶. הסיבה לכך קשורה למאפייני חקירת רעיונות במדעי החברה. אידאולוגיות, כמו תקופות היסטוריות או מעמדות חברתיות, מציבות קושי אפיסטמולוגי להכירם בעולם האמפירי. השמרנות מקשה עוד יותר כיוון שהיא עצמה מאופיינת בהסתייגות מהצבתה בתוך הקטגוריה "אידאולוגיה"⁶²⁷, מאפייניה הערכיים חמקמקים ומקשים על חקירתה כאידאולוגיה⁶²⁸ והביאו חוקרים להסתבך בשאלה האונטולוגית הראשונית "מהי השמרנות"⁶²⁹ ולקביעה שהצירוף אינו ראוי כקטגוריה אנליטית⁶³⁰.

מאפיינים דומים קיימים בחקירת הימין המדיני בישראל כגוף רעיוני אחיד, שמקיים מכנה משותף ברמת תפיסת המציאות ומדיניות ההתמודדות עמה. הימין הישראלי מסתייג ממושגי יסוד רבים בתיאור הסכסוך בשל הסתייגות עמוקה ממתן לגיטימציה לזהות הלאומית הפלסטינית. הדבר מקשה על המחקר לבחון מהו "פתרון הימין לסכסוך" ועלול להביא לקביעה שאין דבר כזה כלל. אולם ראינו שהימין המדיני אינו נאלץ דווקא מהצגת חזון מדיני של מדינה אחת, יהודית-דמוקרטית, ומהצגת אפשרויות שונות להגיע לשם על בסיס תפיסה ייחודית של המציאות הפוליטית במזרח התיכון. זוהי תזכורת לכך שבעולם הפוליטי תוכנו של מושג "הפתרון" לא מחייב תוצאה סופית שמניחה את דעת כולם. בצורה דומה, גם הסתייגותם של שמרנים מ-"אידאולוגיה שמרנית" לא מעידה על דלות רעיונית אלא להפך, על מורכבות המחייבת היזהרות מהיצמדות לאידאולים קבועים העלולים לקשור את השמרן לרעיונות אוניברסליים מופשטים.

4.2.3 הגישה המינימליסטית והנטייה השמרנית

במבוא למחקר תואר הזיהוי האינטואיטיבי של הימין המדיני בישראל עם העיקרון הרזה המסתפק בשמירה על המצב הקיים, בו ממילא מדינת ישראל היא הריבון על כל מערב הירדן. ואמנם, מכלול הקשיים לחקירת השמרנות כמערכת ערכים יצר זרם מחקרי שלם המחפש הגדרה מינימלית של התופעה. דוגמה עדכנית מובאת על ידי בקשטיין (Beckstien, 2015) לפיו השמרנות מתארת תכונה של אידאולוגיה אחרת (Adjectival) כך ששמרנים יתמכו בערכים שונים במצבים שונים. ולכן לפי הגישה המינימליסטית העדות הטובה ביותר לנוכחותה היא מדיניות המתנגדת לשינוי ומעוניינת לשמור על הסדר הקיים⁶³¹.

כיוון שכל מציאות חברתית היא סטטוס קוו ראוי להגנה, נוצר טווח בלתי מוגבל של פרגמטיות פוליטית בו השמרנות יכולה לפעול. לכן שמרנים נוטים לאמץ את הגישה המינימליסטית להגדרת השמרנות. אוקשוט (Oakeshott, 1956/1991), עליו בקשטיין מבסס את עמדתו⁶³², ראה בשמרנות "נטייה" (Disposition) טבעית לשמור על מה שיש, נטייה שלמעשה כל אחד מחזיק בה,

נטייה להיצמד בפרט למה שיש לנו עכשיו⁶³³. היא ספקנית מול שאיפות לשינוי ומעדיפה את הדברים כפי שנעשו עד כה (כלומר את המסורת). בעיני אוקשוט השאיפה לשינוי הסדר הקיים תמיד תוביל ליותר רע מאשר טוב, כיוון שזה טבעם של האדם ושל החברה⁶³⁴.

באמצעות הגישה המינימליסטית אפשר להבין מדוע בימין הישראלי ישנה מגמה לקבע את "ניהול הסכסוך" כפתרון, תחת מכנה משותף רחב המתנגד לעיקרון של שתי המדינות המצריך שינוי משמעותי במצב הקיים בשטח. אך דילול השמרנות לכדי נטייה בלבד הוא מקור לביקורת כלפי הגישה המינימליסטית, על יצירת הגדרה פשטנית שמותירה את מחשבת השמרנות ואת האידאולוגיה השמרנית מחוץ לתחום החקירה ואף מונעת פיתוח כלים שיבחינו בין שינויים שהשמרנות מקבלת לשינויים שהיא דוחה⁶³⁵. במקרה הישראלי, ההתנגדות לפתרון שתי המדינות היא בסיס לקונצנזוס ימני לגבי זכותה של ישראל דווקא לשנות את הסטטוס קוו על ידי סיפוח השטחים. נקודה זו מאירה ביקורת תאורטית עמוקה יותר לגבי טבעו הפרדוקסלי של ה"סטטוס-קוו", שתמיד מורכב כמות גדולה של משתנים דינמיים וסותרים⁶³⁶. הבנת השמרנות דרך מושג זה לבדו מוביל לאבסורד בו כולם שמרנים המנסים לשמר את כוחם בסטטוס קוו כלשהו⁶³⁷.

4.2.4 ממדי השמרנות

גרסה משוכללת של הגישה המינימליסטית הובעה על ידי האנטינגטון, שגם כן מבקש להגביל את האידאולוגיה השמרנית לכדי הגנה על הסדר הקיים ולכן הביקורת כלפי אוקשוט מופנית גם כלפיו⁶³⁸. אולם האנטינגטון מוסיף לנטייה השמרנית שלושה גורמים שהופכים לתיאור שלם יותר של האידאולוגיה השמרנית, ולכן בסיס איכותי יותר להבנת השמרנות.

ראשית, השמרנות אינה רק הגנה על הסטטוס קוו, אלא תגובה לניסיון אידאולוגי לחתור תחתיו⁶³⁹. "הממד התגובתי" מזיז חצי צעד את הנטייה השמרנית, שאינה רק שומרת על המצב הקיים אלא צומחת נגד קריאה לשנותו. במקרה הישראלי, ממד זה מסביר מדוע אחד מעמודי התווך של תפיסת הימין היא תגובת נגד ספציפית לפתרון שתי מדינות ולאידאולוגיה ממנה נבע. אולם הממד התגובתי לא מסביר מדוע התגובה השמרנית עולה דווקא מימין ובישראל באה לידי ביטוי בהתנגדות להכרה בלאומיות הפלסטינית ולא, למשל, נגד הרחבת ההתיישבות היהודית בשטחים. כדי להסביר כלפי מה מופנית התגובה השמרנית, האנטינגטון פורט רשימת עקרונות שמחייבים את האידאולוגיה השמרנית מזה מאות שנים ומבהיר שהוא רואה בה תוכן ערכי מהותי של השמרנות⁶⁴⁰. "ממד אורתודוקסי" זה נוגע לטבעו הדתי של האדם ותפיסתו כטוב ורע מיסודו, להעמדת זכויות האדם מול חובותיו לחברה, לחשיבותה של התפתחות חברתית היסטורית ולהכרה באי-שוויון והיררכיה תפקודית. כראייה ליציבות המחשבה האורתודוקסית השמרנית חזר על גרסה של הרשימה גם כעבור ארבעים שנה⁶⁴¹. אך השכלול בעמדתו טמון בטענה שאותם ערכים עליהם נשענת התגובה השמרנית נועדו להגן על מערך המוסדות הקיים בחברה. מכאן מסקנתו שבמציאות המוסדית שהתגבשה לאחר מלחמת העולם השנייה האידאולוגיה השמרנית ליברלית ודמוקרטית⁶⁴². ההנחה שבשמרנות העכשווית יש ממד ליברלי אינהרנטי מכניסה תוכן ספציפי בתוך מושג הסטטוס קוו ומאפשרת לשמרנות להוות קרקע לניתוח מדיניות. מסקנתו האפולוגטית של האנטינגטון מהווה אבטיפוס למחקרים רבים נוספים המוצאים זיקה בין השמרנות העכשווית בחברה המערבית לבין הליברליזם הקלאסי⁶⁴³.

האנטינגטון לא מתייחס למתח היסודי בין הממד האורתודוקסי והליברלי. גישתו כלפי השמרנות אפולוגטית וניתוחו מוביל למסקנה שהמסורתיות ותפיסת החברה השמרנית מחייבות התמסרות כנה למוסדות החברה הקיימים⁶⁴⁴. מכאן ניתן להסביר כיצד בימין הישראלי מצהירים

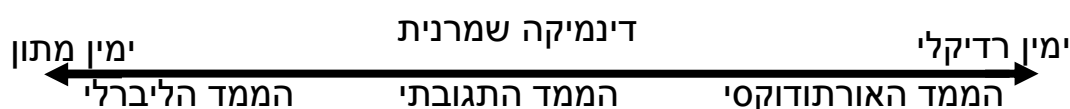
על מחויבות לזהות היהודית-דמוקרטית של ישראל, לצד מחויבות לפתרון של מדינה אחת בין הים לירדן. האנטיגטון לא למגיב לאפשרות שבנקודות החיכוך השמרן יאמץ את הסדר הקיים על פני השטח כדי להגן על ערכיו המסורתיים. ביקורת כזו הובעה לאחרונה על ידי אלכסנדר⁶⁴⁵. לטענתו השמרנות מזהה "שבר" ("Rapture") מכונן שעברה החברה והוליד שינוי משמעותי ומגיבה אליו באופן פרדוקסלי. היא מקבלת לכאורה את הסטטוס קוו אך דוחה אותו בפועל, חותרת תחתיו במטרה להחזיר בהדרגה חלקים מהמצב שאבד⁶⁴⁶. האנטיגטון מתמודד עם צורה זו של שמרנות, המגוננת אך ורק על מוסדות הסדר הישן. הוא מכנה אותה "ריאקציונית" ("reactionary") ו"רדיקלית" ("radical") ואף רואה בה סוג כושל של שמרנות⁶⁴⁷. אלכסנדר רואה כך את כל התנועה השמרנית. לדעתו קבלת הסדר הנוכחי ושמירה על סטטוס קוו אינם אלא מעטה שנועד לצורך ריאקציה כלפי מוסדות מודרניים, ריאקציה שיכולה להיות רדיקלית⁶⁴⁸.

הביקורת על השמרנות כריאקציה רדיקלית בעלת נוכחות חזקה בספרות⁶⁴⁹. את המקור ניתן למצוא בניתוחו של קארל מנהיים (Mannheim, 1925/1986), שהיה חלוץ בחקירת השמרנות כתפיסה ערכית⁶⁵⁰ ותאר את תקומתו הפוליטית של השמרן כריאקציה לאידאולוגיות פרוגרסיביות, שאף עלולה להגיע לרביזיוניזם היסטורי⁶⁵¹. הגישה הביקורתית כלפי השמרנות נקשרת גם לקושי המחקרי להפריד בינה לבין הימין הרדיקלי, שכאמור נשפט מראש כתופעה שלילית⁶⁵². היא מסבירה את נוכחותו הבולטת של הזרם בספרות המשייך את הימין הישראלי כולו לתיאוריה של ימין רדיקלי, שביסודו התנגדות לסדר הקיים וקבלת מוסדות הדמוקרטיה במטרה לחתור תחתיהם.

4.2.5 השמרנות כדיאלקטיקה בין ערכים

הקשר בין השמרנות לבין הליברליזם הקלאסי לעומת האפשרות שהממד האורתודוקסי בשמרנות יוביל לריאקציה פוליטית בעלת זיקה לימין הרדיקלי, הוא פולמוס פרשני עמוק ורב רבדים המאפיין את חקר השמרנות ומסביר את הפער בין תפיסתו העצמית של הימין המדיני לבין הזרם המחקרי המזהה אותו כימין רדיקלי. האפולוגטיקה כלפי השמרנות מדגישה את תגובת הנגד שלה כהגנה על הסדר הקיים ולפיכך מבליטה את הממד הליברלי, בעוד הביקורת כלפיה מדגישה שתגובת הנגד נובעת מערכים אורתודוקסיים ולכן מכוונת לשינוי רדיקלי של הסדר הקיים. מה שנדמה כניגוד של 180 מעלות אינו אלא תיאור שני קטבים שבפני עצמם אינם מספיקים להבנת השמרנות, אך הדינמיקה ביניהם מקיפה את כל חלקיה. תיאור גרפי של הדינמיקה מוצג להלן כתרשים 5.

תרשים 5: דינמיקה שמרנית בתוך גבולות הימין הפוליטי

המחלוקת בה חוקרים מפרשים באופן מנוגד לחלוטין את השמרנות מלווה את כל חקר השמרנות, ואינה נועדה להכרעה. הצגתה חיונית להבנה מלאה של השמרנות כמחשבה מדינית וכאידאולוגיה העומדת ביסוד טיעוני הימין הישראלי להתמודדות עם הסכסוך, ומסבירה גם את המתחים שבתוך ההצעות. תפיסת העולם השמרנית מבהירה מדוע אנשי ימין נראים כמי שמתנגדים לכל שינוי בסטטוס קוו אולם בפועל מחויבים לפתרון של מדינה אחת וכן מדוע הימין הישראלי לא מוכן למדינה שאיננה בעלת זהות יהודית, אך גם מחויב לשמירה על התשתית הדמוקרטית של ישראל. כך, השמרנות מחייבת את הימין הישראלי לדבוק בדיוק באותו משולש – מדינה יהודית, דמוקרטית ושלמה – שהמרכז והשמאל בישראל רואים בלתי אפשרי בעליל.

4.3 המחשבה השמרנית והימין בישראל

על מנת להראות את הזיקה של הימין המדיני בישראל לשמרנות יש להציג את הערכים שמקושרים באופן עקבי למחשבה השמרנית הפוליטית. כיוון שמדובר בפילוסופיה פוליטית ענפה ורבת רבדים, הסקירה המתומצתת להלן מדגישה את הנחות היסוד הבסיסיות ביותר שלה ואת האידאולוגיה העכשווית הנובעת מהן, ומציגה את הצורה בה הן מופיעות בתוך פתרון הימין לסכסוך. ניתוחים שמרניים של טיעונים העולים בהצעות הימין יעשו בכל שלב בסקירה. הפולמוס הפרשני באשר ליישום השמרנות בזירה המדינית ילווה את הדיון. לכן אף על פי שגם פרק זה לא נועד לשיפוט נורמטיבי של הימין הישראלי או של מחשבת השמרנות, הביקורת כלפי השמרנות כמקור למוסר ולעשייה פוליטית, כמו גם האפולוגטיקה כלפיה, הכרחיות להבנת הגורם המסביר של הימין המדיני בישראל. בפרק הבא, המסכם את המחקר, הפולמוס יסייע ביצירת מסגרת המבהירה את החשיבות שיש לפתרון הימין לדמוקרטיה הישראלית.

4.3.1 ספקנות ופרגמטיזם

כזכור אחד הקשיים לניתוח השמרנות כאידאולוגיה הוא ההסתייגות שלה מכך, הנובעת מספקנות כללית כלפי שימוש בהפשטות והכללות במעשה הפוליטי, ספקנות המוכרת כדחיית האוניברסליות⁶⁵³. כבר בנטייתה הספקנית לשמור על הסטטוס קוו ובממד התגובתי שלה המחשבה השמרנית מספקת הסבר כיצד התנגדות לפתרון של שתי מדינות לשני עמים הפכה למכנה המשותף המרכזי של הימין המדיני בישראל. כזכור, בימין הישראלי מודעים לנביעתם מתוך תגובת נגד לפתרונות שעלו בשמאל. חוטובלי תמצתה את תגובת הנגד של הימין: *"במשך יותר מדי שנים כימין פוליטי בישראל ניהלנו קמפיין נגטיבי, נגד כל דבר שהשמאל שם על השולחן. היינו נגד מדינה פלסטינית, היינו נגד נסיגות חד-צדדיות, היינו נגד ההתנתקות, היינו נגד נסיגה מלבנון. הכול בצדק. אבל לא אמרנו את ה'בעד' שלנו. ועכשיו זה הזמן"*.⁶⁵⁴

הספקנות השמרנית אינה מכוונת כלפי כל סוג של שינוי, אלא כלפי תיאוריות חברתיות שחותרות ליישום תוכנית פוליטית שיטתית, הנובעות מהנחות יסוד לגבי טבעו השכלתני של האדם, דוגמת מתודולוגיית האמנה החברתית והסוציאליזם המרקסיסטי⁶⁵⁵. על מנת לדחות תוכניות עתידיות כאלה, השמרנות מציגה אותן כמופשטות ואוניברסליות, ומדגישה את הפער הקיים בין לבין הבעיות במציאות החברתית הספציפית אותן הן מבקשות לפתור⁶⁵⁶. הימין הישראלי מציג תגובה דומה לפתרון של פשרה טריטוריאלית, בהתייחסו אליו כ"אשליה" של השמאל הישראלי או "תקוות שווא" שמקורה בניתוח פגום של המציאות במזרח התיכון, שאיפות הפלסטינים ומקורות הסכסוך. כזכור, יעלון כינה זאת חשיבה נאיבית שאינה מבוססת על עובדות במציאות⁶⁵⁷.

ברמת הפילוסופיה הפוליטית, את ההסתייגות השמרנית מיישום אג'נדה המבוססת על רציונליזציה של ערכים מופשטים ואוניברסליים ניתן לזהות כספקנות מציאותית השואבת השראה מהאמפיריציזם הפוליטי של דיוויד הום (Hume). הצגה זו של שמרנות קושרת בינה לבין היגיון פשוט, יסודי לכל עשייה פוליטית וקיים כמעט בכל אדם⁶⁵⁸. בקרב הצעות הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הדים לכך נמצאים בדימוי העצמי של הימין כמי שנמצא על קרקע המציאות, והגיבוי הניתן להתנגדות לפשרה טריטוריאלית בעזרת דוגמאות מההיסטוריה האלימה של הסכסוך, שמעידה שפתרון של שתי מדינות חסר היגיון ואף מסוכן לאזור.

אולם את הספקנות השמרנית ניתן לפרש, ואמנם פירשו בעבר, גם באור ביקורתי, לאמור שהשמרנות אינה נובעת מהנחות היסוד של הפילוסופיה האמפיריציסטית, שהיא בעיקרה חילונית

והיותה מקור לעלייתם של ערכים נאורים, אלא דווקא כהתנגדות לערכים נאורים, שמקורם ההיסטורי ברעיונות המהפכה הצרפתית ונתפסים כאיום על סדר חברתי המבוסס על דת⁶⁵⁹. ניתן לבקר כך גם את הממד החד-צדדי בפתרון הימין, שבהיותו תגובת-נגד למשא ומתן עם ההנהגה הפלסטינית מתחשב בטובת היהודים בלבד, ממוקד בסדר החברתי של המדינה היהודית ומתייחס לזכויות האדם של התושבים הלא-יהודים באופן מצומצם ובלתי ברירה.

בתוך המחקר האפולוגטי כלפי שמרנות יש המקבלים את העובדה שהצעות עולות בתגובה לרעיונות פוליטיים "נאורים", שנתפסים כבלתי מציאותיים, אך לא את הנימה הביקורתית המוצאת בה ריאקציה בת 250 שנה ותו לא⁶⁶⁰. מושג ה"שבר" שמעלה אלכסנדר נועד להתייחס לכך. הוא אמנם מכון לבקר את הימין השמרני, ככוח השואף להסיג את החברה מאות שנים לאחר תוך מסווה של הכרת הסדר הקיים, אולם הוא מבהיר שלעיתים הריאקציה פונה נגד חלק מהרפורמות הפוליטיות, בצורה הדרגתית⁶⁶¹.

במקרה של פתרון הימין, האמביוולנטיות הזו ניכרת במיוחד כלפי הסכמי אוסלו. רבים בימין אמנם מקבלים את מציאותה של אוטונומיה פלסטינית בשטחים, וחלק מההצעות אף קוראות לקבע את מעמדה כפתרון קבע. אולם בהינתן מושג "השבר", השימוש המרכזי שהימין עושה במציאות שנוצרה לאחר הסכמי אוסלו הוא בחלוקת השטח ל-A, B ו-C באופן שמאפשר סיפוח חד צדדי הדרגתי. אם מתייחסים להסכמים כחלק משאיפה להגיע לשלום-קבע על בסיס הכרה הדדית בזכויות קבוצתיות שוות של שני עמים, שאיפה שניתן לזהות בה "ערכים נאורים", הצעות הימין הישראלי אמנם מקבלות את מציאות ההסכם אך פועלות לבטל את התממשותו מתוך התנגדות קטגורית להכרה בפלסטינים כעם הזכאי לזכויות לאומיות.

הקצנת העמדה הביקורתית כלפי יחס השמרנות לנקודת השבר הנאורה מביאה את אלכסנדר להאשים את הימין השמרני בחתירה תחת הסדר המודרני ובשאיפה סמויה לבסס משטר סמכותני שמשלב מונרכיה ושלטון דתי⁶⁶². חוקרים ביקורתיים רבים רואים את השמרנות כמי שמשתמשת ברטוריקה של קבלת הסדר הפוליטי בעודה אווזת בשאיפה לחתור תחתיו⁶⁶³. את הביקורת הזו ניתן להרחיב גם ליחסו של הימין הישראלי לעצם הזהות הדמוקרטית של ישראל, שהפכה לחלק משמעותי במבנה החוקתי שלה באותן שנים בהן חתמה ממשלת ישראל על הסכמים עם ההנהגה הפלסטינית. הימין השמרני בישראל מקבל את חוקי היסוד שקיבעו את זהותה הדמוקרטית של המדינה, אך מזוית ביקורתית מבקש לחתור תחת מהותן האוניברסלית הנאורה. אולם יש לזכור שהעמדה הביקורתית הזו מהווה פרשנות אחת המצריכה קריאה בין השורות של עמדת השמרנים על עצמם. כשם שלא ידוע על גורם משמעותי בימין הישראלי שקורא לבטל את חוקי היסוד שנחקקו בשנות ה-90, כך ההתנגדות לפתרון שתי המדינות מלווה בהצהרות חוזרות לשמור על הזהות הדמוקרטית של מדינת ישראל. ואמנם, בצד השני של הקונטרסט המחקרי לגבי דחיית האוניברסליות מצויה ספרות ותיקה שמפרשת את היישום הפוליטי הנובע מכך בצורה הפוכה לחלוטין. לפי האנטיגנטון לא רק שההתנגדות השמרנית להנחות היסוד הנקשרות לנאורות איננה שוללת התפתחויות דמוקרטיות וליברליות, היא אף מאופיינת בקבלה מלאה של הסדר הפוליטי הקיים (שבמערב הוא סדר דמוקרטי וליברלי) ולפיכך מסייעת להן להתפתח בהדרגתיות זהירה. לכן הימין השמרני ממסגר את התנגדותו להקמת מדינה פלסטינית כהתנגדות למהלך לא דמוקרטי, לעתים תוך ציון זכויות תושבי השטחים.

הימין הישראלי מאופיין בשאיפה לשמור הן על שליטת ישראל בכלל השטחים שממערב לירדן והן על הגדרתה הנוכחית כיהודית ודמוקרטית. מתוך כך עולות שלוש מגמות מנוגדות לגבי

היחס לתושבי השטחים, שמקורן כבר בתפיסת המציאות של הימין, בה מדינת ישראל היא כוח מערבי בעל מחויבות מוסרית למורשת של משטר דמוקרטי, הנדרש להרתיע בכוח צבאי את העולם הערבי-מוסלמי העוין אותה באופן חסר תקנה. עבור מבקרי הימין הישראלי אלו סתירות לוגיות בלתי ניתנות ליישוב, שמעידות על חוסר רצינות או על כוונה אנטי-דמוקרטית. אולם מנקודת מבט שמרנית, הפרדוקס אינו מקור לביקורת⁶⁶⁴. היכולת לחיות עם סתירות עומדת בלב ההגות השמרנית⁶⁶⁵. רוסיטר מסביר שהשמרנות היא הפילוסופיה הפוליטית היחידה המכירה בכך שהמציאות רוויית סתירות ולכן טובה להתמודד עמן כשהן מופיעות⁶⁶⁶. מנקודת מבט זו, הפרדוקסים שבתוך הצעות הימין מבטאים צניעות אנליטית ומאפשר לאליצור להציג את גישתו כלפי הצירוף "יהודית-דמוקרטית", בפרט בכל הנוגע ליחסי אזרחים יהודים וערבים במדינה, כבחירה "לחיות עם הסתירה", במאמר בשם זה⁶⁶⁷.

מתוך ההנחה כי אין דוקטרינה הנכונה לכל מצב, המסקנה היא שיש להשאיר את האפשרויות פתוחות במסגרת המדינה האחת. זה המהלך שתאר ארנס במאמר בו הציע פתרון של "אין מדינה"⁶⁶⁸. מחקרים טענו בעבר שהשמרנות מאופיינת בפרגמטיזם שמניע אותה לקבוע יעדים פוליטיים קצרי טווח, לעתים לפי ממצאים אנקדוטאליים⁶⁶⁹. הדבר מסביר את החתירה של הימין הישראלי לקבוע עובדות בשטח ולהציע פתרונות אד-הוק שלא דווקא יביאו ל"קץ כל התביעות". הדוגמאות הבולטות כאן הן מעמד "תושב קבע", שמוצע להרחיבו לכלל אוכלוסיית השטחים, וכן הדרגתיות הסיפוח, שבין אם יכיל שני שלבים או יותר הוא אינו מבטא וויתור על שליטה מלאה בכל מערב הירדן. העדפת הטקטיקה על האסטרטגיה הובעה בצורה החשופה ביותר בדבריו של אלקין על "שיטת הסלאמי" שהוא מציע ללמוד מהפלסטינים⁶⁷⁰. הפרגמטיזם השמרני גם יכול להסביר מדוע הצעותיהם של רבים מבכרי הליכוד מובעות בעל-פה ובתשובה לשאלה מדוע המפלגה נמנעה מפרסום מצע במשך עשור, רוסיטר מציין שהדבר נובע מאותו פרגמטיזם פוליטי שמרני⁶⁷¹.

גוטפריד מבקר את התנועה השמרנית על התרחקות מהפרגמטיזם. הוא מאשים שמרנים על פיתוח "מצפן מוסרי" ("Moral Compass") המבוסס על "ערכים קבועים" ("Permanent Values") שהפכו חשובים יותר מפוליטיקה אופורטוניסטית⁶⁷². במסגרת הימין המדיני, סמוטריץ' כזכור הביע זלזול כלפי עירוב עקרונות מוסריים בפעילות יחסי חוץ וביטחון⁶⁷³. בשאיפה לשמור על פרגמטיזם בכל מצב מצוי עוד פרדוקס והמשך הקונטרסט הפרשני. כיוון שכל ההגות המדינית מבוססת על עקביות רעיונית, נקיטת פרגמטיות בכל מצב עומדת בניגוד להנחות היסוד של הפילוסופיה של המוסר, החברה והממשל, ומכניסה לתוך סולם הערכים ערך חדש לחלוטין. הונדריץ' (Honderich, 1990) רואה זאת כפרגמטיזם מוסרי, שנועד לאפשר לשמרן להשתחרר ממחויבות מוסרית כלשהי⁶⁷⁴. מכאן הביקורת על השמרנות כאידאולוגיה של אגואיזם, ועל שמרנים כמי שמאמצים רק את חלקי הדמוקרטיה שמסייעים להם לצבור כוח בנקודת זמן מסוימת⁶⁷⁵.

4.3.2 טבע האדם והפנייה להיסטוריה

אולם למעשה, מקור ההכרה במציאות כמורכבת סתירות באופן אינהרנטי ומקור התגובה הפרגמטית לכך מצויים בתפיסת האדם השמרנית. בהיותה ספקנית, השמרנות נקשרת אצל חוקרים רבים לתפיסות פסימיות יחסית של האדם⁶⁷⁶. המקור לכך מצוי ביצר לב האדם התנכ"י החוטא, האנושות הזקוקה לרסן הסמכות אצל הובס (Hobbes) והאדם הנשלט על ידי מאוויס ודחפים קמאיים אצל פרויד (Freud) ובמחקרים פסיכולוגיים⁶⁷⁷. רוסיטר מציין ששמרנים יעדיפו לטעון שטבע האדם "סבוכ" ⁶⁷⁸. אולם כיוון שכל אידאולוגיה מערבית מודרנית מתייחסת למורכבות האדם, יש להדגיש שמה שמייחד את השמרנות הוא תפיסת הטוב והרע כמאפייניו המהותיים.

"*Evil is rooted in human nature*", כותב האנטינגטון, "*not in any social institutions*"⁶⁷⁹. המסקנה הטבעית מכך מובעת על ידי סוואל (Sowell, 1987) והיא שהקונפליקט האלים הוא חלק מחויב המציאות האנושית⁶⁸⁰. הדבר מסביר כיצד עימות אלים יכול להיות חלק מפתרון הסכסוך של הימין הישראלי ומזכיר את דבריו של אלדד כי "משלהי ההיסטוריה ועד ימינו גבולות מדיניים נקבעים בהסכמים בין מדינות, וברוב המקרים כתוצאה ממלחמות או בעקבותיהן"⁶⁸¹.

תפיסת האדם כמורכב טוב ורע מחדדת את הפרדוקס השמרני, שכן כאשר מדובר על היסוד המוסרי הבסיסי, דבר שהוא טוב ורע בו זמנית מכיל סתירה לוגית בלתי אפשרית המקבילה לטיעון הביולוגי שדבר מה גם חי וגם מת⁶⁸². מכאן ש"האדם סבוך" הוא מקור קבלת הסתירה של השמרנות. ובעוד עמדת השמרנות על מוסריות האדם אמביוולנטית, מהותו החברתית היא עובדה שאין עליה עוררין⁶⁸². כחלק מביקורת כלפי מתודולוגיית האמנה החברתית, סקרוטון (Scruton, 2014) מסביר שאין אדם שנועד מנותק לחלוטין מהקהילה. וכיוון שהוא יונק ממנה את ערכיו הרבה לפני שעמד על דעתו, עליו לכבד את ההיסטוריה שלה ולהבין שרק דרכה הוא יכול לממש את עצמו כיחיד⁶⁸³.

תפיסת החברה ההיסטורית, המעלה מתוכה מוסדות המייצגים את חכמת הדורות, היא מרכזית להבנת מחשבת השמרנות, וגם מסבירה מדוע הימין הישראלי מרבה לחזור לאירועים היסטוריים ולגזור מהם מסקנות מדיניות. בחקר השמרנות, רבים מציגים אותה כתשובה המשלימה להתנגדות לערכים מופשטים ואוניברסליים⁶⁸⁴. ואמנם, המשמעות המרכזית של תפיסת ההיסטוריה של החברה כבעלת ערך מהותי היא שתכונות שבדרך כלל מיוחסות לאדם, דוגמת תבונה, שכלתנות, חירות האדם וזכויותיו, אינן טבעיות אלא תוצאה של התפתחות חברתית⁶⁸⁵. הדגשת ההבדלים המהותיים בין חברות מסבירה מדוע עבור הימין הישראלי פערי התרבות בין העם היהודי לעולם הערבי-מוסלמי אינם ניתנים לגישור.

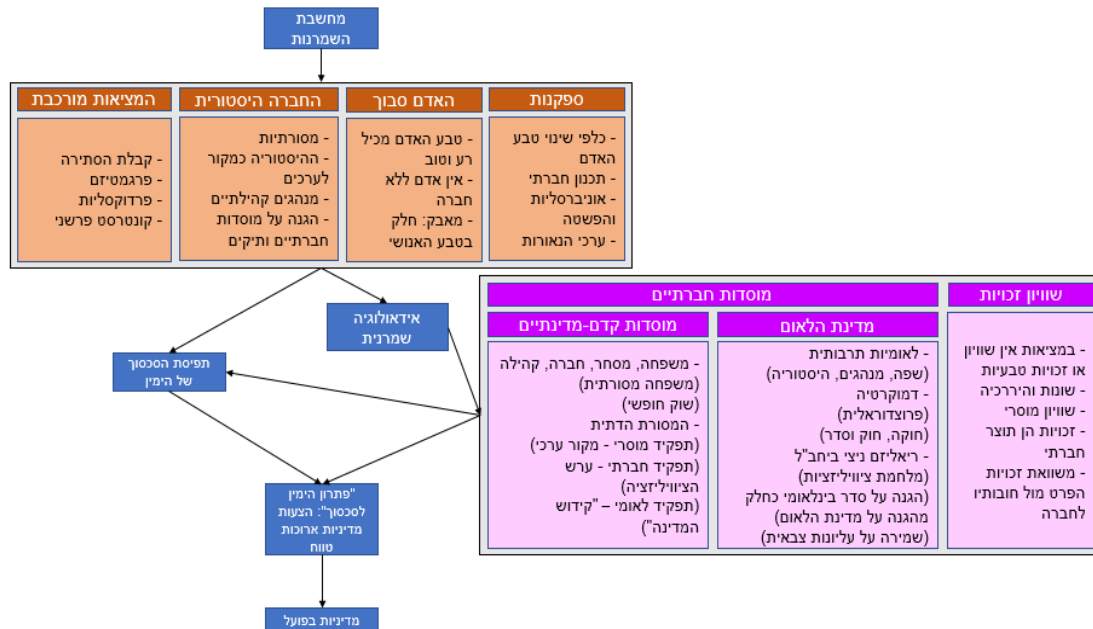
מושג המצוי בסמיכות לתפיסת ההיסטוריה כמקור ערכי הוא המסורתיות, שהרי המסורת היא ביטוי אקטיבי להרגל חברתי שעמד במבחן הזמן ובניסיון העבר של הקהילה⁶⁸⁶. המסורתיות מוזכרת גם כבסיס ערכי עבור הוגים שמרנים ותנועות שמרניות⁶⁸⁷. חשיבות מנהגי העבר היא מקור לעמדות אידאולוגיות רבות של הימין הישראלי, אולם במסגרת פתרון הסכסוך היא מספקת הסבר ראשוני לעמדתו על זכויות לאומיות. כפי שמסביר סקרוטון, השמרנות מזהה במסורת מקור לגיטימציה מרכזי לקבלת אוטונומיה לאומית וכן לפעילות פוליטית של מנהיגים⁶⁸⁸. מכאן החזרה של גליק אל ההיסטוריה המקראית של העם היהודי בארץ ישראל, העולה כחלק מתיאור זכותה הבלעדית של מדינת ישראל על השטחים כהצדקה לסיפוחם⁶⁸⁹.

כמו כל ערכי השמרנות שנסקרו עד עתה, גם "מסורת" מכילה פרדוקס ומהווה מקור לקונטרסט פרשני. הפרדוקס טמון בטענה שכל החברות האנושיות מתפתחות ופועלות תמיד באותה דרך, ובאותה נשימה מתפתחים ביניהן הבדלים כה מהותיים עד שלא ניתן לזהות ערכים אוניברסליים הנכונים לכל החברה האנושית. המחשבה הפוליטית השמרנית מורכבת אפוא ארבעה ערכים מרכזיים: ספקנות, טבע האדם סבוך, היסטוריה חברתית כמקור ערכי וקבלת המציאות כדבר מורכב המכיל סתירות. כל אחד מהם מכיל פרדוקס שמאיר על הפולמוס הפרשני באשר להיותו בסיס ליישום פוליטי, עד שניתן לחזור ולראות שעצם הקונטרסט הוא מאפיין של מערכת החשיבה השמרנית. כל אחד מערכים אלה גם מהווה פתח להסביר גורמים שעלו בעת סקירת פתרון

⁶⁷⁹ במכניקת הקוונטים ידוע הדיון על הימצאות ב"סופר-פוזיציה", הנמשל דרך החתול של שרדינגר, שביקום תאורטי אחד הוא חי ובאחר מת. התאוריה היא שעד שניתן לבחון את העניין החתול מצוי במציאות בחזקה אבסורדית, גם חי וגם מת. זוהי עמדת השמרנות על טיבו של האדם, הגם שמוכן שהיסחפות לרמת מופשטות שכזו איננה מטרחה של השמרנות, שזכור מבקשת להימנע מערבוב הפוליטיקה עם הפשטות ארציות בהרבה.

הימין לסכסוך. כדי להגיע להבנה ישירה שלהם, חשוב להציג כיצד המחשבה השמרנית מתרגמת לאידאולוגיה קונקרטית ולאג'נדות קונקרטיות שנועדו ליישום בעולם המערבי בן-זמננו. המחשה גראפית לקשר בין המחשבה השמרנית והאידאולוגיה השמרנית העכשווית מוצגת בתרשים 6.

תרשים 6: ערכי השמרנות

4.4 האידאולוגיה השמרנית והימין בישראל

שדה הדיון שנפתח מתוך הנחות היסוד של המחשבה השמרנית רחב ידיים ומקיף למעשה כל נושא הדורש התייחסות מצד המחשבה המדינית או מביא לפעולה פוליטית, כך שלשמרנים יש מה להגיד על נושאים רבים ומגוונים. על מנת להתמקד באותם ערכים המרכזיים להבנת התפיסה המדינית השמרנית, שיוכלו להסביר גם את רעיונות הימין המדיני בישראל, תוצג ראשית תגובת השמרנות לשני מושגי יסוד בסיסיים במחשבה המדינית המערבית: שוויון וזכות. לאחר מכן יעבור הדיון להגנה השמרנית על מוסדות חברתיים, ובפרט על מקומה של הדת בשמרנות והחשיבות של מדינת הלאום לפוליטיקה השמרנית העכשווית.

4.4.1 שוויון זכויות

הנחות היסוד של המחשבה השמרנית מביאה אותה להתנגד לערכים דוגמת "שוויון" ו"זכויות אדם" בצורתם האוניברסלית ולצמצם את התוכן שניתן להם על ידי אידאולוגיות אחרות. אולם כיוון שהשמרנות מגוננת על ערכי קהילה שקיבלו ביטוי לאורך ההיסטוריה והראו את חשיבותם ליציבות חברתית, תגובת השמרנות אינה דחייה מוחלטת אלא אימוץ תוך הדגשת התוכן המצומצם. כך, יחס המחשבה השמרנית למושגי השוויון והזכות מהווה דוגמה לאופן שבו השמרנות מפיקה עמדה כלפי המעשה הפוליטי. בנוגע לשוויון את הדוגמה המתומצתת ביותר מציג האנטינגטון.

*"Except in an ultimate moral sense, men are unequal. Social organization is complex and always includes a variety of classes, orders and groups. Differentiation, hierarchy and leadership are the inevitable characteristics of any civil society."*⁶⁹⁰

העיקרון השמרני, שיוצא מנקודת הנחה שבני אדם אינם שווים אלא במובן אחד, נתמך במציאות הארגון החברתי ומאפשר דחיית משמעות אוניברסלית למושג השוויון. ההשלכות הפוליטיות הן

מחויבות לשונות תפקודית, להיררכיה ולחשיבותה של הנהגה חברתית. התנגדות לכל סוג של שוויון, וספציפית "אי שוויון" (Inequality), מהווים מקור להגדרת השמרנות⁶⁹¹. את המקור ההיסטורי ניתן למצוא בעמידה המפורשת של השמרנות לעומת הסוציאליזם, שהחלה עוד במאה ה-19 אך בדורות האחרונים הציבה אותה במחנה אחד עם הליברליזם הקלאסי⁶⁹². בתחומי הימין המדיני בישראל, במדגם המומחים שהתראיינו ל"ריבונות" נוכחת הצדקה לאי שוויון אזרחי שיתקיים במסגרת פתרון המדינה האחת, על ידי השוואתו למצב למתרחש במדינות אחרות⁶⁹³. התגוננות מפני השוויון, כתגובה לערכים המקודמים על ידי כוחות שאינם שמרניים, הביאה את אלכסנדר לכנות את ערכי השמרנות "צל של ערכים" ("Shadow of Ideals")⁶⁹⁴. אולם את "חוסר השוויון" ניתן להציגו כערך פוזיטיבי, והשמרנות עושה זאת באמצעות שני מושגים: "היררכיה" ו-"שונות".

כאשר השמרן מביט סביבו על בני האדם, על החברה והממשל, הוא לא רואה כמעט שום מקום בו קיים שוויון טבעי. התמיכה בהיררכיה נובעת ממצאות בעלת סולמות חברתיים ומעמדות שהתפתחו לבצע תפקידים שונים⁶⁹⁵. ניתן לזהות בכך מעבר לשימור פערים, אל ייחוס ערך שונה לקבוצות בתוך החברה והדגשת מבנים חברתיים בהם הכוח הפוליטי מתחלק באופן לא שוויוני⁶⁹⁶. רוסיטר מציין שלעומת החברה השוויונית מציגה השמרנות חברה הנשענת על הבדלים טבעיים שאי אפשר למחוק בין בני אדם. הכרה בסמכותם המסורתית של מעמדות ובתפקידם בחברה מסייעת לרסן באדם יצרים פרוצים, ולכן הכרחית לפיתוח תכונות אנושיות חיוביות⁶⁹⁷. המשמעת הנדרשת מצד האדם בחברה השמרנית שומרת על סדר ויציבות, שגם כן נקשרים לימין השמרני⁶⁹⁸.

לווין מפרש את ברק כמתנגד לרעיון השוויון ביכולת המשילות, כיוון שלמרות שכישורי משילות מתקיימים בכל אחד, הם צומחים רק בתנאים חברתיים שלאורך ההיסטוריה עברו במעמד חברתי מסוים. מכך ניתן להסיק שבדומה להאנטיגטון, התנגדותו לשוויון פוליטי נבעה מהכרה בשוויון מוסרי⁶⁹⁹. פטרונות דומה ניכרת בעמדת הימין הישראלי כלפי ההנהגה הפלסטינית, ובה שיפוט יכולתה למשול ולשפר את חיי תושבי השטחים מהווה עדות לכך שהפלסטינים לא פיתחו מסורת של הנהגה ומוסדות התואמים לאום בעל זכות לריבונות על השטחים.

הדגש בעמדת ברק הוא על היררכיה שנוצרה באופן טבעי ולכן לא דורשת התערבות, אך כן זקוקה להגנה מפני רעיונות מלאכותיים שביסודם ערך מופשט של שוויון. על בסיס זה ניתן להבין את תמיכתו במהפכה האמריקאית, אותה זיהה עם זכויות היסטוריות, לעומת התנגדותו למהפכה הצרפתית, שנשענה על השאיפה לשוויון זכויות⁷⁰⁰. כמעט בכל גרסה של פתרון הימין ישנו שילוב הרחבת זכויות תושבי השטחים בישראל, אולם ההצעות תמיד נשענות על התנגדות עקרונית דומה לשוויון אוטומטי. גם ברמת הפרט, אין איש ימין שמציע שוויון מידי ונטול תנאים בין תושבי השטחים לבין אזרחי ישראל הערבים, לא כל שכן לציבור היהודי.

קידום סדר חברתי המושתת על מבנה מעמדי בו הכוח הפוליטי מחולק באופן בלתי שוויוני מהווה מקור לזיהוי השמרנות לא רק עם היררכיה אלא עם אריסטוקרטיה ממש. ואמנם זיהוי אי השוויון עם היררכיה מדגיש את הממד האורתודוקסי בשמרנות ומציג אותה באור ארכאי. בישראל, הצעות מפורשות לקידום היררכיה אזרחית הן דבר נדיר, אך אינן נעדרות לחלוטין. למשל, פייגלין משווה את תושבי השטחים לנתינים שאינם בעלי זכויות מלאות⁷⁰¹. מציאות של מעמדות אזרחיים שונים כחלק מפתרון הסכסוך קיימת במידה כזו או אחרת לפחות באופן זמני כמעט בכל הצעה ימנית לפתרון הסכסוך, ועובדה זו יכולה להיראות כיישום העיקרון השמרני של "אי שוויון כהיררכיה". כפי שנראה, קידום מציאות שכזו מהווה ביקורת מרכזית כלפי האידאולוגיה השמרנית גם כאשר היא מוסווית, ולכן הגיוני שתעמוד כביקורת גם על הימין המדיני בישראל.

על מנת להתייחס לאי השוויון בצורה ניטרלית, בוביו (Bobbio, 1996) מזהה אותו עם השונות הטבעית בתכונותיהם של בני אדם, והתנגדות לגירעון ברמת החירות שכפיית שוויון יכולה לגרום לחברה.⁷⁰² זיהוי אי-השוויון עם שונות והדאגה לחירות מדגישים את הממד הליברלי בשמרנות. ההבדל הוא שבעוד הליברליזם מבקש לאזן בין שוויון לחירות, השמרנות מעדיפה את החירות באופן אקטיבי.⁷⁰³ סקרוטון מספק מספר דוגמאות לדחיית השוויון כערך ומדגים את העדפת החירות בהתייחסו לחשיבות חופש ההתאגדות, הנרמס בשל עיקרון השוויון.⁷⁰⁴ לפי רוסיטר, השמרנות מכירה בזכויות הוותיקות לחיים, חירות וקניין, כאשר הפרגמטיזם השמרני דוחף להגן על צורה מוחשית של חירות, ולכן זכות הקניין מודגשת.⁷⁰⁵ גם האנטינגטון מבליט את החשיבות של הזכות לקניין הפרטי ורואה בו תנאי מוקדם לחירות, סדר וקדמה.⁷⁰⁶

זכות הקניין הפרטי יכולה לשמש כלי לשימור אי שוויון כלכלי, אך עצם ההכרה בקיומן של זכויות אדם, גם אם במובן מצומצם, מעיד שדחיית השוויון אינה מוחלטת. ישנה הסכמה במחקר לגבי תכני השוויון שהשמרנות העכשווית כן מוכנה לקבל, הנובעים מתוך שוויון מוסרי בעל זיקה דתית וכוללים שוויון הזדמנויות, שוויון בפני החוק ושוויון פוליטי. אלה הופכים לזכותו של כל אדם למצות את כישוריו הטבעיים, לזכות למשפט הוגן ולהשתתף בבחירות כלליות.⁷⁰⁷ מחויבות שמרנית זו לגרסה מצומצמת של שוויון זכויות היא שמסבירה מדוע אף על פי שמסגרת פתרון הימין לסכסוך מנוגדת לשוויון מלא בין יהודים לתושבי השטחים, היא עדיין כוללת מגמה שקוראת להגדיל את זכויותיהם בישראל, בדרך כלל עד כדי קבלת אזרחות על בסיס עמידה בתנאים.

גם ההצעות המנסות לשמור על הפרדה אזרחית בעזרת אוטונומיה או מעמד תושבות קבע, כמו הצעתו של בנט, מציעות לשפר את חייהם של תושבי השטחים בעזרת "תוכנית מרשל" שתקל על מציאת הזדמנויות תעסוקה בישראל.⁷⁰⁸ בנט, כזכור, אמר ל"ריבונות" שהיסוד של תוכניתו הוא "ההבנה שאסור ואי אפשר להקים מדינה פלשתינית בתוך ארץ ישראל, אבל גם שאסור ואי אפשר להכיל לתוך מדינת ישראל שני מיליון פלשתינים ואסור ואי אפשר שעל תא שטח מסוים יהיו שני מעמדות של בני אדם...".⁷⁰⁹ היחס השמרני לשוויון זכויות מעלה שוב שאלות על סתירה פנימית באידאולוגיה השמרנית. כיצד ניתן להגן על שוויון הזדמנויות וגם על חברה עם מבנה מעמדות היררכי, להכיר בזכות לבחור ולהיבחר וגם לתמוך באי שוויון בחלוקת הכוח פוליטי? כאן יפים דבריו המלאים של רוסיטר על העדפתו של השמרן לחיות עם סתירות (הדגשה שלי):

*"Reluctant theorist that he is, he prefers to live with contradictions (such as that between liberty and authority) and to ignore nasty questions (such as that of sovereignty) with which men who like their doctrine neat are feverishly concerned."*⁷¹⁰

קבלת הסתירה מהווה פתח תמידי לפרשנויות מנוגדות בנוגע להשלכות הפוליטיות של השמרנות. לא מעט כותבים ביקורתיים רואים את אי השוויון השמרני כשאיפה ליצור אוליגרכיה, חברה שבה טובתן של אליטות זהה לטובת החברה, ואנשים "נעלים" מושלים ב"פחותים".⁷¹¹ מנקודת הנחה שהשמרנות היא רק ריאקציה לאידאולוגיות מהשמאל, רובין מסיק שהדיבור על שונות אנושית טבעית וחירויות הפרט הוא כסות ליצירת היררכיה.⁷¹²

כאשר אדם נדרש לציית לסמכות מעמדית המוגנת במסגרת הסדר החברתי, זהו פתח למשטר סמכותני. ביקורת על סמכותנות נקשרת לממשלים שמרניים דוגמת ממשל ת'אצ'ר בבריטניה⁷¹³ ובוש-צ'ייני בארה"ב.⁷¹⁴ לפי מוד, היא אמנם גורם מרכזי המקשה על הפרדה תאורטית בין ימין רדיקלי לימין השמרני.⁷¹⁵ אם מתמקדים בגישה הביקורתית כלפי השמרנות כמקור לחלחול

של רעיונות מהימין הרדיקלי, הגיוני לנתח את פתרון הימין הישראלי לסכסוך כפתרון של ימין רדיקלי. למשל, הבנתו של בנט שאסור שעל תא שטח מסוים יהיו שני מעמדות אזרחיים לא מבטיחה שהפתרון המדיני שלו לא יוביל את מדינת ישראל לשם.

אולם בצד השני דרך הפוכה לחלוטין להבין את עמדת השמרנות כלפי מושגי השוויון והזכויות. עמדתם המוצהרת של שמרנים אינה התכחשות לחשיבות של שוויון ולהתפתחות של זכויות. תחת זאת, הדרישה היא לצמצם את משמעותם לטובת הגנה על יציבות חברתית מפני תכנים שיערערו את הסדר המסורתי, שכן רק ריסון מכוח מסורת וסמכות, יחד עם חינוך ראוי, יכול להביא אדם לפעול בהגינות ובתבונה⁷¹⁶. במובן זה השמרנות מבקשת לאזן בין חירויות הפרט לחובותיו כלפי הקולקטיב החברתי ומוסדותיו. כזכור, כמעט בכל הצעה העולה מימין להתמודד עם הסכסוך ישנה התייחסות מינימלית לצורך להכיל את תושבי השטחים בישראל, לעתים קרובות כצעד מקדים לקבלת אזרחות. מגמת הכלה זו מותנית פעמים רבות בתוך משוואה של "זכויות מול חובות". הקשר האדוק בין זכויות לחובות הוא מאפיין מרכזי, ייתכן וייחודי, של השמרנות⁷¹⁷. פילוסופיות פוליטיות מודרניות אחרות מניחות שזכויות האדם טבעיות, אינהרנטיות וקודמות לחברה. המדינה לא מעניקה זכויות אלא מכירה בהן, חובתה להגן עליהן מפני הפרה ואף לקדם את מימושן. אך כל התשתית הרעיונית של השמרנות, החל מהתלות היסודית של האדם בחברה, דוחה את קו החשיבה הזה. נקודת המוצא היא שהזכויות, בין אם הן טבעיות או לא, הן תוצר נרכש שתלוי מאבקים חברתיים היסטוריים ומהווה פונקציה של זמן⁷¹⁸.

תפיסת זכויות האדם כתוצר של מסורת חברתית מסבירה מדוע הצעות הימין המאופיינות במגמת ההכלה מעמידות לפני תושבי השטחים את חובתם לשמור על מדינת ישראל, בין אם על ידי הצהרה ובין אם על ידי שירות, כתנאי לקבלת אזרחות. האנטיגטון מציין מפורשות שזכויות האדם נגזרות מחובותיו⁷¹⁹ ושתפקיד המדינה לאזן ביניהן⁷²⁰. לווין מציג פרשנות דומה, בהציגו את האיזון השמרני בין חירות לבין ריסון כאשר הכוח המרסן הוא הממשל, האחראי על הסדר⁷²¹. חובות האדם כלפי החברה והצורך של הממשל לסייע בריסון יצריו מחזירים את הדיון לחשיבות שהשמרנות מייחסת למסורת, סדר וסמכות. הפרט מקבל הגנה על זכויותיו ממוסדות החברה ובתמורה חובתו להגן עליהם, להכיר בסמכותם ובתפקידם החברתי.

4.4.2 הגנה על מוסדות "טבעיים"

הנטייה השמרנית היא להגן על מוסדות וותיקים, ובפרט מוסדות "טבעיים" שקשה להתחקות אחר נקודת ראשיתם. דוגמה טובה היא מוסד המשפחה, שעבור שמרנים הוא חלק מטבע האדם, אבן פינה בכל חברה, משל לסולידריות ובסיס להגנה על מעגלים ממסדיים רחבים יותר⁷²². מוסד המשפחה הוא בסיס לרצף של הגנה על מוסדות, הממשיך בקהילות מקומיות ומסתיות בשותפות ממוסדת רחבה, בה משתלבים מושגי האומה, הלאום והמדינה. לווין מתאר את חוט השני שברק העביר בין המשפחה, הקהילה והלאום, אותם ביסס על ערך החברה ההיסטורית⁷²³ ורוסיטר מציין שעבור שמרנים המשפחה והכנסייה הן קבוצות היסוד עליהן נבנים סמלים של מסורת, אחדות והמשכיות לאומית⁷²⁴.

להלן תוצג הגנתה של האידיאולוגיה השמרנית על המסורת הדתית לצד הגנתה על הלאומיות ועל מדינת הלאום כמוסדות החשובים ביותר לשימור זהות קהילתית. מוסדות אלה מרכזיים להבנה מלאה של הפוליטיקה השמרנית העדכנית, להצגת עמדתה על הדמוקרטיה ועל התרבות המערבית. ההגנה השמרנית עליהם מסייעת להסביר צדדים נוספים בימין המדיני בישראל,

ולחבין באופן מלא את מקורות פתרון הימין לסכסוך. הם אינם המסבירים את כל אגפיו של הימין הישראלי, אולם אותם בהחלט ניתן להסביר באמצעות עמדת השמרנות על מוסדות אחרים.

למשל, האופן שבו השמרנות מתייחסת לסוגיות כלכליות יכול להסביר את סוג הקשר שבין הימין הישראלי לשוק החופשי. האידאולוגיה השמרנית סולדת מהכלכלה המתכננת המאפיינת את הסוציאליזם ומזהה את הקניין הפרטי כביטוי אמפירי של חירות⁷²⁵. יחסי קרבה בין השמרנות לקפיטליזם נמצאו לאורך השנים במדינות מערביות רבות⁷²⁶. אולם הפרגמטיזם השמרני מאפשר לה לנוע בין פרוטקציוניזם נקודתי ומרקנטליסטי, המגן על כלכלה לאומית, לבין לסה-פר הממעט ככל שניתן בהתערבות המדינה ביוזמות של תאגידים פרטיים⁷²⁷. במקרים מסוימים השמרנות אף יכולה להגן על מדינת הרווחה, בהינתן שזו מייצגת פעילות קיימת בעלת מוסדות מתפקדים, אולם הגנה זו תעמוד על קרקע לא יציבה, שכן ברירת המחל של השמרן היא להטיל ספק ביכולת לתכנן מיזמים חברתיים ריכוזיים והגנתו על הקניין הפרטי מקשה עליו להעלות מיסים⁷²⁸.

בדומה לכך, הימין הישראלי מחזיק בתפיסה שמרנית של מערכת המשפט. במסגרת החשיבות שהשמרנות מייחסת למדינת הלאום היא עוקבת אחר עמדתו של ברק על חוקים כתייעוד דפוסים חברתיים קיימים ולא ככלי לתיקון החברה⁷²⁹. המבנה החוקתי נתפס כמסגרת הפעולה של מדינת הלאום⁷³⁰. לכן פתרון הסכסוך הימין הישראלי נותר מחויב לצירוף החוקתי "יהודית-דמוקרטית" ורבים אף מתנים את מגמת הכלת תושבי השטחים בישראל בחיטול של חוקה שתבטיח את זהות המדינה. כמו כן, בבריטניה וארה"ב השמרנות המשפטית נקשרת בצורות שונות של הגבלת הרשות השופטת מתוך התנגדות לתפיסה דינמית של החוקה⁷³¹. עמדה זו יכולה להסביר מדוע הימין הישראלי מביע סלידה ממה שנתפס כ"אקטיביזם שיפוטי".

גם בתחומי כלכלה ומשפט ממשיך הפולמוס לגבי טיבה של השמרנות. השמרנים רואים את תפיסתם כאיזון ראוי להתפתחות תקינה של החברה, אך תפיסתם הכלכלית סופגת ביקורת על ייצוג מעמד העשירים וקידום פלוטוקרטיה קפיטליסטית⁷³². בתחום המשפטי המחקר הביקורתי רואה את השמרנות כאופורטוניסטית ומשנה את דעתה בהתאם לזהות האידאולוגית של הממשל⁷³³.

4.4.2.1 דת ומסורת

הקשר בין הדת היהודית לימין הישראלי, המוזכר במחקרים קודמים כמקור המרכזי לערכי הימין, הוא למעשה דוגמה נוספת של אידאולוגיה שמרנית עכשווית, שכזכור רואה את האדם כדתי מעצם טבעו. היא מייחסת לדת שלושה תפקידים מרכזיים: הראשון מוסרי, המזהה בערכיה הצדקה לפעילות פוליטית. השני חברתי, המגן על מעמד הממסד הדתי בקהילה. השלישי תרבותי ומזהה בזהות הדתית מקור ל"ציוויליזציה" של יחסי גומלין בין קהילות חברתיות. כך, הדיון בחשיבות הדת לאידאולוגיה השמרנית מסביר את מקום הדת בפתרון הימין כמקור להתפתחות חברתית, ביסוס זכות לאומית ובסיס לפער התרבותי בין הצדדים לסכסוך, שכזכור מתמקד ביהודים וערבים-מוסלמים, ולא בישראלים ופלסטינים.

סקרוטון מסביר שהבסיס הערכי של כל הדברים נטוע במסורות, מנהגים ומוסדות, והראשון שבהם הוא המסורת והממסד הדתי⁷³⁴. החשיבות המוסרית נקשרת לחשיבות החברתית, בהיותה התשתית הראשונה, ולפי השמרנות היחידה, שהוכיחה עצמה יציבה לבנות סביבה חברה⁷³⁵. המסורת היהודי-נוצרית מזוהה עם השמרנות במדינות מערביות רבות⁷³⁶. אצל סקרוטון, מסורת זו מעומתת עם המסורת המוסלמית⁷³⁷. תפיסה דומה מנחה את האופן שבו הימין בישראל רואה את העולם המוסלמי, ושמרנות מסוג זה מביאה למסקנה כי קיים ממד בלתי ניתן לגישור בסכסוך. למרות שהאנטיגטון מחבר בין השמרנות העכשווית לליברליזם, גם הוא עומד על כך שהשמרנות

נטועה בדת ומרחיב על חשיבות האמונה באלוהים עבור השמרן. כיוון שלטענתו רוב השמרנים במערב נוצרים עם מיעוט יהודי, האלוהים השמרני הוא זה של הברית הישנה והחדשה⁷³⁸. טענתו שהאדם מעצם מהותו יצור דתי בעלת הדם לאורך ההיסטוריה של המחשבה השמרנית⁷³⁹. מכאן החשיבות שמיחסים פוליטיקאים דתיים וחילוניים בימין הישראלי לתנ"ך כמסמך היסטורי ומקור לפעילות פוליטית, שכן למסורת הדתית יש מקום מבחינת השמרנות בשדה ההכרעה הפוליטי. שאיפת השמרנות העכשווית לחזק את מעמדה החברתי של הדת, מהווה פתח לביקורת על אידאולוגיה המבקשת ערוב של דת ומדינה⁷⁴⁰. השמרנות אמנם אינה אידאולוגיה שמבקשת להפריד בין דת למדינה, אך לווין מבאר שהשילוב לא מוביל לפוליטיקה המתיישרת לפי אמת מידה דתית, ההפך הוא הנכון (הדגשה שלי):

*"Moreover, religion, by 'consecrating' the state, gives the people an added impetus to respect and regard their regime. Religion, and especially an established church, helps to give people the kind of sentimental attachment and peaceful habits to sustain a political order grounded in generational continuity and prescription. Covering the state in sacred garb also helps to shield its origins and protect it from rash and extreme form of revolution. And finally, religion also helps the poor deal with their condition."*⁷⁴¹

גם התפקיד שיש ליהדות בפתרון הימין לאומי בעיקרו, כחלק מההצדקה ההיסטורית המבססת זכות בלעדית לריבונות העם היהודי ממערב לירדן. מתוך עירוב שמרני זה של דת ולאום יש להבין את דבריה של חוטובלי על "אמת היסטורית" הנוגעת לרציפות התיישבותית של יהודים בערים שונות בגדה המערבית⁷⁴². הרציפות, זכות החזקה בהם וההתקשרויות הרגשיות מקבלים ביטויים ישירים רבים בתפיסת המציאות של הימין. וגם במקרה זה הזכות נועדה למנוע הקמת מדינה פלסטינית, פעולה שנתפסת בימין הישראלי כמהפכה של ממש.

גם כאן הדברים נראים אחרת מזווית ביקורתית. לפי אלכסנדר, הפיכת החיים הציבוריים לדתיים יותר והכפפת הלגיטימציה של השלטון למוסר הדתי היא אחד משלושת הערכים המהותיים של השמרנות⁷⁴³. "קידוש המדינה" מהווה מקור להאשמת האידאולוגיה השמרנית בחתירה מתמדת תחת חירויות דמוקרטיות, במטרה להביא לתיאוקרטיה בה ברית בין הממסד הדתי למדינה פועל נגד הציבור הרחב⁷⁴⁴. מקומה המרכזי של הדת בפילוסופיה השמרנית היא אחד הגורמים המקשים על אבחנתה מהימין הרדיקלי⁷⁴⁵. המחקרים התופסים את הימין בישראל כמונע מאידאולוגיה דתית משיחית השואפת להחזיר את הממשל לתקופת הנביאים והמלכים, הם אפוא ביקורת על תפיסת הדת השמרנית. אמפירית, הדבר מקבל ביטוי בדברי פייגלין על החלטת בורא עולם ורצונו כבסיס לזכות לאומית⁷⁴⁶. אולם סביר שרוב גדול בקרב אנשי ימין בישראל ובעולם המערבי ידחו ביקורת זו כמוגזמת. ואמנם, גם תומכי השמרנות דוחים את תיאורם כמקדמי תאוקרטיה מונרכית כאפיון שגוי של תפיסת עולם שכל חטאה הוא הכרה בדת ובממסד הדתי כבעלי חשיבות גם במדינה המערבית הדמוקרטית בעידן המודרני.

4.4.3 מדינת הלאום

השמרנות מעניקה חשיבות למוסדות חברתיים בעלי מקורות עתיקים, אך בשום שלב לא קוראת לחזור למצב קדם-מדינתי. נקודת מוצא יעילה להבין את הגנת השמרנות על המדינה ומוסדותיה היא יחסה למדינת הלאום. לא רק שמרנים מגוננים על מדינת הלאום, אך עבורם אין למוסדות המדינה תכלית אם המדינה לא נובעת מתוך זהות לאומית ברורה. רק מדינה כזו היא התפתחות

טבעית היסטורית של החברה ורק היא ומוסדותיה ראויים להגנה. סקרוטון מספק הסבר מתומצת לעניין ואגב כך מציב תנאים של לכידות וייחודיות תרבותית התואמים את תפיסת הלאומיות של הימין הישראלי:

"The nation state, as we now conceive it, is the by-product of human neighborliness, shaped by an 'invisible hand' from the countless agreements between people who speak the same language and live side by side. ... It has consciously absorbed and adjusted to the ethnic and religious minorities within its territory, as they in turn adjusted to the nation state. It depends on a shared routine of tolerance. Its law is territorial rather than religious and invokes no source of authority higher than the intangible assets that its people share".⁷⁴⁷

מבחינת סקרוטון, "האמת של הלאומיות" מאופיינת בהגנה על מאפייני תרבות ייחודיים ובאה לידי ביטוי קודם כל על ידי הוקרת הגבולות הלאומיים והכרה שהם אינם נוצרים על ידי ציור קווים על מפה אלא מתוך זהות לאומית הנטועה בתחושה של בית, טריטוריה והתיישבות⁷⁴⁸. דברים אלה נכתבו כמו במיוחד עבור פתרון הימין ומסבירים את הקשר בין הנוכחות האזרחית, הצבאית והריבונות על השטחים. גם הימין המדיני מביע התנגדות לשרטוט גבולות ישראל מהמפה אל השטח וקושר בין הסיפוח ההדרגתי של הטריטוריה, ההתיישבות היהודית בעבר ובהווה והזהות הלאומית של המדינה. מתוך אותה תפיסה של לאומיות היסטורית-תרבותית, האנטינגטון מציין שהלאומיות מהווה בסיס להסכמה בין זרמים שונים של שמרנות לאורך שנים ומשני צידי האוקיינוס⁷⁴⁹. ואמנם למרות שבמאה ה-20 השמרנות באירופה התרחקה משורשיה הלאומיים, השמרנות הקלאסית בבריטניה וביבשת אירופה לאומית בדומה לזו האמריקאית⁷⁵⁰.

סקרוטון פורט את הבסיס התרבותי-היסטורי דרך חובת הלאום לקיים תרבות אזרחית משותפת, שפה לאומית ומנהגים המעצבים את המרחב הציבורי⁷⁵¹. תרכובת דומה מאפיינת את הזהות הלאומית שהאנטינגטון (Huntington, 2004) מוצא בלב הזהות האמריקאית⁷⁵². הדגשת השפה והמנהגים הייחודיים כתנאי למדינת לאום מסייעים לימין הישראלי לדחות את הלאומיות הפלסטינית כהמצאה של האומה הערבית, לעומת הייחודיות של העם היהודי. תפיסה שמרנית כזו מופיעה כזכור אצל גליק⁷⁵³. לצד השפה ומנהגי המקום, הלאומיות השמרנית כוללת בתוך הבסיס ההיסטורי את מוסדותיה האזרחיים של המדינה, הנתפסים כחילוניים. אך גם לדת עצמה, לזהות הדתית ולקרבה דתית יש חשיבות ליצירת זהות לאומית⁷⁵⁴. כך נוצרת זהות לאומית מורכבת, הנובעת ישירות מבסיסי המחשבה השמרנית, החל מערך החברה ההיסטורית ודחיית הלאומיות המבוססת קודם כל רעיון אוניברסלי משותף⁷⁵⁵.

מורכבות יסודות הלאומיות מקשים על ניתוחה ולפיכך מהווה מכשול תאורטי עיקרי להפרדתה ממאפייני הימין הרדיקלי⁷⁵⁶. נקודה זו תואמת את האופן שבו הימין המדיני בישראל נתפס במחקר הביקורתי, המזכיר מחקרים אמפיריים שהצביעו על תהליך "רדיקליזציה" בו מפלגות שמרניות עוברות לעודד לאומיות בעלת בסיס תורשתי ואף גזעי, שמקורה ברעיונות מהימין הרדיקלי⁷⁵⁷. שמרנים דוחים ביקורת זו מכל וכל. סקרוטון מקפיד לציין שאין לערב מוצא גזעי או עדתי בין בסיסי הזהות הלאומית⁷⁵⁸. ספק רב אם בימין הישראלי יכולים לקבל את העיקרון הזה, אך שם ניתן למצוא הגנה בטענה של סקרוטון כי כיום כל ניסיון להגן על נכסי מורשת על ידי קריאה לנאמנות לאומית מיד מגונה על ידי השמאל הפוליטי כ"גזעני", גינוי שלטענתו מעמיד בסכנה את היכולת לנהל דו-קיום פוליטי⁷⁵⁹.

חשש מגיוון תרבותי, דתי ולשוני, המעודד הסתגרות חברתית, מהווה ביקורת נוספת על מדינת הלאום השמרנית⁷⁶⁰. התגובה השמרנית היא החזרת הביקורת לשולח בטענה שמדיניות רב-תרבותית היא שמעודדת קהילות מיעוט להסתגר בדלת אמותיהן, בעוד מדינת הלאום השמרנית מוכנה לקבל שינויים בתגובה לצורך חברתי, באיטיות ובזהירות, כל עוד ניתן לאזן אותם עם שימור מאפייניה התרבותיים של החברה⁷⁶¹. התגוננות דומה הובעה על ידי חוטבלי, שזיהתה דווקא את פתרון שתי המדינות ככזה המעיד על רצון יהודי להסתגר, בעוד הימין מוכן לקבל דו-קיום בתנאי שמסגרת הזהות של המדינה תישאר יהודית:

*"השמאל הרי הפסיק מזמן לדבר על שלום, והתחיל לדבר בטרמינולוגיה של הפרדה וסגרציה, והוא משוכנע שגם אחריהן העימות יימשך. מה יוצא? פתרון שמנציח את הסכסוך, והופך אותנו מכובשים לטובחים, אם לומר את זה בצורה בוטה. דווקא השמאל הפך אותנו לעם יותר אכזרי, וגם סיכן את הביטחון שלנו."*⁷⁶²

4.4.3.1 פרוצדורה דמוקרטית

הזכות השווה לבחור ולהיבחר הפכה לאורך הדורות למוסד חברתי שעל חשיבותו אין עוררין לקיומה של מדינת הלאום במערב. הייצוג הפוליטי הנובע ממנה עומד בבסיס תפיסת החוקה השמרנית. אך כמו כל ערכי שוויון הזכויות, שמרנים נוטים לפרש זאת בצמצום, לפי הפרוצדורה החוקתית של השתתפות בהליך הפוליטי, ובפרט דרך הליך הבחירות הכלליות⁷⁶³.

חלק מהותי מפערי התרבות שמוצאים אנשי ימין בין העם היהודי לאומה הערבית מקורם בעמדתה של מדינת ישראל כמייצגת מורשת של ממשל דמוקרטי וסובלני. ואמנם כיוצא מתפיסת החברה ההיסטורית, עבור שמרנים הדמוקרטיה היא קודם כל חלק ממורשת חברתית. כמו לגבי מושגי שוויון וזכויות, הדמוקרטיה השמרנית מצומצמת ואין לפרשה כבעלת ערך מהותי אלא כסט כלים לשימור ערכים חברתיים אחרים. המוסדות הקשורים בה נועדו בראש ובראשונה ליציבות חברתית, למימוש הריבונות הלאומית ולפיקוח זהיר על יוזמות חברתיות המגיעות מהציבור. אין להעמיס עליה משמעות ערכיות מרחיקות לכת ולהפוך את פעולת החקיקה או השפיטה לכלי לתיקון חברתי, לראותה כלי לחלוקה מחדש של ערכים או לקידום מיזמים עתירי תקציב⁷⁶⁴.

כאשר האנטיגטון (Huntington, 1993) הגיע להעלות תאוריה על תנאים להיווצרות דמוקרטיות, הוא הצהיר מראש שגישתו פרוצדוראלית, מבוססת על הנחות היסוד של שומפטר (Schumpeter) ומנוגדת לתפיסה תבונית, אוטופיסטית או אידאליסטית של הדמוקרטיה⁷⁶⁵. בראש ובראשונה מודגשת הפרוצדורה של הבחירות הכלליות. לכל אדם בוגר הזכות לאשרר את מצבה של החברה או לדרוש שינוי על ידי בחירה בין קבוצות מאורגנות בעלות יכולת משילות. במסגרת הצעות פתרון הימין לסכסוך, תפיסה מצומצמת זו של דמוקרטיה מסבירה מדוע הזכות הקונקרטית המרכזית ולעתים היחידה שמעסיקה את המציעים בבואם לבחון האם הצעתם דמוקרטית היא זכות ההצבעה הכללית. וכפי שמבטא סקרוטון (Scruton, 1980/2001), את מוסד הבחירה הכללית יש להבין בתוך סך של פרוצדורות חוקתיות, כחלק משורה של מוסדות הלוקחים בחשבון את האינטרסים של האומה⁷⁶⁶. מכאן שאת עבודת המשילות עצמה יש להשאיר לאלו הבקאים במסורות הנהוגות בממשל, ולמרות שלכל אדם יש זכות לנסות ולהיבחר אין לעודד את כל האנשים לעשות זאת. הדמוקרטיה השמרנית היא אפוא לכל היותר שיטת ממשל, "הפרוצדורה הכי פחות גרועה מאלה שנוסו מעת לעת", כמאמר הפתגם המיוחס לווינסטון צ'רצ'יל.

הקונטרסט הפרשני לגבי יישום תפיסה מצומצמת של דמוקרטיה מתחיל כבר עם עמדתו של ברק בנושא, כאשר המחקר הביקורתי מוצא אותו כמי שעמד באופן עקבי בצד המנוגד

לדמוקרטיה⁷⁶⁷ לעומת מחקרים אחרים מדגישים את תמיכתו בפרלמנטריות ובחוקתיות באופן שמעיד שכיום היה תומך בדמוקרטיה⁷⁶⁸. ביקורת אחרת מקבלת את הכרת השמרנות בזכות הבחירה הכללית והשוויונית, אך מבקרת אותה כדוקציה של הדמוקרטיה⁷⁶⁹, הגוררת ריכוז כוח בידי הרשות המבצעת ומונעת קידום צדק חברתי על ידי תנועות חוץ פרלמנטריות⁷⁷⁰. ביקורת זו מאפשרת להבין את יחסו של הימין המדיני לארגוני חברה אזרחית הפועלים בשטחים תוך ביקורת על הרשות המבצעת של המדינה. תפיסת הדמוקרטיה השמרנית מזהה בכלים של דמוקרטיה השתתפותית חתירה תחת ההכרעה הדמוקרטית בבחירות הכלליות, המייצגת את הרצון העממי.

4.4.3.2 שמרנות ביחסים הבינלאומיים

את תפיסת היחסים הבינלאומיים המאפיינת את השמרנות, ובפרט את השמרנות בדור האחרון, ניתן לראות כפועל יוצא של ערכי השמרנות שהוצגו עד כה. במרכז מדינת לאום, המנוהלת לפי מבנה חוקתי בפרוצדורה דמוקרטית למימוש אינטרסים לאומיים, סולידריות על בסיס "ציוויליזציה", חברה בעלת קרבה תרבותית, זיקה דתית והיסטוריה משותפת. כשברקע עומדים בסיסי המחשבה של ספקנות, פרגמטיזם פוליטי, כבוד למסורת החברתית ותפיסה פסימית יחסית של האדם, ניתן לראות מהיכן מגיע זיהוי הימין הישראלי כמחזיק במדיניות חוץ "ריאליסטית".

במחצית השנייה של המאה ה-20 השמרנות והליברליזם שיתפו פעולה במאבק הדו-ראשי בסוציאליזם. תום המלחמה הקרה הצריך כיוונים חדשים ביחסים הבינלאומיים. האנטינגטון הביע דאגה לתנועה השמרנית והציע לה להתאחד סביב הלאומיות המסורתית, הבאה לידי ביטוי ביחסי החוץ כהגנה על האינטרסים של מדינת הלאום וסולידריות המבוססת על המכנה התרבותי המשותף הרחב ביותר, אותו תבע במאמרו המוקדם "התנגשות הציוויליזציות" ("The Clash of Civilizations?").⁷⁷¹ באחד ממאמריו, רמז ארנס כי האנטינגטון צדק בניבוי⁷⁷². אלדד מצטט אותו במשך שנים ובאופן קבוע כדי להצדיק את עמדותיו על הסכסוך⁷⁷³. כאמור, סקרוטון מוצא שלעבודתו חשיבות רבה בעיצוב העמדה השמרנית בסוגיות של יחסים בינלאומיים ובחידוד הגורמים המסכנים את התרבות המערבית⁷⁷⁴. הגדרתו כיותר מחוקר של שמרנות אינה חדשה⁷⁷⁵ וכיאה לשמרן, גם עבודתו זכתה לביקורת כמאופיינת בתפיסת עולם פסימיסטית ולאומנית⁷⁷⁶.

לפי התיאוריה, לאחר המלחמה הקרה יתחדש ציר עימות בין מדינות הלאום המערביות לכל היתר, ובפרט בין המערב לבין העולם המוסלמי⁷⁷⁷. מכאן תפיסת הימין הישראלי כעומד בחזית המאבק המערבי בכוחות האיסלאם הרדיקלי. מבחינת אליצור, אירועים רבים לאורך השנים נתפסו כביטוי של היווצרות אומה ערבית-מוסלמית, המבוססת על לשון משותפת ומנהגים דתיים⁷⁷⁸. וכמו שהימין הישראלי מוצא שלא ניתן לפתור את הסכסוך בהסכם כיוון שהוא בעל מקורות דתיים, גם עמדתו של האנטינגטון פסימית, כיוון שהחיכוך בין המערב לאסלאם נובע ממקורות דתיים⁷⁷⁹. לכן הסיק שיש חשיבות של שמירה על עליונות צבאית מערבית⁷⁸⁰ ועל מנת לקדם את האינטרס הלאומי האמריקאי קרא לשמרנים לאמץ "לאומיות מחושלת" ("Robust Nationalism") שתעמוד נגד רב-תרבותיות מפלגת, התבודדות גזענית ואוניברסליזם רכרוכי⁷⁸¹.

תפיסה זו של היחסים הבינלאומיים מסבירה מדוע מצד אחד הימין הישראלי מחזיק בתחושת עליונות מוסרית על העולם הערבי, המחייבת אותו להציע דרך בה יכיל את תושבי השטחים ובכך ישמור על הפרוצדורה הדמוקרטית, ומצד שני מחייבת אותו לשמור על עליונות צבאית ולהתכונן למלחמה, כפי שבא לידי ביטוי ב"מוטיב הברזל" הרוויזיוניסטי. עמדה זו אמנם בעלת ממד "ריאליסטי" ואף "ניצני", כפי שנהוג לזהות את הימין הישראלי, אך תיאור זה חסר את הנחות היסוד השמרניות על האדם, החברה והעולם. העולם המצטייר לנגד עיני השמרן תואר על

ידי רוסיטר כמלא איומים קיומיים, תרבויות נכשלות ומלחמות אותן לא ניתן להכריע אלא בניצחון. אי של תקווה קיים לאומה שתגן על עצמה, תכבד את מסורתה ואת מסורות שכניה⁷⁸².

הגישה השמרנית ליחסים בינלאומיים מובילה לעיונות כלפי פגיעה באינטרס הלאומי. העמדת האינטרס של מדינת הלאום, המבוסס על לכידות ערכית ותרבותית, במרכז היחסים הבינלאומיים, מוביל את האנטינגטון להסיק ששמרנים יקדמו פעילות של מוסדות על-לאומיים רק כשאלו תורמים לאינטרס הלאומי שלהם, ויבקרו פעילות של כל מוסד על-לאומי, ויהיה זה ארגון, בית משפט או משטר, המאיים על הריבונות הלאומית⁷⁸³. נקודה זו חשובה להסביר את יחסו של הימין הישראלי למשפט הבינלאומי, שכזכור נטוע בביקורת רבה על מה שנתפס כפרשנות מוטעית הנובעת מטעמים פוליטיים בניסיון לערער על זכותה של ישראל לריבונות על השטחים.

האנטינגטון מייחס לשמרנות עמדה לפיה הסכסוך האלים הוא חלק מהטבע האנושי. תוך מתקפה נוקבת על הנאיביות של הצד השמאלי במפה הפוליטית, הוא מברך את השמרנים על הבנתם שסוף של סכסוך אחד יוצר את הבסיס לסכסוך הבא⁷⁸⁴. עמדה דומה הביע יעלון בספרו, בו טען שאין סיבה לראות קץ לסכסוך⁷⁸⁵ ובביקורתו העדכנית על הניסיון לנתקו ממה שהוא רואה כ-150 שנים של סכסוך מתמשך עם העולם הערבי⁷⁸⁶. האנטינגטון מסביר ששמרנים מחזיקים בתפיסת עולם הובסיאנית הרואה בעולם אנרכיה, שבהיעדר ממשל ריבוני חזק מובילה למלחמת כל בכל. לכן שמרנים מטילים ספק שאינטרקציה בין קבוצות שונות תגדיל הבנה ואחדות אינטרסים, מאמינים שבעת סכסוך שני הצדדים חותרים לניצחון ומבינים שזו טעות להניח שהם שואפים להגיע לפשרה או הסכמה⁷⁸⁷. כך, העמדות שהאנטינגטון ייחס לשמרנות מסבירות גם את הממד החד-צדדי בפתרון הימין לסכסוך, ואת הביקורת שעולה מננו כלפי השמאל הישראלי ומדיניות החוץ הדיפלומטית של המערב, הדוחפת לפתרון מוסכם של שתי מדינות.

מקור נוסף לריאליזם הניצי של השמרנות מצוי בחשיבות הערכית והחינוכית שהיא מייחסת למוסד ותיק נוסף, הממסד הצבאי⁷⁸⁸, שבמקרה של האנטינגטון ספג ביקורת על עידוד תוקפנות צבאית מנותקת ממוסר, בסגנון ריאלי-פוליטיק⁷⁸⁹. נקודה זו פותחת ביקורת על הקשר בין שמרנות לאלימות פוליטית, כבסיס למיליטריזם ואימפריאליזם⁷⁹⁰. לפי רובין כל הרקורד של השמרנות, החל מתורתו של ברק, מציע תמיכה באלימות⁷⁹¹, באופן המסביר גם את הזיהוי הביקורתי של הימין המדיני בישראל כניצי וכגורם המעודד מאבק אלים במזרח התיכון.

4.5 סיכום

סקירת ערכי המחשבה והאידאולוגיה השמרנית מציגה את הימין המדיני בישראל כימין שמרני. שמירה על שליטת ישראל בשטחים לצד שמירה על זהותה היהודית-דמוקרטית תואמת את הנטייה הבסיסית של השמרנות להיצמד לסטטוס קוו. אך כמו השמרנות עצמה, הימין מחזיק באידאולוגיה שלמה, שאיננה רק תגובת נגד לשינויים ומכוונת את החברה למטרה מדינית. כל המרכיבים המרכזיים להתמודדות עם הסכסוך ולפתור אותו לפי תפיסת עולם ימנית, מקבלים הסבר שמרני. הימין הישראלי סופג את הביקורת המכוונת כלפי השמרנות ותגובת הנגד שבפיו אף היא שמרנית. ההתנגדות העקרונית לרעיון שתי המדינות עולה כתגובת-נגד מתוך ספקנות שמרנית כלפי פתרונות פוליטיים על ידי שרטוט קו גבול על המפה כדי ליצור "מזרח תיכון חדש" על פי עקרונות מופשטים של שוויון ושלוש. השמרנות ספקנית כלפי היכולת של הפוליטיקה להביא לשינויים חברתיים מרחיקי לכת ומזהה שהמאבק הוא חלק מהטבע האנושי, ולכן מכוונת ליציבת חברתית ממנה נובעים המהלכים ההדרגתיים וקצרי הטווח של הימין. ההעדפה השמרנית למדיניות אד-הוק,

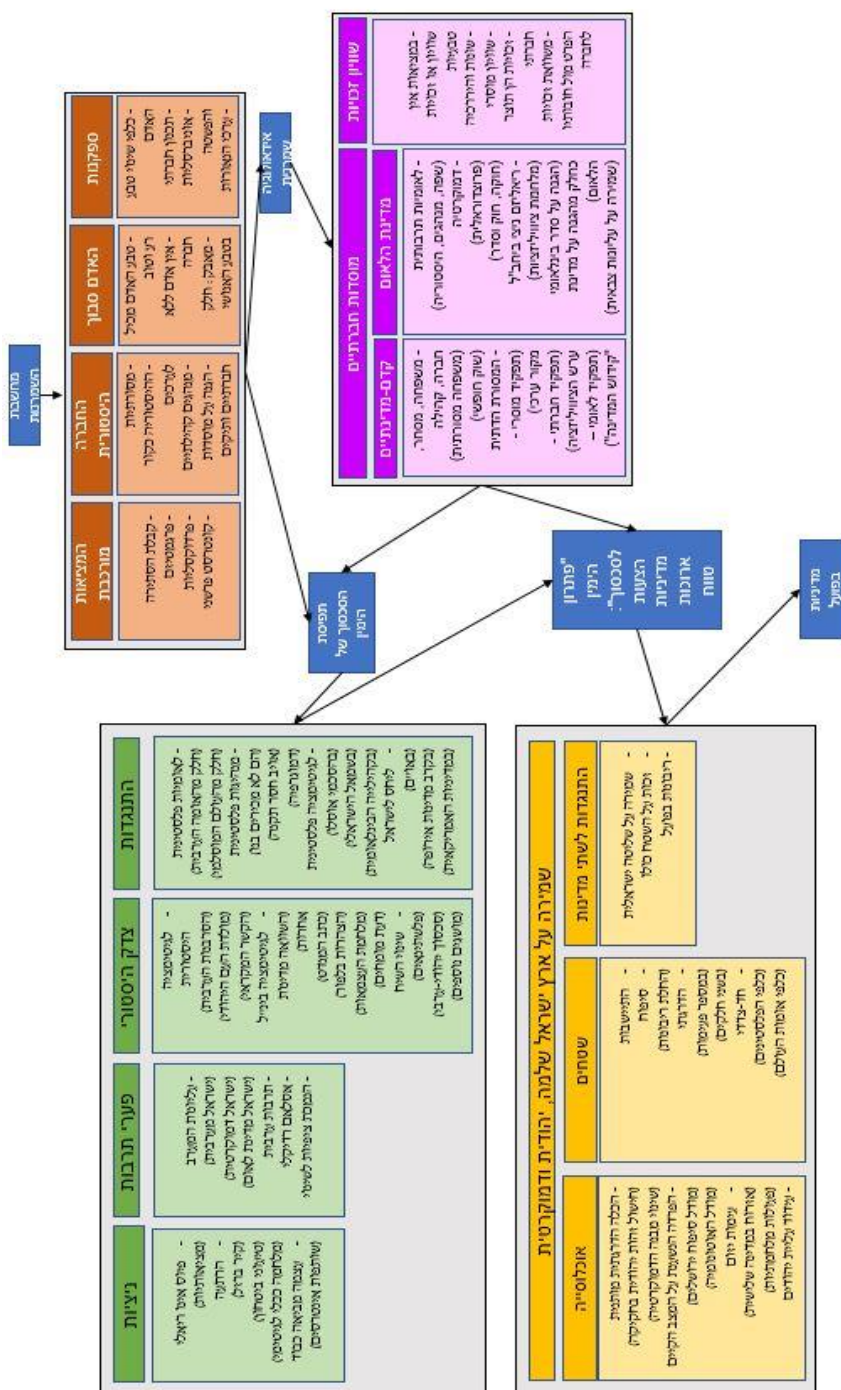
בתגובה ליוזמות "אורגניות" מהשטח, מספקת זווית נוספת להבשלה הארוכה של הצעות הסיפוח של הימין ולרציונל ההדרגתי שפותח בסיפוח אזורים בהם כבר קיימת התיישבות יהודית ממוסדת. עד כאן ניתן היה להסביר את הימין המדיני בישראל דרך הגישה המינימליסטית להבנת השמרנות, כשאיפה לשמור על הסטטוס קוו הפוליטי. הרבה הולך לאיבוד כאשר מביטים בשמרנות ובימין המדיני בישראל מתוך זווית צרה זו. שילוב ההצדקות הביטחוניות, הדתיות וההיסטוריות לסיפוח מוסבר מתוך החשיבות שהשמרנות מקנה לקשר שבין התיישבות, טריטוריה וזהות לאומית. ההתנגדות העזה ללאומיות הפלסטינית נובעת מתוך עקרונות הלאומיות השמרנית, אליבא ד-סקרוטון, המחייבים קבוצת לאום להציג גורמי תרבות שמייחדים אותה כחברה נפרדת. השמרנות תופסת את היהדות כחלק בלתי נפרד מהציוויליזציה המערבית וכמקור למוסר ממנו התפתחה החברה המודרנית. גם הימין הישראלי מזהה זיקה שכזו, המקבלת ביטוי מוסדי דרך מחויבות למורשת הדמוקרטית.

הדגש המוסב לצורך של מדינת ישראל להתייחס לזכויות הפוליטיות של תושבי השטחים הוא דוגמה לתפיסה מצומצמת של דמוקרטיה פרוצדוראלית, לפיה מדובר בשיטת ממשל המגינה על ערכי הקהילה הלאומית ושומרת על יציבות החברה דרך מבנה חוקתי בו תפקידו המרכזי של האזרח הוא לבחור את נציגיו. מתוך חובה זו למסורת השמרנית, הימין הישראלי אמנם מציע מגמה של הכלה בה יורחבו זכויות תושבי השטחים בישראל עד כדי קבלת אזרחות, המותנית בחישוב חוקה, הדרגתיות הסיפוח ובמשוואה של זכויות מול חובות, הנובעת אף היא מן המחשבה השמרנית. עד שישתיים תהליך ההכלה, הספקנות השמרנית כלפי שוויון כפוי מצדיקה את קיומה של היררכיה ביחסי כוחות, בפרט שלאורך ההיסטוריה זכויות אדם לא ניתנו באופן אוטומטי. במקביל, תפיסת מדיניות החוץ השמרנית, אליבא ד-האנטינגטון, מסבירה מדוע הימין המדיני בישראל רואה את העם היהודי בחוד החנית של הציוויליזציה המערבית, בהתנגשות צפויה בינו לבין העולם הערבי-מוסלמי. בתיאור הסכסוך האזורי כבעל זיקה דתית המקשה על אפשרות של פשרה, הימין משעתק ליחסי ישראל והפלסטינים את האופן בו השמרנות מזהה את ההתנגשות הדטרמיניסטית בין הציוויליזציות. הצורך להגן על מדינת הלאום מפני סכנת ההתנגשות מביא את השמרנות העכשווית לראות את העולם דרך עינית ריאליסטית, שאיננה חוששת מהפגנת עוצמה צבאית. מכאן נובעת מגמת העימות של הימין הישראלי כלפי תושבי השטחים.

היבטים נוספים שהעלו קושי להבנת הימין המדיני בישראל מקבלים הסבר בעזרת תפיסתו כשמרני. השילוב בין דת ומדינה, הייחודי למחשבה השמרנית, מצוי באופן בו הימין תופס את תפקידה של מדינת ישראל; הפרגמטיזם השמרני והיכולת לחיות עם סתירות ניכרים הן במתח הבולט בין המגמות השונות ביחס לאוכלוסיית השטחים והן בשאיפת הימין לשמור על כל המשולש מדינה אחת-יהודית-דמוקרטית; השמרנות רואה מתחים אלה כזניחים לעומת המכנה המשותף, כך שמתגבש הסבר שמרני לכל חלקי פתרון הימין לסכסוך, כפי שמוצג בתרשים 7.

פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

תרשים 7: פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים^{כח}

בשמרנות קיימת דינמיקה אידאולוגית פנימית שמסבירה גם את הדומיננטיות של המחקר הביקורתי כלפי הימין הישראלי ואת הנטייה לתפוס אותו כימין רדיקלי. היא מסבירה מדוע קיים פער כה גדול בין גוף חקר זה לבין תפיסתו העצמית של הימין. הדינמיקה האידאולוגית גם יכולה להסביר את האפשרויות העולות לעתיד הסכסוך ואת השפעותיה הקרדינליות על הדמוקרטיה הישראלית. היבטים אלה של פתרון הימין לסכסוך והאופן שבו הם ניתנים להבנה דרך חקר השמרנות יוצגו בפרק הבא והאחרון במחקר זה, המבסס על הימין הישראלי גם תיאוריה מקיפה להבנת השמרנות העכשווית הכללית. בסיום הפרק יוצג גם סיכום המחקר כולו.

^{כב} גרסה מוגדלת של תרשימי המחקר מופיעה כנספח א'.

5. הדינמיקה השמרנית ועתיד הדמוקרטיה בישראל

מסקירת האידאולוגיה השמרנית ניכר כי כאשר מתקדמים מעבר למחלוקת על עצם קיומה ובוחנים את הערכים המזוהים עם השמרנות, ישנה מחלוקת מועטה על יסודות מחשבתה. לשמרנות עמדה מגובשת, מקיפה וייחודית הנפתחת בתפיסת האדם, עוברת דרך חשיבותם של מוסדות קהילתיים ומסתכמת בתפיסת עולם הנוגעת ליחסי מדינת הלאום וסביבתה. מחשבת השמרנות ועקרונותיה הפילוסופיים מקדמים אג'נדה שמרנית ברורה בענייני ביטחון, הגירה, חינוך, תרבות, דת וכן גם כלכלה ומשפט, שמייחדת אותה מאידאולוגיות מנוגדות במאה ה-21, בראש ובראשונה מהסוציאל-דמוקרטיה והליברליזם הפרוגרסיבי. כיוון שהשמרנות היא מערכת ערכים בכל תחום פוליטי, ניתן למצוא אותה בבסיס תנועות ימין מקומיות. השוואתה למערכת הטענות המגבשת את פתרון הימין הישראלי לסכסוך מציגה מתאם בו כל מרכיב דומיננטי בימין המדיני תואם קו חשיבה שמרני, וכמעט לכל ערך שמרני יש תפקיד בתפיסת המציאות של הימין הישראלי.

לאורך הצגת המתאם, הצורות המנוגדות להבין את ההשלכות שיש לשמרנות על הפוליטיקה בת זמננו בלטו גם בנוגע לימין המדיני בישראל. האפולוגטיקה כלפי האידאולוגיה השמרנית, כמגינה על יסודותיה ההיסטוריים של החברה מפני מתקפה של כוחות רדיקליים המנסים לעצב אותה לפי אידאליים דמיוניים, תואמת את האופן שבו הימין הישראלי רואה את עצמו, כמגן על מדינת ישראל מפני פתרון מוסכם של שתי מדינות המבוסס על תקוות שווא מנותקת מהמציאות. הביקורת כלפי השמרנות, המזהה אותה כאידאולוגיה רדיקלית שלא בוחלת בתמרונים רטוריים כוחניים לטובתן הבלעדית של הקבוצות החזקות בחברה, תואמת את הביקורת כלפי התנגדות הימין הישראלי לפשרה טריטוריאלית, כנובעת משילוב של לאומנות ומשיחיות שיביאו ליצירתה של מדינה גזענית ואנטי-דמוקרטית. כיוון שהניסיונות להסביר את הפוליטיקה השמרנית יוצאים מתוך נקודות מוצא מנוגדות, הם מובילים לתיאור צד אחד, חיוני אך חלקי, של השמרנות. כך גם לגבי הימין המדיני בישראל. מכאן החשיבות של הצגה מלאה של השמרנות המקיימת דואליזם עקרוני בין שני קטבים מנוגדים, וביצוע דיאלקטיקה פרשנית בין המחקר האפולוגטי לביקורתי. לאחר הצגת הדואליזם השמרני ומשמעותו לדמוקרטיה במאה ה-21, יבחן פתרון הימין לסכסוך וההשוואה תסתכם בהשלכות הדואליזם השמרני על הדמוקרטיה הישראלית.

5.1 הדואליזם העקרוני של השמרנות

השמרנות מקיימת דינמיקה אידאולוגית, דיאלקטיקה בין זרם של הליברליזם הקלאסי לבין זרם של ריאקציוניזם רדיקלי. ראיות לדינמיקה הזו עלו כבר בהצגת שלושת ממדי השמרנות שהוסיף האנטינגטון לגישה המינימליסטית. אף על פי שהמסקנה שלו אפולוגטית ומתייחסת לשמרנות כליברליזם זהיר, המתח בין הממד התגובתי, האורתודוקסי והליברלי היווה סימן ראשון לדואליות ערכית, המצריכה את השמרנות לאזן בין קטבים שונים. הביקורת כלפי ממדי השמרנות גם כן מציגה ראיות לדואליזם זה. אלכסנדר אמנס לועג לאפשרות של זרם שמרני שיקבל באופן אורגני את ערכי החברה הדמוקרטית, שכן עבורו זו תמיד כסות להחזרת סטטוס קוו ישן שאבד, אך היא עולה גם מהניתוח שלו. הדיאלקטיקה הפרשנית בין הגישות, האפולוגטיקה מחד והביקורת מאידך, מהווה בעצמה מקור להבחין כי בשמרנות מתקיימת דואליות ערכית מתמדת.

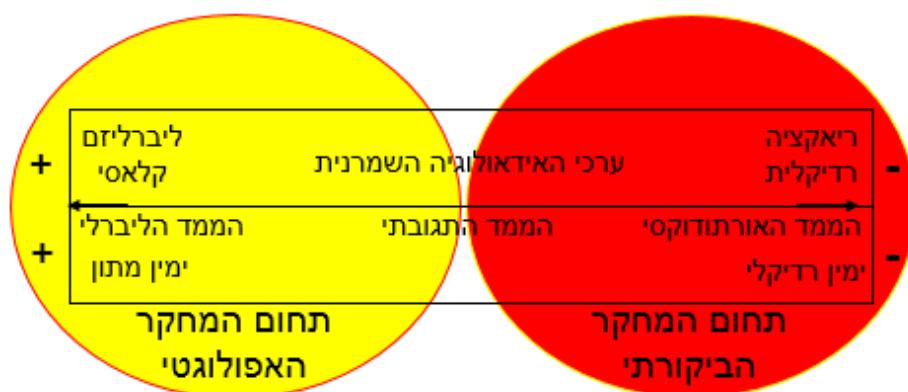
הצגת ערכי השמרנות הראתה עד כמה דואליזם זה עקרוני ועמוק, שכן קיים קונטרסט פרשני לגבי המשמעות הפוליטית של יישום כל אחד מערכי השמרנות. כזכור גם היחס הפרשני למי

שנחשב אבי האידאולוגיה השמרנית, אדמונד ברק (Burke), העלה מסקנה דומה. סגוריו נוטים לראותו כאבטיפוס לסוג מתון וזהיר של ליברליזם שקידם את הדמוקרטיה בתקופתו, בעוד מבקרו מוצאים אצלו בדיוק את ההפך, ובאותה קלות מוכיחים שהגותו נועדה להגן על האריסטוקרטיה מפני רפורמות דמוקרטיות והיא מנוגדת ב-180 מעלות לליברליזם.

הדואליות העקרונית מבארת גם את יחס השמרנות לאידאולוגיות רדיקליות, ובפרט לימין רדיקלי. מהזווית האפולוגטית, השמרנות מאז ומעולם גוננה על החברה מפני תנועות רדיקליות, בהיותה נובעת מתוך ספקנות, מבט מפוכח בהיסטוריה ופרגמטיזם פוליטי⁷⁹². גישה זו מציגה את השמרנות ככוח חיובי בחברה, נחוץ לפיתוחה וליציבותה. מנגד, הביקורת מזהה זיקה אסטרטגית בין שמרנות לרדיקליזם לביצוע מהפכת נגד, שחושפת קרבה בינה לבין הימין הרדיקלי⁷⁹³. כך, כשם שהאפולוגטיקה לא מזהה בשמרנות צד רדיקלי, המחקר הביקורתי לא מזהה צד ליברלי. ללא הממד הליברלי, הכרת השמרנות באי-שוויון נתונה לביקורת כקידום משטר היררכי, סמכותני, שמוסדותיו נועדו לרסן ולחנך את יצרי הפרועים של האדם. הקהילה השמרנית נותרת יצור אורגני שזכויותיו עדיפות על זכויות הפרט ומצדיקה לכידות תרבותית בעלת זיקה ליסודות אתניים, הפוגעת בכל מי שאינו בן התרבות הדומיננטית במדינה. אלה בדיוק מאפייני היסוד של הימין הרדיקלי, המוגדר לפי ערכי "סמכותנות" (Authoritarianism), "לאומיות אתנית" (Ethnic Nationalism) ואז לא צד "ילידיות" (Nativism)⁷⁹⁴.

הפונדמנטליזם העומד ביסוד הימין הרדיקלי הוא אפוא גרסה מוקצנת של ערכים שמרניים, העולה כנגד אידאולוגיות בעלות תפיסה פרוגרסיבית של החברה. הזווית הביקורתית כלפי שמרנות מסבירה מדוע תיאורטיקנים של ימין רדיקלי מתקשים להפריד בין התופעות⁷⁹⁵ ומובילה למסקנה שמפלגות ימין לא רדיקליות הופכות בהדרגה דומות למפלגות ימין רדיקליות⁷⁹⁶. אולם השמרנות אינה מוכרחה להגיע לידי כך. היא הרי מקיימת איזון עם הממד הליברלי שבה, המחויב לסדר חברתי בו זכויות הפרט הן ערך קהילתי בפני עצמן, לדת חשיבות משנית ביחס למדינת הלאום ומוסדותיה מבוססים על שלטון חוק, הכרעת רוב דמוקרטית ושוויון הזדמנויות אזרחי. כך, השמרנות מעודדת לכידות תרבותית אך מחויבת להגנה שווה על זכויות הפרט של האזרח ללא קשר לשיוכו התרבותי, מעודדת ציות לחוק ולמוסדות המדינה אך מחויבת באותה מידה להגן על הפרט מפני עריצות הרוב ולצמצם את התערבות המדינה בחיי האדם. הדיאלקטיקה השמרנית לא מחייבת רדיקליזציה דטרמיניסטית. למעשה, הדואליזם העקרוני מציג את הימין הרדיקלי כמקרה פרטי של ריאקציה רדיקלית, צד בתוך הדינמיקה השמרנית.

תרשים 8: הדינמיקה השמרנית

5.1.1 יחסי שמרנות ודמוקרטיה

בעוד האפולוגטיקה של השמרנות מכחישה כל אפשרות של רדיקליזציה והמחקר הביקורתי רואה אותה כתהליך דטרמיניסטי, השמרנות מקיימת דינמיקה ערכית שמקיפה את רוב הצד הימני של המפה הפוליטית ויכולה לנוע לעבר הקצה הרדיקלי ומצד שני למרכז הליברלי. דינמיקה זו והשפעתה על הדמוקרטיה תוארה לאחרונה על ידי זיבלט (Ziblatt, 2017). מחקרו הנגיד בין מפלגות שמרניות בהן "קבוצות רדיקליות ריאקציוניות" (*Radical Reactionary Groups*) רוסנו לעומת מפלגות בהן הרדיקלים זכו לדומיננטיות⁷⁹⁷. מסקנתו העיקרית היא שכאשר מפלגה שמרנית מצליחה להדוף אתגרים רדיקליים פנימיים, הדבר מביא לדמוקרטיזציה, בעוד שמרנות שנכנעת לרדיקליזציה מביאה לקריסת התהליכים הדמוקרטיים במדינה.⁷⁹⁸

תיאוריה זו מציגה איזון נדיר בין הפרשנויות ועולה בקנה אחד עם הדואליזם העקרוני של השמרנות. זיבלט אמנם זיהה את הריאקציה כתופעה פנים-שמרנית, אך הציג את האפשרות שמוסדות המפלגה השמרניים ימנעו מרדיקליזציה על ידי "הזזה לשוליים" (*Sideline*) של "רדיקלים מתוך המחנה שלהם" (*Their own radicals*)⁷⁹⁹. הוא בחן את השערתו בעזרת השוואה סוציולוגית-היסטורית, בין תגובת המפלגה השמרנית בבריטניה, לה תפקיד מרכזי בתהליכי הדמוקרטיזציה במדינה, לעומת המפלגה השמרנית בגרמניה ברפובליקת וויימאר, שלא העמידה גבולות רעיוניים ברורים לאימפריאליזם ושנאת זרים עד שהלכה ונדבקה בהם בעצמה. השוואה זו היא הבסיס למסקנתו על הקשר בין הדינמיקה השמרנית למצב הדמוקרטי⁸⁰⁰.

המקרה הגרמני הוא דוגמה היסטורית לתופעה שנקראת הידבקות ימינה (Contagion to the Right), בה מרכז המפה הפוליטית מתקרב לערכי הימין הקיצוני, המנוגדים לחברה המודרנית ולדמוקרטיה⁸⁰¹. לפי קאליס (Kallis, 2013) התנאי להימנע מתהליך אידאולוגי שכזה מתחיל בפעולה אקטיבית של הימין המתון לדחות את הערכים הקיצוניים⁸⁰². התהליך ההפוך, בו זרמים קיצוניים מרוסנים על ידי המרכז הפוליטי, ידועה בשם "Cordon Sanitaire". יישום אסטרטגיה זו מוצגת בקצרה על ידי זיבלט בצינו את התמודדות המפלגה השמרנית בבריטניה עם הפשיזם ומסוקרת במחקרים אחרים גם ברמת התנהגות המפלגות כיום ביחס לימין רדיקלי⁸⁰³.

על ידי איזון בין האפולוגטיקה והביקורת כלפי השמרנות ותיאור האפשרויות הפוליטיות הנובעות מתנועת השמרנות על הציר שבין מתינות לקיצוניות, המחקר של זיבלט עולה בקנה אחד עם הדואליזם העקרוני של השמרנות ומאפשר בחינה של השלכות פתרון הימין לסכסוך על הדמוקרטיה בישראל. לשם כך יש לבצע מעבר מתודולוגי פשוט. מהשוואת הדינמיקה הסוציולוגית בתוך מפלגה שמרנית והשפעתה על בניית הדמוקרטיה, יש לעבור לבחינת הדינמיקה הערכית של הצעות הימין בתוך האידאולוגיה השמרנית של פתרון הימין לסכסוך, ולהסיק מה תהיינה ההשלכות של יישום ההצעות על הדמוקרטיה בישראל.

5.2 הדואליזם השמרני של פתרון הימין לסכסוך

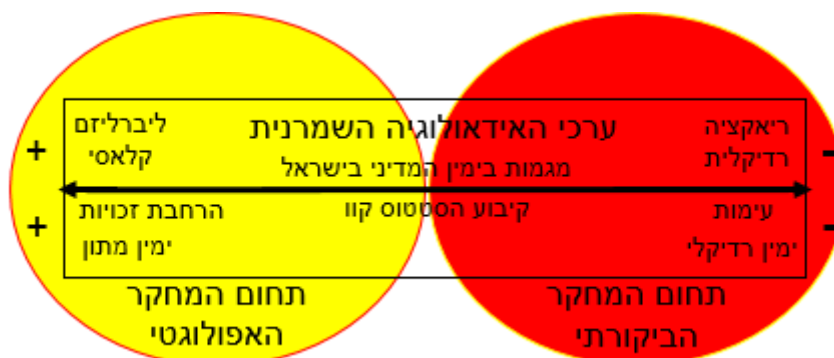
כאשר בוחנים את פתרון הימין לסכסוך ניתן בקלות לבנות קטגוריה וסגוריה לפי הדואליזם העקרוני של השמרנות. כריאקציה רדיקלית, ערכי השמרנות של הימין בישראל מביאים את הצעתו המדיניות לקבל באופן רטורי את זהותה הדמוקרטית של ישראל, אך זוהי קבלה מהפה לחוץ. הימין רואה בסטטוס קוו המדיני שנוצר בשנות ה-90 "שב"ר" הסותר את ערכיו. כוונתו להשתמש במצב שנוצר בהסכמי אוסלו על מנת להחיל ריבונות באופן הדרגתי על כל יהודה ושומרון, לייתר את קיומה של הרש"פ, להחזיר את השליטה המלאה לישראל ואת הסטטוס קוו הפוליטי שלושים שנה

לאחר. כל דיבור על הרחבת זכויות הוא דיבור סרק שנועד לטשטש את הכוונה לקבע היררכיה אזרחית בה זכויות ניתנות על בסיס שיוך מלידה. מזווית ביקורתית זו, הפלשתינים פשוט יהיו חוליה רביעית בשיטת מעמדות בה ערביי מזרח ירושלים אינם בעלי זכות הצבעה ופלשתינים אזרחי ישראל מודרים משיוך לאומי. בהמשך, גם בתוך הציבור היהודי יתבססו מעמדות, על פי שיוך פוליטי ודתי. בזירה האזרחית, הריאקציה הרדיקלית של הימין תחזיר את מדינת ישראל לימי הלחימה מול שכנותיה. זיהוי ירדן כאחראית על אוכלוסיית השטחים תוביל לביטול הסכמי השלום עמה, באופן שגם כן הולם שאיפה לחזור לסטטוס קוו הפוליטי של שנות ה-80, בו ישראל גם פתחה במלחמה אסטרטגית בלבנון. באופן רחב יותר, הריאקציה הרדיקלית של הימין מכוונת לעקר מכל תוכן את חוקי היסוד מתוכם נובעת זהותה הדמוקרטית של המדינה. חוקי יסוד אלה נועדו להגן על זכויותיו השוות של המיעוט הקטן ביותר, הפרט, וגם כן נחקקו בתקופת המו"מ המדיני שהוביל להסכמי אוסלו והסכם השלום עם ירדן, אך נתפסים בימין כחלק מ"מהפכה שיפוטית" בלתי מתקבלת על הדעת.

מחקרים קודמים שבחנו את הימין הישראלי כימין רדיקלי וכל מחקר עתידי שיבחר בתיאוריה זו להבין את החזון המדיני של הימין יגיע למסקנה דומה, לפיה פתרון הימין יחסל כל סממן דמוקרטי שקיים בישראל. אולם לאור האפולוגטיקה של השמרנות, כזרם קהילתני של ליברליזם קלאסי, ניתן להמציא לימין גם קו אפולוגטי: פתרון הימין לסכסוך מבוסס על התנגדות לחלוקת הארץ והקמת מדינה פלסטינית, שינוי מהותי של הסטטוס קוו שיחליש את יכולתה של מדינת ישראל להתגונן מפני השאיפה הפלסטינית להשמיד את החברה הישראלית. נכון, בפתרון הימין יש ממד אורתודוקסי שמגן על השטחים כנכס ביטחוני ומוסד מורשת היסטורי של העם היהודי. אך הגנה על מסורת ההתנחלות וכיבוש הארץ היא הגנה על קשר היסטורי, לא דתי, של עם ישראל לארץ ישראל, ובכך משמר את ערכי הקהילה הלאומית. עם ישראל הוא עם מוסרי וערכיו מודרניים ומתקדמים, ולכן פתרון הימין יחתור להגדיל את זכויות תושבי הגדה שיופחו לישראל. מיד עם הסיפוח יחדלו להיות נתונים למשטר צבאי ותוענק תושבות קבע לפי מודל ירושלים. התנאים לקבלת אזרחות מלאה יהיו הוגנים ואובייקטיביים, כך שכל תושב שומר חוק יוכל לעמוד בהם ולקבל הזדמנות שווה לקחת חלק בחברה הישראלית. הדרגתיות הפתרון תקציב זמן לשכלול המשטר הדמוקרטי, כך שזהות המדינה לא תהיה ברת שינוי. לאחר שהתהליך יושלם תתקבע מציאות של מדינה אחת ואופייה יהיה יהודי, דמוקרטי וליברלי ובה ישן זכויות פרט פוליטיות, שוויון הזדמנויות ושוויון לפני החוק. למעשה, כיוון שבחזון הימין יש ישות ריבונית אחת ומעמד אזרחי אחד, הרי שמצב הדמוקרטיה וזכויות האדם רק ישתפר בעקבות יישומו.

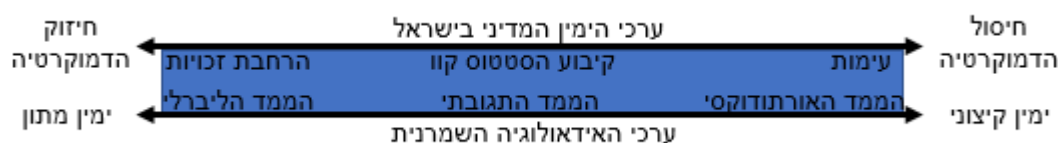
שני התרחישים התיאורטיים הללו מבטאים אפשרויות קיצוניות של יישום פתרון הימין לסכסוך, ולמרות זאת עדיין במסגרת האפשר. יש לשים לב שכיוון שבסיס השמרנות הישראלית בהתנגדות לפשרה טריטוריאלית שבסופה ריבונות פלסטינית, בשני התרחישים ישנו קיבוע מוחלט של המצב בו בין הים לירדן נותרת מדינה אחת, מדינת ישראל. בשני התרחישים הדבר נעשה בעזרת אותם כלים: סיפוח הדרגתי, הפחתה הדרגתית בסמכויותיה של הרש"פ ולבסוף ביטול מלא של כל התנאים הפוליטיים שנולדו בהסכמי אוסלו. כך, שוב עולה המסקנה שבתוך שמירה על הסטטוס קוו תמיד יש תנועה לעבר חזון מדיני והאידיאולוגיה של הימין נעה בכל מקרה לעבר פתרון של מדינה אחת. אולם לאור הדואליזם העקרוני של השמרנות חשוב להבחין שאפולוגטיקה כלפי פתרון הימין מניעה אותו לעבר מגמת הרחבת זכויות תושבי השטחים, בעוד הביקורת כלפיו רואה אותו כמוביל את מדינת ישראל לעבר הכרעת הסכסוך באמצעות עימות יזום.

תרשים 9: הדינמיקה השמרנית של פתרון הימין הישראלי

המתאם הערכי בין השמרנות לימין המדיני בישראל מוביל גם למתאם היפותטי בין פתרון הסכסוך הימני לבין הדינמיקה המאפיינת את הפוליטיקה השמרנית. הדבר המרכזי שיש ללמוד מהדינמיקה הוא שכאשר השמרנות נחשפת במלואה היא אינה ליברליזם קלאסי או ריאקציה רדיקלית, אלא דיאלקטיקה אידאולוגית ביניהם. חלק מהאפשרויות הפוליטיות שבתחומה מצויות בצד הרדיקלי וראויות לגינוי, בעוד חלקן נופלות לצד הליברלי ומהוות עמדה פוליטית לגיטימית האמורה לעמוד לפני אותה מערכת בדיקה וביקורת המאפיינת את הוויכוח הציבורי בדמוקרטיה. במקרה של הימין המדיני בישראל, השאיפה לשמור על המצב הפוליטי הקיים, בו ישנה מדינה ריבונית אחת, תואמת את הממד התגובתי בשמרנות והדבר מצריך את קיצוע שליטתה של מדינת ישראל על השטחים בעזרת סיפוח הדרגתי. כאן, כניעה לממד האורתודוקסי של השמרנות המדינית בישראל מתבטא ביישום מלא של מגמת העימות, יעיד על הידבקות לימין ויאשש את מסקנת המחקר הביקורתי, כי הימין המדיני מוביל לחיסול הדמוקרטיה בישראל. לעומת זאת, העמדת "Cordon Sanitaire" לפני הממד האורתודוקסי על ידי אימוץ מלא של הממד הליברלי, המתבטא ביישום מלא של מגמת הרחבת הזכויות, יעיד כי יש ממש בסנגוריה על הימין הישראלי, שכן פתרונו לא יגן על זהותה הדמוקרטית של המדינה ויכול אף להביא לחיזוקה. המחשה גראפית מוצגת בתרשים 10:

תרשים 10: הדינמיקה השמרנית ועתיד הדמוקרטיה בישראל

5.2.1 הכרעת הימין וחשיבותה לדמוקרטיה בישראל

חיזוק אמפירי עדכני לאבחנות אלה עולה מתוך מכוני מחקר הבוחנים באורח השוואתי את חוסנה של הדמוקרטיה. כזכור מהפרק בו נסקרו הצעות הימין, מכוני המחקר המובילים בחינה השוואתית של חוסן המשטר הדמוקרטי מזהים את ישראל כדמוקרטיה המצויה בין מדינות המערב מבחינת פיתוח המשטר ועומדת ברוב התנאים לקיומו של משטר דמוקרטי מלא. בשנת 2018, "מדד החופש בעולם" (Freedom House, 2018) זיהה את ישראל כ"מדינה חופשית" והעניק לה ניקוד 100\79, הדומה לציון בולגריה (80)⁸⁰⁴. "מדד הדמוקרטיה" (Economist Intelligence Unit, 2018) אמנם כינה אותה "דמוקרטיה פגומה" אך העניק לה ציון דומה, 10\7.79, הדומה לצרפת (7.80) ובולגיה (7.78⁸⁰⁵). ב-2019, מדד V-Dem (Lührmann et al, 2019) כינה את ישראל "דמוקרטיה ליברלית

מינוס" והעניק לה את הניקוד 10.568, שהציב אותה לצד קרואטיה (0.573) ומלטה (0.568)⁸⁰⁶. כלומר אף על פי שבמדינה יהודית-דמוקרטית ישנם לא מעט מכשולים למימוש דמוקרטיה ליברלית, לפחות מתוך מדדים אלה ניכר שזה אפשרי.

אולם התוצאות בכל המדדים האלה עלולות להטעות, כיוון שהן מיוחסות רק לישראל בגבולותיה הנוכחיים, תוך הפרדה מוחלטת מהמצב בשטחים. על פי הנתון המקובל על המנהל האזרחי, בשטחים חיים מעל 3 מיליון פלסטינים⁸⁰⁷, כולל כ-350 אלף תושבי מדינת ישראל החיים במזרח ירושלים, אשר למעלה מ-90% מהם אינם אזרחים⁸⁰⁸. כזכור, הימין הישראלי חולק בחריפות על נתונים אלה, אולם היחס הדמוגרפי לא עקרוני לבחינת מצב הדמוקרטיה הישראלית. גם אם בשטחים שוכנים שני מיליון תושבים הם נתונים למשטר המחולק בין מדינת ישראל, צה"ל והרשות הפלסטינית, לה אוטונומיה אזרחית-ביטחונית בשטחי A ואוטונומיה אזרחית בשטחי B. בכל המדדים ההשוואתיים המצב בשטחים מפורש כנתון לשלטון אוטוקרטי. ב"ממד החופש בעולם", "הגדה המערבית" (West Bank) נחשבה ב-2018 לאזור "לא חופשי", וקיבלה ציון 100.28, הדומה לזימבבווה (30), ונצואלה (26) ואפגניסטן (26)⁸⁰⁹. "מדד הדמוקרטיה" העניק ל"Palestine" ציון 4.39 והציב אותה בקרב מדינות עם "משטר היברידי", דוגמת ניגריה (4.44) וטורקיה (4.37)⁸¹⁰. ב-2019, מדד V-Dem זיהה את המשטר בגדה המערבית כמשטר הגרוע ביותר, "אוטוקרטיה סגורה", ניקד אותה 10.201 ומיקמה בין זימבבווה (0.205) וטוגו (0.199)⁸¹¹.

במצב היפותטי בו החזון המדיני של הימין הישראלי מוגשם, ובין הים לירדן תיתכן רק מדינת ישראל, הערכה מחודשת של הדמוקרטיה הישראלית תבוצע לפי שלושת המגמות האפשריות העולות מפתרון הימין. קיבוע המצב בו מדינת ישראל שולטת באוכלוסיית השטחים דרך משטר לא חופשי בעל סממנים אוטוקרטיים, לא יאפשר את המשך הגדרתה כמדינה דמוקרטית. יישום מגמת העימות דרך שליטה צבאית ישירה באוכלוסייה או גירוש המוני למדינה שלישית יפגע בהערכתה עוד יותר. לעומת זאת, באפשרות בה מעמד אוכלוסיית השטחים משתווה לזה של הפלסטינים אזרחי ישראל, כפי שתואר בגרסה האפולוגטית לפתרון הימין לעיל, תושב ג'נין מקבל תעודת זהות כחולה הזזה לזו של תושב סכנין והדמוקרטיה בישראל שומרת על הניקוד שהיא מקבלת בכל מדד. ייתכן ושינויים היפותטיים, דוגמת הקמת סנאט, בחירות רובניות ומשטר חוקתי-נשיאותי בסגנון הרפובליקה האמריקאית, יפחיתו כמה נקודות מכל מדד, אך לא יהיה עוד משטר בלתי-דמוקרטי נפרד השורר בשטחים ולפיכך הניקוד הכולל של המשטר במדינת ישראל יעלה.

האפשרויות המנוגדות הללו מתקיימות עבור השמרנות המדינית בישראל מעצם העובדה שכל ההצעות שנסקרו במחקר זה נובעות מאותה תפיסת מציאות שמרנית וכוללות היבטים מכל מגמה. גם אשכולות הניתוח שכוללים הכי הרבה ראיות למגמת העימות, אלה של משה פייגלין ובצלאל סמוטריץ', בכל זאת מכילים מחויבות נומינלית לשמור על אופייה הדמוקרטי של ישראל ואף מספקים דרך, אמנם דרך חתחתים, להרחבת זכויות תושבי השטחים בישראל, אפילו עד כדי קבלת אזרחות. לעומת זאת, גם אשכולות הניתוח שמאופיינים בהרחבת זכויות, אלה של משה ארנס ואורי אליצור, בכל זאת מכינים את ישראל למערכה צבאית וניכר שפניהם לעימות לפחות עם הרשות הפלסטינית. זוהי עוד ראיה לדואליות העקרונית של השמרנות המדינית בישראל ולחשיבות ההכרעה האידאולוגית של הימין על עתיד הדמוקרטיה בישראל.

משפט המפתח ליישום הוא שהדרך שבה בוחרת האידאולוגיה השמרנית להגיב לאידאולוגיות מתחרות, ובפרט לאתגר הרדיקלי העולה מתוכה, מכריעה את עתידה של הדמוקרטיה במדינה. בתוך תמיכה בפתרון הימין לסכסוך, הצבת גבולות ברורים לפני רעיונות

שלבטח ינגסו במעמד הדמוקרטיה בישראל הם ה-Cordon Sanitaire שהימין השמרני צריך ליישם על מנת לתרום לדמוקרטיה בישראל. אמירות על כך שלא ייתכן מצב בו על תא שטח אחד חיים שני מעמדות אזרחיים של בני אדם, שזכו לביטוי מפורש על ידי נפתלי בנט בראיון ל"ריבונות" וכן בציטוט דומה של ראובן ריבלין, הם עדות להצבת גבול, שבהיעדרו עלול ליצור תהליך של הידבקות לימין, עד נקודה בה ישנה סכנה לדמוקרטיה הישראלית.

אולם בהשוואה לראיות לקיומו של "Cordon Sanitaire" בימין המדיני בישראל, ישנן ראיות רבות בהרבה להידבקות אל רעיונות הימין הקיצוני. ראיה בולטת ניכרה בסקירת המגמה להישען על קיומה של אוטונומיה הפועלת בשטחי A ו-B, המאפיינת את "ניהול הסכסוך". אף על פי שגרסתו של משה יעלון מנוגדת לכאורה לכל שינוי במצב הפוליטי, הדמיון המהותי בינה לבין גרסתו של בנט מחייבת מענה לשאלת האחריות על תושבי האוטונומיה. כאשר נדרשים תומכי האוטונומיה לסוגיה זו הם קושרים בין הפלסטינים לירדן, באופן הזולג לעמדתו של אריה אלדד ולעמדה שהביע אליקים העצני ב"ריבונות". כך, פניו של "ניהול הסכסוך" לראות בירדן בית לאומי לפלסטינים. כמו כן, עצם קיומה ותחזוקה של האוטונומיה הקיימת בשטחי A ו-B הוא תוצאה של הסכמות שבימין רואים אסון. כריתת הענף עליה יושבת הרש"פ, המפעילה את האוטונומיה, עלול שלא לאפשר את המשך קיומה, והיעדר התייחסות לכך בימין הישראלי הוא מקור אפשרי נוסף להידבקות למגמת העימות.

העובדה ששני האשכולות שהכי מזוהים עם מגמת הרחבת הזכויות, עד כדי קריאה לפתרון כולל של סיפוח-אזור, מקושרים למובילי דעת קהל שהלכו לאחרונה לעולמם ומזה עשרות שנים לא היו קרובים להנהגת המדינה, גם כן מעיד על המרחק הכללי של הימין המדיני ממגמה זו. בעוד מגמת העימות והטלת האחריות האזרחית על שכנותיה של ישראל מקודמת על ידי שרים וחברי כנסת מכהנים, צעירים ופופולריים בימין, הרחבה מיידית של זכויות תושבי השטחים כחלק מפתרון של מדינה אחת, יהודית-דמוקרטית מקודמת באופן עקבי אך ורק על ידי ראובן ריבלין. אמנם נכון שציפי חוטובלי, דמות בכירה ופופולרית בליכוד, גם כן מזוהה עם מגמה זו. אולם בחלוף השנים עמדותיה עברו שינוי המעיד על רתיעה מאימוץ מלא של יישום הממד השמרני-ליברלי. בעוד בשנים 2010-2013 חוטובלי התנסחה במפורש כמי שמכוונת לפתרון דמוקרטי של סיפוח-אזור בכלל השטחים, עם כניסתה לתפקיד סגנית שר החוץ הדגישה יותר ויותר את הדרגתיות הסיפוח, באופן שמציב שאלה על עמדתה העדכנית לגבי השטחים המאוכלסים. תופעה דומה ניתן לראות בעמדתה של קרולין גליק, שבספרה משנת 2015 התבטאה מפורשת לגבי פתרון דמוקרטי ואף ליברלי של מתן אזרחות לכלל תושבי השטחים, אך החל משנת 2018 החלה להפריד בין סיפוח שטחי C ליתרת השטח, בדומה לרעיון של בנט, ולהדגיש את מודל התושבות של ירושלים כדרך להימנע ממתן אזרחות, באופן המקרב את עמדתה למגמת העימות בגרסתם של אלדד והעצני.

אולם אפשר והעדות החזקה ביותר לרדיקליזציה של הימין השמרני בישראל עולה מהיעדר גבול לפני מגמת העימות היזום. למרות שבכל אשכולות המחקר המרכזיים עלו ראיות לקיומה, ולמרות שבכולם נמצאו מילות אזהרה מפני מתן אזרחות אוטומטית, באף יחידת ניתוח לא נמצאה אזהרה ואפילו ביטוי של חשש מפני קולות בימין שעלולים לדרדר את ישראל למלחמה פעילה וכוללת מול הפלסטינים, או לאובדן הסכם השלום עם שכנותיה. ייתכן ואנשי ימין לא פועלים כך מתוך תפיסת המציאות שלהם, בה מדינת ישראל מצויה באזור המחייב שמירה עקבית על יכולת ההרתעה הצבאית, באופן שלא מאפשר ביטוי חשש או אזהרה מפני עימות. אולם דבר לא אמור למנוע מאנשי ימין בישראל להציב גבול ברור מול קריאות מפורשות לפתור את הסכסוך הלאומי

בעזרת יוזמה צבאית, או לציין שגם פתרון ימני יעמוד בהסכמי השלום של ישראל עם שכנותיה. דבר זה, כאמור, לא נעשה. ממכלול ראיות זה ניתן להסיק שאף על פי שהימין הישראלי הוא ימין שמרני וחיוני לחוסנה של הדמוקרטיה הישראלית, ניכר שהוא מצוי בהליך רדיקליזציה, שאילולא ייבלם על ידי אנשי הימין עצמם יסכן את קיומה של הדמוקרטיה הישראלית.

5.2.2 עתיד הדמוקרטיה

ניתן לומר שהפרשנות הביקורתית לשמרנות תמיד שופטת אותה לחומרה ככזו שטיפול לרדיקליזציה, בעוד הפרשנות האפולוגטית תמיד תשפוט אותה לכף זכות, ככזו שתצליח לנטרל את הרדיקליזם. המחלוקת העמוקה לא נועדה להגיע לידי יישוב שיכריע מי צודק ומי טועה, שהרי רק הדיאלוג הערכי ביניהם מתאר את השמרנות כולה, והצורך לאזן ביניהם הוא תכלית קיומו של השמרן. וכיוון שכמעט בכל מדינה מערבית קטבים אלה מקיפים את רובו הגדול של הימין, לאיזון הפנימי בתוכו יש השפעה עצומה על החברה כולה, וגם על יכולת ההישרדות של המשטר הדמוקרטי. זיבלט שואל מהו הכופר שמקדמי דמוקרטיה מוכנים לשלם לבעלי עצמה פוליטית עבור מוכנותם להתיישר לפי יסודות הדמוקרטיה? לדעתו המחיר הוא לקבל שישנם כוחות בעלי השפעה בלתי מידתית על החברה, המגוננים על עצמם בעזרת ארגון מפלגתי חזק ובעל סיכוי לנצח בחירות לפחות בחלק מהזמן⁸¹². ברמה הרעיונית, מקדמי דמוקרטיה מהותית נדרשים להכיר בלגיטימציה של אידאולוגיה היררכית, המבקשת להגן על מוסדות שמשמרים חוסר שוויון ובאפשרותה להשפיע על החברה, לתחזק ארגון פוליטי ולקבל סיכוי לנצח על דעתו של הציבור בבחירות. אך על מנת שיריבי השמרנות יבלעו את הגלולה המרה שבקבלתה כאידאולוגיה לגיטימית בגבולות הדמוקרטיה העכשווית, השמרנות עצמה נדרשת לפעולות שיימנעו ממנה להתדרדר לרדיקליזציה: לקבל את הדמוקרטיה הליברלית כחלק מהתשתית הרעיונית של החברה המערבית המודרנית, לבלום באופן אקטיבי מדיניות שאינה עולה בקנה אחד עם התשתית הדמוקרטית ולבסוף להעביר את ערכי הריאקציה הרדיקלית הליך דמוקרטיזציה, כך שלא יוותר בימין אף גורם שאינו דמוקרטי ועלול להוביל הליך רדיקליזציה. יישום שלוש פעולות אלה לא יבטל לחלוטין את הצד הריאקציוני השמרני, כיוון שהוא מהותי לאידאולוגיה השמרנית, אך כן ימנע ממנו להיות רדיקלי.

בישראל, פירושה של פשרה זו שמצד אחד עיקרון השליטה על כל שטחי ארץ ישראל הוא עיקרון לגיטימי, ואינו בפני עצמו רדיקלי יותר מעיקרון שתי מדינות לשני עמים. ישנם תרחישים היפותטיים בהם מדינת ישראל מתפרשת מהירדן לים ושומרת על זהות יהודית-דמוקרטית. לכן הגנת הימין השמרני על משולש זה, כמו גם ייצוג אינטרסים של קבוצות בעלות כוח בציבור הישראלי, הם חלק מהמשחק הדמוקרטי. מנגד, הימין השמרני בישראל נדרש לקבל את חוקי המשחק הדמוקרטיים כערך שמרני-פנימי. השאיפה שבארץ ישראל תהיה רק מדינה אחת צריכה לבוא יחד עם התנגדות לקיומם של שני מעמדות אזרחיים והתנגדות לקידום הכרעה מלחמתית של הסכסוך. מדיניות המקדמת רעיונות אלה חייבת להיות מגונה גם על ידי הימין השמרני בישראל. אך על מנת שהימין השמרני יבצע את תפקידו לטובת הדמוקרטיה, עליו להציג לפני כל תומכי ארץ ישראל כיצד מתוך חיזוק הדמוקרטיה הישראלית ומתוך ערכי הדמוקרטיה הליברלית תתאפשר שמירה טובה יותר על הערכים האורתודוקסיים של הימין.

6. סיכום המחקר

כשם שלא נוצר קונצנזוס פוליטי סביב "שתי מדינות לשני עמים", "מדינה אחת לשני עמים" או כל צורת התמודדות אחרת עם הסכסוך הלאומי בישראל, אין שום סיבה שתיווצר הסכמה פוליטית על פתרון הימין. אולם חשוב להבין מהו, מהיכן הוא נובע ומהי השפעתו על המשטר והחברה בישראל. זו הייתה מטרתו של מחקר זה. תחת ההשערה שהימין מאוחד בהתנגדותו לעצם העיקרון של שתי מדינות, מעדיף להתפשר על הרחבת זכויות תושבי השטחים על פני פשרה טריטוריאלית ומוצא את נימוקיו במסגרת האידאולוגיה השמרנית, המחקר קיבץ יחדיו את העמדות המייצגות את צמרת הימין הישראלית ובחן את מקורותיהן הרעיוניים.

במחקר נבחנו אלפי טענות שהופיעו בקורפוס בן 134 יחידות ניתוח. כל יחידת ניתוח עברה ארבע קריאות מחקריות. למרות שכל החומרים פתוחים לעיון כל, רובם המוחלט לא זכה להתייחסות אקדמית שיטתית. התשתית הרעיונית של הימין נדלתה על בסיס ניתוח טיעונים לצד השוואה לערכים המרכזיים המשויכים לאידאולוגיה השמרנית.

טענת העל של הימין היא שעל מדינת ישראל חלה חובה לשמור ולחזק את שליטתה בשטחי יהודה ושומרון ברמת ההתיישבות, חופש הפעולה הצבאי והמעטפת הריבונית. ההכרעה לגבי מעמד השטחים היא סוגיה פנים-ישראלית ולכן מוטב שתפתר באופן חד צדדי. **איש בימין לא מציע להתפשר על שליטה ישראלית, לא בחלק מהשטחים ולא בשלב כלשהו בעתיד.** ממצא זה מהווה תשובה חלקית לשאלת המחקר על מהות פתרון הימין לסכסוך. ריבונות ישראל נדרשת גם במחיר של לקיחת אחריות על המסגרת המדינית שתקבע את גורל התושבים שם.

ממצא מרכזי נוסף הוא **השאיפה של הימין המדיני לשמור הן על כל השטחים והן על אופייה של מדינת ישראל כיהודית-דמוקרטית.** על פי מגמות הנוגעות לאוכלוסיית השטחים, ומתוך ההיגיון הפנימי של ההצעות, עולות שלוש אפשרויות להשגת יעד זה: שליטה ישירה של מדינת ישראל והכללה הדרגתית של התושבים, שליטה עקיפה דרך משטר אוטונומי התלוי מהותית בישראל ובירדן או דרך עימות יזום שיאפשר הוצאה של אוכלוסייה גדולה למדינה שלישית. הדינמיקה בין אפשרויות אלה תלויה בתגובות להכרעת מעמדם של השטחים.

בספרות המחקר, הימין המדיני אופיין לעתים כ**המשכה של התנועה הרוויזיוניסטית, ציוני, ניצי, דתי וריאליסטי.** כל ההיבטים אלה אמנם נמצאו כחלק מתפיסת מציאות ייחודית, המבדילה את הימין בישראל מיריביו האידאולוגיים. אולם מחקרים קודמים לא שילבו היבטים אלה ולא התמקדו בחשיבות **ההתנגדות לגליטימציה של עם פלסטיני** לרציונל הימין, או למסורתיות המחייבת את עמדתו המדינית **לנבוע מתוך צדק היסטורי** ולקבל גם את **מסורת מדינת הלאום הדמוקרטית של ישראל.** היבטים אלה נמצאו כעקרוניים ודומיננטיים בתוך תפיסת הסכסוך של הימין והפתרון לבעיות של ישראל, באופן שמשלים את התמונה לגבי "פתרון הימין לסכסוך".

האידאולוגיה של הימין נשענת על מכנה משותף רחב באופן בו יש לתפוס את יחסי החוץ, הביטחון וגבולות המדינה, והדבר מוביל גם למכנה משותף ברמת הצעות המדיניות. על רקע העובדה שאידאולוגיה זו חוצה מפלגות, עדות, רמות שונות של דתיות ואזורי מגורים באליטה של הימין הישראלי, ועל רקע עלייתה של שמרנות המודעת לעצמה בישראל, המקור לאידאולוגיה זו הוא במחשבה השמרנית. ממצא מרכזי של מחקר זה הוא **שהן ברמת חקר השמרנות והן ברמת ערכיה, היא מספקת הסבר מלא ומעמיק לעמדות הימין המדיני בישראל.**

אף על פי שחקר הימין השמרני מאופיין בקשיים ובגישות שונות להבין את התופעה לאורך ההיסטוריה וגם במאה ה-21, הפולמוס המחקרי לגבי טיבה של השמרנות מספק תשתית להבנתה

כמקור ערכי לאידאולוגיות ימין מקומיות. השמרנות העכשווית, המאופיינת בניסיון לאזן בין ערכים מסורתיים לסדר קיים המקדש את החופש והשוויון, מחויבת לדיאלוג מתמיד בין קטבים מנוגדים, שאופיין במחקר זה **כדואליזם העקרוני של השמרנות**. תיאור ערכי השמרנות הציג את הדואליזם העקרוני כדיאלקטיקה בין ליברליזם קלאסי, המהווה חלק אינטגרלי מהסדר הדמוקרטי שנוצר לאחר מלחמת העולם השנייה, לבין ריאקציוניזם רדיקלי, שלבדו נראה כבסיס לתנועות ימין קיצוני שאינו דמוקרטי.

בתוך מסגרת פתרון המדינה האחת, המחויב לשמירה על הזהות החוקתית של ישראל כיהודית-דמוקרטית, גם הצעות הימין מצויות בתוך אותה דואליות עקרונית. **מצד אחד יישום מלא של מגמת העימות יביא לחיסול הדמוקרטיה בישראל ומצד שני יישום מלא של מגמת הרחבת הזכויות יביא להתייצבות הדמוקרטיה בישראל ואף לדמוקרטיזציה של המצב בשטחים**. כך, השמרנות מספקת היפותזה לעתיד הימין המדיני בישראל, לחשיבותו עבור הדמוקרטיה הישראלית ולהשפעה שתהיה להחלטותיו עליה.

6.1 מחקרי המשך

המודל הכללי של המחקר מציג תנועה מהרובד התיאורטי, בו מצויים רעיונות פוליטיים כלליים, אל מידה הולכת וגוברת של קונקרטיזציה שלבסוף באה לידי ביטוי ברובד האמפירי של פעולה מדינית. לפיכך, חשיבותו המיידית של מחקר זה תיבחן ברמת המדיניות, וביכולתו לשער את תגובת הימין להתרחשויות מדיניות בפועל.

הממצאים שהוצגו כאן מובילים לשער שתפיסת המציאות השמרנית של הימין המדיני בישראל מחייבת אותו להתנגד לכל יוזמה שתוביל להקמת מדינה פלסטינית. הסירוב לכך אוטומטי, כיוון שהוא נובע מסירוב נחרץ להכיר בעוד לאום בעל לגיטימציה לתבוע ריבונות בין הים לירדן. לכן ברוב המקרים אנשי ימין יתנגדו לכל מדיניות שתוביל לפשרה טריטוריאלית. תמיכה רטורית מטעמים פרגמטיים יכולה להיעשות בתנאי שהיא לא מצריכה וויתור על שליטה כלשהי בפועל, וגם היא תעשה אגב חזרה והדגשה של ארבעת עמודי התווך של הימין.

שנית, המחקר צופה שהמשך שלטון הימין בישראל יוביל למדיניות סיפוח הדרגתית של כלל השטחים. בין אם בשלב הראשון הסיפוח יחול רק על אזור מסוים, בשלב השני יסופח אזור נוסף עד הגעה לשלב בו כל שטחי השליטה הצבאית של ישראל שווים במעמדם לשטחיה האזרחיים. כיוון שברציונל הימין הזכות ההיסטורית היא של ישראל לבדה ולשאיפות הלאומיות של הרשות הפלסטינית אין לגיטימציה, ימשכו הניסיונות למצוא דרכים להגדיל את השליטה בשטחים שהועברו אליה בשנות ה-90. בשלב בו סופחו די שטחים לבטל כל סיכוי ליישום שתי מדינות לאום, מדינת ישראל תחת שלטון הימין תצטרך להכריע האם פניה לקחת אחריות על תושבי השטחים, להטיל את האחריות על מדינה שלישית במחיר של עימות עמה או ליזום עימות ישיר על מנת להכריע את הסכסוך בכלים צבאיים. הכרעת הימין בסוגיה זו, בצירוף מידת הדומיננטיות שלה בפוליטיקה הישראלית, תכריע גם את זהותה העתידית של המדינה.

שלישית, המחקר צופה שערכי השמרנות יוסיפו להכתיב את מדיניות הימין גם בתחומים אחרים בהם שסע אידאולוגי משמעותי, כמו בתחומי כלכלה, משפט, דת ומדינה, חינוך, מגדר ותחומים נוספים. בפרט, כיוון שהימין הישראלי מאופיין בדו-ערכיות כלפי המצב המדיני השורר בישראל מראשית שנות ה-90, הדואליות העקרונית של השמרנות צפויה להכתיב את עמדתו לגבי מהפכת זכויות האדם שהתרחשה באותן שנים והולידה את חוקי היסוד המגדירים את ישראל

יהודית-דמוקרטית. הביקורת של אנשי ימין כלפי מערכת המשפט הישראלית אמנם מבוססת על החשיבות שהשמרנות מייחסת לדמוקרטיה רובנית, אך מערבת גם היעדר קבלה של המציאות החוקתית שנוצרה עקב חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

מחקרים לתוך מדיניותה של מדינת ישראל תחת שלטון ימין יוכלו לאמת, להפריך או לערוך תיקונים בהשערות אלה. מחוץ למחקרי מדיניות, השערת המשך של מחקר זה תהיה שהימין המדיני בישראל יפגין מודעות הולכת וגוברת לזיהוי שלו עם השמרנות כמסגרת רעיונית ועם ערכים שמרניים ספציפיים, החל מתפיסת האדם, דרך חשיבותה של מדינת הלאום המבוססת על לאומיות תרבותית ועד אימוץ התנגשות הציוויליזציות כתשתית למחשבה אזורית. זוהי דרך נוספת אפוא לתקן את המחקר, ולפיכך דרך אפשרית לתקוף את ממצאיו.

מן הראוי שכל מחקר במדעי החברה יציג התפתחויות שיעידו על הצורך להעריך מחדש את השערותיו. מחקר המשך שיראה שאנשי ימין בצמרת המערכת המדינית מתנגדים בעקביות לקיבוע מציאות של מדינה אחת ומקבלים מדיניות המפחיתה משליטת ישראל על השטחים, יאות על הערכה מופרזת של מכנה רעיוני משותף בימין הישראלי. מחקר המשך שיראה שההצדקה הדתית דומיננטית יותר מההצדקה הלאומית והביטחונית כבסיס למדיניות אנשי ימין, יסמן שמחקר זה המעיט בחשיבותה העצמאית של האידאולוגיה האורתודוקסית במחשבת הימין. בצורה דומה, אם מדיניות הימין מאמצת גישה שמתמקדת בצדק אידאלי ולא צדק היסטורי, שמפסיקה לראות את האלימות כחלק אינהרנטי מהמדיניות במזרח התיכון ואינה מבוססת על התנגדות, הרי שיש מקום לשיפור אפיון תפיסת המציאות של הימין המדיני. באותה צורה יש להמשיך לבחון האם אנשים המזוהים עם הימין ממשיכים להראות סימנים של שמרנות כפי שהוצגה כאן.

את אפיון תפיסת הסכסוך של הימין כמבוססת על תגובת-נגד, הדגשת ההיסטוריה כמקור המרכזי לעשיית צדק פוליטי, פערי תרבות מהותיים בין יהודים לערבים ושימוש בכוח צבאי כלגיטימי ביחסים בינלאומיים, ניתן לפתח במספר כיוונים. ראשית, היא פתח למחקר אל ההיסטוריה של הימין הישראלי. על פי מחקר זה, ניתן לשער שעמדות מנהיגי הימין לדורותיהם, החל מז'בוטינסקי דרך בגין ועד נתניהו, גם כן תתאפיינה בתפיסת מציאות מדינית זו. מחקרים אחרים יכולים לשער שאותם ארבעה עמוד תווך עמדו בבסיס מחשבתם המדינית של פלגים נוספים בציונות, ובכך להאיר על קונצנזוס ערכי החובק את כלל הציונות.

מצד שני, תפיסת המציאות של הימין יכולה לחדד גם הבנה של השמאל הישראלי על דרך הניגוד, ובכך לסייע לפתח תיאוריה מקבילה של תפיסתו המדינית. כזכור, מקור אפשרי לשע המדיני מצוי במחלוקת על התגובה הציונית לספר הלבן, שהובילה ליצירת הציונות הרביזיוניסטית. ואמנם, מחקר זה הראה שגם במאה ה-21 חלק משמעותי מפתרון הימין נשען על התנגדות ללגיטימציה שהשמאל הישראלי מעניק לשאיפה הלאומית הפלסטינית ולניסיון להגיע להסכמה על פשרה טריטוריאלית דרך שרטוט קו גבול והדגשת ערוצי תקשורת דיפלומטיים. ניתן אפוא לדלות בצורה דומה תפיסת מציאות שמאלית - המאופיינת ביוניות, רב-תרבותיות, צדק כהוגנות ואידאליזם - העומדת לעומת תפיסת המציאות בימין ומובילה את השמאל הישראלי הן לקידום שתי מדינות לשני עמים והן לביסוס מעמד אזרחי שוויוני לכל התושבים שבין הירדן לים.

כיוון שתפיסת המציאות של הימין היא רציונל הצעות המדיניות, נוכחותה בשיח הציבורי יכולה לשמש מדד לכוחו של הימין ולמידת ההבשלה של הציבור הישראלי לפתרון הימין לסכסוך. ככל שבזירה הציבורית ובדעת הקהל נשמעת הטענה שהפלסטיניות היא המצאה שנועדה לחסל את מדינת ישראל; ככל שהציבור היהודי מאמין כי קיים מאבק תרבותי בלתי ניתן לגישור בין יהודים

לערבים ; ככל שמתחזקים הקולות המעניקים לגיטימציה לעיצוב חד-צדדי של גבולות לאומיים – כך מתחזקת התשתית לקבל את הצעות המדיניות של הימין. היה ותפיסת מציאות זו צברה אהדה עד קונצנזוס בציבור היהודי, תגבר הרלוונטיות של הספרות המזהה את הציונות כולה כאידאולוגיה המתנגדת לפשרה טריטוריאלית ומכוונת לתוכנית שלבים שבסופה מדינה אחת, יהודית.

את נוכחות פתרון הימין לסכסוך, על הצעותיו הקונקרטיות והבסיס הרציונלי שלו, יש להמשיך ולבחון באופן שיטתי על ידי מחקרי המשך במספר שיטות נוספות. הפרגמטיזם השמרני מנחה את הימין להתמקד במספר מהלכים קרובים: סיפוח חלקי, ביטול האפשרות של פתרון אלטרנטיבי וביסוס תפיסת המציאות בציבור הישראלי. בו בעת חזון המדינה האחת והחד-צדדיות מובילים לעבר עתיד פוליטי מסוים. כאן, ראיונות עומק יסייעו לחדד עד כמה מנהיגי ימין מודעים למתחים שראשיתם בשאלה כיצד אפשר ליצור מציאות של מדינה אחת, יהודית-דמוקרטית, ועד כמה יהיו מוכנים להתפשר ברמה האזרחית לשם כך? האם אנשי ימין חיים עם הסתירה דרך טענות על מורכבות המציאות הפוליטית ופרגמטיות המאפיינים את המחשבה השמרנית? מהי רמת המודעות למקורות הרעיוניים השמרניים של מדיניותם? ראיונות יכולים לחדד כיצד תפעל מנהיגות הימין עם שינוי הסטטוס קוו. האם ביטול מוסדות הרש"פ וחלוקת השטח לאזורים חשובה יותר מהאפשרות להשתמש במציאות שנולדה באוסלו לעכב את הרחבת זכויות תושבי השטחים?

ניתן לשער ששאלות על תפיסת הדמוקרטיה בימין תנבנה תשובות המשלבות תפיסתה כפרוצדורת הכרעת רוב לקידום ערכי קהילה, עם תפיסתה כמסורת ומורשת מערבית, המאפיינת את ישראל כמדינת לאום מודרנית. ליחס בין ערכים אלה חשיבות להבנת התנאים בהם מנהיגי ימין יטו לעימות, על בסיס רוב יהודי, לעומת הרחבת זכויות תושבי השטחים, כמתחייב במסורת הדמוקרטית. כאן יש חשיבות להבנה מעמיקה של עמדת אנשי ימין על מעמדם של תושבי מזרח ירושלים, שברמת העיקרון בעלי זכות להתקבל כאזרחים במדינת ישראל. לכך מצטרפות שאלות על השלכות יישומו המלא של פתרון הימין. אנשי ימין לא יירתעו מהאפשרות שהתנגדות למדינה פלסטינית תוביל לעימות צבאי, אך שאלות בנושא זה כן יקדמו הבנה של נכונותם להגיע לידי כך.

בשל השונות הדמוגרפית, הביזור המפלגתי והמחלוקות הטקטיות ברמת המדיניות, בנייה של ראיון צריכה להתבסס גם על מאפייני המראיין. ראיון עם משה יעלון יסתייע בהצפת נקודות הדמיון שבין תוכניתו המדינית לזו של נפתלי בנט, וקושייה מרכזית העומדת לפני שניהם היא כיצד ניתן לקיים אוטונומיה בשטחים מבלי להגיע למצב בו ישנם מספר מעמדות של תושבים בתוך גבולותיה של מדינה יהודית-דמוקרטית? לעומת זאת, ראיון עם ציפי חוטובלי צריך להתמקד בוודאות העימות עם המנהיגות הפלסטינית הקיים בדבריה, ולבחון האמנם נסוגה מפתרון סיפוח-אזור שהנחה את תוכניתה במשך שנים?

שנית, במחקר זה יש לסייע לסקרים המכוונים לעמדתו המדינית של איש ימין ממוצע. במקום להניח מראש שפתרון פירוש הסכם שלום או אפילו תוצאה מדינית שוויונית, מחקר זה קורא להפנים שבימין רואים "פתרון" מסוג שונה. סקרים צריכים להימנע משימוש בצירופים דוגמת "סכסוך ישראלי-פלסטיני", שמראש נתפסים כעוינים בציבור הימני. השערה אפשרית עבור סקרים עתידיים תהיה השאלות היסודיות לזיהוי אנשי ימין מדיני הן "האם תעדיפי פתרון קבע של מדינה אחת על שתי מדינות?" ו-"האם לדעתך ניתן לקיים מדינה יהודית-דמוקרטית בגבולות ארץ ישראל מהים לירדן?". היפותזה שעולה ממחקר זה היא שאנשי ימין בישראל, שהם בין 45% מהציבור ל-55% מהציבור היהודי בישראל, יענה על שתי שאלות אלה בתשובה חיובית.

שאלות רבות נוספות ניתן לשאול על הקשר בין תפיסת המציאות של איש ימין ממוצע לבין מדיניותו המוצהרת. למשל, מחקר זה צופה שרוב מוחלט בקרב ימנים בישראל יענו "לא" לשאלות "האם לדעתך יש לגיטימציה לדרישה הפלסטינית לעצמאות?" ו-"האם לדעתך קיים עם פלסטיני עצמאי". כמו כן, סביר שרוב המזוהים עם הימין יענו "כן" לשאלות על צדק היסטורי בדבר זכותו הבלעדית של העם היהודי על ארץ ישראל בגבולות המנדט הבריטי, ורובם יעדיף להתבונן על הסכסוך כהתנגשות בין תרבויות ולא כמאבק על שטחים. ניתן לשער אפילו זיקה בין אנשים המזדהים עם הימין המדיני לבין תפיסה לאומית שמרנית, כאשר ככל שאדם ימני יותר הוא ישעין את הלאומיות שלו על היבטים לשוניים, היסטוריים, תרבותיים ואף דתיים. על בסיס זה, סקרים הם כלי הכרחי לאימות מסקנות המחקר או להפרכתם. באמצעותם ניתן להבין מהי מידת המודעות של תומכי ימין לקשר שבין "סטטוס-קוו" ל-"מדינה אחת", מה אחוז הימנים שאינו נרתע מעימות יזום לעומת אלו המעדיפים הרחבה הדרגתית של זכויות תושבי השטחים והאם לדעתם הסכמי השלום עם ירדן ומצרים ברי הקרבה כדי להתמודד עם הסכסוך. סקרים שיתבססו על מחקר זה יוכלו לספק מידע חדש ומדויק על הימין הישראלי שיתרום גם לדיון הציבורי על סוגיות מדיניות.

הבנת הימין הישראלי לפי תפיסת עולם מגובשת מהווה צעד ראשון בהצגת תאוריה כללית של הימין הישראלי, שתסייע להבנת ההיסטוריה שלו, הקבוצות הסוציולוגיות הדומיננטיות בו והיכולת להשוותו לגופים אידאולוגיים בימין הבינלאומי. הבנתו דרך השמרנות מסייעת גם להסביר את היחסים בין סוגים שונים של ימין ליברלי וימין רדיקלי, המהווים זרמי מחשבה בתוך תפיסת העולם השמרנית. כך, הימין המדיני בישראל כדוגמה לפוליטיקה שמרנית הוא חלק ממגמת הגלובליזציה של הרעיונות, בה זרמים רעיוניים ברחבי העולם יונקים מאותה פילוסופיה פוליטית. הדבר פותח אפשרויות רבות למחקרי המשך בתחום הפוליטיקה ההשוואתית.

אין להתפלא, למשל, שהימין הרפובליקני בארה"ב, כמו גם הימין השמרני בבריטניה וצרפת, יגלו אהדה למטרת הימין המדיני בישראל בהשוואה לתנועות שמאל במדינתם. אולם בשום פנים אין להניח שהימין ברחבי העולם אמור להגיע עד כדי הזדהות עם פתרון הימין המדיני בישראל. זיקה אפשרית תיתכן ברמת תפיסת המציאות, בפרט בכל הנוגע להסתכלות על האיסלאם הפוליטי כסכנה ביטחונית למסורת הפוליטית והתרבותית במערב. אולם יש לזכור שהשמרנות מושתתת על ספקנות כלפי רעיונות אוניברסליים ומעדיפה לשמור על ערכי הקהילה המקומית. משום כך סביר יותר שבהתאם למיקום המדינות השונות, ולאור הפרגמטיזם המאפיין את השמרנות, ייווצר מגוון של דעות שמרניות לגבי סוגיה קונקרטית של מדיניות, כמו פתרון הסכסוך.

המקום בו ייתכן דמיון שמרני מהותי הוא בתגובה לבעיה פוליטית שיוצרת שסע אידאולוגי עמוק. בכל מדינה ניתן לזהות סוגיה בוערת העומדת במרכז וויכוח אידאולוגי. ההשוואה רלוונטית לאופן בו הימין השמרני מגיב לסוגיה ולמקורות מהם הוא שואב את טענותיו. לדוגמה, ניתן לשער שהימין השמרני בבריטניה, שעם הזמן הלך והזדהה עם ההחלטה לפרוש מהאיחוד האירופאי, מוצא את טיעונו בתגובת-נגד להתפתחות פוליטית שנתפסת כסיכון למודל מדינת הלאום, פוגעת בהכרעת הרוב הדמוקרטית ואינה מתחשבת ביחסים ההיסטוריים שבין היבשת לממלכה. את הימין השמרני בארה"ב ניתן לאפיין כאוחז בתפיסת מציאות של פערי תרבות וניציות, בפרט בנוגע לסוגיות של יחסי חוץ וביטחון. בכל מקרה כזה, מחקרי המשך יטיבו להניח שערכי הימין נובעים מתמהיל מחשבה מדינית ואידאולוגיה שמרנית ולכן תמיד נתונים לדואליזם עקרוני בין ליברליזם קלאסי וריאקציוניזם רדיקלי, שמשפיע באופן מהותי על מצב הדמוקרטיה במדינה.

לבסוף, מספר פיתוחים תאורטיים שהוצעו במחקר זה מהווים צעדים ראשונים בפיתוח תאוריה כללית של פוליטיקה דמוקרטית. במחקר זה כל ימין שמרני מכיל ימין רדיקלי, אך ימין רדיקלי לבדו אינו יכול להיות שמרני. ראוי להעמיק ולבחון את היחסים הפנימיים בתוך השמרנות ולשאול באיזו נקודה ערכי לאומיות, תפיסה של זכויות ודמוקרטיה ויחסי המדינה ומוסדות ותיקים (הממסד הדתי, המגזר הפרטי ומוסדות הצבא) מתחילים הליך של רדיקליזציה לימין, ומהם התנאים הספציפיים בהם הליך זה נעצר.

מנגד, גם הימין הליברלי לבדו אינו שמרני, אך סוג מסוים של ימין ליברלי הכרחי לשמרנות המודרנית ומהווה גורם המקרב את השמרנות למרכז המפה הפוליטית. אולם לא כל ליברליזם בהכרח ימני. לפיכך ראוי לשאול מהי נקודת המעבר בליברליזם החוצה את התעלה אל הצד השמאלי של הפוליטיקה, דרך ערכים פרוגרסיביים שבדורות האחרונים מקדמים מדינת רווחה, צדק חלוקתי, רב-תרבותיות, זכויות חברתיות וקבוצתיות ודמוקרטיה השתתפותית ומהותית? ניתן לשער שתשובה לשאלה זו תוביל למסקנה תיאורטית על איזון המתקיים בתוך המחשבה הליברלית העכשווית. בעוד השמרנות מאזנת בין ימין ליברלי לרדיקלי, בליברליזם קיים דואליזם בין ימין לבין שמאל, בין שמרנות לפרוגרסיביזם.

באותה מידה גם השמאל הפרוגרסיבי, כמו הימין השמרני, מצוי בין הליברליזם הנאור, הדורש התפתחות יזומה תוך הישענות על הסדר הקיים של הדמוקרטיה הליברלית, לבין שמאל רדיקלי ומהפכני המכוון לשינוי מהותי של יחסי הכוח בחברה בתחומי מעמד, מגדר, רקע אתני ומרכז ופריפריה. על מנת להימנע מהרס החברה והתדרדרות לאנרכיזם אליס, מפלגות סוציאליסטיות ומפלגות ירוקות, וכן תנועות פמיניסטיות ותנועות שלום, נדרשות כל העת לאזן בין השניים, בתמונת מראה למפלגות וארגונים שמרניים.

כך, דרך העמקה לתוך הטיעונים המרכיבים את פתרון הימין לסכסוך נמצא מקרה מבחן החושף לא רק את עומקו של השסע האידאולוגי הנסוב סביב סוגיות מדיניות בישראל. בעזרת הקשר בין הצעות מדיניות לרציונל המבסס אותן, והקשר בין רציונל זה לבין ערכים רעיוניים שמקורם במחשבה המדינית, נחשפת דינמיקה מורכבת בה שלוש תנועות מחשבה - ימין שמרני, מרכז ליברלי ושמאל פרוגרסיבי - מקיימים את כל הפוליטיקה בדמוקרטיה המודרנית.

7. ביבליוגרפיה

להלן רשימת מקורות כל הפריטים המופיעים במחקר, מחולקים למקורות ראשוניים, הכוללים גם מקורות עיתונות ומחקר מקורי, ולאחריה ספרות מחקר, שכוללת גם סקרים שבוצעו באופן מדעי. סידור הפריטים הוא לפי סדר כרונולוגי המבוסס על סגנון הסידור הביבליוגרפי של שיקאגו. קישורים לאתרי אינטרנט הוקטנו מטעמי נוחות ונעשה שימוש בקישורים יציבים מארכיון האינטרנט ככל הניתן, לצרכי נגישות.

7.1 מקורות ראשוניים

- אבנרי, אורי. "לימין אין פתרון, רק רגשות עמומים". הארץ, 3 בינואר 2018.
<https://web.archive.org/web/20180103120032/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.5585766>
- אבינרי, שלמה. "מספר שאלות לגדעון סער". הארץ, 14 במרץ 2019.
<https://web.archive.org/web/20190811003153/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.7020924>
- אהרון, אלירן. "החזון – מליון תושבים ביהודה ושומרון". ערוץ 7, 29 באוגוסט 2017.
<https://web.archive.org/web/20171103231000/http://www.inn.co.il/News/News.aspx/354138>
- אזולאי, מורן, איתמר אייכנר ואורלי אזולאי. "ביום ראשון תכריע הממשלה על סיפוח כל ההתנחלויות וביטול הממשל הצבאי ביו"ש". *ynet*, 28 בינואר 2020. קישור יציב:
<https://web.archive.org/web/20200128193718/https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5668103,00.html>
- אלדד, אריה. שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן – עיקרי התוכנית המדינית. מפלגת התקווה. תשרי, תשע"א – 2010
https://web.archive.org/web/20120824041712/http://www.hatikva.org.il/landing_3_11_10/hoveret_hatikva_A5.pdf
- "עזה היא 'מחלה כרונית'". *וואלה! חדשות*, 17 ביולי 2014.
<https://web.archive.org/web/20191021175604/https://news.walla.co.il/item/2766028>
- "השמש סובבת את המדינה הפלסטינית". *nrg*, 1 ביוני 2009.
<https://web.archive.org/web/20191021175212/https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART1/897/514.html>
- אליצור, אורי. *בדעה צלולה*, בעריכת צור ארליך. תל אביב: ידיעות ספרים, 2014.
- ארנס, משה. *למען ביטחון ישראל*. ראשון לציון: ידיעות אחרונות, 2018.
- "הפליטים הפלסטינים כנשק נגד ישראל". הארץ, 23 באפריל 2018.
<https://web.archive.org/web/20181224213408/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.6015196>
- "האין כאן לקח שראוי ללמוד? אחרי נאום עבאס". הארץ, 22 בינואר 2018.
<https://web.archive.org/web/20200204234322/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.5749334>
- "לא לחלק את ירושלים". הארץ, 4 בדצמבר 2017.
<https://web.archive.org/web/20180408113805/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.4651107>
- "ערביי ישראל והעולם הערבי". הארץ, 19 בספטמבר 2017.
<https://web.archive.org/web/20170926015315/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.4455607>
- "שקיעתה של מפלגת העבודה". הארץ, 11 ביולי 2017.
<https://web.archive.org/web/20170711015557/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.4239297>
- "המדינה הפלסטינית כשלה". הארץ, 27 ביוני 2017.
<https://web.archive.org/web/20171201094019/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.4197956>
- "פתרון ה'אין מדינה'". הארץ, 21 בפברואר 2017.
<https://web.archive.org/web/20170510135916/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.3872559>
- "של מי האדמה הזאת". הארץ, 11 באוקטובר 2016.
<https://web.archive.org/web/20161017081750/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.3092102>
- "מי מבצע טיהור אתני". הארץ, 20 בספטמבר 2016.
<https://web.archive.org/web/20160924040644/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.3072602>

- "לוחמי השלום". הארץ, 20 בספטמבר 2016.
<https://web.archive.org/web/20161019090716/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.3065646>
- "ירושלים תחילה". הארץ, 20 בספטמבר 2016.
<https://web.archive.org/web/20161016025825/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.3060523>
- "בלפור ואבו מאזן". הארץ, 16 באוגוסט 2016.
<https://web.archive.org/web/20160924173446/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.3039507>
- "הידרדרות של החברה הפלסטינית". הארץ, 26 בינואר 2016.
<https://web.archive.org/web/20160307095804/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2830042>
- "הערבים מתחילים להרגיש בבית". הארץ, 5 בדצמבר 2015.
<https://web.archive.org/web/20160307101322/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2798397>
- "מה ניתן ללמוד מהסכמי השלום שנחתמו, ומאלה שלא". הארץ, 9 בנובמבר 2015.
<https://web.archive.org/web/20160620120714/http://www.haaretz.co.il/israel-peace-convention/1.2762700>
- "המסך יורד על המדינה הפלסטינית". הארץ, 6 באוקטובר 2015.
<https://web.archive.org/web/20160626005154/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2744340>
- "הפרדה אינה התשובה". הארץ, 26 במאי 2015.
<https://web.archive.org/web/20160625201645/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2644141>
- "התנגשות ציוויליזציות?". הארץ, 13 בינואר 2015.
<https://web.archive.org/web/20160624025709/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2537161>
- "תפנימו, הימין שולט וישלוט". הארץ, 30 בספטמבר 2014.
<https://web.archive.org/web/20141201195533/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2445879>
- "מי מפחד ממדינה דו לאומית". הארץ, 14 במאי 2013.
<https://web.archive.org/web/20160331120750/http://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.2019314>
- בן דוד, אלון. "ההיסטוריה תשפוט אם חוק הלאום סלל את הדרך לסופו של החלום הציוני".
 מעריב, 3 באוגוסט 2018.
<https://web.archive.org/web/20180803131927/http://www.maariv.co.il/journalists/Article-654469>
- בן-פורת, עדו. "יו"ר הכנסת מזהיר: נקום לסיוט של ממשלת שמאל". אתר ערוץ 7, 12 בפברואר 2019.
<https://web.archive.org/web/2019020203231216/http://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/502/292.html>
- בנדר, אריק. "הפתרון לסכסוך – ארץ ישראל השלמה, ללא עזה". *nrg*, 25 באוגוסט 2013.
web.archive.org/web/20200203231216/http://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/502/292.html
- בנט, נפתלי ואיילת שקד. *עקרונות מפלגת הימין החדש*. אתר מפלגת הימין החדש, 2019. אוחזר
 מתוך אתר סרוגים, 2019. web.archive.org/web/20190228192312/http://www.srugim.co.il/wp-content/uploads/2019/02/%D7%A6%D7%A2-%D7%A4%D7%9C%D7%92%D7%AA-%D7%94%D7%99%D7%9E%D7%99%D7%9F-%D7%94%D7%97%D7%93%D7%A9.pdf
- בנט, נפתלי. *תכנית ההרגעה: מתווה מעשי לניהול הסכסוך הישראלי-פלסטיני*. אתר תנועת ישראל
 שלי, 2012. web.archive.org/web/20130930042539/http://www.myisrael.org.il/action/wp-content/uploads/2012/02/hargaa.pdf
- בר, רוני. "דוכנים להחלשת בג"ץ ומרמור על 'הארץ': בכנס השמרנות עדיין מפחדים מהשמאל".
 הארץ, 22 במאי 2019. <https://web.archive.org/web/20190525185718/http://www.haaretz.co.il/magazine/the-edge/premium-1.7274758>
- בר-און, יעקב. "משה ארנס נגד חוק הלאום: 'אנחנו כבר מדינה דו לאומית'". מעריב, 10 בדצמבר
 2014. <https://bit.ly/2mVdowi>
- ברוך, חזקי. "האמריקנים מבינים – ריבונות תביא שלום". ערוץ 7, 9 ביוני 2019.
<https://web.archive.org/save/https://www.inn.co.il/News/News.aspx/404161>
- ברוך, עוזי. "יעלון: אין מקום להקמת מדינה פלסטינית". ערוץ 7, 12 בינואר 2013.
<https://web.archive.org/web/20140613162843/http://www.inn.co.il/News/News.aspx/249854>

- ברץ, רן. "ז'בוטינסקי ללא ז'בוטינסקי". *מידה*, 19 באוקטובר 2012.
<https://web.archive.org/web/20140709094425/http://mida.org.il/2012/10/19/%d7%a7%d7%a8%d7%99%d7%90%d7%94-%d7%9c%d7%a9%d7%91%d7%aa-%d7%96%d7%91%d7%95%d7%98%d7%99%d7%a0%d7%a1%d7%a7%d7%99-%d7%9c%d7%9c%d7%90-%d7%96%d7%91%d7%95%d7%98%d7%99%d7%a0%d7%a1%d7%a7%d7%99>
- גליק, קרולין. "מתנה במבחן". *ישראל היום*, 30 בינואר 2020. www.israelhayom.co.il/opinion/729199.

 סיפוח עכשיו - פתרון המדינה האחת לשלום במזרח התיכון. תורגם על ידי אורי רדלר. אשקלון: סלע מאיר, 2015.
- גרסמן, דוד. "שוויון אינו פרס". *הארץ*, 3 באוגוסט 2018.
<https://web.archive.org/web/20180803061355/https://www.haaretz.co.il/news/politi-premium-MAGAZINE-1.6340194>
- דגוני, רן. "שר הביטחון יעלון: לא תיתכן הפרדה מלאה מהפלסטינים". *גלובס*, 28 באוקטובר 2015.
<https://web.archive.org/web/20151029173447/http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001076771>
- דרוקרמן, חנן. "בנט: לתת אוטונומיה מוחלטת לפלסטינים, ללא מעברי גבולות". *מעריב*, 23 בנובמבר 2016.
web.archive.org/web/2017111052910/http://www.maariv.co.il/news/politics/Article-564417
- הארץ. "סיפוח בחסות הספין". 8 באפריל 2019.
web.archive.org/web/20190410225257/https://www.haaretz.co.il/opinions/editorial-articles/premium-1.7091029
- הבית היהודי, מפלגת. *עקרונות הבית היהודי*. אתר מפלגת הבית היהודי, 2013. אוחר מתוך אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2020.
<https://web.archive.org/web/20200205002259/https://www.idi.org.il/media/6330/%D7%94%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99.pdf>
- עקרונות הבית היהודי. אתר מפלגת הבית היהודי, 2015. אוחר מתוך אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2017.
<https://web.archive.org/web/20171214172144/https://www.idi.org.il/media/6078/%D7%94%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99-2015.pdf>
- המשרוקית. "בצלאל סמוטריץ' על גודל האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ושומרון". *גלובס*, 18 במרץ 2019.
<https://web.archive.org/web/20200214151125/https://thewhistle.globes.co.il/feed/VnWb2bQWve>
- הליכוד, תנועת. *חוקת התנועה*. אתר תנועת הליכוד, 2011.
<https://web.archive.org/web/20140207180402/http://www.likud.org.il/images/huka/huka05012014.pdf>
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. *אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2020*. אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ג' בטבת, התש"פ – 31 בדצמבר, 2020.
web.archive.org/web/20200210155121/https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2019/413/11_19_413b.pdf
- הצעת חוק החלת הריבונות של מדינת ישראל בחבלי יהודה ושומרון, התשע"ח–2018.
 פ/5104/20. *אתר הכנסת*.
<https://web.archive.org/web/20191006123823/https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawBill.aspx?t=lawsuggestionssearch&lawitemid=2063577>
- הצעת חוק החלת ריבונות ישראלית על שטחי C, התשס"ז–2007, פ/2140/17. *אתר הכנסת*.
web.archive.org/web/20191010155042/https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawBill.aspx?t=law-suggestionssearch&lawitemid=186882
- העצני-כהן, שרה. "התכנית המדינית של ה-INSS: אז מה אם כבר ניסינו?". *מקור ראשון*, 31 באוקטובר 2018.
[/https://www.makorishon.co.il/opinion/83367](https://www.makorishon.co.il/opinion/83367)
- "פתרון פייגלין: ביטול הסכמי אוסלו וריבונות מלאה". *nrg*, 7 באוגוסט 2016.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/808/152.html>
- "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש". *nrg*, 29 ביולי 2016.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/805/195.html>
- "פרופסור אומן: אין צורך להזיז מישהו מביתו". *nrg*, 9 ביולי 2016.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/786/317.html>

- "הפתרון של ד"ר מוטי קידר : שבע אמירויות ביו"ש". *nrg*, 8 ביולי 2016.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/796/134.html>
- "קרולין גליק : החזון צריך להיות ריבונות מלאה". *nrg*, 17 ביוני 2016.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/788/659.html>
- ז'בוטינסקי, זאב. *על קיר הברזל*. מכון ז'בוטינסקי. נדלה ב-27 בנובמבר, 2015. פורסם לראשונה ברוסית ב"ראזסוויט" ב-4 נובמבר 1923.
web.archive.org/web/20151127083025/http://www.jabotinsky.org/media/9761/%D7%A2%D7%9C-%D7%A7%D7%99%D7%A8-%D7%94%D7%91%D7%A8%D7%96%D7%9C.pdf
- זיו, אריק. "היסטוריה : הליכוד מצטרף ל-IDU". *ליכודניק*. 17 בינואר, 2018.
ikudnik.co.il/%D7%94%D7%99%D7%A1%D7%98%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%94-%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%93-%D7%9E%D7%A6%D7%98%D7%A8%D7%A3-%D7%9C-idu
- זקן, דני. "חוזרים לשולחן הדיונים : ישראל מסכימה לבחון מחדש את ההסכמים הכלכליים עם הרשות הפלסטינית". *גלובס*, 7 בפברואר 2019.
<https://web.archive.org/web/20190207191827/https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001272325>
- חדשות *nrg*. "התשובה של הימין לאינטרנציונל הסוציאליסטי". 2 ביוני 2017.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/880/450.html>
- טוכפלד, מיכאל. "סקר : 44% בעד החלה הדרגתית של החוק הישראלי ביו"ש". *מקור ראשון*, 8 בינואר 2016.
<https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/747/124.html>
- ימיני, בן דרור. "חיסול המדינה היהודית". *ידיעות אחרונות*, 6 בפברואר 2017.
<https://web.archive.org/web/20191212183158/https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4918615,00.html>
- יעלון, משה. *דרך ארוכה קצרה*. תל אביב : ידיעות ספרים, 2008.
- "ישראל והפלסטינים : חזרה ליסודות". *תכלת* 33 (תשס"ט 2008).
<https://web.archive.org/web/20131007123629/http://tchelet.org.il/article.php?id=412&page=all>
- כהן, אבנר. "הנוקמים, גרסת הימין". *המקום הכי חם ביהנום*, 21 במאי 2019.
<https://web.archive.org/web/20200206141911/https://www.ha-makom.co.il/post-conserv-avner-jerus/>
- כהן, שמעון. "סער : אוטונומיה כן, ריבונות לא". *ערוץ 7*, 29 בינואר 2019.
<https://web.archive.org/web/2020021203958/https://www.inn.co.il/News/News.aspx/392791>
- "סקר : רוב ברור לטובת ריבונות ביו"ש". *ערוץ 7*, 19 בינואר 2017.
<https://web.archive.org/web/20171113163517/https://www.inn.co.il/News/News.aspx/338249>
- כהנא, אריאל. "לומר לראש הממשלה להתפטר עכשיו זה משולל כל יסוד". *ישראל היום*, 31 בינואר 2019.
<https://www.israelhayom.co.il/article/629319>
- לוי, אדמונד, תחיה שפירא ואלן בייקר. *דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון*. ירושלים : הוועדה לבחינת מצב הבנייה ביהודה ושומרון, תמוז התשע"ב - 2012.
- לוינסון, חיים. "על רקע חיזורי גבאי, יעלון מצהיר : יש מקום לעוד מליון מתנחלים, לא יהיה שלום". *הארץ*, 22 באוקטובר 2017.
<https://web.archive.org/web/20171022214946/https://www.haaretz.co.il/news/politics/1.4530937>
- ליברל. "אפקט הדומינו. האם אנחנו לקראת סיפוח? ואם כן, איך ייראו ההשלכות? פרויקט מיוחד בשיתוף תנועת 'מפקדים למען ביטחון ישראל'". 07 בינואר 2019.
- ליברמן, אביגדור. *האמת שלי*. ירושלים : מעריב, 2004.
- לנדסמן, קרולינה. "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות". *הארץ*, 16 באוגוסט 2018.
web.archive.org/web/20200102223248/https://www.haaretz.co.il/magazine/premium-MAGAZINE-1.6383831
- מאוטר, מנחם. "חוק הלאום נותן תוקף משפטי לכיבוש". *הארץ*, 31 ביולי 2018.
<https://web.archive.org/web/20180731190230/https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.6335792>

- ממן, אלעד. "צפו ברה"מ מכריז: 'בכוונתי להחיל את הריבונות על שטחי יהודה ושומרון ועל בקעת הירדן'." ערוץ 20, 10 בספטמבר 19.
- web.archive.org/save/https://www.20il.co.il/%D7%A8%D7%90%D7%A9-%D7%94%D7%9E%D7%9E%D7%A9%D7%9C%D7%94-%D7%99%D7%9E%D7%A1%D7%95%D7%A8-%D7%94%D7%A6%D7%94%D7%A8%D7%94-%D7%93%D7%A8%D7%9E%D7%98%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91-%D7%91%D7%97%D7%9E/
- מפקדים למען ביטחון ישראל, תנועת. *ביטחון תחילה*. אתר התנועה. ללא תאריך. נדלה ב-22 בנובמבר, 2016. web.archive.org/web/20161122164454/http://www.cis.org.il/wp-content/uploads/2016/05/%D7%AA%D7%95%D7%9B%D7%A0%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%99%D7%98%D7%97%D7%95%D7%9F-%D7%AA%D7%97%D7%99%D7%9C%D7%94-1.pdf
- מצליח, רינה. "דנים גם על סיפוח חלקים מיו"ש". *צולם ב-6 באפריל, 2019*. Mako. 12:22. https://web.archive.org/web/20190910091438/https://www.mako.co.il/news-israel-elections/elections_2019-q2_2019/Article-97b5dfda593f961004.htm
- סמוחה, שחר. "כן לאקדחים, לא לבג"ץ: רוחות של שינוי בכנס השמרנות הישראלית הראשון". *גלובס*, 25 במאי 2019. <https://web.archive.org/web/20190525185032/https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001286463>
- סמוטריץ', בצלאל. "תכנית ההכרעה: המפתח לשלום נמצא בימין". *השילוח* 6 (ספטמבר 2017): 81-101.
- ערוץ 7. "בצלאל סמוטריץ': 'מנדלבליט הוא יועץ בלבד, אנחנו מחליטים'" 29 בינואר 2020. <https://web.archive.org/web/20200202174911/https://www.inn.co.il/News/News.aspx/425752>
- "שר הביטחון נפתלי בנט: לא להמתין - להחיל ריבונות מיד". 28 בינואר 2020. <https://web.archive.org/save/https://www.inn.co.il/News/News.aspx/425696>
- פייגלין, משה. *להיות יהודי חופשי – המצעה והחזון של מפלגת זהות*. מפלגת זהות, 2017. web.archive.org/web/20190218083109/http://www.hyehudi.org/wp-content/uploads/2017/08/%D7%9E%D7%A6%D7%A2-%D7%9E%D7%A4%D7%9C%D7%92%D7%AA-%D7%96%D7%94%D7%95%D7%AA.pdf
- פורשר, אפרת. "מתחייבים לשני מליון יהודים ביהודה ושומרון". *ישראל היום*, 4 בפברואר 2019. <https://www.israelhayom.co.il/article/630363>
- פרידמן, ישי. "התנתקות פלוס: מה הצבע האמיתי של תכנית ה-INSS?" *מקור ראשון*, 15 באוקטובר 2018. <https://www.makorishon.co.il/news/83759>
- פרץ, אביב. "בגוב האריות: שיחה צפופה עם פרופ' אריה אלדד". *בעניינים – אתר הקהילה הישראלית בעמק הסיליקון*, 7 בדצמבר 2018. <https://web.archive.org/web/20191021174613/https://baicc.org/12613/%D7%91%D7%92%D7%95%D7%91-%D7%94%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%A9%D7%99%D7%97%D7%94-%D7%A6%D7%A4%D7%95%D7%A4%D7%94-%D7%A2%D7%9D-%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%A4-%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%94-%D7%90%D7%9C/>
- קושמרו, דני. "לאן הולכים מכאן: שתי מדינות או מדינה אחת?". *Mako*, 12 ביולי 2013. web.archive.org/web/20160410062716/http://www.mako.co.il/news-military/israel/Article-f83d2acf924df31004.htm
- קנטי, נורית. "מדינה דו-לאומית: אסון או אולי פתרון?". *ליברל*, 18 בינואר 2015. <https://bit.ly/2oBDfZq>
- קרן תקוה. "הרעיונות היהודים שבנו את העולם: דת, לאום, חירות - ד"ר יורם חזוני בכנס שמרנות ישראלית הראשון". *צולם ב-16 במאי 2019*. Youtube Video. 32:29. פורסם ב-23 במאי 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=V7IY2CokI4>
- רובינשטיין, דני. "הכלכלה הפלסטינית: הירושה של יעלון". *כלכליסט*, 24 במאי 2016. <https://web.archive.org/web/201910107015231/https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3688839,00.html>
- ריבונות, תנועת. "אחרי השגרירות – זמן ריבונות". *ריבונות* 10. אייר, התשע"ח – 2018.

- "ממדינת ישראל לארץ ישראל – תמ"א 100". *ריבונות* 9. מרחשון, התשע"ח – 2017.
- "75% בעד ריבונות ישראל – 7% בעד מדינה פלשתינית". *ריבונות* 8. אדר, התשע"ז – 2017.
- "מתקדמים". *ריבונות* 7. אב, התשע"ו – 2016.
- "עם ישראל חי". *ריבונות* 6. כסלו, התשע"ו – 2015.
- "מה באמת מאחורי הפרגוד?". *ריבונות* 5. אדר, התשע"ה – 2015.
- "הן עם כלביא יקום". *ריבונות* 4. תשרי, התשע"ה – 2014.
- "ריבונות – רווח כלכלי לכולנו". *ריבונות* 3. אייר, התשע"ד – 2014.
- "האלטרנטיבה הציונית". *ריבונות* 2. שבט, התשע"ד – 2014.
- "השר אורי אריאל: לספח בלי לחשוש מהשד הדמוגרפי". *ריבונות* 1, מרחשון, התשע"ד – 2013.
- שומפלבי, אטילה, אלכסנדרה לוקש ומורן אזולאי. "בנט: לתת לפלסטינים אוטונומיה על סטראידיים". *Ynet*, 14 בפברואר 2016.
<https://web.archive.org/web/20171017081524/http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4765812,00.html>
- שורק, יואב. *החלת החוק הישראלי על הרשויות המקומיות הישראליות ביהודה ושומרון: רקע ומשמעויות*. היוזמה הישראלית. טבת, התש"ע - ינואר 2010.
- שלו, טל. "סקר וואלה: NEWS! רק כשליש מהציבור תומך בסיפוח חד-צדדי של בקעת הירדן".
וואלה! NEWS, 24 בינואר 2020.
<https://web.archive.org/web/20200126195751/https://elections.walla.co.il/item/3336795>
- שלו, טל ומאיה הורודניציאנו. "נתניהו: 'תיקון עוול היסטורי'. בשמאל גינו: נגד האינטרס הלאומי". *וואלה! NEWS*, 19 בנובמבר 2019.
web.archive.org/save/https://news.walla.co.il/item/3324541
- שיזף, נועם. "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני".
הארץ, 15 ביולי 2010. <https://web.archive.org/web/20181112202927/https://www.haaretz.co.il/misc/1.1212430>
- שמיר, שמעון. "נח בשבע שגאות". *העין השביעית*, 1 במרץ 2005.
<https://web.archive.org/web/20130526035606/http://www.the7eye.org.il/27274>
- שרביט-ברוך, פנינה. *החלת הריבונות הישראלית על שטחי יהודה ושומרון – משמעויות*. המכון למחקרי ביטחון לאומי. גיליון 1007. 7 בינואר 2018.
- 10 Point Program of the PLO. June 8, 1974. Translated by Permanent Observer Mission of Palestine to the United Nations. <https://web.archive.org/web/20110805192136/http://www.un.int/wcm/content/site/palestine/cache/offonce/pid/12354;jsessionid=ED2AC7E70A82F5C7CCB42BC6357FCDEC>
- Barnea, Nahum. "Beitunian Nights: The IDF in the West Bank". *Ynetnews*, March 18, 2016. web.archive.org/web/20191221044055/https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4780153,00.html
- Benzaquen, Itamar. "HolyLand Holdings Ltd". *The Seventh Eye*. October 29, 2012.
web.archive.org/web/20171018151737/https://www.the7eye.org.il/181976
- Halbfinger, David M. "US Ambassador Says Israel has Right to Annex Parts of West Bank". *New York Times*. June 8, 2019. <https://web.archive.org/web/20190608112238/https://www.nytimes.com/2019/06/08/world/middleeast/israel-west-bank-david-friedman.html>
- HotovelyRWS. "כנס סיום הכיבוש". Filmed January 24, 2017. *Youtube Video*. 16: 05. Posted February 07, 2020. <https://youtu.be/fgjTbdjZU2I>

- ". "נאום מעל בימת הכנסת". Filmed February 17, 2016. *Youtube Video*, 10: 20. Posted February 07, 2020. <https://youtu.be/sHn4qJcep8E>
- ". "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן". Filmed August 25, 2013. *Youtube Video*, 29: 18. Posted February 07, 2020. <https://youtu.be/pVJ0TRGBmmg>
- ". "החלת ריבונות על יוש כנס מס' 2". Filmed July 12, 2012. *Youtube Video*, 10: 29. Posted February 07, 2020. <https://youtu.be/v3di0gdI9Wo>
- ". "היוזמה בידינו החלת ריבונות על יוש כנס מס' 1". Filmed July 21, 2011. *Youtube Video*, 20: 32. Posted February 07, 2020. <https://youtu.be/HKxMvAx6K98>
- Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip*. ISR-PLO. September 28, 1995. Jewish Virtual Library. web.archive.org/web/20200105134450/https://www.jewishvirtuallibrary.org/interim-agreement-on-the-west-bank-and-the-gaza-strip-oslo-ii
- Jabotinsky, Ze'ev. *Homo Homini Lupus*. Translated by Yisrael Medad. Jabotinsky Institute. Accessed July 13, 2018. Originally published in "Odesskie Novosti" on July 18, 1910. web.archive.org/web/20180713133124/http://en.jabotinsky.org/media/9742/homo-homini-lupus.pdf
- Kedar, Mordechai. "The Eight State Solution". *Palestinian Emirates* (blog). No Date. Accessed November 6, 2016. web.archive.org/web/20161106075909/http://nebulaw.simg.com/76ac7cd0657e0b454c7f75db86ffd107?AccessKeyId=388EC642448E830B42BC&disposition=0&alloworigin=1
- Keinon, Herb. "Jordan Summons Israeli Ambassador on Bill", *Jerusalem Post*, May 26, 2009. web.archive.org/web/20200128211751/https://www.jpost.com/Israel/Jordan-summons-Israeli-ambassador-on-bill
- Magid, Jacob. "PA Premier Vows to Block IDF from Entering West Bank's Area A 'With Our Bodies'". *Times of Israel*, October 12, 2019. <https://web.archive.org/web/20191211002500/https://www.timesofisrael.com/pa-premier-vows-to-block-idf-from-entering-west-banks-area-a-with-our-bodies/>
- McAuley, James and Ruth Eglash. "Netanyahu Says he will Annex Jewish Settlements in West Bank if Reelected". *Washington Post*, September 11, 2019. web.archive.org/web/20200113194746/https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/netanyahu-says-he-will-annex-jewish-settlements-in-west-bank-if-reelected/2019/09/10/6e0a7388-d3e5-11e9-8924-1db7dac797fb_story.html
- Nahmias, Roei. "Jordan Summons Israeli Ambassador over Rightist Bill". *YnetNews*, May 26, 2009. web.archive.org/web/20191013161915/https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3722058,00.html
- NashimBeYarok. "שרים, סגני שרים וח"כים קוראים להחלת ריבונות". *Youtube Video*. 06: 59. Posted February 4, 2019. https://www.youtube.com/watch?time_continue=410&v=in4iIdTpIvc
- Oster, Marcy. "Netanyahu Says he will Annex West Bank if Re-elected". *Jewish Telegraphic Agency*, April 07, 2019. web.archive.org/web/20190724190024/https://www.jta.org/quick-reads/netanyahu-says-he-will-annex-west-bank-if-re-elected
- Saar, Gideon. "Oslo is Obsolete: Time for a Victory Mindset". *The Jerusalem Post*, July 06, 2018. web.archive.org/web/20190620113118/https://www.jpost.com/Opinion/Oslo-is-obsolete-Time-for-a-victory-mindset-561808
- TAUVOD. "דברי יו"ר האופוזיציה, יצחק הרצוג". Filmed January 27, 2014. *Youtube Video*. 17: 51. Posted February 9, 27, 2014. www.youtube.com/watch?v=coInBP-XNjs

Times of Israel. "Full Text of Pompeo's Statement on Settlements". November 19, 2019. [web.archive.org/save/https://www.timesofisrael.com/full-text-of-pompeos-statement-on-settlements/](https://www.timesofisrael.com/full-text-of-pompeos-statement-on-settlements/)

Yaalon, Moshe. "How to Build Middle East Peace: Why Bottom-up Is Better than Top-down." *Foreign Affairs* 96, No.1 (2017): 73-84.

Yadlin, Amos, Udi Dekel and Kim Lavi. *A Strategic Framework for the Israeli-Palestinian Arena*. Tel-Aviv: Institute for National Security Studies. 2019.

7.2 ספרות מחקר

אפרת, אלישע. *שתי מדינות לשני עמים* ירושלים: דפוס ABC, 2010.

אריאלי, שאול. *גבול בינינו ובינכם*. תל אביב: ידיעות ספרים, 2013.

גודמן, מיכה. *מלכוד 67*. מודיעין: דביר, 2017.

דרשוביץ, אלן. *ישראל – כתב הגנה*. תורגם על ידי ירון בן עמי. תל אביב: מטר, 2004.

המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים. *משאל העמים: סקר משותף לענייני השעה*. המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2016.

<https://web.archive.org/web/20200210120427/https://www.idi.org.il/media/4325/%D7%9E%D7%9E%D7%A6%D7%90%D7%99-%D7%A1%D7%A7%D7%A8-%D7%9E%D7%A9%D7%90%D7%9C-%D7%A2%D7%9E%D7%99%D7%9D.pdf>

חלמיש, אביבה. *מבית לאומי למדינה בדרך: היישוב היהודי בארץ ישראל בין מלחמות העולם*. כרך א'. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2004.

כהן, אבנר [1951]. "השמאל הישראלי בין אידאולוגיה ליברלית-יונית למעורבות חברתית". בתוך *חברה וכלכלה בישראל: מבט היסטורי ועכשווי*, בעריכת אבי בראלי, דני גוטוויין וטוביה פרילינג, 855-874. שדה בוקר: אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2005.

מכון טרומן לשלום והמרכז הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים. *סקר דעת קהל ישראלי-פלסטיני משותף – יוני 2015*. מרכז שוויץ לחקר סכסוכים, ניהולם ויישובם, 2015.

https://web.archive.org/web/20200210120130/https://crrm.huji.ac.il/sites/default/files/crrm/files/israeli_poll_47_june_2015.pdf

נאור, אריה. "המתווה החוקתי של זאב ז'בוטינסקי למדינה יהודית בארץ ישראל". בתוך *איש בסער - מסות ומחקרים על זאב ז'בוטינסקי*, בעריכת אבי בראלי ופנחס גינוסר, 51-92. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון, 2004.

נווה, אייל. *ארצות הברית: דמוקרטיה בהתהוות מתמדת*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2007.

נויברגר, בנימין. *ממשל ופוליטיקה: המפלגות בישראל*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1997.

פדהצור, עמי. *מפלגות הימין הקיצוני בישראל*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2000.

פיטרס, ג'ואן. *מאז ומקדם: מקורות הסכסוך היהודי-ערבי על ארץ ישראל*. תורגם על ידי אהרון אמיר. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1988.

פרס, יוחנן ורפאל בן אליעזר. *קרבה ומריבה: שסעים בחברה הישראלית*. תל אביב: עם עובד, 2006.

פתאל, ויקטור. *תקציב הרשות הפלסטינית וחובותיה לישראל*. ירושלים: מרכז המידע והמחקר של הכנסת. תמוז, התשע"ד – 2014.

web.archive.org/web/20200109203846/https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/f5586b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977/2_f5586b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977_11_10225.pdf

קביסון, ויליאם. "שתי מדינות לשני עמים: עמדות הציבור בשנים 1994-2018". *המכון הישראלי לדמוקרטיה*. 14 בנובמבר 2018.

web.archive.org/web/20200208130503/https://www.idi.org.il/articles/24845

- קימרלינג, ברוך. "ייחסי חברה-מדינה בישראל". בתוך *החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים*, בעריכת אורי רם, 328-350. תל אביב: הוצאת ברירות, 1993.
- רמון, אמנון. *תושבים, לא אזרחים – ישראל וערביי מזרח ירושלים*. ירושלים: מכון ירושלים למחקרי מדיניות, 2017.
- שי, שאול. *50 שנה למלחמת ששת הימים - הסיכויים לשלום עם הפלסטינים*. כנס הרצליה ה-17, 2017. [web.archive.org/web/20200210120705/https://www.idc.ac.il/he/research/ips/Documents/publication/1/SHAUL-SHAY-SEKER.pdf](https://www.idc.ac.il/he/research/ips/Documents/publication/1/SHAUL-SHAY-SEKER.pdf)
- שנהב, יהודה. *במלכות הקו הירוק*. תל אביב: שוקן, 2010.
- Alexander, James. "A Dialectical Definition of Conservatism." *Philosophy* 91, No. 2, (2016): 215-232.
- , "The Contradictions of Conservatism". *Government and Opposition* 48, No. 4 (2013): 594-615.
- Arian, Asher and Michal Shamir. "A Decade Later, the World had Changed, the Cleavage Structure Remained". *Party Politics* 14, No. 6. (2008): 685-705.
- Aysha, Emad El-Din. "Huntington's Shift to the Declinist Camp: Conservative Declinism and the 'Historical Function' of the Clash of Civilizations." *International Relations* 17, no. 4 (2003): 429-452.
- Bar-On, Tamir. "The Radical Right and Nationalism". In *The Oxford Handbook of the Radical Right*, edited by Jens Rydgren, 17-41. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Barnett, Randy E. "The Wages of Crying Judicial Restraint." *Harvard Journal of Law & Public Policy* 36, (2013): 925-933.
- Barry, Norman. "Conservative Thought and the Welfare State." *Political Studies* 45, No. 2 (1997): 331-345.
- Beckstein, Martin. "What Does It Take to Be a True Conservative?" *Global Discourse* 5, No. 1 (2015): 4-21.
- Bell, Duncan. "Political Realism and the Limits of Ethics". In *Ethics and World Politics*, edited by Duncan Bell, 93-110. New-York: Oxford University Press, 2010.
- Ben-Porat, Guy. "Israeli Society: Diversity, Tensions, and Governance." In *Israel since 1980*, edited by Guy Ben-Porat, Yagil Levy, Shlomo Mizrahi, Arye Naor, and Erez Tzfadia, 9-43. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- , "Netanyahu's Second Coming: A Neoconservative Policy Paradigm?" *Israel Studies* 10, No. 3 (2005): 225-245.
- Benvenisti, Meron. *Son of the Cypresses: Memories, Reflections, and Regrets from a Political Life*. CA: University of California Press, 2007.
- Blee, Kathleen M. and Kimberly A. Creasap. "Conservative and Right-Wing Movements." *Annual Review of Sociology* 36 (2010): 269-286.
- Bobbio, Norberto. *Left and Right: The Significance of a Political Distinction*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.

- Bourke, Richard. "What Is Conservatism? History, Ideology and Party." *European Journal of Political Theory* 17, No. 4 (2018): 449-475.
- Carvalho, Joao. "The Impact of Extreme-Right Parties on Immigration Policy in Italy and France in the Early 2000s." *Comparative European Politics* 14, No. 5 (2016): 663-685.
- Clinton, David. "Realism." In *Encyclopedia of Political Theory*, edited by Mark Bevir, 1168-1174. Vol 1. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2010.
- Copsey, Nigel. "The Radical Right and Fascism". In *The Oxford Handbook of the Radical Right*, edited by Jens Rydgren, 105-121. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Del-Sarto, Raffaella A. *Israel Under Siege: The Politics of Insecurity and the Rise of the Israeli Neo-Revisionist Right*. Washington: Georgetown University Press, 2017.
- Donnelly, Jack. "The Ethics of Realism". In *The Oxford Handbook of International Relations*, edited by Christian Reus-Smit and Duncan Snidal, 150-162. New-York: Oxford University Press, 2008.
- Dorey, Peter. *British Conservatism: The Politics and Philosophy of Inequality*. London: IB Tauris, 2010.
- Doron, Gideon. "Right as Opposed to Wrong as Opposed to Left: The Spatial Location of 'Right Parties' on the Israeli Political Map." *Israel Studies* 10, No. 3 (2005): 29-53.
- Downs, William M. "How Effective is the Cordon Sanitaire? Lessons from Efforts to Contain the Far Right in Belgium, France, Denmark and Norway". *Journal für Konflikt-und Gewaltforschung* 4, No. 1 (2002): 32-51.
- Economist Intelligence Unit. *Democracy Index 2018 - Me Too? Political Participation, Protest and Democracy*. The Economist Intelligence Unit Limited, 2019. [web.archive.org/web/20200101030941/https://www.eiu.com/topic/democracy-index](https://www.eiu.com/topic/democracy-index)
- Eger, Maureen A. and Sarah Valdez. "Neo-Nationalism in Western Europe". *European Sociological Review* 31, No. 1 (2014): 115-130.
- Femia, Joseph V. "Identifying True Conservatives: A Reply to Beckstein." *Global Discourse* 5, No. 1 (2015): 22-23.
- Filc, Dani. *The Political Right in Israel: Different Faces of Jewish Populism* New-York: Routledge, 2010.
- Filc, Dani, and Udi Lebel. "The Post-Oslo Israeli Populist Radical Right in Comparative Perspective: Leadership, Voter Characteristics and Political Discourse." *Mediterranean Politics* 10, no. 1 (2005): 85-97.
- Freedon, Michael. "The Adaptability of Conservatism". In *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, 317-414. New-York: Oxford University Press, 1996.

- Freedom House. *Freedom in the World 2018*. Freedom House Website. <https://web.archive.org/web/20200101030942/https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>
- Goodin, Robert E. *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Gottfried, Paul E. *Conservatism in America: Making Sense of the American Right*. New-York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Govier, Trudy. *Problems in Argument Analysis and Evaluation: Windsor Studies in Argumentation - Vol. 6*. Ontario: University of Windsor, 2018. Originally published in 1987.
- Griffiths, Martin. *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation*. New-York: Routledge, 1992.
- Habermas, Jurgen. "Neoconservative Cultural Criticism in the United States and West Germany". In *New Conservatism*, 22-47. Translated by Shierry Weber Nicholson. Cambridge: Polity Press, 1989.
- Halikiopoulou, Daphne, Kyriaki Nanou and Sofia Vasilopoulou, "The Paradox of Nationalism: The Common Denominator of Radical Right and Radical Left Euroscepticism." *European Journal of Political Research* 51, no. 4 (2012): 504-539.
- Hamburger, Joseph. "Edmund Burke". In *The Encyclopedia of Democracy*, edited by Seymour M. Lipset, 146-150. Vol 1. London: Routledge, 1995.
- Hamilton, Andy. "Conservatism: 2.3. Burkean conservatism". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. Stanford: Stanford University, Fall 2016 Edition. web.archive.org/web/20160621215615/https://seop.illc.uva.nl/entries/conservatism/
- Himmelfarb, Gertrude. "Edmund Burke's Enlightenment". In *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenments*, 71-92. Knopf: New-York, 2004.
- . "Edmund Burke". In *Victorian Minds*, 4-31. Chicago: Ivan R. Dee, 1995. Originally published in 1968.
- Hofmann, Rainer. "Annexation." In *Max Planck Encyclopedias of International Law*, edited by Wolfrum Rüdiger, 408-417. Vol 1. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Honderich, Ted. *Conservatism*. London: Puinguin Books, 1990.
- Huntington, Samuel. P. *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New-York: Simon Schuster, 2004.
- . "Robust Nationalism." *The National Interest* 58, (1999): 31-40.
- . *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma press, 1993.
- . "The Clash of Civilizations?". *Foreign affairs* 72, No. 3 (1993): 22-49.
- . "Conservatism as an Ideology." *American Political Science Review* 51, no. 2 (1957): 454-473

- Inglehart, Ronald F. and Pippa Norris. "Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash". Faculty Research Working Paper Series. Harvard Kennedy School, 2016.
- Joppke, Christian. "Citizenship between De- and Re-Ethnicization." *European Journal of Sociology* 44, No. 3 (2003): 429-458.
- Kallis, Aristotle. "Far-Right 'Contagion' or a Failing 'Mainstream'? How Dangerous Ideas Cross Borders and Blur Boundaries". *Democracy and Security* 9, No. 3 (2013): 221-246.
- Kaplan, Eran. *The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy*. Madison: University of Wisconsin Press, 2005.
- Kitschelt, Herbert. "Party Systems and Radical-Right Wing Parties". In *The Oxford Handbook of the Radical Right*, edited by Jens Rydgren, 166-199. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Korab-Karpowicz, W. Julian, "Political Realism in International Relations". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. Stanford: Stanford University, Summer 2018 Edition. [web.archive.org/web/20190318094946/https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/realism-intl-relations/](https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/realism-intl-relations/)
- Kristol, Irving, *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*. Chicago: Elephant Paperbacks, 1999. Originally published in 1995.
- Kurth, James R. "A History of Inherent Contradictions: The Origins and Ends of American Conservatism". In *American Conservatism: NOMOS LVI*, edited by Sanford V. Levinson, Joel Parker and Melissa S. Williams, 13-54. New-York: NYU Press, 2016.
- Levin, Yuval. *The Great Debate: Edmund Burke, Thomas Paine, and the Birth of Right and Left*. New-York: Basic Books, 2014.
- Lexico, s.v. "Solution". Oxford Dictionaries. Accessed February 7, 2020. <https://www.lexico.com/definition/solution>
- Lührmann, Anna, Lisa Gastaldi, Sandra Grahn, Staffan I. Lindberg, Laura Maxwell, Valeriya Mechkova, Richard Morgan, Natalia Stepanova and Shreeya Pilla. *Democracy Facing Global Challenges – VDEM Annual Democracy Report 2019*. University of Gothenburg, 2019. [web.archive.org/web/20200206081802/https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6c6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf](https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6c6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf)
- Mannheim, Karl. *Conservatism. A Contribution to the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul, 1986. Originally published in 1925.
- McAnulla, Stuart. "From David Hume to Sarah Palin? The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism': A Reply to Özsel." *Global Discourse* 5, No. 1 (2015): 39-43.
- Mclean, Iain and Aliastor Mcmillian, *The Oxford Concise Dictionary of Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2009. Third edition. Originally published in 1996.

- Micklethwait, John, and Adrian Wooldridge. *The Right Nation: Conservative Power in America*. New-York: Penguin, 2004.
- Merriam-Webster, s.v. "Solution". Accessed April 1, 2018. <https://web.archive.org/web/20170816181407/https://www.merriam-webster.com/dictionary/solution>
- Mudde, Cas. "Fighting the System? Populist Radical Right Parties and Party System Change." *Party Politics* 20, No. 2 (2014): 217-226.
- . "Three Decades of Populist Radical Right Parties in Western Europe: So What?" *European Journal of Political Research* 52, No. 1 (2013): 1-19.
- . *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- . *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press, 2000.
- Müller, Jan-Werner. "Comprehending Conservatism: A New Framework for Analysis." *Journal of Political Ideologies* 11, No. 3 (2006): 359-365.
- Naor, Arye. "The Purifying Effect of Truth: Jabotinsky's Interpretation of the Balfour Declaration." *Israel Studies* 22, No. 3 (2017): 31-47
- . "The Political System: Government, Parliament, and the Court." In *Israel since 1980*, edited by Guy Ben-Porat, Yagil Levy, Shlomo Mizrahi, Arye Naor, and Erez Tzfadia, 69-90. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- . "Hawks' Beaks, Doves' Feathers: Likud Prime Ministers between Ideology and Reality." *Israel Studies* 10, No. 3 (2005). 154-191.
- Norton, Philip. "The future of Conservatism." *The Political Quarterly* 79, No. 3 (2008): 324-332.
- Oakeshott, Michael. "On being conservative." In *Rationalism in Politics and Other Essays*, 407-437. Indianapolis: Liberty Press, 1991. (Essay first published in 1956).
- Özsel, Doğançan. "The Conservative Minimum: Historical and Transcendent Subject." *Global Discourse* 5, No. 1 (2015): 24-38
- Pauwels, Teun. "Explaining the Strange Decline of the Populist Radical Right Vlaams Belang in Belgium: The Impact of Permanent Opposition." *Acta Politica* 46, no. 1 (2011): 60-82.
- Pedahzur, Ami. *The Triumph of Israel's Radical Right*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Peleg, Ilan and Dov Waxman. *Israel's Palestinians: The Conflict Within*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Peleg, Ilan. "The Zionist Right and Constructivist Realism: Ideological Persistence and Tactical Readjustment." *Israel Studies* 10, No. 3 (2005): 127-153.
- Perlinger, Arie and Ami Pedahzur. "The Radical Right in Israel". In *The Oxford Handbook of the Radical Right*, edited by Jens Rydgren, 667-680. Oxford: Oxford University Press, 2018.

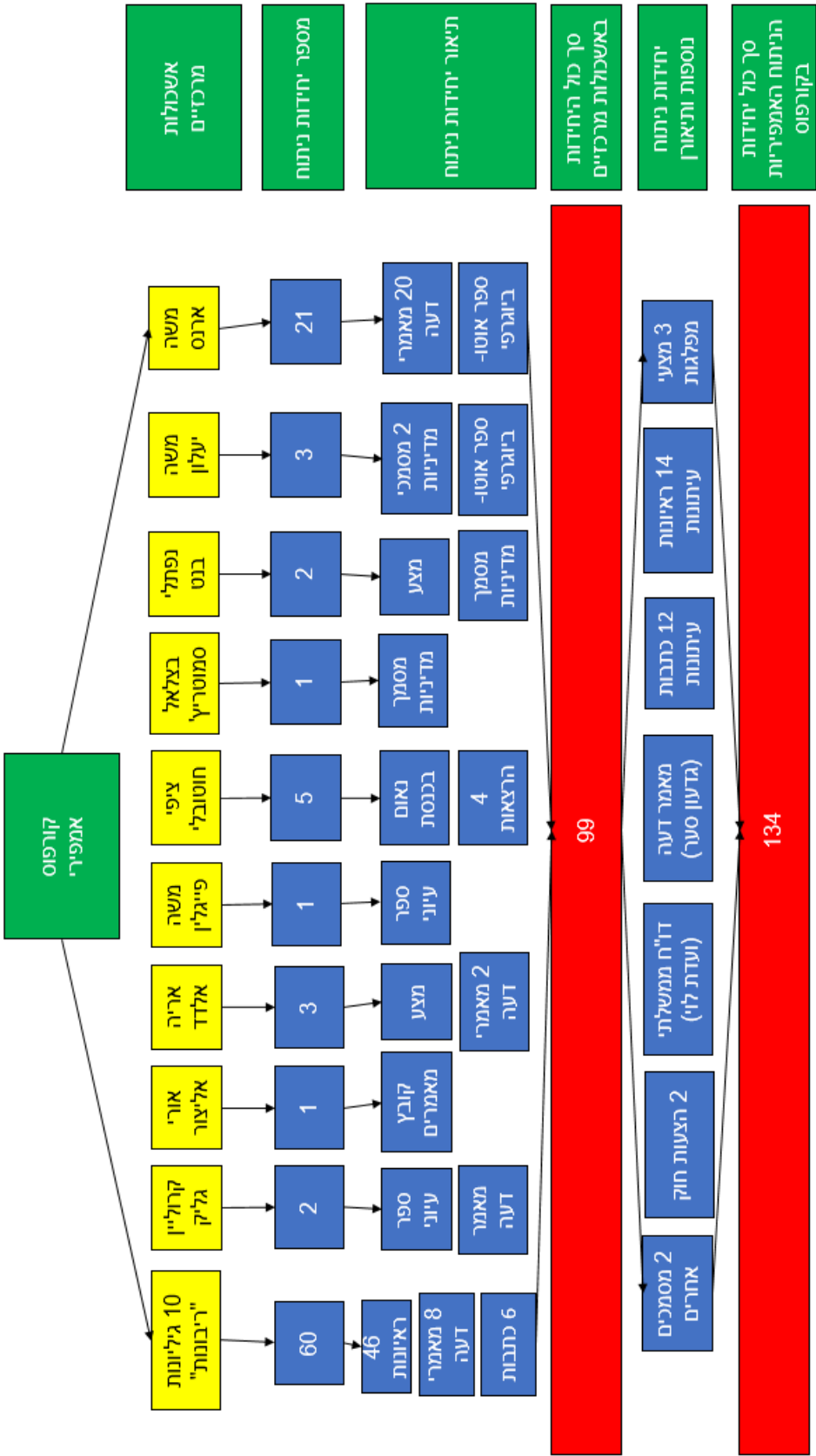
- Polyakova, Alina. "The Backward East? Explaining Differences in Support for Radical Right Parties in Western and Eastern Europe." *Journal of Comparative Politics* 8, no. 1 (2015): 49-74.
- Raico, Ralph. "Classical Liberalism". In *American Conservatism: An Encyclopedia*, edited by Bruce Frohnen, Jeremy Beer and Jeffrey O. Nelson, 498-502. Wilmington: ISI Books, 2006.
- Reifen-Tagar, Michal, Scott G. Morgan, Eran Halperin and Linda J. Skitka. "When Ideology Matters: Moral Conviction and the Association between Ideology and Policy Preferences in the Israeli–Palestinian Conflict." *European Journal of Social Psychology* 44, No. 2 (2014): 117-125.
- Ricci, David. "Political Science and Conservative Ideas: The American Case." *Journal of Political Ideologies* 14, no. 2 (2009): 155-171.
- Robin, Corey. *The Reactionary Mind: Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Rossiter, Clinton. *Conservatism in America: The Thankless Persuasion*. New-York: Vintage Books, 1962. Second edition. Originally published in 1955.
- Rydgren, Jens. "Radical Right-Wing Parties in Europe", *Journal of Language and Politics* 16, No. 4 (2017): 485-496.
- Rynhold, Jonathan. "In search of Israeli conservatism." *Journal of Political Ideologies* 7, no. 2 (2002): 199-220.
- . "Re-Conceptualizing Israeli Approaches to 'Land for Peace' and the Palestinian Question Since 1967." *Israel Studies* 6, No. 2 (2001): 33-52.
- Scruton, Roger. *Conservatism: An Invitation to the Great Tradition*. New-York: All Points Books, 2017.
- . *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014.
- . *A Political Philosophy: Arguments for Conservatism*. London: Continuum International Publishing Book, 2006.
- . *The Meaning of Conservatism*. London: Palgrave Macmillan, 2001. Third edition. Originally published in 1980.
- Shikaki, Khalil, Dahlia Shceindlin, Tami Steinmetz Center for Peace Research and the Palestinian Centre for Policy and Survey Research. *Palestinian-Israeli Pulse: A Joint Poll*. Tel Aviv University, 2018. [web.archive.org/web/20190901021505/http://www.pcpsr.org/sites/default/files/Summary_%20English_Joint%20PAL-ISR%20Poll%205_Jun2018.pdf](http://www.pcpsr.org/sites/default/files/Summary_%20English_Joint%20PAL-ISR%20Poll%205_Jun2018.pdf)
- Smith, Robert Charles. *Conservatism and Racism, and why in America They are the Same*. New-York: State university of New-York Press, 2010.
- Sowell, Thomas. *A Conflict of Visions*, New-York: Morrow, 1987.
- Steger, Manfred B. "Ideologies of Globalization." *Journal of Political Ideologies* 10, no. 1 (2005): 11-30.

- Stenner, Karen. "Three Kinds of 'Conservatism'." *Psychological Inquiry* 20, no. 2-3 (2009): 142-159.
- Sternhell, Ze'ev. *The Anti-Enlightenment Tradition*. Translated by David Maisel. London: Yale university press, 2010.
- Strauss, David A. "The Death of Judicial Conservatism." *Duke Journal of Constitutional Law & Public Policy* 4, (2009): 1-16.
- Susser, Asher. "The Historical Linkage: Israel's Legitimacy and the Idea of Partition." *Israel Studies* 23, No. 3 (2018): 216-227.
- Susser, Bernard. "Conservatism: What Conservatives Want to Conserve and Why?" In *Political Ideology in the Modern World*, 28-56. Needham Heights: Allyn and Bacon, 1995.
- Van Spanje, Joost. "Contagious Parties: Anti-Immigration Parties and Their Impact on Other Parties' Immigration Stances in Contemporary Western Europe". *Party Politics* 16, No. 3 (2010): 563-586.
- Waldron, Jeremy. "The Core of the Case Against Judicial Review." *Yale Law Journal* 115, (2005): 1346-1406.
- Waxman, Dov. "From Controversy to Consensus: Cultural Conflict and the Israeli Debate over Territorial Withdrawal." *Israel Studies* 13, No. 2 (2008): 73-96.
- Wolfson, Adam. "Conservatives and Neoconservatives." *Public Interest* 154 (2004): 32-49.
- Yiftachel, Oren. "'Ethnocracy' and Its Discontents: Minorities, Protests, and the Israeli Polity". *Critical Inquiry* 26, No. 4 (2000): 725-756.
- Young, Ernest. "Rediscovering Conservatism: Burkean Political Theory and Constitutional Interpretation." *North Carolina Law Review* 72, (1993): 619-724.
- Yuchtman-Yaar, Ephraim and Yochanan Peres. *Between Consent and Dissent: Democracy and Peace in the Israeli Mind*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2000.
- Zafirovski, Milan. "From the 'Most Fateful' to the 'Most Fatal' Social Force? Conservatism and Democracy Reconsidered." *International Journal of Sociology and Social Policy* 29, No. 7-8 (2009): 330-357.
- Ziblatt, Daniel. *Conservative Political Parties and the Birth of Modern Democracy in Europe*. Cambridge: Cambridge university press, 2017.

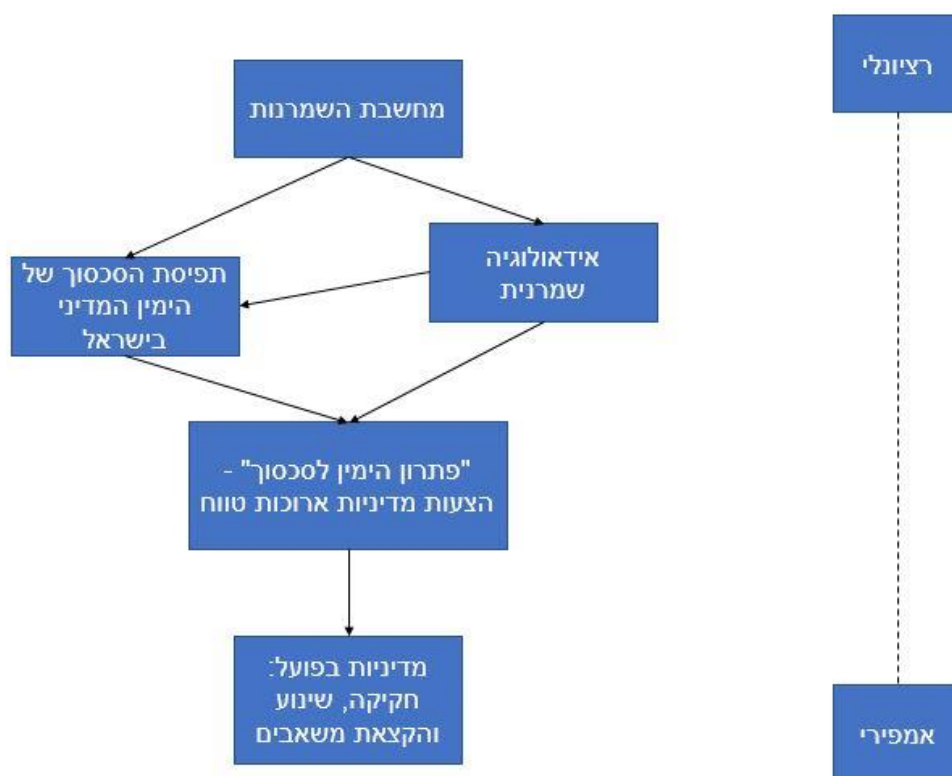
8. נספחים

8.1 נספח א': מקבץ תרשימי המחקר

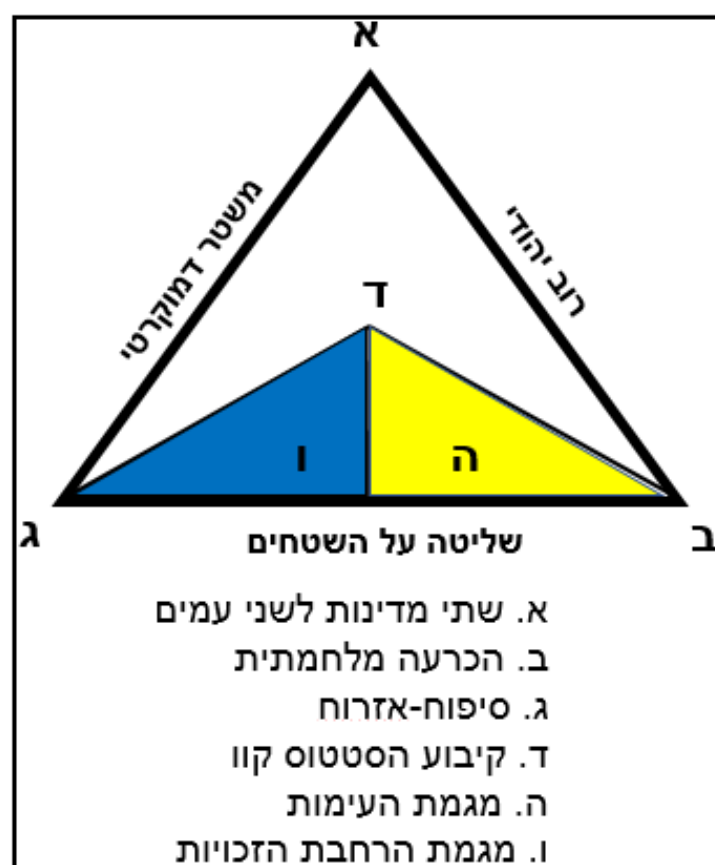
תרשים 1: מבנה קורפוס המחקר האמפירי

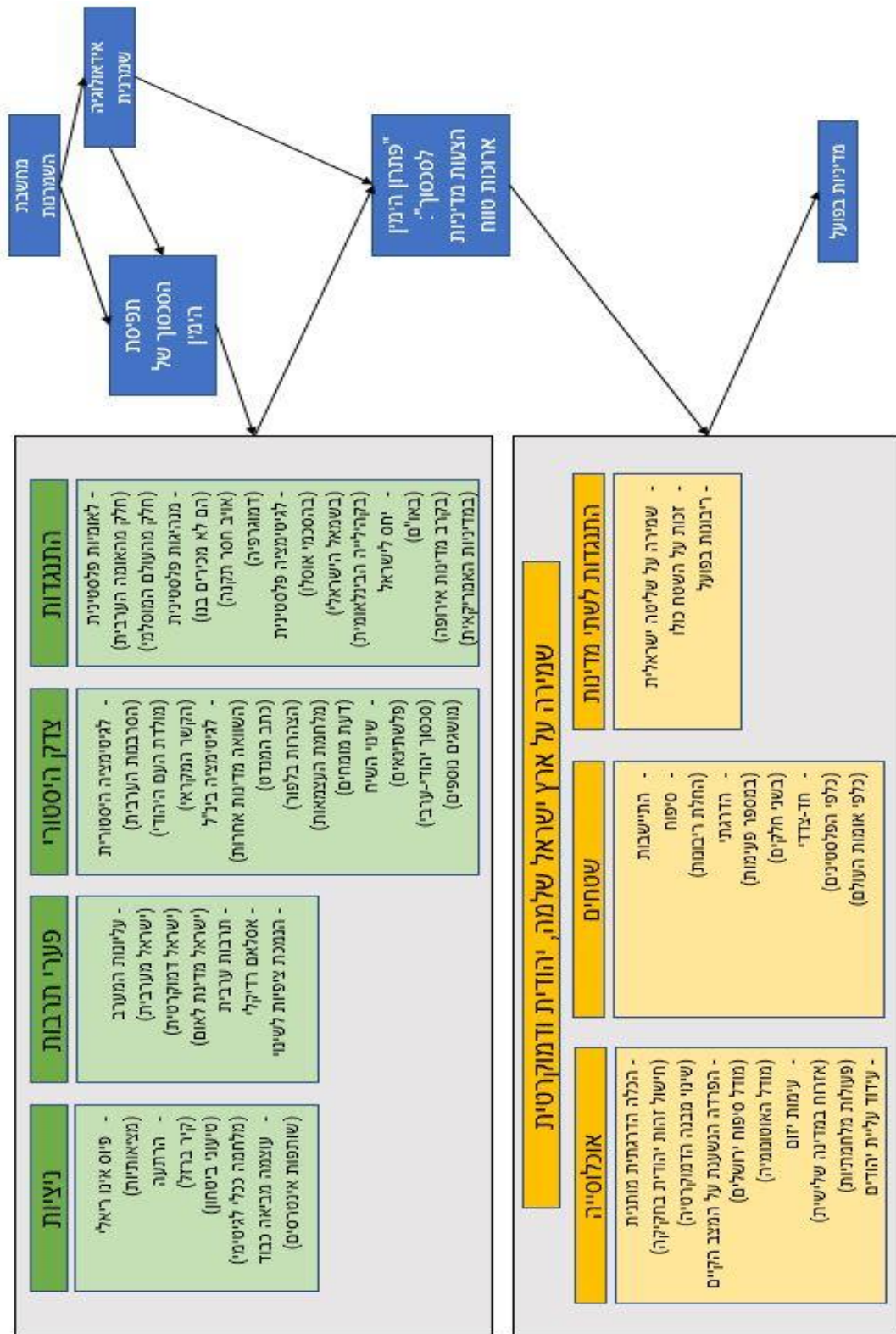
תרשים 2: המודל הכללי של המחקר

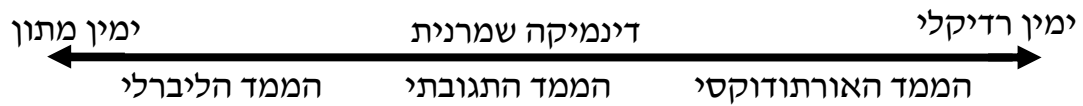
תרשים 3: משולש פתרון הימין בתוך משולש פתרון הקבע

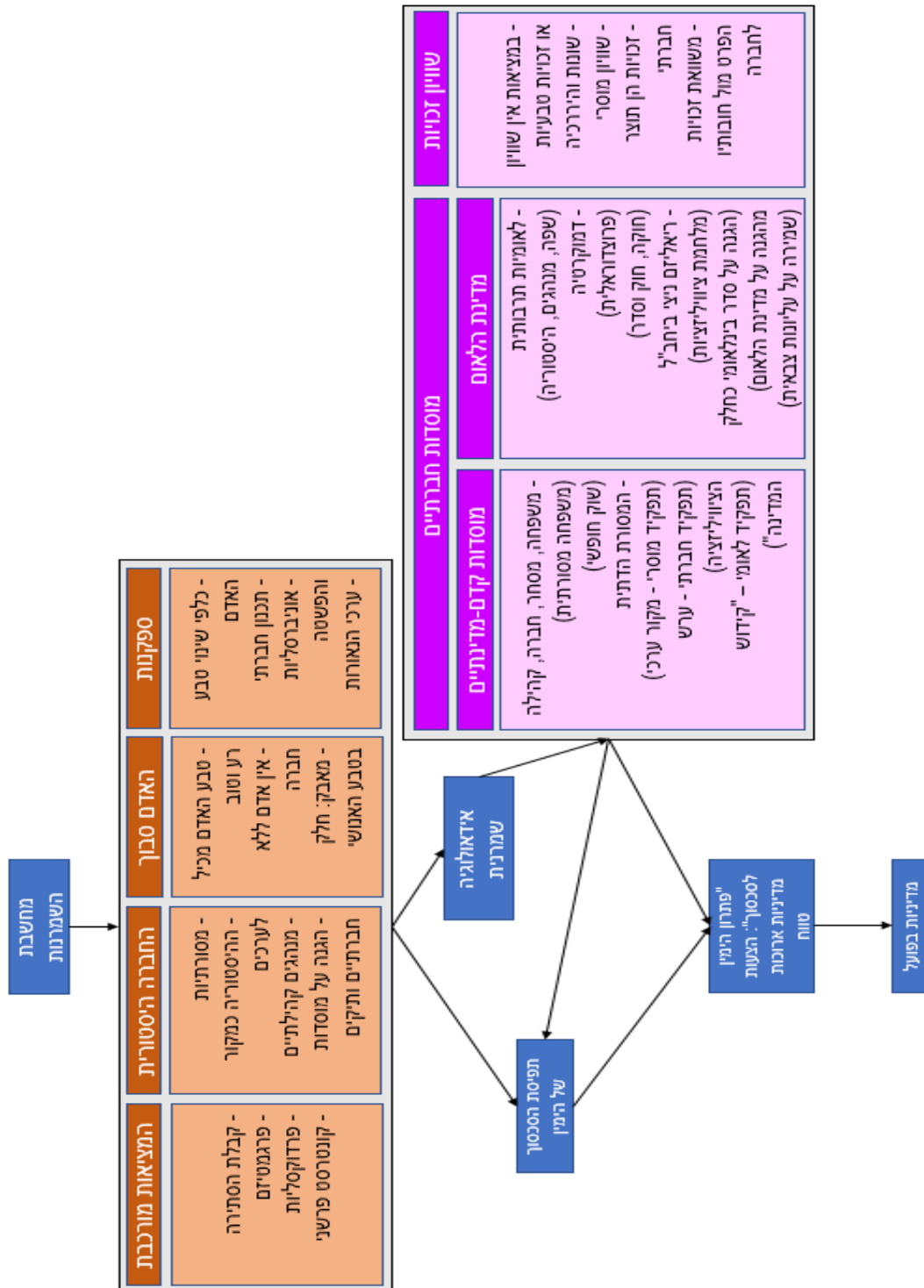
תרשים 4: פתרון הימין לסכסוך

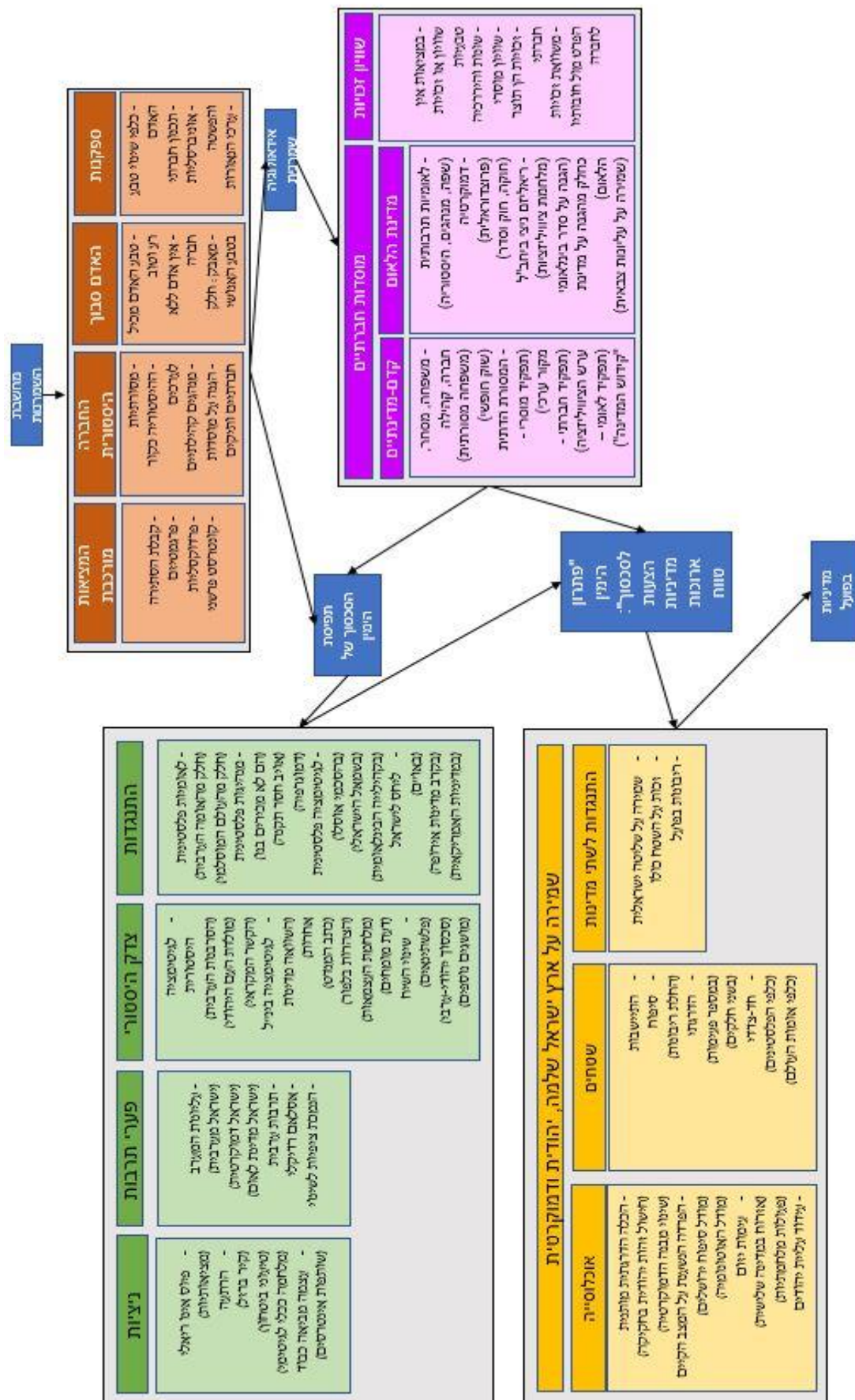
תרשים 5: דינמיקה שמרנית בתוך גבולות הימין הפוליטי

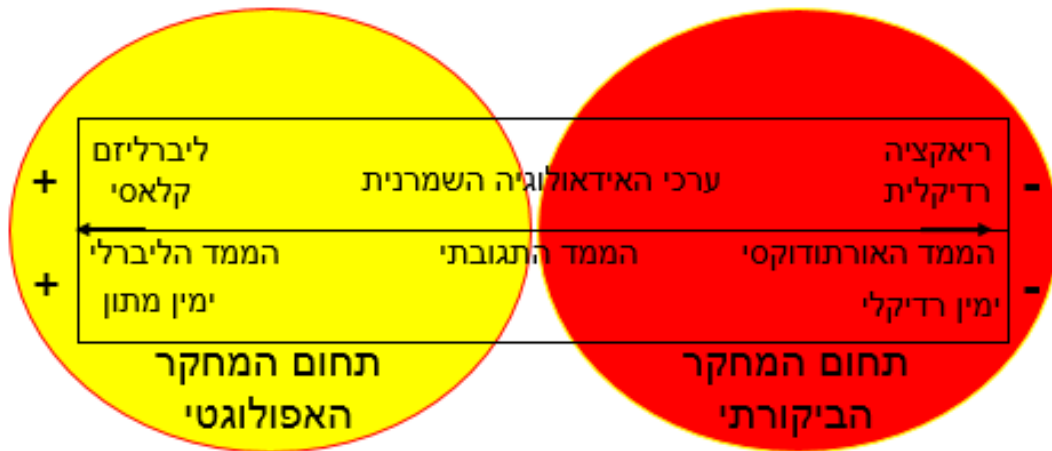
תרשים 6: ערכי השמרנות

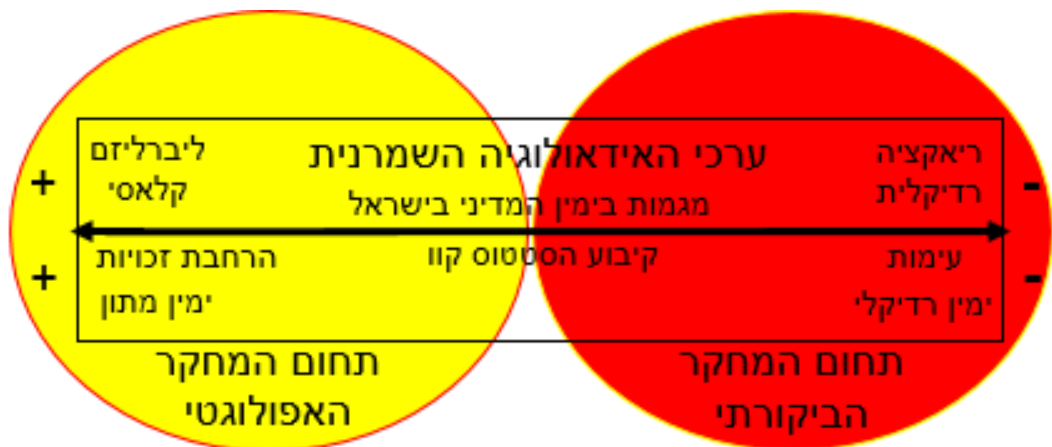
תרשים 7: פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

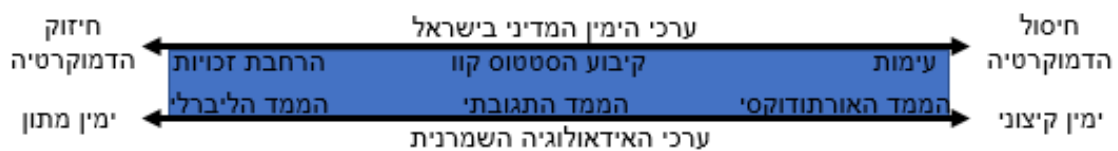
תרשים 8: הדינמיקה השמרנית

תרשים 9: הדינמיקה השמרנית של פתרון הימין הישראלי

תרשים 10: הדינמיקה השמרנית ועתיד הדמוקרטיה בישראל

8.2 נספח ב': יחידות הניתוח באשכול כתב העת "ריבונות"

מס' יחידה	סוג יחידה	שם	גיליון ועמוד	מדגם לא	תפקיד 1 ^ב	תפקיד 2 ^ג	סך מילים
1	ריאיון	גאולה כהן	1 : 3	מד"ק	ח"כ לשעבר (התחייה); כלת פרס ישראל	ח"כ לשעבר (התחייה); כלת פרס ישראל	1214
2	ריאיון	אורי אריאל	1 : 4-5	ליבה	ח"כ (יו"ר האיחוד הלאומי); שר השיכון	שר החקלאות לשעבר (יו"ר האיחוד הלאומי)	754
3	ריאיון	זאב אלקין	1 : 8-9	ליבה	ח"כ (הליכוד); סגן שר החוץ	ח"כ (הליכוד); שר להגנת הסביבה	1667
4	מאמר	בצלאל סמוטריץ'	1 : 9	ליבה	יו"ר ארגון "רגבים"	ח"כ (יו"ר האיחוד הלאומי); שר תחבורה בממשלת מעבר	595
5	ריאיון	ישראל הראל	1 : 10-11	מד"ק	פובליציסט; יו"ר מועצת יש"ע לשעבר	פובליציסט; יו"ר מועצת יש"ע לשעבר	1214
6	ריאיון	ציפי חוטובלי	2 : 4-5	ליבה	ח"כ (הליכוד); סגנית שר התחבורה	ח"כ (הליכוד); שרת התפוצות בממשלת מעבר	1070
7	ריאיון	יריב לוין	2 : 7	ליבה	ח"כ (הליכוד); יו"ר הקואליציה	ח"כ (הליכוד); שרת התיירות	689
8	ריאיון	קרולין גליק	2 : 8-9	מד"ק	עורכת ב"ג'רוזלם פוסט"; מחברת "סיפוח עכשיו"	עורכת ב"ג'רוזלם פוסט"; מחברת "סיפוח עכשיו"	1533
9	ריאיון	דני דיין	2 : 10-11	מד"ק	יו"ר מועצת יש"ע לשעבר	הקונסול הכללי בניו-יורק	1324
10	ריאיון	יורם אטינגר	2 : 12	כדור שלג	מנכ"ל לע"מ לשעבר	מנכ"ל לע"מ לשעבר	921
11	סיקור	יוגין קנטרביץ'	2 : 13	מומחה	פרופסור למשפטים	פרופסור למשפטים	943
12	ריאיון	רפאל ישראלי	2 : 16	מומחה	פרופסור אמריטוס למזרחנות	פרופסור אמריטוס למזרחנות	719
13	מאמר	אריה אלדד	2 : 18	מד"ק	פרופסור; ח"כ לשעבר (האיחוד הלאומי)	פרופסור; ח"כ לשעבר (האיחוד הלאומי)	647
14	ריאיון	נפתלי בנט	3 : 4-5	ליבה	ח"כ (יו"ר הבית היהודי); שר הכלכלה	ח"כ (יו"ר הימין החדש); שר הביטחון בממשלת מעבר	1414
15	ריאיון	גיא בכור	3 : 8-9	מומחה	ד"ר למזרחנות	ד"ר למזרחנות	1522
16	ריאיון	דני דנון	3 : 10	ליבה	ח"כ (הליכוד); סגן שר הביטחון	שגריר ישראל באו"ם	748

כט כשיחידה מכילה יותר מאדם אחד, שמותיהם מופיעים בהפניה נפרדת.

^ל לפריט המלא ראו רשימה ביבליוגרפית.

^{לא} סוג מדגם (ליבה: מדגם ליבה, מד"ק: מדגם מובילי דעת קהל, מומחה: מדגם מומחים. כדור שלג: מדגם כדור שלג).

^{לב} תפקיד בעת פרסום הגיליון, או התפקיד הבכיר ביותר בו כיהן בעבר. מפלגה פוליטית מופיעה בסוגריים.

^{לג} תפקיד נכון ל-2020, או התפקיד הבכיר ביותר בו כיהן בעבר. מפלגה פוליטית מופיעה בסוגריים.

פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

17	ריאיון	אליקים העצני	3 : 14-15	מד"ק	ח"כ לשעבר (התחיה)	ח"כ לשעבר (התחיה)	1148
18	מאמר	מרדכי ניסן	3 : 21	מומחה	פרופסור לפילוסופיה	פרופסור לפילוסופיה	782
19	ריאיון	ניסים דנה	3 : 22-23	מומחה	פרופסור אמריטוס למזרחנות	פרופסור אמריטוס למזרחנות	1134
20	ריאיון	ישראל כץ	4 : 4-5	ליבה	ח"כ (הליכוד); שר התחבורה	ח"כ (הליכוד); שר החוץ בממשלת מעבר	966
21	ריאיון	אורית סטרוק	4 : 6-7	ליבה	ח"כ (איחוד לאומי)	ח"כ לשעבר (איחוד לאומי)	1285
22	ריאיון	גיואן פיטרס	4 : 8	מומחה	מחברת הספר "מאז ומקדם"	מחברת הספר "מאז ומקדם"	658
23	ריאיון	איוב קרא	4 : 9-10	ליבה	ח"כ (הליכוד); סגן שר	ח"כ ושר התקשורת לשעבר (הליכוד)	981
24	ריאיון	אלי ישי	4 : 11	ליבה	ח"כ (ש"ס); שר הפנים לשעבר	ח"כ שר הפנים לשעבר (ש"ס)	860
25	ריאיון	אפרים ענבר	4 : 12	מומחה	פרופסור ליחסים בינלאומיים; מייסד מרכז בגין סאדאט	פרופסור ליחסים בינלאומיים; מייסד מרכז בגין סאדאט	811
26	מאמר	קרולין גליק (2)	5 : 4-5	מד"ק	עורכת ב"ג'רוזלם פוסט"; מחברת "סיפוח עכשיו"	עורכת ב"ג'רוזלם פוסט"; מחברת "סיפוח עכשיו"	1468
27	ריאיון	משה ארנס	5 : 6	ליבה	שר הביטחון ושר החוץ לשעבר (הליכוד)	שר הביטחון ושר החוץ לשעבר (הליכוד)	564
28	ריאיון	נפתלי בנט (2)	5 : 7-8	ליבה	ח"כ (יו"ר הבית היהודי); שר הכלכלה	ח"כ (יו"ר הבית החדש); שר הביטחון בממשלת מעבר	1005
29	ריאיון	יולי-יואל אדלשטיין	5 : 9	ליבה	ח"כ (הליכוד); יו"ר הכנסת	ח"כ (הליכוד); יו"ר הכנסת	861
30	ריאיון	מוטי יוגב	5 : 12-13	ליבה	ח"כ (הבית היהודי)	ח"כ (הבית היהודי)	1076
31	ריאיון	אליאב שוחטמן	5 : 16-17	מומחה	פרופסור אמריטוס למשפטים	פרופסור אמריטוס למשפטים	1072
32	ריאיון	בצלאל סמוטריץ' (2)	5 : 18	ליבה	יו"ר ארגון "רגבים"	יו"ר האיחוד הלאומי; שר תחבורה בממשלת מעבר	711
33	ריאיון	אופיר אקוניס	5 : 19	ליבה	ח"כ (הליכוד); סגר השר להגנת הסביבה	ח"כ (הליכוד); שר המדע והטכנולוגיה	383
34	ריאיון	יריב לוין (2)	6 : 4	ליבה	ח"כ (הליכוד); שר התיירות	ח"כ (הליכוד); שר התיירות	842
35	ריאיון	מיקי זוהר	6 : 5	ליבה	ח"כ (הליכוד)	ח"כ (הליכוד)	948

פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

36	ציטוט	דוברים שונים ^{לד}	3 : 7	ליבה	שרים וחברי כנסת	שרים וחברי כנסת	499
37	ריאיון	חיים כץ	4-5 : 7	ליבה	ח"כ (הליכוד); שר הרווחה	ח"כ (הליכוד); שר הרווחה לשעבר	829
38	מאמר	אורית סטרק (2)	5 : 7	ליבה	ח"כ לשעבר (איחוד לאומי)	ח"כ לשעבר (איחוד לאומי)	645
39	ריאיון	דני דנון (2)	7 : 7	ליבה	שגריר ישראל באו"ם	שגריר ישראל באו"ם	506
40	מאמר	דיוויד פ. גולדמן	7 : 12- 15	מומחה	כלכלן; מחבר "איך ציויליזציות גוועות"	כלכלן; מחבר "איך ציויליזציות גוועות"	2029
41	ריאיון	אליקים העצני (2)	7 : 16- 18	מד"ק	ח"כ לשעבר (התחיה)	ח"כ לשעבר (התחיה)	2167
42	ריאיון	יואב קיש	7 : 18- 19	ליבה	ח"כ (הליכוד)	ח"כ (הליכוד)	764
43	ריאיון	אבי בל	7 : 20- 21	מומחה	פרופסור למשפטים	פרופסור למשפטים	1156
44	ציטוט	דוברים שונים (2) ^{לה}	24 : 7	ליבה	שרים וחברי כנסת	שרים וחברי כנסת	400
45	ציטוט	דוברים שונים (3) ^{לי}	3-5 : 8	ליבה	שרים וחברי כנסת	שרים וחברי כנסת	1302
46	ריאיון	עמנואל שחף	6-7 : 8	כדור שלג	מייסד "תנועת הפדרציה"	מייסד "תנועת הפדרציה"	1130
47	סיקור	ראובן ריבלין	7 : 8	ליבה	נשיא המדינה	נשיא המדינה	550
48	ריאיון	ציפי חוטובלי (2)	8 : 10- 11	ליבה	ח"כ (הליכוד); שרת התפוצות בממשלת מעבר	ח"כ (הליכוד); שרת התפוצות בממשלת מעבר	1344
49	ריאיון	שולי מועלם- רפאלי	8 : 12- 13	ליבה	ח"כ (הבית היהודי)	ח"כ (הבית היהודי)	1622
50	מאמר	מיקי זוהר (2)	22 : 8	ליבה	ח"כ (הליכוד)	ח"כ (הליכוד)	180
51	ריאיון	גילה גמליאל	4-5 : 9	ליבה	ח"כ (הליכוד); שרה לשוויון חברתי	ח"כ (הליכוד); שרה לשוויון חברתי	890
52	ריאיון	גדעון סער	6-7 : 9	ליבה	שר החינוך ושר הפנים לשעבר (הליכוד)	שר החינוך ושר הפנים לשעבר (הליכוד)	1253
53	ריאיון	יואב בן- צור	11 : 9	ליבה	ח"כ (ש"ס)	ח"כ (ש"ס)	748

^{לד} אורי אריאל; זאב אלקין; מירי רגב; שולי מועלם-רפאלי.
^{לה} יהודה גליק; מוטי יוגב; אליהו בן דהאן; ישראל הראל; אריה אלדד.
^{לי} אורי אריאל; זאב אלקין; ציפי חוטובלי; אריה אלדד; קרולין גליק.

פתרון הימין לסכסוך ומקורותיו השמרניים

54	ריאיון	בצלאל סמוטריץ' (3)	9 : 14	ליבה	ח"כ (האיחוד הלאומי)	יו"ר האיחוד הלאומי ; שר תחבורה בממשלת מעבר	753
55	ריאיון	יהודה גליק	9 : 15	ליבה	ח"כ (הליכוד)	ח"כ לשעבר (הליכוד)	625
56	ריאיון	משה פייגלין	9 : 17	מד"ק	ח"כ לשעבר (הליכוד)	ח"כ לשעבר (הליכוד)	972
57	ציטוט	דוברים שונים ^ל (4)	9 : 22	ליבה	שרים וחברי כנסת	שרים וחברי כנסת	677
58	ריאיון	יואב גלנט	10 : 4-5	ליבה	ח"כ (כולנו) ; שר הבינוי והשיכון	ח"כ (הליכוד) ; שר העלייה והקליטה	1754
59	מאמר	דניאל פייפס	10 : 6	מומחה	פרופסור להיסטוריה	פרופסור להיסטוריה	1101
60	ריאיון	זאב אלקין (2)	10 : 12-13	ליבה	ח"כ (הליכוד) ; שר לענייני ירושלים	ח"כ (הליכוד) ; שר להגנת הסביבה	1315

סך יחידות : 60	סוג יחידה : ריאיון : 46 מאמר : 8 ציטוט : 4 סיקור : 2	מדגם : ליבה : 39 מומחים : 11 מובילי דעת קהל : 8 כדור שלג : 2	ספירת מילים : 58972	מתוך סך תוכן בכתב העת : 132106
סך דוברים ^ל : 46	מגדר : 39 גברים, 7 נשים	מגזר : חילוני : 25, דתי-לאומי : 14 חרדי : 3, דרוזי : 1, יהודי-אמריקאי : 3		

^לראובן ריבלין ; יולי אדלשטיין ; איילת שקד ; נפתלי בנט ; ישראל כץ ; מירי רגב ; גלעד ארדן ; אוריאל אריאל ; זאב אלקין ; יריב לוין ; אופיר אקוניס ; חיים כץ ; גילה גמליאל ; איוב קרא ; ציפי חוטובלי ; אליהו בן-דהאן ; בצלאל סמוטריץ' ; שולי מועלם-רפאלי ; מיקי זוהר ; יואב קיש ; ניסן סלומיאנסקי ; יהודה גליק ; יואב בן-צור ; דני דנון ; אורן חזן ; נורית קורן ; מוטי יוגב.
^ל לא כולל דוברים שמופיעים ביחידה מרובת דוברים, דוגמת יחידה 57

9. הערות

פרק 1. מבוא:

¹ See Asher Arian and Michal Shamir, "A Decade Later, the World had Changed, the Cleavage Structure Remained", *Party Politics* 14, No. 6. (2008): 688; Ephraim Yuchtman-Yaar and Yochanan Peres, *Between consent and dissent: Democracy and peace in the Israeli mind* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2000), 67;

פרס יוחנן ואלעזר בן-רפאל, *קרבה ומריבה: ששעים בחברה הישראלית* (תל אביב: עם עובד, 2006): 35;

² רינה מצליח, "דנים גם על סיפוח חלקים מירושלים", *Mako*, 15:00-06:00, 6 באפריל, 2019.

See also Marcy Oster, "Netanyahu Says he will Annex West Bank if Re-elected", *Jewish Telegraphic Agency*, April 07, 2019

³ ראו אלעד ממון, "צפו ברה"מ מכריז: יבכוונתי להחיל את הריבונות על שטחי יהודה ושומרון ועל בקעת הירדן", *ערוץ 20*, 10 בספטמבר 2019.

See also James McAuley and Ruth Eglash, "Netanyahu Says he will Annex Jewish Settlements in West Bank if Reelected", *Washington Post*, September 11, 2019.

⁴ מורן אזולאי, איתמר אייכנר ואורלי אזולאי, "ביום ראשון תכריע הממשלה על סיפוח כל ההתנחלויות וביטול הממשל הצבאי בירושלים", *ynet*, 28 בינואר 2020.

⁵ ראו בן דרור ימיני, "חיסול המדינה היהודית", *ידיעות אחרונות*, 6 בפברואר 2017; דוד גרוסמן, "שוויון אינו פרס", *הארץ*, 3 באוגוסט 2018; אלון בן דוד, "ההיסטוריה תשפוט אם חוק הלאום סלל את הדרך לסופו של החלום הציוני", *מעריב*, 3 באוגוסט 2018.

⁶ ראו מנחם מאוטנר, "חוק הלאום נותן תוקף משפטי לכיבוש", *הארץ*, 31 ביולי 2018.

⁷ ראו ערוץ 7, "בצלאל סמוטריץ': מנדלבליט הוא יועץ בלבד, אנחנו מחליטים", 29 בינואר 2020; ערוץ 7, "שר הביטחון נפתלי בנט: לא להמתין - להחיל ריבונות מיד", 28 בינואר 2020.

⁸ ראו קרוליין גליק, "מתנה במבחן", *ישראל היום*, 30 בינואר 2020.

⁹ See David M. Halbfinger, "US Ambassador Says Israel has Right to Annex Parts of West Bank", *New York Times*, June 8, 2019.

¹⁰ חזקי ברוך, "האמריקנים מבינים – ריבונות תביא שלום", *ערוץ 7*, 9 ביוני 2019.

¹¹ *Times of Israel*, "Full Text of Pompeo's Statement on Settlements", November 19, 2019.

¹² טל שלו ומאיה הורודניצ'אנו, "נתניהו: תיקון עוול היסטורי". בשמאל גינו: נגד האינטרס הלאומי, *וואלה*; *NEWS*, 19 בנובמבר 2019.

¹³ See Dani Filc and Udi Lebel, "The Post-Oslo Israeli Populist Radical Right in Comparative Perspective: Leadership, Voter Characteristics and Political Discourse", *Mediterranean Politics* 10, no. 1 (2005): 90.

¹⁴ See Jonathan Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", *Journal of Political Ideologies* 7, no. 2 (2002): 211.

¹⁵ See Dov Waxman, "From Controversy to Consensus: Cultural Conflict and the Israeli Debate over Territorial Withdrawal", *Israel Studies* 13, No. 2 (2008): 78-79.

¹⁶ ראו יהודה שנהב, *במלכודת הקו הירוק* (תל אביב: שוקן, 2010): 97-98; אלישע אפרת, *שתי מדינות לשני עמים*, (ירושלים: דפוס ABC), 261.

¹⁷ See Ilan Peleg and Dov Waxman, *Israel's Palestinians: The Conflict Within* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 210-212.

¹⁸ See Peleg and Waxman, *The Conflict Within*, 216.

¹⁹ See Yuchtman-Yaar and Peres, *Consent and Dissent*, 67;

ראו גם עמי פדאחזר, *מפלגות הימין הקיצוני בישראל* (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2000), 9.

²⁰ See Dani Filc, *The Political Right in Israel: Different Faces of Jewish Populism* (New-York: Routledge, 2010), 142

²¹ Ami Pedahzur, *The Triumph of Israel's Radical Right* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 189.

²² See Arie Perlinger and Ami Pedahzur, "The Radical Right in Israel", in *The Oxford Handbook of the Radical Right*, ed. Jens Rydgren (Oxford: Oxford University Press, 2018): 673.

²³ See Perlinger and Pedahzur, "The Radical Right in Israel", 677.

²⁴ Compare Filc, *The Political Right in Israel*, 8-9 and Cas Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 8, 19.

²⁵ See Pedahzur, *The Triumph of Israel's Radical Right*, 5-7

²⁶ See Ronald Inglehart and Pippa Norris, "Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Haves and Cultural Backlash". (Faculty Research Working Paper Series: Harvard Kennedy School, 2016), 7.

²⁷ See Cas Mudde, *The Ideology of the Extreme Right* (Manchester: Manchester University Press, 2000): 180-181.

²⁸ See Mudde, *Populist-Radical Right-Wing Parties*, 6.

²⁹ See Mudde, *Populist-Radical Right-Wing Parties*, 22-25.

³⁰ See Mudde, *The Ideology of the Extreme Right*, 178.

³¹ See Mudde, *Populist-Radical Right-Wing Parties*, 27, 50.

³² See Cas Mudde, "Fighting the System? Populist Radical Right Parties and Party System Change." *Party Politics* 20, No. 2 (2014): 218.

³³ Raffaella A. Del Sarto, *Israel Under Siege: The Politics of Insecurity and the Rise of the Israeli Neo-Revisionist Right* (Washington Georgetown University Press, 2017), 2-3.

³⁴ ראו ברוך קימרלינג, "יחסי חברה-מדינה בישראל". בתוך *החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים*, בעריכת אורי רם (תל אביב: הוצאת ברירות, 1993), 343-344.

- ³⁵ See Meron Benvenisti, *Son of the Cypresses: Memories, Reflections, and Regrets From a Political Life*, (CA: University of California Press, 2007), 193.
- ³⁶ See Oren Yiftachel, "Ethnocracy" and Its Discontents: Minorities, Protests, and the Israeli Polity", *Critical Inquiry* 26, no. 4 (2000), 748-749.
- ³⁷ See Arye Naor, "The Political System: Government, Parliament, and the Court", in *Israel since 1980*, eds. Guy Ben-Porat, Yagil Levy, Shlomo Mizrahi, Arye Naor and Erez Tzfadia (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 77.
- ³⁸ See Guy Ben-Porat, "Israeli society: Diversity, tensions, and governance," in *Israel since 1980*, 25.
- ³⁹ See Amos Yadlin, Udi Dekel and Kim Lavi, *A Strategic Framework for the Israeli-Palestinian Arena* (Tel-Aviv: Institute for National Security Studies, 2019), 11.
- ⁴⁰ ראו שרה העצני-כהן, "התכנית המדינית של ה-INSS: אז מה אם כבר ניסינו?", *מקור ראשון*, 31 באוקטובר, 2018; ישי פרידמן, "התנתקות פלוס: מה הצבע האמיתי של תכנית ה-INSS?", *מקור ראשון*, 15 באוקטובר 2018.
- ⁴¹ ראו מכון טרומן לשלום והמרכז הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים, *סקר דעת קהל ישראלי-פלסטיני משותף – יוני 2015* (מרכז שוויץ לחקר סכסוכים, ניהול ויישובם, 2015), 2; המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים, *משאל העמים: סקר משותף לענייני השעה* (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2016), 3.
- ⁴² ראו מכון טרומן, *סקר דעת קהל ישראלי-פלסטיני משותף*, 2; המכון הישראלי לדמוקרטיה, *משאל העמים*, 7.
- ⁴³ טל שלו, "סקר וואלה! NEWS - רק כשליש מהציבור תומך בסיפוח חד-צדדי של בקעת הירדן", *וואלה! NEWS*, 24 בינואר 2020.
- ⁴⁴ שאול שי, *50 שנה למלחמת ששת הימים - הסיכויים לשלום עם הפלסטינים* (כנס הרצליה ה-17, 2017), 2.
- ⁴⁵ See Khalil Shikaki, Dahlia Sheindlin, Tami Steinmetz Center for Peace Research and the Palestinian Centre for Policy and Survey Research, *Palestinian-Israeli Pulse: A Joint Poll* (Tel Aviv University, 2018), 6.
- ⁴⁶ ראו וויליאם קביסון, "שתי מדינות לשני עמים: עמדות הציבור בשנים 1994-2018", *המכון הישראלי לדמוקרטיה*, 14 בנובמבר 2018.
- ⁴⁷ See Shikaki et al, *Palestinian-Israeli Pulse*, 8.
- ⁴⁸ Shikaki et al, *Palestinian-Israeli Pulse*, 6.
- ⁴⁹ ראו מיכאל טוכפלד, "סקר: 44% בעד החלה הדרגתית של החוק הישראלי ביו"ש", *מקור ראשון*, 8 בינואר 2016; שמעון כהן, "סקר: רוב ברור לטובת ריבונות ביו"ש", *ערוץ 7*, 19 בינואר 2017.
- ⁵⁰ ראו שלמה אבינרי, "מספר שאלות לגדעון סער", *הארץ*, 14 במרץ 2019.
- ⁵¹ ראו גדעון סער, "ריבונות – לא רק חזון, גם צעדים פרקטיים", בתוך *ריבונות* 9, מרחשוון התשע"ח – 2017, 7; Gideon Saar, "Oslo is Obsolete: Time for a Victory Mindset", *The Jerusalem Post*, July 06, 2018.
- ⁵² TAU Vod, "דברי יו"ר האופוזיציה, יצחק הרצוג", *YouTube Video*, Posted February 9, 27, 2014, 03: 15-03: 25.
- ⁵³ אורי אבנרי, "לימין אין פתרון, רק רגשות עמומים", *הארץ*, 3 בינואר 2018.
- ⁵⁴ ראו הארץ, "סיפוח בחסות הספיין", 8 באפריל 2019.
- ⁵⁵ ראו שרה העצני-כהן, "פרופסור אומן: אין צורך להזיז מישו מביתו", *nrg*, 9 ביולי 2016; פנינה שרביט-ברוך, *החלת הריבונות הישראלית על שטחי יהודה ושומרון – משמעויות, המכון למחקרי ביטחון לאומי* 1007, 7 בינואר 2018, 1; קרולינה לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות?", *הארץ*, 16 באוגוסט 2018; *ליברל*, "אפקט הדומינו. האם אנחנו לקראת סיפוח? ואם כן, איך ייראו ההשלכות? פרויקט מיוחד בשיתוף תנועת 'מפקדים למען ביטחון ישראל'", 07 בינואר 2019.
- ⁵⁶ See *Lexico*, s.v. "Solution", Oxford Dictionaries, Accessed February 7, 2020; *Merriam-Webster*, s.v. "Solution", Accessed April 1, 2018.
- ⁵⁷ ראו אביגדור ליברמן, *האמת שלי* (ירושלים: מעריב, 2004), 205.
- ⁵⁸ ראו ליברמן, *האמת שלי*, 192-205.
- ⁵⁹ ראו שאול אריאלי, *גבול בינינו לבניכם: הסכסוך הישראלי-פלסטיני והדרכים ליישובו* (תל אביב, ידיעות אחרונות, 2013), 18.
- ⁶⁰ מיכה גודמן, *מלכוד 67* (מודיעין: דביר, 2017), 136-159.
- ⁶¹ ראו מפקדים למען ביטחון ישראל, *ביטחון תחילה*, אתר התנועה, ללא תאריך, נדלה ב-22 בנובמבר, 2016.
- ⁶² Itamar Benzaquen, "HolyLand Holdings Ltd", *The Seventh Eye*, October 29, 2012.
- ⁶³ Trudy Govier, *Problems in Argument Analysis and Evaluation: Windsor Studies in Argumentation - Vol. 6* (Ontario: University of Windsor, 2018), 24. Originally published in 1987.
- ⁶⁴ ציפי חוטובלי, "חוטובלי מציגה: התכנית המדורגת – סיפוח אזורי", בתוך *ריבונות* 2, שבט, התשע"ד – 2014, 5.
- ⁶⁵ See Govier, *Problems in Argument Analysis and Evaluation*, 26, 35.
- ⁶⁶ See for example Michal Reifen-Tagar, Scott G. Morgan, Eran Halperin and Linda J. Skitka, "When Ideology Matters: Moral Conviction and the Association between Ideology and Policy Preferences in the Israeli-Palestinian Conflict", *European Journal of Social Psychology* 44, No. 2 (2014), 117-118;
- אבנר כהן [1951], "השמאל הישראלי בין אידאולוגיה ליברלית-יונית למעורבות חברתית", בתוך *חברה וכלכלה בישראל: מבט היסטורי ועכשווי*, בעריכת אבי בראלי, דני גוטוויין וטוביה פרילנג (שדה בוקר: אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2005), 865; בנימין נויברגר, *ממשל ופוליטיקה: המפלגות בישראל* (תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1997), 206.
- ⁶⁷ See for example Ilan Peleg, "The Zionist Right and Constructivist Realism: Ideological Persistence and Tactical Readjustment", *Israel Studies* 10, No. 3 (2005), 130.
- ⁶⁸ See for example Asher Susser, "The Historical Linkage: Israel's Legitimacy and the Idea of Partition.", *Israel Studies* 23.3 (2018), 224.
- ⁶⁹ See Guy Ben-Porat, "Netanyahu's Second Coming: A Neoconservative Policy Paradigm?", *Israel Studies* 10.3 (2005), 242.
- ⁷⁰ See Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 204; Rynhold, "Israeli Approaches to 'Land for Peace'", 38.
- ⁷¹ See Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 199.

⁷² See Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 214.

⁷³ ראו אריק זין, "היסטוריה: הליכוד מצטרף ל-IDU", ליכודניק, 17 בינואר, 2018; חדשות nrg, "התשובה של הימין לאינטרנציונל הסוציאליסטי", 2 ביוני 2017.

⁷⁴ See Martin Beckstein, "What Does It Take to Be a True Conservative?", *Global Discourse* 5, No. 1 (2015), 8-10; Michael Oakeshott, "On being conservative", in *Rationalism in Politics and Other Essays* (Indianapolis: Liberty Press, 1991), 424. (Essay first published in 1956).

⁷⁵ See for example James Alexander, "The Contradictions of Conservatism", *Government and Opposition* 48, No. 4 (2013), 610; Corey Robin, *The Reactionary Mind: Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 25.

⁷⁶ See for example Samuel P. Huntington, "Conservatism as an Ideology", *American Political Science Review* 51, no. 2 (1957), 472-473; Yuval Levin, *The Great Debate: Edmund Burke, Thomas Paine, and the Birth of Right and Left* (New-York: Basic Books, 2014), 226-227.

⁷⁷ Daniel Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 48-49.

⁷⁸ William M. Downs, "How Effective is the Cordon Sanitaire? Lessons from Efforts to Contain the Far Right in Belgium, France, Denmark and Norway", *Journal für Konflikt-und Gewaltforschung* 4, No. 1 (2002), 33.

⁷⁹ See Joost Van Spanje, "Contagious Parties: Anti-Immigration Parties and Their Impact on Other Parties' Immigration Stances in Contemporary Western Europe", *Party Politics* 16, No. 3 (2010), 565.

⁸⁰ ראו אורי אליצור, "של מי האדמה הזו, לעזאזל", בתוך *בדעה צלולה*, בעריכת צור ארליך (תל אביב: ידיעות ספרים, 2015), 118.

⁸¹ אליצור, "האם אפשר לספח את יהודה ושומרון ולהישאר בחיים?", בתוך *בדעה צלולה*, 130.

⁸² ראו אריה אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן – עיקרי התוכנית המדינית* (מפלגת התקווה, תשרי, התשע"א – 2010), 2.

⁸³ See HotovelyRWS, "היוזמה בידינו החלת ריבונות על יוש כנס מס' 1", Filmed July 21, 2011, *Youtube Video*, Posted February 07, 2020, 01: 30-02: 40.

⁸⁴ See HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", Filmed August 25, 2013, *Youtube Video*, Posted February 07, 2020, 00: 40-04: 05.

⁸⁵ ראו נפתלי בנט, *תכנית ההרגעה: מתווה מעשי לניהול הסכסוך הישראלי-פלסטיני* (אתר תנועת ישראל שלי, 2012), 1.

⁸⁶ ראו משה ארנס, "המסך יורד על המדינה הפלסטינית", *הארץ*, 6 באוקטובר 2015.

⁸⁷ ראו משה ארנס, "הפרדה אינה התשובה", *הארץ*, 26 במאי 2015.

⁸⁸ ראו משה ארנס, "לוחמי השלום", *הארץ*, 13 בספטמבר 2016.

⁸⁹ ראו משה ארנס, "תפנימו, הימין שולט וישראל", *הארץ*, 30 בספטמבר 2014.

⁹⁰ ראו משה ארנס, "שקיעתה של מפלגת העבודה", *הארץ*, 11 ביולי 2017.

⁹¹ בצלאל סמוטריץ', "תכנית ההכרעה: המפתח לשלום נמצא בימין", *השילוח* 6 (ספטמבר 2017): 87.

⁹² ראו משה פייגלין, *להיות יהודי חופשי – המצע והחזון של מפלגת זהות* (מפלגת זהות, 2017), 257-310.

⁹³ משה יעלון, *דרך ארוכה – קצרה* (תל אביב: ידיעות ספרים, 2008), 18-19.

⁹⁴ Moshe Yaalon, "How to Build Middle East Peace: Why Bottom-up Is Better than Top-down", *Foreign Affairs* 96, No.1 (2017): 73-84.

⁹⁵ ראו קרולין גליק, *סיפוח עכשיו – פתרון המדינה האחת לשלום במזרח התיכון*, תורגם על ידי אורי רדלר (אשקלון: סלע מאיר, 2015), 194-195, 199.

⁹⁶ גליק, *סיפוח עכשיו*, 14.

⁹⁷ ראו אליצור, *בדעה צלולה*, עמ' 116.

⁹⁸ שרה העצני-כהן, "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש", *nrg*, 29 ביולי 2016.

⁹⁹ HotovelyRWS, "כנס סיום 'הכיבוש'", Filmed January 24, 2017, *Youtube Video*, Posted February 07, 2020, 01: 35-01: 55.

¹⁰⁰ HotovelyRWS, "החלת ריבונות על יוש כנס מס' 2", Filmed July 12, 2012, *Youtube Video*, Posted February 07, 2020, 01: 00-01: 45.

¹⁰¹ ראו משה ארנס, "מי מבצע טיהור אתני?", *הארץ*, 20 בספטמבר 2016; Yaalon, *How to Build Middle-East Peace*, 77.

¹⁰² ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 232; נפתלי בנט ואיילת שקד, *עקרונות מפלגת הימין החדש* (אתר מפלגת הימין החדש, 2019), 8, אוחרז מתוך אתר סרוגים.

¹⁰³ נורית קנטי, "מדינה דו-לאומית: אסון או אולי פתרון?", *ליברל*, 18 בינואר, 2015.

¹⁰⁴ HotovelyRWS, "היוזמה בידינו", 06: 40-07: 00.

¹⁰⁵ אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 5.

¹⁰⁶ גליק, *סיפוח עכשיו*, 14.

¹⁰⁷ פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 228-229.

¹⁰⁸ סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 91.

¹⁰⁹ עדו בן-פורת, "יו"ר הכנסת מזהיר: נקום לסיוט של ממשלת שמאל", *ערץ* 7, 29 באוגוסט 2019.

¹¹⁰ See NashimBeYarok, "ישרים, סגני שרים וח"כים קוראים להחלת ריבונות", *Youtube Video*, Posted February 4, 2019.

¹¹¹ אפרת פורשר, "מתחייבים לשני מליון יהודים ביהודה ושומרון", *ישראל היום*, 4 בפברואר 2019.

¹¹² Rainer Hofmann, "Annexation", in *Max Planck Encyclopedias of International Law*, Vol 1, ed. Wolfrum Rüdiger (Oxford: Oxford University Press, 2012), 408-409.

¹¹³ אליצור, *בדעה צלולה*, 119.

¹¹⁴ HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 05: 55-06: 05.

¹¹⁵ גליק, *סיפוח עכשיו*, 295.

¹¹⁶ סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 87.

¹¹⁷ ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 84.

- ¹¹⁸ ראו משה ארנס, "פתרון הימין מדינה", הארץ, 21 בפברואר 2017.
- ¹¹⁹ ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 227.
- ¹²⁰ גליק, סיפוח עכשיו, 281.
- ¹²¹ גליק, סיפוח עכשיו, 286.
- ¹²² ראו דני דיין, "העולם מתחיל לשנות כיוון", בתוך ריבונות 2, עמ' 10; ראובן ריבלין, "ריבונות ישראל צריכה להיות בכל אתר ואתר בציון", בתוך ריבונות 8, אדר, התשע"ז – 2017, עמ' 8; יולי אדלשטיין, "העולם מתחיל להתעניין באלטרנטיבה מימין", בתוך ריבונות 5, אדר, התשע"ה – 2015, עמ' 9.
- ¹²³ גליק, סיפוח עכשיו, 156.
- ¹²⁴ משה ארנס, "מה ניתן ללמוד מהסכמי השלום שנחתמו, ומאלה שלא", הארץ, 09 בנובמבר 2015.
- ¹²⁵ בנט, תוכנית ההרגעה, עמ' 3.
- ¹²⁶ ראו ציפי חוטובלי, "מירושלים רבתי לריבונות מלאה", בתוך ריבונות 8, עמ' 9.
- ¹²⁷ גליק, סיפוח עכשיו, 179.
- ¹²⁸ ראו דיין, ריבונות 2, עמ' 10-11; ריבלין, ריבונות 8, עמ' 7; גילה גמליאל, "אם מדינה פלשתינית, אז רק בסיני", בתוך ריבונות 9, עמ' 5.
- ¹²⁹ HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 27: 50-28: 10.
- ¹³⁰ בן פורת, "יו"ר הכנסת מזהיר: נקום לסיקוט של ממשלת שמאל".
- ¹³¹ סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 99.
- ¹³² ראו שרה העצני-כהן, "פתרון פייגלין: ביטול הסכמי אוסלו וריבונות מלאה", nrg, 7 באוגוסט 2016.
- ¹³³ פייגלין, להיות יהודי חופשי, 227.
- ¹³⁴ See Saar, "Time for a victory mindset".
- ¹³⁵ סער, ריבונות 9, עמ' 7.
- ¹³⁶ ראו חוטובלי, ריבונות 8, עמ' 10.
- ¹³⁷ HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 23: 10-24: 30.
- ¹³⁸ ראו גליק, סיפוח עכשיו, 292.
- ¹³⁹ גליק, סיפוח עכשיו, 291.
- ¹⁴⁰ בצלאל סמוטריץ', "הדרך היחידה לשלום – הכרעה וריבונות", בתוך ריבונות 9, עמ' 14.
- ¹⁴¹ משה ארנס, "ירושלים תחילה", הארץ, 07 בספטמבר 2016.
- ¹⁴² ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 36; פייגלין, להיות יהודי חופשי, 229.
- ¹⁴³ ראו מפלגת הבית היהודי, עקרונות הבית היהודי (אתר מפלגת הבית היהודי, 2013). אוחר מתוך אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 3-4, (2020).
- ¹⁴⁴ מפלגת הבית היהודי, עקרונות הבית היהודי (אתר מפלגת הבית היהודי, 2015). אוחר מתוך אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, (2017).
- ¹⁴⁵ תנועת הליכוד, חוקת התנועה (אתר תנועת הליכוד, 2011), 3.
- ¹⁴⁶ לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות".
- ¹⁴⁷ ראו אדלשטיין, ריבונות 5, עמ' 9; עבור מירי רגב ראו "הריבונות בתקשורת", בתוך ריבונות 7, אב, התשע"ז – 2016, עמ' 3.
- ¹⁴⁸ HotovelyRWS, "כנס סיום הכיבוש", 13: 15-15: 15.
- ¹⁴⁹ See Oster, "Netanyahu Says he will Annex West Bank if Re-elected".
- ¹⁵⁰ See McAuley and Eglash, "Netanyahu Says he will Annex Jewish Settlements".
- ¹⁵¹ See "Chapter 2: Article XIII" in Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip, ISR-PLO, September 28, 1995, Jewish Virtual Library.
- ¹⁵² ראו סער, ריבונות 9, עמ' 6-7; ישראל הראל, "הצלחנו בהתיישבות, נכשלו במדינאות", בתוך ריבונות 1, מרחשו, התשע"ד – 2013, 10-11.
- ¹⁵³ בנט, תוכנית ההרגעה, עמ' 2.
- ¹⁵⁴ בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 19.
- ¹⁵⁵ הצעת חוק החלת ריבונות ישראלית על שטחי C, התשס"ז-2007, פ/2140/17, אתר הכנסת.
- ¹⁵⁶ תנועת ריבונות, "נבחרת הריבונות מתרחבת", בתוך ריבונות 9, עמ' 22.
- ¹⁵⁷ דני קושמור, "לאן הולכים מכאן: שתי מדינות או מדינה אחת?", Mako, 12 ביולי 2013.
- ¹⁵⁸ ריבלין, ריבונות 8, עמ' 7.
- ¹⁵⁹ ראו אליצור, בדעה צלולה, 130.
- ¹⁶⁰ ראו יעקב בר-און, "משה ארנס נגד חוק הלאום: 'אנחנו כבר מדינה דו לאומית'", מעריב, 10 בדצמבר, 2014.
- ¹⁶¹ ראו גליק, סיפוח עכשיו, 305.
- ¹⁶² ראו בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 19; אדמונד לוי, תחיה שפירא ואלין בייקר, דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון (ירושלים: הוועדה לבחינת מצב הבנייה ביהודה ושומרון, 2012), 2-12.
- ¹⁶³ ראו אטילה שומפלבי, אלכסנדרה לוקש ומוון אזולאי, "בנט: לתת לפלסטינים אוטונומיה על סטראידיים", Ynet, 14 בפברואר 2016; חנן דרוקמן, "בנט: לתת אוטונומיה מוחלטת לפלסטינים, ללא מעברי גבולות", מעריב, 23 בנובמבר 2016.
- ¹⁶⁴ ראו אליירן אהרון, "החזון – מליון תושבים ביהודה ושומרון", ערוץ 7, 29 באוגוסט 2017.
- ¹⁶⁵ ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", עמ' 91.
- ¹⁶⁶ ראו הצעת חוק החלת הריבונות של מדינת ישראל בחבלי יהודה ושומרון, התשע"ח-2018, פ/5104/20, אתר הכנסת.
- ¹⁶⁷ לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות".
- ¹⁶⁸ אליצור, "מדינה אחת, ולא דו-לאומית", בתוך בדעה צלולה, 141.
- ¹⁶⁹ זאב אלקין, "נאמני ארץ ישראל לא צריכים להציג אלטרנטיבה", בתוך ריבונות 1, עמ' 8.
- ¹⁷⁰ ראו גליק, סיפוח עכשיו, 90.
- ¹⁷¹ ראו ערוץ 7, "שר הביטחון נפתלי בנט: לא להמתין - להחיל ריבונות מיד", ערוץ 7, "בצלאל סמוטריץ': 'מנדלבליט הוא יועץ בלבד, אנחנו מחליטים'", גליק, "מתנה במבחן".
- ¹⁷² בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 20.
- ¹⁷³ קנטי, "מדינה דו-לאומית: אסון או אולי פתרון?".
- ¹⁷⁴ See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 72-73.

- 175 אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 10.
 176 אריק בנדר, "הפתרון לסכסוך – ארץ ישראל השלמה, ללא עזה", *ynet*, 25 באוגוסט 2013.
 177 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 16.
 178 ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 94.
 179 ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 11.
 180 ראו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2020, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ג' בטבת, התש"פ – 31 בדצמבר, 2020.
 181 אליצור, בדעה צלולה, 116.
 182 אליצור, בדעה צלולה, 118.
 183 קושמרו, "שתי מדינות או מדינה אחת?", 183.
 184 ארנס, "מי מפחד ממדינה דו לאומית", *הארץ*, 14 במאי 2013.
 185 אליצור, בדעה צלולה, 131-133.
 186 ריבלין, ריבונות, 8, עמ' 8.
 187 חוטובלי, ריבונות, 2, עמ' 3-4.
 188 HotovelyRWS, "היוזמה בידינו", 02: 55-03: 30.
 189 גליק, סיפוח עכשיו, 305.
 190 גליק, סיפוח עכשיו, 232. החישוב המספרי מסתמך על רציונל דמוגרפי, המהווה חלק מהנראטיב של הימין לסכסוך ויפותח בפרק השני של המחקר.
 191 נועם שינף, "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני", *הארץ*, 15 ביולי 2010.
 192 ראו אורי אריאל, "להחיל ריבונות בלי חשש מהשד הדמוגרפי", בתוך ריבונות, 1, עמ' 4; עמנואל שחף, "גם בשמאל מחלחלת התובנה: שתי מדינות לא יהיו", בתוך ריבונות, 8, 6-7; יהודה גליק, "לא להתעלם מהמציאות, הפתרון: פדרציה", בתוך ריבונות, 9, 15.
 193 שינף, "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני".
 194 חוטובלי, ריבונות, 2, עמ' 4.
 195 ראו שרה העצני-כהן, "קרולין גליק: החזון צריך להיות ריבונות מלאה", *ynet*, 17 ביוני 2016.
 196 ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 101.
 197 ראו ארנס, "מי מפחד ממדינה דו לאומית".
 198 ראו אליצור, בדעה צלולה, 131.
 199 See Saar, "Time for a victory mindset".
 200 ראו בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, עמ' 29.
 201 ראו חוטובלי, ריבונות, 2, עמ' 4.
 202 ראו שחף, ריבונות, 8, עמ' 6-7; גליק, ריבונות, 9, עמ' 15.
 203 אריאל, ריבונות, 1, עמ' 4.
 204 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 12, 204.
 205 אליצור, בדעה צלולה, 142.
 206 אליצור, בדעה צלולה, 131.
 207 ראו בר-און, "אנחנו כבר מדינה דו לאומית".
 208 משה ארנס, "הערבים מתחילים להרגיש בבית", *הארץ*, 5 בדצמבר, 2015.
 209 HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 14: 55-16: 45.
 210 גליק, סיפוח עכשיו, 157.
 211 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 193-194.
 212 גליק, סיפוח עכשיו, 156.
 213 גליק, סיפוח עכשיו, 231.
 214 ראו גאולה כהן, "כל יום ללא ריבונות מקדם את המדינה הפלסטינית", בתוך ריבונות, 1, עמ' 3; חיים כץ, "דרושה הצהרת ממשלה ביו"ש, כמו בגולן", בתוך ריבונות, 7, עמ' 4; אריאל, ריבונות, 1, עמ' 4; חוטובלי, ריבונות, 8, עמ' 9.
 215 גליק, סיפוח עכשיו, 179.
 216 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 196.
 217 קרולין גליק, "קרולין גליק עורכת לעולם היכרות עם האלטרנטיבה שמימין", בתוך ריבונות, 2, עמ' 9.
 218 ראו העצני-כהן, "קרולין גליק: החזון צריך להיות ריבונות מלאה".
 219 לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות".
 220 אליצור, בדעה צלולה, 143.
 221 ראו אמון רמון, תושבים, לא אזרחים – ישראל וערביי מזרח ירושלים (ירושלים: מכון ירושלים למחקרי מדיניות, 2017), 318-319.
 222 ראו ארנס, "ירושלים תחילה", משה ארנס, "לא לחלק את ירושלים", 4 בדצמבר 2017.
 223 ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 95.
 224 ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 5.
 225 ראו אריה אלדד, "יש כבר מדינה פלשתינאית בירדן. אין צורך בעוד אחת", בתוך ריבונות, 2, עמ' 18.
 226 משה יעלון, דרך ארוכה קצרה (תל אביב: ידיעות ספרים, 2008), 23-24.
 227 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 83.
 228 "Help improve Palestinian governance", Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 83.
 229 ראו יעלון, דרך ארוכה קצרה, 241-244.
 230 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 84; חזרה: "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", תכלת, 33, סתיו התשס"ט – 2008, פסקה 48.
 231 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 81.
 232 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 73.
 233 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 81.
 234 See Nahum Barnea, "Beitunian nights: The IDF in the West Bank", *Ynetnews*, March 18 2016; Jacob Magid, PA Premier Vows to Block IDF from Entering West Bank's Area A 'With Our Bodies', *Times of Israel*, October 12, 2019.

- ²³⁵ ראו דני זקן, "חוזרים לשולחן הדיונים: ישראל מסכימה לבחון מחדש את ההסכמים הכלכליים עם הרשות הפלסטינית", גלובס, 7 בפברואר 2019; ויקטור פתאל, תקציב הרשות הפלסטינית וחובותיה לישראל (ירושלים: מרכז המידע והמחקר של הכנסת. תמוז, התשע"ד – 2014), 6-7.
- ²³⁶ יעלון, דרך ארוכה קצרה, 235.
- ²³⁷ עוזי ברוך, "יעלון: אין מקום להקמת מדינה פלסטינית", ערוץ 7, 12 בינואר 2013.
- ²³⁸ רן דגוני, "שר הביטחון יעלון: לא תיתכן הפרדה מלאה מהפלסטינים", גלובס, 28 באוקטובר 2015.
- ²³⁹ חיים לוינסון, "על רקע חיזורי גבאי, יעלון מצהיר: יש מקום לעוד מליון מתנחלים, לא יהיה שלום", הארץ, 22 באוקטובר 2017.
- ²⁴⁰ ראו יעלון, דרך ארוכה קצרה, 28-29.
- ²⁴¹ ראו בנט, תוכנית ההרגעה, 1.
- ²⁴² ראו בנט, תוכנית ההרגעה, 2.
- ²⁴³ ראו בנט, תוכנית ההרגעה, 3.
- ²⁴⁴ ראו העצני-כהן, "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש"; לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות".
- ²⁴⁵ לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות".
- ²⁴⁶ העצני-כהן, "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש".
- ²⁴⁷ נפתלי בנט, "לפני ביטחון, אסטרטגיה ומדיניות, לדבר על זכותנו על הארץ", ריבונות 3, אייר התשע"ד – 2014, עמ' 4.
- ²⁴⁸ העצני-כהן, "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש".
- ²⁴⁹ יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 4.
- ²⁵⁰ Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 74.
- ²⁵¹ בנט, תוכנית ההרגעה, 3.
- ²⁵² ראו גמליאל, ריבונות 9, עמ' 5. האוטונומיה מוצגת גם ככלי המרכזי לפתרון בעמדתו של דני דנון, "תומך בגושי התיישבות, אבל גושי התיישבות ערבים...", בתוך ריבונות 3, עמ' 10; יואב קיש, "מימוש זכויות לאומיות לערביי יו"ש אולי רק בירדן", בתוך ריבונות 7, עמ' 19; ישראל כץ, "יעד הריבונות עובר דרך ירושלים", בתוך ריבונות 4, תשרי התשע"ה – 2014, עמ' 4-5.
- ²⁵³ ראו אריאל כהנא, "לומר לראש הממשלה להתפטר עכשיו זה משולל כל יסוד", ישראל היום, 31 בינואר 2019.
- ²⁵⁴ שמעון כהן, "סער: אוטונומיה כן, ריבונות לא", ערוץ 7, 29 בינואר 2019.
- ²⁵⁵ ראו בנט, תוכנית ההרגעה, 2.
- ²⁵⁶ ראו בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 8.
- ²⁵⁷ ראו דני רובינשטיין, "הכלכלה הפלסטינית: הירושה של יעלון", כלכליסט, 24 במאי 2016.
- ²⁵⁸ בנט, תוכנית ההרגעה, 2; בנט, ריבונות 3, 4.
- ²⁵⁹ בנט, ריבונות 3, עמ' 4.
- ²⁶⁰ ראו כץ, ריבונות 4, עמ' 4. ראו גם דברים דומים מצד יואב קיש, ריבונות 7, עמ' 19.
- ²⁶¹ Saar, "Time for a victory mindset".
- ²⁶² See Herb Keinon, "Jordan Summons Israeli Ambassador over Rightist Bill", YnetNews, May 26, 2009; Roei Nahmias, "Jordan Summons Israeli Ambassador over Rightist Bill", YnetNews, May 26, 2009.
- ²⁶³ אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 5.
- ²⁶⁴ ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 7.
- ²⁶⁵ אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 7.
- ²⁶⁶ ראו אלדד, ריבונות 2, עמ' 18.
- ²⁶⁷ ראו דני דנון, ריבונות 3, עמ' 10.
- ²⁶⁸ ראו חוטובלי, ריבונות 8, עמ' 9; גמליאל, ריבונות 9, עמ' 4-5.
- ²⁶⁹ בנט, תוכנית ההרגעה, 3.
- ²⁷⁰ ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, עמ' 5; אלדד, ריבונות 2, עמ' 18.
- ²⁷¹ אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 7.
- ²⁷² אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 7.
- ²⁷³ אליקים העצני, "להקדים את תרופות הריבונות למכת מהלכי אבו-מאזן", בתוך ריבונות 7, עמ' 18.
- ²⁷⁴ סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 97.
- ²⁷⁵ פייגלין, להיות יהודי חופשי, 230.
- ²⁷⁶ פייגלין, להיות יהודי חופשי, 231.
- ²⁷⁷ ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 7.
- ²⁷⁸ ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 230.
- ²⁷⁹ ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 46.
- ²⁸⁰ ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 225.
- ²⁸¹ ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 46-51.
- ²⁸² אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 10.
- ²⁸³ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 89.
- ²⁸⁴ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 94-96.
- ²⁸⁵ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 97.
- ²⁸⁶ ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 227-228.
- ²⁸⁷ פייגלין, להיות יהודי חופשי, 228.
- ²⁸⁸ פייגלין, להיות יהודי חופשי, 229.
- ²⁸⁹ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 98.
- ²⁹⁰ שיוף, "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני".
- ²⁹¹ שיוף, "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני".
- ²⁹² See HotovelyRWS, "החלת ריבונות על יוש כנס מס' 2", 03: 25-03: 45.
- ²⁹³ ראו גליק, סיפוח עכשיו, 155-157.
- ²⁹⁴ בנט, ריבונות 3, עמ' 4.
- ²⁹⁵ אדלשטיין, ריבונות 5, עמ' 9.

- ²⁹⁶ ראו כהן, "סער: אוטונומיה כן, ריבונות לא".
- ²⁹⁷ אלקין, *ריבונות* 1, עמ' 9.
- ²⁹⁸ ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 81.
- ²⁹⁹ ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 286.
- ³⁰⁰ ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 226-227.
- ³⁰¹ ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 117-118.
- ³⁰² אליצור, *בדעה צלולה*, 143.
- ³⁰³ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 301-302.
- ³⁰⁴ גליק, *סיפוח עכשיו*, 234.
- ³⁰⁵ HotovelyRWS, "היוזמה בידינו", 13: 50-14: 15.
- ³⁰⁶ ראו אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 10; סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 94; פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 232, 225.
- ³⁰⁷ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 87.
- ³⁰⁸ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 95.
- ³⁰⁹ ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 232.
- ³¹⁰ פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 232.
- ³¹¹ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 94.
- ³¹² ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 93.
- פרק 3. תפיסת המציאות המדינית של הימין הישראלי:**
- ³¹³ יעלון, *דרך ארוכה קצרה*, 18-19.
- ³¹⁴ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 203.
- ³¹⁵ ראו יעלון, *דרך ארוכה קצרה*, 20-23.
- ³¹⁶ יעלון, *דרך ארוכה קצרה*, 23-24.
- ³¹⁷ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 99.
- ³¹⁸ Saar, "Time for a victory mindset".
- ³¹⁹ Saar, "Time for a victory mindset".
- ³²⁰ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 156-157.
- ³²¹ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 86.
- ³²² יעלון, *דרך ארוכה קצרה*, 28-29.
- ³²³ ראו למשל דני דיין, *ריבונות* 2, עמ' 10; גליק, *סיפוח עכשיו*, 291; פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 218.
- ³²⁴ גיאן פטרס, "ריבונות ישראלית, הכרחית מול השקר הערבי", בתוך *ריבונות* 4, עמ' 8.
- ³²⁵ ראו אליצור, *בדעה צלולה*, 115-116; ארנס, "מי מפחד ממדינה דו לאומית"; בנט, *תוכנית ההרגעה*, 2; סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 87; אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*.
- ³²⁶ ראו בנט, *תוכנית ההרגעה*, 3; חוטובלי, *ריבונות* 8, עמ' 9; גמליאל, *ריבונות* 9, עמ' 5-4.
- ³²⁷ ראו אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 5; ארנס, "פתרון הימין מדינה"; ארנס, "המסך יורד על המדינה הפלסטינית".
- ³²⁸ חוטובלי, *ריבונות* 2, עמ' 5.
- ³²⁹ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 96.
- ³³⁰ כהן, "סער: אוטונומיה כן, ריבונות לא".
- ³³¹ ראו ניסים דנה, "האמת המוסתרת של האיסלאם: ארץ ישראל הובטחה לעם ישראל", בתוך *ריבונות* 3, עמ' 22-23; רפאל ישראלי, "כשהם אומרים 'שלום' למה הם מתכוונים", בתוך *ריבונות* 2, עמ' 16.
- ³³² HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", Filmed February 17, 2016, Youtube Video, Posted February 07, 2020, 09: 00-09: 30.
- ³³³ HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 09: 35-09: 45.
- ³³⁴ ראו ישראלי, *ריבונות* 2, עמ' 16; יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 31; משה ארנס, "התנגשות ציוויליזציות?", *הארץ*, 13 בינואר 2015.
- ³³⁵ אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 4.
- ³³⁶ גליק, *סיפוח עכשיו*, 280.
- ³³⁷ ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 15.
- ³³⁸ See Saar, "Time for a victory mindset"; 84, "תכנית ההכרעה", ראו סמוטריץ'.
- ³³⁹ משה ארנס, ההידרדרות של החברה הפלסטינית, 26 בינואר 2016.
- ³⁴⁰ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 37-38.
- ³⁴¹ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 182-188.
- ³⁴² ראו אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, עמ' 5; 74. Yaalon, "How to Build Middle East Peace".
- ³⁴³ ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקאות 14-21.
- ³⁴⁴ ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 84; יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקאות 9-10; HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 08: 40-08: 55.
- ³⁴⁵ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 232; אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 6; קנטי, "מדינה דו-לאומית: אסון או אולי פתרון?".
- ³⁴⁶ ראו אליצור, *בדעה צלולה*, 141; 30: 08-09: 35. HotovelyRWS, "היוזמה בידינו".
- ³⁴⁷ ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 230.
- ³⁴⁸ ראו יורם אטינגר, "הדמוגרפיה פועלת, אבל לטובתנו", בתוך *ריבונות* 2, עמ' 12.
- ³⁴⁹ גליק, *סיפוח עכשיו*, 162.
- ³⁵⁰ ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 231.
- ³⁵¹ ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, עמ' 162.
- ³⁵² ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 160-161.
- ³⁵³ גליק, *סיפוח עכשיו*, 132.
- ³⁵⁴ HotovelyRWS, "החלת ריבונות על יוש כנס מס' 2", 02: 15-02: 35.
- ³⁵⁵ סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 81.

- 356 ארנס, "לוחמי השלום".
- 357 ארנס, "שקיעתה של מפלגת העבודה".
- 358 אורי אליצור, "חתול עם כנפיים", בתוך *בדעה צלולה*, 153.
- 359 ראו אליצור, *בדעה צלולה*, 132; גליק, *סיפוח עכשיו*, 129-132; פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 238-239.
- 360 HotovelyRWS, "היוזמה בידינו", 17: 05-17: 50.
- 361 ראו אלקין, *ריבונות* 1, עמ' 9; דיין, *ריבונות* 2, עמ' 11; חוטובלי, *ריבונות* 7, עמ' 11.
- 362 משה ארנס, "הפליטים הפלסטינים כנשק נגד ישראל", *הארץ*, 23 באפריל 2018.
- 363 ראו אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 4; בנט, *תוכנית ההרעה*, 2.
- 364 ראו אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 8.
- 365 גליק, *סיפוח עכשיו*, 121-123.
- 366 ראו ארנס, "המסך יורד על המדינה הפלסטינית"; משה ארנס, "המדינה הפלסטינית כשלה", *הארץ*, 27 ביוני 2017.
- 367 גליק, *סיפוח עכשיו*, 88.
- 368 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 90.
- 369 יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 4.
- 370 HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 19: 10-19: 40.
- 371 ראו למשל אצל ארנס, "לוחמי השלום"; גליק, *סיפוח עכשיו*, 277.
- 372 אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 5.
- 373 ראו מיקי זוהר, "לבטל את הסכמי אוסלו הארוכים", בתוך *ריבונות* 6, כסלו, התשע"ו – 2015, עמ' 5; אורית סטרוק, "הריבונות בדרך, החוקים כבר על השולחן", בתוך *ריבונות* 4, עמ' 6; העצני, *ריבונות* 7, עמ' 16; אריאל, *ריבונות* 1, עמ' 5.
- 374 פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 221.
- 375 ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 257-310.
- 376 יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקאות 1-2.
- 377 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 81.
- 378 ראו בנט, *תוכנית ההרעה*, עמ' 3.
- 379 ראו בנט, *ריבונות* 4, עמ' 5.
- 380 HotovelyRWS, "היוזמה בידינו", 09: 45-09: 55.
- 381 HotovelyRWS, "כנס סיום 'הכיבוש'", 10: 20-10: 50.
- 382 אלדד, *ריבונות* 2, עמ' 18.
- 383 ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 47.
- 384 גליק, *סיפוח עכשיו*, 56.
- 385 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 75; 84; סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 123; משה ארנס, "בלפור ואבו מאזין", *הארץ*, 16 באוגוסט, 2016.
- 386 ראו פייגלין, *להיות יהודי חופשי*, 218; גליק, *סיפוח עכשיו*, 123; סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 84; משה ארנס, *חוטובלי, ריבונות* 8, עמ' 11.
- 387 ראו ארנס, "מי מבצע טיהור אתני".
- 388 ראו אליקים העצני, "כדי לתת אוטונומיה חייבים קודם להחיל ריבונות", בתוך *ריבונות* 3, עמ' 15; מרדכי ניסן, "הגירה ערבית לירדן: בדרך לפתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני", בתוך *ריבונות* 3, עמ' 21; איוב קרא, "ירדן נועדה להיות פלשתינ". למה צריך פתרון נוסף?", בתוך *ריבונות* 4, 2014. עמ' 10; אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 5; ארנס, "פתרון ה'אין מדינה'"; ארנס, "המסך יורד על המדינה הפלסטינית".
- 390 ראו אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, עמ' 5.
- 391 ארנס, "פתרון ה'אין מדינה'"; ראה גם ארנס, "המסך יורד על המדינה הפלסטינית".
- 392 אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 7.
- 393 אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 4.
- 394 גליק, *סיפוח עכשיו*, 123.
- 395 אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 4.
- 396 Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 76.
- 397 גליק, *סיפוח עכשיו*, 59.
- 398 ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 69.
- 399 גליק, *סיפוח עכשיו*, 81.
- 400 ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 94.
- 401 גליק, *סיפוח עכשיו*, 100-104.
- 402 גליק, *סיפוח עכשיו*, 115.
- 403 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 75-76.
- 404 ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 50.
- 405 דניאל פייפס, "הגיע הזמן לנצח", בתוך *ריבונות* 10, עמ' 6.
- 406 See Saar, "Time for a victory mindset"; עמ' 4; אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, עמ' 4; "תכנית ההכרעה", 84.
- 407 משה ארנס, *למען ביטחון ישראל*, (ראשון לציון: ידיעות אחרונות, 2018), 225-227.
- 408 Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 78.
- 409 העצני-כהן, "פתרון פייגלין: ביטול הסכמי אוסלו וריבונות מלאה".
- 410 פייפס, *ריבונות* 10, עמ' 6.
- 411 בנט, *תוכנית ההרעה*, 1-2.
- 412 אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 2; סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 81.
- 413 גליק, *סיפוח עכשיו*, 44. ראו גם 277-281.
- 414 ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 37.
- 415 ראו גליק, *סיפוח עכשיו*, 40.
- 416 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 81-82.
- 417 ראו אורי אליצור, "שישים שניות על גזענות", בתוך *בדעה צלולה*, 127; Saar, "Time for a Victory Mindset";
- 418 אלדד, *שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן*, 3.

- 419 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 85.
- 420 ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 89; ארנס, "ההידרדרות של החברה הפלסטינית".
- 421 כץ, ריבונות 7, עמ' 4.
- 422 HotovelyRWS, "היוזמה בדינו", 00: 40-01: 00.
- 423 ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקאות 4, 34.
- 424 ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 4.
- 425 ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 217.
- 426 ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 94.
- 427 בן פורת, "יו"ר הכנסת מזהיר: נקום לסיוט של ממשלת שמאל".
- 428 אליצור, בדעה צלולה, 140.
- 429 ראו משה ארנס, "של מי האדמה הזאת", 11 באוקטובר 2016.
- 430 HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 06: 40-06: 50.
- 431 גליק, סיפוח עכשיו, 225-226.
- 432 גליק, סיפוח עכשיו, 223.
- 433 ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 3.
- 434 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 156.
- 435 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 222.
- 436 מוטי יוגב, "הוכח כבר שכל שטח שנמסר הפך בסיס למעבדות נפץ ולשיגור טילים", בתוך ריבונות 5, 2015, עמ' 12.
- 437 ראו נפתלי בנט, "הסיפוח ביו"ש אינו רחוק. צריך רק להאמין", בתוך ריבונות 5, עמ' 7.
- 438 ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 5.
- 439 ראו דנה, ריבונות 3, עמ' 22-23.
- 440 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 50.
- 441 HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 05: 25-05: 50.
- 442 אליצור, בדעה צלולה, 141.
- 443 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 82.
- 444 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 82.
- 445 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 100.
- 446 פייגלין, להיות יהודי חופשי, 221-222.
- 447 פייגלין, להיות יהודי חופשי, 224.
- 448 ראו אופיר אקונס, "אין בעולם עם שמוותר על מולדתו", בתוך ריבונות 5, עמ' 19; גמליאל, ריבונות 9, עמ' 5; סער, ריבונות 9, עמ' 6; גלנט, ריבונות 10, עמ' 4-5.
- 449 ראו משה ארנס, "האין כאן לקח שראוי ללמוד? אחרי נאום עבאס", 22 בינואר 2018.
- 450 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 80.
- 451 ראו בנט, תוכנית ההרגעה, 1.
- 452 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 151-152, 156.
- 453 גליק, סיפוח עכשיו, 290.
- 454 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 88.
- 455 ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 4.
- 456 גליק, סיפוח עכשיו, 208-209.
- 457 אליאב שוחטמן, "החוק הבינלאומי איתנו", בתוך ריבונות 5, עמ' 16.
- 458 גליק, סיפוח עכשיו, 57.
- 459 שוחטמן, ריבונות 5, עמ' 17.
- 460 גליק, סיפוח עכשיו, 212.
- 461 אבי בל, "על ההתנחלויות ברחבי הגלובוס, שבאמת אין חוקיות, העולם שותק", בתוך ריבונות 7, עמ' 21.
- 462 גליק, סיפוח עכשיו, 290.
- 463 בל, ריבונות 7, עמ' 22.
- 464 ראו בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 8; פייגלין, להיות יהודי חופשי, 235-236.
- 465 ראו לוי, שפירא ובייקר, דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון, 9-11.
- 466 HotovelyRWS, "החלת ריבונות על יוש כנס מס' 2", 06: 00-06: 35.
- 467 HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 00: 15-02: 45.
- 468 ראו לוי, שפירא ובייקר, דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון, 3.
- 469 ראו לוי, שפירא ובייקר, דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון, 5.
- 470 HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 03: 45-04: 15.
- 471 ראו לוי, שפירא ובייקר, דוח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון, 10, 12.
- 472 ראו בל, ריבונות 7, עמ' 21-22.
- 473 ראו יוגין קנטרוביץ', "אל תפחידו אותנו בפתרון של מדינה אחת", בתוך ריבונות 2, עמ' 13.
- 474 ראו אפרים ענבר, "מדינה פלשתינית – זה פשוט לא עובד", ריבונות 4, עמ' 12.
- 475 ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 226.
- 476 ראו בל, ריבונות 7, עמ' 21-22.
- 477 HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 07: 00-07: 40.
- 478 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 151.
- 479 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 94.
- 480 אורי אליצור, "לפעמים צריך להיות שמשון המיילל", בתוך בדעה צלולה, 182.
- 481 העצני-כהן, "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש".
- 482 See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 76.
- 483 Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 82.
- 484 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 87.
- 485 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 93.
- 486 ענבר, ריבונות 4, עמ' 12.
- 487 ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 88.

- 488 בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 7.
 489 גליק, סיפוח עכשיו, 231.
 490 משה ארנס, "ערביי ישראל והעולם הערבי", הארץ, 19 באוגוסט, 2017.
 491 ראו ארנס, "ערביי ישראל והעולם הערבי".
 492 ראו חוטובלי, ריבונות 2, עמ' 5.
 493 ראו אליצור, בדעה צלולה, 141-142.
 494 ארנס, "ערביי ישראל והעולם הערבי".
 495 ארנס, "ההידרדרות של החברה הפלסטינית".
 496 ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 90.
 497 HotovelyRWS, "החלת ריבונות על יוש כנס מס' 2", 05: 35-05: 40.
 498 ראו דיוויד פ. גולדמן, "הזמן פועל לטובת ישראל. אין לוותר על יהודה ושומרון באזור של מדינות כושלות" בתוך ריבונות 7, עמ' 12; קיש, ריבונות 7, עמ' 18-19; גלנט, ריבונות 10, עמ' 4-5.
 499 ראו גולדמן, ריבונות 7, עמ' 12-15.
 500 ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקאות 15, 31; ארנס, "התנגשות ציוויליזציות?".
 501 אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 2.
 502 גליק, סיפוח עכשיו, 282-283.
 503 ישראל, ריבונות 2, עמ' 16.
 504 גיא בכור, "יתמורות המזרח התיכון מובילות למסקנה המפוכחת: מדינה פלשתינית תהיה אסון", בתוך ריבונות 3, עמ' 9.
 505 יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 48.
 506 ראו פייגלין, 260; יוגב, ריבונות 5, עמ' 13; בצלאל סמוטריץ', "מדינה פלשתינית – צונאמי ערכי שספק אם נקום ממנו", בתוך ריבונות 5, עמ' 18; אקוניס, ריבונות 5, עמ' 20; דני דנוך, "הם מבינים, אין כאן וויכוח על טריטוריה", בתוך ריבונות 7, עמ' 5; העצני, ריבונות 7, עמ' 17.
 507 ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 85.
 508 ראו אליצור, בדעה צלולה, 132.
 509 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 141.
 510 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 248, 252.
 511 בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 7.
 512 אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 8.
 513 ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 26.
 514 ראו פייגלין, להיות יהודי חופשי, 270.
 515 ארנס, "התנגשות ציוויליזציות?".
 516 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 288-289.
 517 ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 8.
 518 ראו אליצור, בדעה צלולה, 183.
 519 ארנס, "האין כאן לקח שראוי ללמוד? אחרי נאום עבאס".
 520 ראו אלקין, ריבונות 1, עמ' 9-10; יריב לוי, "להכשיר את הקרקע החוקתית להחלת ריבונות", בתוך ריבונות 2, עמ' 7; גמליאל, ריבונות 9, עמ' 5; משה פייגלין, "ישראל – ארצו של עם ישראל לבדו", בתוך ריבונות 9, עמ' 17.
 521 בנט, תוכנית ההרגעה, 1.
 522 בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 7.
 523 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 290.
 524 משה ארנס, "המתקפה על הנאום בקונגרס – פוליטיזציה וחוסר הבנה", בתוך ריבונות 5, עמ' 6.
 525 אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 8.
 526 בנט, ריבונות 5, עמ' 8.
 527 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 124.
 528 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 126, 134.
 529 דנוך, ריבונות 2, עמ' 10.
 530 בנט, ריבונות 5, עמ' 8.
 531 אלקין, ריבונות 1, עמ' 8.
 532 ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 6.
 533 Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 73, 76.
 534 יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 34.
 535 HotovelyRWS, "כנס שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן", 04: 55-05: 05.
 536 ראו אליצור, בדעה צלולה, 133.
 537 בנט, תוכנית הרגעה, 3.
 538 יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקאות 3-6.
 539 יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 4.
 540 ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 3.
 541 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 156.
 542 גליק, סיפוח עכשיו, 157.
 543 גליק, סיפוח עכשיו, 98.
 544 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 89.
 545 ראו סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 90.
 546 סמוטריץ', "תכנית ההכרעה", 87.
 547 ראו העצני-כהן, "פתרון פייגלין: ביטול הסכמי אוסלו וריבונות מלאה".
 548 ראו גליק, סיפוח עכשיו, 91.
 549 HotovelyRWS, "כנס סיום הכיבוש", 13: 00-13: 10.
 550 See Yaalon "How to Build Middle East Peace", 78.
 551 ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 50.
 552 פייפס, ריבונות 10, עמ' 6.

- ⁵⁵³ זאב ז'בוטינסקי, על קיר הברזל (מכון ז'בוטינסקי, נדלה ב-27 בנובמבר, 2015), פורסם לראשונה ברוסית ב"ראזסוויט" ב-4 נובמבר 1923.
- ⁵⁵⁴ Saar, "Time for a victory mindset".
- ⁵⁵⁵ ראו אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 8.
- ⁵⁵⁶ בנט ושקד, עקרונות מפלגת הימין החדש, 7.
- ⁵⁵⁷ Saar, "Time for a victory mindset".
- ⁵⁵⁸ ראו גליק, סיפוח עכשיו, 35.
- ⁵⁵⁹ ראו גליק, סיפוח עכשיו, 89.
- ⁵⁶⁰ יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 10.
- ⁵⁶¹ ראו יעלון, "ישראל והפלסטינים: חזרה ליסודות", פסקה 52.
- ⁵⁶² ראו ארנס, "של מי האדמה הזאת".
- ⁵⁶³ אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 4.
- ⁵⁶⁴ ראו הראל, ריבונות 1, עמ' 10-11; אטינגר, ריבונות 2, עמ' 12; קרא, ריבונות 4, עמ' 9-10.
- פרק 4. שמרנות הימין המדיני בישראל:**
- ⁵⁶⁵ See Reifen Tagar et al, "When Ideology Matters", 118.
- ⁵⁶⁶ ראו נויברגר, המפלגות בישראל, 206; כהן [1951], "השמאל הישראלי בין אידאולוגיה ליברלית-יונית למעורבות חברתית", 865; 232; Ben-Porat, "A neoconservative policy paradigm".
- ⁵⁶⁷ See Gideon Doron, "Right as Opposed to Wrong as Opposed to Left: The Spatial Location of" Right Parties" on the Israeli Political Map", *Israel Studies* 10, No. 3 (2005): 43.
- ⁵⁶⁸ ראו אייל נווה, ארצות הברית: דמוקרטיה בהתהוות מתמדת (האוניברסיטה הפתוחה, 2007): 111.
- ⁵⁶⁹ See Doron, "Right as Opposed to Wrong as Opposed to Left", 43-44.
- ⁵⁷⁰ דוגמה לציר כזה ראו נויברגר, המפלגות בישראל, 207.
- ⁵⁷¹ See Rynhold, "Israeli approaches to 'land for peace'", 33-34.
- ⁵⁷² See Doron, "Right as Opposed to Wrong as Opposed to Left", 33.
- ⁵⁷³ See Peleg, The Zionist Right and Constructivist Realism, 130. See also Ze'ev Jabotinsky, *Homo Homini Lupus*, Translated by Yisrael Medad (Jabotinsky Institute, Accessed 13 July, 2018), 12. Originally published in Odesskie Novosti on July 18, 1910.
- ⁵⁷⁴ See Duncan Bell, "Political Realism and the Limits of Ethics", in *Ethics and World Politics*, ed. Duncan Bell (New-York: Oxford University Press, 2010), 96; Robert E. Goodin, *The Oxford Handbook of International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 133; Jack Donnelly, "The Ethics of Realism", in *The Oxford Handbook of International Relations*, eds. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (New-York: Oxford University Press, 2008), 150; W. Julian Korab-Karpowicz, "Political Realism in International Relations", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Summer 2018 Edition).
- ⁵⁷⁵ See David Clinton, "Realism", in *The Encyclopedia of Political Theory*, ed. Mark Bevir (Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2010), 1171.
- ⁵⁷⁶ See Bell, "Political Realism and the Limits of Ethics", 96; Martin Griffiths, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation* (New-York: Routledge, 1992), 101.
- ⁵⁷⁷ See Peleg, "The Zionist Right and Constructivist Realism", 129-130.
- ⁵⁷⁸ ראו כהן [1951], "השמאל הישראלי בין אידאולוגיה ליברלית-יונית למעורבות חברתית", 866.
- ⁵⁷⁹ See Doron, "Right as Opposed to Wrong as Opposed to Left", 50.
- ⁵⁸⁰ ראו נויברגר, המפלגות בישראל, 204.
- ⁵⁸¹ Susser, "Israel's Legitimacy and the Idea of Partition", 224.
- ⁵⁸² ראו אריאלי, גבול בינינו ובינכם, 23-24.
- ⁵⁸³ ראו קימרלינג, "יחסי חברה-מדינה בישראל", 343-344; Benvenisti, *Son of the Cypresses*, 193; Yiftachel, "'Ethnocracy' and Its Discontents", 748-749.
- ⁵⁸⁴ See Peleg, "The Zionist Right and Constructivist Realism", 127-128.
- ⁵⁸⁵ See Arye Naor, "The Purifying Effect of Truth: Jabotinsky's Interpretation of the Balfour Declaration", *Israel Studies* 22.3 (2017): 32.
- ⁵⁸⁶ See Naor, Jabotinsky's Interpretation of the Balfour Declaration", 36.
- ⁵⁸⁷ See Filc, *The Political Right in Israel*, 22; Pedahzur, *The Triumph of Israel's Radical Right* 22-26; Del Sarto, *Israel under siege*, 2-3.
- ⁵⁸⁸ See Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy* (Madison: University of Wisconsin Press, 2005): 45-47.
- ⁵⁸⁹ See Kaplan, *Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy*, 21-23.
- ⁵⁹⁰ See Kaplan, *Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy*, 10-11.
- ⁵⁹¹ ראו גודמן, מלכוד 67, עמ' 180-181.
- ⁵⁹² See Nigel Copsey, "The Radical Right and Fascism", 100; Tamir Bar-On, "The Radical Right and Nationalism", 30; Perlinger and Pedahzur, "The Radical Right in Israel", 673. All in *The Oxford Handbook of the Radical Right*, ed. Jens Rydgren, (Oxford: Oxford University Press, 2018); Also see Jens Rydgren, "Radical Right-Wing Parties in Europe", *Journal of Language and Politics* 16, No. 4 (2017): 486-487.
- ⁵⁹³ See Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 19.
- ⁵⁹⁴ See Mudde, *The Ideology of the Extreme Right*, 181; Daphne Halikiopoulou, Kyriaki Nanou and Sofia Vasilopoulou, "The Paradox of Nationalism: The Common Denominator of Radical Right and Radical Left Euroscepticism", *European Journal of Political Research* 51, no. 4 (2012): 505; Alina Polyakova, "The Backward East? Explaining Differences in Support for Radical Right Parties in Western and Eastern Europe", *Journal of Comparative Politics* 8, no. 1 (2015): 51; Rydgren, "Radical Right-Wing", 485; Bar-On, "The Radical Right and Nationalism", 18; Herbert Kitschelt, "Party Systems and Radical-Right Wing

Parties", in *The Oxford Handbook of the Radical Right*, ed. Jens Rydgren, (Oxford: Oxford University Press, 2018), 168.

⁵⁹⁵See Ben-Porat, "A Neoconservative Policy Paradigm?", 226.

⁵⁹⁶See Ben-Porat, "A Neoconservative Policy Paradigm?", 228-229.

⁵⁹⁷See Ben-Porat, "A Neoconservative Policy Paradigm?", 242.

⁵⁹⁸ראו אביבה חלמיש, *מבית לאומי למדינה בדרך: היישוב היהודי בארץ ישראל בין מלחמות העולם – כך א' (רעננה): האוניברסיטה הפתוחה*, 2004: 191; נויברגר, *מפלגות בישראל*, 203; Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 213.

⁵⁹⁹See Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 200-201.

⁶⁰⁰See Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 202.

⁶⁰¹See Rynhold, "Israeli Approaches to 'Land for Peace'", 38; Rynhold, "In Search of Israeli Conservatism", 204.

⁶⁰²ראו אבנר כהן, "הנוקמים, גרסת הימין". *המקום הכי חם בגיהנום*. 21 במאי 2019; רוני בר, "דוכנים להחלשת בג"ץ ומרמור על 'הארץ': בכנס השמרנות עדיין מפחדים מהשמאל", *הארץ*, 22 במאי 2019; שחר סמוחה, "כן לאקדחים, לא לבג"ץ: רוחות של שינוי בכנס השמרנות הישראלית הראשון", *גלובס*, 25 במאי 2019.

⁶⁰³ראו העצני-כהן, "פרופסור אומן: אין צורך להזיז מישוה מביתו".
⁶⁰⁴ראו יואב שורק, *החלת החוק הישראלי על הרשויות המקומיות הישראליות ביהודה ושומרון: רקע ומשמעויות* (מכון היוזמה הישראלית, 2010), 7; בנט, *תוכנית ההרעה*, 1.

⁶⁰⁵ראו קרן תקוה, "הרעיונות היהודים שבנו את העולם: דת, לאום, חירות - ד"ר יורם חזוני בכנס שמרנות ישראלית הראשון", צולם ב-16 במאי 2019, *Youtube Video*, פורסם ב-23 במאי 2019.

⁶⁰⁶See Peleg, "The Zionist Right and Constructivist Realism", 145; Arye Naor, "Hawks' Beaks, Doves' Feathers: Likud Prime Ministers between Ideology and Reality", *Israel Studies* 10, No. 3 (2005): 155.

⁶⁰⁷See Adam Wolfson, "Conservatives and Neoconservatives", *Public Interest* 154 (2004), 46.

⁶⁰⁸See Richard Bourke, "What is Conservatism? History, Ideology and Party", *European Journal of Political Theory* 17, No. 4 (2018): 458.

⁶⁰⁹See Huntington, "Robust Nationalism", 35.

⁶¹⁰See Robert C. Smith, *Conservatism and Racism, and why in America They are the Same* (New-York: State university of New-York Press, 2010), 91-92.

⁶¹¹See Wolfson, "Conservatives and Neoconservatives", 46; Manfred B. Steger, "Ideologies of Globalization", *Journal of Political Ideologies* 10, no. 1 (2005): 17.

⁶¹²See Samuel P. Huntington, "Robust Nationalism", *The National Interest* 58, (1999): 31; Jan-Warner Muller, "Comprehending Conservatism: A New Framework for Analysis", *Journal of Political Ideologies* 11, No. 3 (2006): 364.

⁶¹³See Wolfson, "Conservatives and Neoconservatives", 34.

⁶¹⁴See Gertrude Himmelfarb, "Edmund Burke's Enlightenment" in *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenments*, (Knopf: New-York, 2004), 71-72; Irving Kristol, *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea* (Chicago: Elephant Paperbacks, 1999), 191. Originally published in 1995.

⁶¹⁵See Bourke, "What is Conservatism", 457-458; Huntington, "Conservatism as an Ideology", 469.

⁶¹⁶See Clinton Rossiter, *Conservatism in America: The Thankless Persuasion* (New-York: Vintage Books, 1962), 20-67. Second edition. Originally published in 1955.

⁶¹⁷See Roger Scruton, *How to Be a Conservative* (London: Bloomsbury, 2014), 57.

⁶¹⁸See Bourke, "What is Conservatism", 458; Doğançan Özsel, "The Conservative Minimum: Historical and Transcendent Subject," *Global Discourse* 5, No. 1 (2015): 34; Stuart McAnulla, "From David Hume to Sarah Palin? The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism': A Reply to Özsel", *Global Discourse* 5, No. 1 (2015): 40; Levin, *The great debate*, 11; Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 606; Robin, *The Reactionary Mind*, 16; Bernard Susser, "Conservatism: What Conservatives Want to Conserve and Why?", in *Political Ideology in the Modern World* (Needham Heights: Allyn and Bacon, 1995), 33-35; Rosster, *Conservatism in America*, 20, 197; Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.

⁶¹⁹See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.

⁶²⁰See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 461-462.

⁶²¹See for example Gertrude Himmelfarb, "Edmund Burke". in *Victorian minds* (Chicago: Ivan R. Dee, 1995), 14. Originally published in 1968.

⁶²²See Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, 12.

⁶²³See Robin, *The Reactionary Mind* 16.

⁶²⁴See James Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", *Philosophy* 91, No. 2 (2016): 226.

⁶²⁵See Levin, *The Great Debate*, 174.

⁶²⁶David Ricci, "Political Science and Conservative Ideas: The American Case", *Journal of Political Ideologies* 14, no. 2 (2009): 157; Müller, "Comprehending conservatism", 359; Robin, *The Reactionary Mind*, 17.

⁶²⁷See Michael Freeden, "The Adaptability of Conservatism", in *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach* (New-York: Oxford University Press, 1996), 317; Beckstein, "What Does It Take to Be a True Conservative", 9.

⁶²⁸See Muller, "Comprehending conservatism", 360.

⁶²⁹See Robin, *The Reactionary Mind*, 10.

⁶³⁰See Bourke, "What is Conservatism", 457.

⁶³¹See Beckstein, "What does it take to be a true conservative?", 8-10.

⁶³²See Beckstein, "What does it take to be a true conservative?", 2015: 14-15.

⁶³³Oakeshott, "On Being Conservative", 424.

- ⁶³⁴See Oakeshott, "On Being Conservative", 430-432.
- ⁶³⁵See Joseph V. Femia, "Identifying True Conservatives: A Reply to Beckstein", *Global Discourse* 5.1 (2015): 22; Ozsel, "The Conservative Minimum", 26; Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 220; Ted Honderich, *Conservatism* (London: Pinguin Books, 1990), 239; Robin, *The Reactionary Mind*, 47.
- ⁶³⁶See Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 603.
- ⁶³⁷See Bourke, "What is Conservatism", 453.
- ⁶³⁸See Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 600, 607; Bourke, "What is Conservatism", 457.
- ⁶³⁹See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 455.
- ⁶⁴⁰See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁶⁴¹See Huntington, "Robust Nationalism", 36.
- ⁶⁴²See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 472-473.
- ⁶⁴³See Robin, *The Reactionary Mind*, 226-227; John Micklethwait and Adrian Wooldridge, *The Right Nation: Conservative Power in America* (New-York: Penguin, 2004), 343; James R. Kurth, "A History of Inherent Contradictions: The Origins and Ends of American Conservatism", in *American Conservatism: NOMOS LVI*, eds. Sanford V. Levinson, Joel Parker and Melissa S. Williams (New-York: NYU Press, 2016), 26; Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why", 28; Femia, "Identifying True Conservatives", 23; Ralph Raico, "Classical Liberalism" in *American Conservatism: An Encyclopedia*, eds. Bruce Frohnen, Jeremy Beer and Jeffrey O. Nelson (Wilmington: ISI Books, 2006), 502.
- ⁶⁴⁴See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 461.
- ⁶⁴⁵See Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 226.
- ⁶⁴⁶Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 223-224.
- ⁶⁴⁷Huntington, "Conservatism as an Ideology", 460.
- ⁶⁴⁸See Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 229.
- ⁶⁴⁹See Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, 12-15; Honderich, *Conservatism*, 239; Robin, *The Reactionary Mind*, 25.
- ⁶⁵⁰See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 459; Ian Mclean and Aliastor Mcmillian, *The Oxford Concise Dictionary of Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 114; Milan Zafirovski, "From the 'Most Fateful' to the 'Most Fatal' Social Force: Conservatism and Democracy Reconsidered", *International Journal of Sociology and Social Policy* 29, No. 7-8 (2009): 334; Bourke, "What is Conservatism", 465.
- ⁶⁵¹See Karl Mannheim, *Conservatism. A Contribution to the Sociology of Knowledge* (London: Routledge & Kegan Paul, 1986), 88-89. Originally published in 1925.
- ⁶⁵²See Zafirovski, "Conservatism and Democracy Reconsidered", 334; Mudde, *The Ideology of the Extreme-Right*, 178; Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 27; Maureen A. Eger and Sarah Valdez, "Neo-Nationalism in Western Europe", *European Sociological Review* 31, No. 1 (2014), 121-122.
- ⁶⁵³See Muller, "Comprehending Conservatism", 360.
- ⁶⁵⁴HotovelyRWS, "כנס סיום 'הכיבוש'", 01: 35-01: 55.
- ⁶⁵⁵See Scruton, *How to Be a Conservative*, 22; Huntington, "Robust Nationalism", 39-40; Freeden, "The Adaptability of Conservatism", 335-337.
- ⁶⁵⁶See Philip Norton, "The future of Conservatism", *The Political Quarterly* 79.3 (2008): 324; Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why?", 46-47.
- ⁶⁵⁷Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 73, 76.
- ⁶⁵⁸See Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why?", 34; Freeden, "The Adaptability of Conservatism", 339; Gottfried, *Making Sense of the American Right*, XII; Bourke, "What is Conservatism", 470; McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 40.
- ⁶⁵⁹See Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, 11; Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 38; Robin, *The Reactionary Mind*, 25.
- ⁶⁶⁰See Gottfried, *Making Sense of the American Right*, XII; Levin, *The Reactionary Mind*, 184-185; Thomas Sowell, *A conflict of Visions* (New-York: Morrow, 1987), 31-32; Scruton, *How to Be a Conservative*, 31-32.
- ⁶⁶¹See Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 227.
- ⁶⁶²See Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 229; Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 609-610.
- ⁶⁶³See Robin, *The Reactionary Mind*, 52; Honderich, *Conservatism*, 130-131.
- ⁶⁶⁴See Rossiter, *Conservatism in America*, 60.
- ⁶⁶⁵See Muller, "Comprehending Conservatism", 360; Levin, *The Great Debate*, 35; Roger Scruton, *A Political Philosophy: Arguments for Conservatism* (London: Continuum International Publishing Book, 2006), VI; Alexnader, "A Dialectical Definition of Conservatism", 221; Gottfried, *Making Sense of the American Right*, X, XV.
- ⁶⁶⁶See Rossiter, *Conservatism in America*, 63.
- ⁶⁶⁷אליצור, "לחיות עם הסתירה", בתוך *בדעה צלולה*, 41-43.
- ⁶⁶⁸ראו ארנס, "פתרון ה'אין מדינה'".
- ⁶⁶⁹See Muller, "Comprehending Conservatism", 362; Ricci, "Political Science and Conservative Ideas", 160.
- ⁶⁷⁰ראו אלקין, *ריבונות 1*, עמ' 8.
- ⁶⁷¹See Rossiter, *Conservatism in America*, 20-21.
- ⁶⁷²Gottfried, *Making Sense of the American Right*, X.
- ⁶⁷³ראו סמוטריץ', "תוכנית ההכרעה", 90.

- ⁶⁷⁴See Honderich, *Conservatism*, 289; See also Beckstein, "What does it take to be a true conservative?", 601-602.
- ⁶⁷⁵See Honderich, *Conservatism*, 239; Peter Dorey, *British Conservatism: The Politics and Philosophy of Inequality* (London: IB Tauris, 2010), 15-18.
- ⁶⁷⁶See Femia, "Identifying True Conservatives", 23; Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 599-600.
- ⁶⁷⁷See Honderich, *Conservatism*, 45; Robin, *The Reactionary Mind*, 61; Zafirovski, "Conservatism and Democracy Reconsidered", 334; Sowell, *A conflict of Visions*, 30; Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why?", 32, 47-48; Huntington, "Robust Nationalism", 37; McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 42; Rossiter, *Conservatism in America*, 22.
- ⁶⁷⁸See Rossiter, *Conservatism in America*, 23.
- ⁶⁷⁹Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁶⁸⁰See Sowell, *A conflict of Visions*, 140-141; See also Freedman, "The Adaptability of Conservatism", 411-412; Huntington, "Robust Nationalism", 37.
- ⁶⁸¹אלדד, שתי מדינות לשני עמים משני עברי הירדן, 4.
- ⁶⁸²See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁶⁸³See Scruton, *How to Be a Conservative*, 20-22; See also Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism* (London: Palgrave Macmillan, 2001), 24. Third edition. Originally published in 1980; Ozsel, "The Conservative Minimum", 33.
- ⁶⁸⁴See Freedman, "The Adaptability of Conservatism", 333; Muller, "Comprehending Conservatism", 360; Femia, "Identifying True Conservatives", 23; McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 40; Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 224.
- ⁶⁸⁵See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457; Rossiter, *Conservatism in America*, 22.
- ⁶⁸⁶See Femia, "Identifying True Conservatives", 23; Rossiter, *Conservatism in America*, 1962: 44; Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁶⁸⁷See Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why?", 35-36; Gottfried, *Making Sense of the American Right*, 3; Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 42.
- ⁶⁸⁸See Scruton, *How to Be a Conservative*, 36.
- ⁶⁸⁹ראו גליק, סיפוח עכשיו, 156.
- ⁶⁹⁰Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁶⁹¹See Ozsel, "The Conservative Minimum", 27; Norberto Bobbio, *Left and Right: The Significance of a Political Distinction* (Chicago: University of Chicago Press, 1996), 79.
- ⁶⁹²See Roger Scruton, *Conservatism: An Invitation to the Great Tradition* (NY: All Points Books, 2017), 105.
- ⁶⁹³ראו קנטרוביץ, ריבונות 2, עמ' 13; ענבר, ריבונות 4, עמ' 12.
- ⁶⁹⁴Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 604.
- ⁶⁹⁵See Femia, "Identifying True Conservatives", 23.
- ⁶⁹⁶See Muller, "Comprehending Conservatism", 363.
- ⁶⁹⁷See Rossiter, *Conservatism in America*, 22.
- ⁶⁹⁸See Scruton, *How to Be a Conservative*, 4; Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 224.
- ⁶⁹⁹See Levin, *The Great Debate*, 86-90.
- ⁷⁰⁰See Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why?", 35.
- ⁷⁰¹פייגלין, להיות יהודי חופשי, 226.
- ⁷⁰²See Bobbio, *Left and Right*, 97.
- ⁷⁰³See Rossiter, *Conservatism in America*, 24; Huntington, "Robust Nationalism", 36.
- ⁷⁰⁴See Scruton, *How to Be a Conservative*, 121-122.
- ⁷⁰⁵See Rossiter, *Conservatism in America*, 37.
- ⁷⁰⁶See Huntington, "Robust Nationalism", 36.
- ⁷⁰⁷See Rossiter, *Conservatism in America*, 23-24; Honderich, *Conservatism*, 173-175; Bobbio, *Left and Right*, 79.
- ⁷⁰⁸העצני-כהן, "פתרון בנט: עמידה איתנה והשקעות ענק ביו"ש"; לנדסמן, "על מה הם מדברים כשהם מדברים על ריבונות".
- ⁷⁰⁹בנט, ריבונות 3, עמ' 4.
- ⁷¹⁰Rossiter, *Conservatism in America*, 31.
- ⁷¹¹See Zafirovski, "Conservatism and Democracy Reconsidered", 343; Smith, *Conservatism and Racism*, 91-92; Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, 12; Robin, *The Reactionary Mind*, 16.
- ⁷¹²See Robin, *The Reactionary Mind*, 102.
- ⁷¹³See McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 41.
- ⁷¹⁴Robin, *The Reactionary Mind*, 206.
- ⁷¹⁵See Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 27.
- ⁷¹⁶See Rossiter, *Conservatism in America*, 22.
- ⁷¹⁷See Rossiter, *Conservatism in America*, 38; Scruton, *Arguments for Conservatism*, 6; How to Be a Conservative, 40.
- ⁷¹⁸See Rossiter, *Conservatism in America*, 36; Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁷¹⁹See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457.
- ⁷²⁰See Huntington, "Robust Nationalism", 36.
- ⁷²¹See Levin, *The Great Debate*, 109.
- ⁷²²See Rossiter, *Conservatism in America*, 28; Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 43; Levin, *The Great Debate*, 117; Scruton, *How to Be a Conservative*, 34.

- ⁷²³See Levin, *The Great Debate*, 117.
- ⁷²⁴See Rossiter, *Conservatism in America*, 28.
- ⁷²⁵See Scruton, *How to Be a Conservative*, 57.
- ⁷²⁶See Honderich, *Conservatism*, 239; Norman Barry, "Conservative Thought and the Welfare State", *Political Studies* 45, No. 2 (1997): 345; McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 41; Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 26, 36.
- ⁷²⁷See Huntington, "Robust Nationalism", 33; Femia, "Identifying True Conservatives", 23.
- ⁷²⁸See Honderich, *Conservatism*, 113-114; Freedman, "The Adaptability of Conservatism" 410-411; Barry, "Conservative thought and the welfare state", 332-333.
- ⁷²⁹Andy Hamilton, "Conservatism: 2.3. Burkean conservatism", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Stanford: Stanford University, Fall 2016 Edition), Paragraph 19-20; Also see Gottfried, *Making Sense of the American Right*, xvii.
- ⁷³⁰See Rossiter, *Conservatism in America*, 32-33; Scruton, *Arguments for Conservatism*, xvii-xviii.
- ⁷³¹See Norton, "The Future of Conservatism", 330; Ernest Young, "Rediscovering Conservatism: Burkean Political Theory and Constitutional Interpretation", *North Carolina Law Review* 72, (1993): 634; Randy E. Barnett, "The Wages of Crying Judicial Restraint", *Harvard Journal of Law & Public Policy* 36, (2013): 930.
- ⁷³²See Honderich, *Conservatism*, 121.
- ⁷³³See Jeremy Waldron, "The Core of the Case Against Judicial Review", *Yale Law Journal* 115, (2005): 1350; David A. Strauss, "The Death of Judicial Conservatism", *Duke Journal of Constitutional Law & Public Policy* 4, (2009): 14.
- ⁷³⁴See Scruton, *How to Be a Conservative*, 137.
- ⁷³⁵See Rossiter, *Conservatism in America*, 44.
- ⁷³⁶See Gottfried, *Making Sense of the American Right*, 9; Ricci, "Political Science and Conservative Ideas", 160; Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 44; Scruton, *How to Be a Conservative*, 138-141.
- ⁷³⁷See Scruton, *How to Be a Conservative*, 138-139.
- ⁷³⁸See Huntington, "Robust Nationalism", 36.
- ⁷³⁹See Huntington, "Conservatism as an Ideology", 457; Bourke, "What is Conservatism", 459; McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 42; Ozsel, "The Conservative Minimum", 27.
- ⁷⁴⁰See Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 609.
- ⁷⁴¹Levin, *The Great Debate*, 74-75.
- ⁷⁴²HotovelyRWS, "נאום מעל בימת הכנסת", 05:25-05:50.
- ⁷⁴³See Alexander, "A Dialectical Definition of Conservatism", 229.
- ⁷⁴⁴See Zafirovski, "Conservatism and Democracy Reconsidered", 345.
- ⁷⁴⁵See Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 27.
- ⁷⁴⁶פייגלין, להיות יהודי חופשי, 224.
- ⁷⁴⁷Scruton, *How to Be a Conservative*, 33-34.
- ⁷⁴⁸See Scruton, *How to Be a Conservative*, 15.
- ⁷⁴⁹See Huntington, "Robust Nationalism", 36-37.
- ⁷⁵⁰See Micklethwait and Wooldridge, *The Right Nation*, 343.
- ⁷⁵¹See Scruton, *How to Be a Conservative*, 91-92.
- ⁷⁵²See Samuel P. Huntington, *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, (New-York: Simon Schuster, 2004), 38-39.
- ⁷⁵³ראו גליק, סיפוח עכשיו, 123.
- ⁷⁵⁴See Huntington, "Robust Nationalism", 39; Scruton, *How to Be a Conservative*, 38.
- ⁷⁵⁵See Scruton, *How to Be a Conservative*, 32.
- ⁷⁵⁶See Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 27.
- ⁷⁵⁷See Christian Joppke, "Citizenship between De- and Re-Ethnicization", *European Journal of Sociology* 44, No. 3 (2003): 448; Joao Carvalho, "The Impact of Extreme-Right Parties on Immigration Policy in Italy and France in the Early 2000s", *Comparative European Politics* 14, No. 5 (2016): 665; Van Spanje, "Contagious Parties", 565.
- ⁷⁵⁸See Scruton, *How to Be a Conservative*, 33-34.
- ⁷⁵⁹See Scruton, *Conservatism: An Invitation to the Great Tradition*, 153.
- ⁷⁶⁰See Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 36.
- ⁷⁶¹See Rossiter, *Conservatism in America*, 29, 51.
- ⁷⁶²שיזף, "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני".
- ⁷⁶³See Huntington, *Who Are We?* 15; Scruton, *The Meaning of Conservatism*, 48; Levin, *The Great Debate*, 132-133.
- ⁷⁶⁴See Scruton, *The Meaning of Conservatism*, 48; Bobbio, *Left and Right*, 76; Gottfried, *Making Sense of the American Right*, 83.
- ⁷⁶⁵See Samuel P. Huntington, *The third wave: Democratization in the late twentieth century* (Oklahoma: University of Oklahoma press, 1993), 6-7.
- ⁷⁶⁶See Scruton, *The Meaning of Conservatism*, x-xi.
- ⁷⁶⁷See Robin, 2011: 227; Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, 228-229.
- ⁷⁶⁸See Huntington, "Robust Nationalism", 461-463; Joseph Hamburger, "Edmund Burke", in *The Encyclopedia of Democracy*, ed. Seymour M. Lipset (London: Routledge, 1995), 149; Levin, *The Great Debate*, 9.
- ⁷⁶⁹See Dorey, *The Politics and Philosophy of Inequality*, 15-18.

⁷⁷⁰See Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism", 26-27.

⁷⁷¹Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72, No. 3 (1993): 22; See also Huntington, "Robust Nationalism", 31.

⁷⁷²ראו ארנס, "התנגשות ציוויליזציות?", 01.06.2009, *NRG*; אריה אלדד, "עזה היא מ'חלה כרונית'", *וואלה: חדשות*, 17.07.2014; אביב פרץ, "בגוב האריות: שיחה צפופה עם פרופ' אריה אלדד", *בעניינים* – אתר הקהילה הישראלית בעמק הסיליקון, 07.12.2018.

⁷⁷⁴See Scruton, *Conservatism: An Invitation to the Great Tradition*, 149-150.

⁷⁷⁵See Bourke, "What is Conservatism", 457.

⁷⁷⁶See Emad El-Din Aysha, "Huntington's Shift to the Declinist Camp: Conservative Declinism and the 'Historical Function' of the Clash of Civilizations", *International Relations* 17, no. 4 (2003), 432.

⁷⁷⁷See Huntington, "The Clash of Civilizations?", 48.

⁷⁷⁸ראו אורי אליצור, "עולם במשבצות חדשות", עמ' 224; "במערבון אין כל חדש", 209-212; "לאן כל זה מוביל", 231. הכול מתוך *בדעה צלולה*.

⁷⁷⁹See Huntington, "The Clash of Civilizations?", 31.

⁷⁸⁰See Huntington, "The Clash of Civilizations?", 49; Huntington, "Robust Nationalism", 39.

⁷⁸¹Huntington, "Robust Nationalism", 40.

⁷⁸²See Rossiter, *Conservatism in America*, 1962.

⁷⁸³See Huntington, "Robust Nationalism", 37-38.

⁷⁸⁴See Huntington, "Robust Nationalism", 37.

⁷⁸⁵ראו יעלון, *דרך ארוכה קצרה*, 28-29.

⁷⁸⁶See Yaalon, "How to Build Middle East Peace", 78.

⁷⁸⁷See Huntington, "Robust Nationalism", 37.

⁷⁸⁸See Scruton, *How to be a Conservative*, 132; Aysha, "Huntington's Shift to the Declinist Camp", 447.

⁷⁸⁹See Aysha, "Huntington's Shift to the Declinist Camp", 435.

⁷⁹⁰See Zafirovski, "Conservatism and Democracy Reconsidered", 347.

⁷⁹¹See Robin, *The Reactionary Mind*, 218-219.

פרק 5. דינמיקה השמרנית ועתיד הדמוקרטיה בישראל:

⁷⁹²See Susser, "What Conservatives Want to Conserve and Why", 28; Lvein, *The Great Debate*, 230; McAnulla, "The Troubled Search for Common Features of Political 'Conservatism'", 40; Rossiter, *Conservatism in America*, 53; Gottfried, *Making Sense of the American Right*, 3-4; Scruton, *How to Be a Conservative*, 5; Huntington, "Conservatism as an Ideology", 458.

⁷⁹³See Alexander, "The Contradictions of Conservatism", 597, 599, 602; Robin, *The Reactionary Mind*, 20-25; Zafirovski, "Conservatism and Democracy Reconsidered", 334.

⁷⁹⁴See Rydgren, "Radical Right-Wing", 485; Bar-On, "The Radical Right and Nationalism", 18; Kitschelt, "Party Systems and Radical-Right", 168; Halikiopoulou, Nanou and Vasilopoulou, "The Paradox of Nationalism", 505; Polyakova, "Explaining Differences in Support for Radical Right Parties", 51.

⁷⁹⁵See Mudde, *The Ideology of the Extreme-Right*, 178; Eger and Valdez, "Neo-Nationalism in Western Europe", 121-122; Rydgren, "Radical Right-Wing", 489-490.

⁷⁹⁶See Cas Mudde, "Three Decades of Populist Radical Right Parties in Western Europe: So What?", *European Journal of Political Research* 52, No. 1 (2013): 13.

⁷⁹⁷Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy*, 38.

⁷⁹⁸See Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy*, 367.

⁷⁹⁹Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy*, 49.

⁸⁰⁰See Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy*, 48-49.

⁸⁰¹See Van Spanje, "Contagious Parties", 565; Downs, "How Effective is the Cordon Sanitaire?", 32; Aristotle Kallis, "Far-Right 'Contagion' or a Failing 'Mainstream'? How Dangerous Ideas Cross Borders and Blur Boundaries", *Democracy and Security* 9, No. 3 (2013): 232-233, 246.

⁸⁰²See Kallis, *How Dangerous Ideas Cross Borders and Blur Boundaries*, 239.

⁸⁰³See Downs, "How Effective is the Cordon Sanitaire?", 33; Teun Pauwels, "Explaining the Strange Decline of the Populist Radical Right Vlaams Belang in Belgium: The Impact of Permanent Opposition." *Acta Politica* 46, no. 1 (2011): 79; Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy*, 170-171.

⁸⁰⁴See Freedom House, *Freedom in the World 2018*.

⁸⁰⁵See The Economist Intelligence Unit, "Democracy Index 2018", 36.

⁸⁰⁶See Lüthmann et al, *V DEM Annual Democracy Report 2019*, 52-54.

⁸⁰⁷ראו המשרוקית, "בצלאל סמוטריץ' על גודל האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ושומרון", *גלובס*, 18 במרץ 2019.

⁸⁰⁸ראו רמון, *תושבים, לא אזרחים*, 318-319.

⁸⁰⁹See Freedom House, *Freedom in the World 2018*.

⁸¹⁰See The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2018*, 40.

⁸¹¹See Lüthmann et al, *V DEM Annual Democracy Report 2019*: 55.

⁸¹²See Ziblatt, *Conservative Parties and the Birth of Democracy*, 367-368.